

EEN ANDERE KIJK OP DE KUST

DE TRANSFORMATIE VAN EEN KANARIE IN EEN FENIKS

Bart Slabbinck

Wetenschappelijke paper afgelegd tot het behalen van het
universitaire getuigschrift permanente vorming Havenbeheer

Universiteit Gent & Havenbedrijf Gent

Promotor prof. dr. em. G. Allaert
Commissarissen prof. dr. F. Maes & prof. dr. A. Cliquet

Abstract

Reflectie bij het gevoerde onderzoek

Waar de jaren 1970 – 1980 de nadruk sterk lag op lokale milieuproblematieken (dode beken, bodemverontreiniging, ...) leek de laatste decennia de focus te verschuiven naar mondiale vraagstukken (bvb. het gat in de ozonlaag of de klimaatverandering). Wetenschappers wezen op het bestaan van planetaire grenzen. De in 1972 gestelde analyse “grenzen aan de groei” (Meadows et al) lijkt kortom opnieuw meer in de schijnwerpers te staan. De vraag in dit onderzoek is of de (recent) ontwikkelde inzichten ook vertaalbaar zijn op een lokaler niveau, de kust.

Het onderzoek bewandelde hiertoe twee sporen :

- een literatuuronderzoek waarbij – op basis van lange termijn-datareeksen & een historische terugblik – een blik werd geworpen op het kustecosysteem (en zo met een ecocentrische kijk naar de kust wordt gekeken)
- een bevraging van 99 beleidsmakers waarbij een evaluatie werd gemaakt naar het gevoerde kustbeleid en waarbij ook een reflectie wordt gemaakt naar eenzelfde bevraging in 1997 (en zo met een antropocentrische kijk naar de kust wordt gekeken)

Samengevat : we pendelen tussen verleden, heden en toekomst; we pendelen tussen de wereld en de kust (“think global, watch coastal”); we pendelen tussen het kustecosysteem en haar bewoners; ...

Inhoudsopgave

Abstract	2
De onderzochte kust	7

DEEL 1 : EEN ECOCENTRISCHE KIJK OP DE KUST, GRENZEN AAN DE GROEI ?

Introductie	13
1 De opgeviste kust	15
1.1 De theoretische kust.....	15
1.2 De historische kust	18
1.3 De gewijzigde kust	19
1.4 De getransformeerde kust.....	21
2 De ruimtelijke kust	25
2.1 De historische kust	25
2.2 De gewijzigde kust	27
2.3 De getransformeerde kust.....	31
3 De erosieve kust	33
3.1 De historische kust	33
3.2 De gewijzigde kust	34
3.3 De getransformeerde kust.....	37
3.4 Epiloog : de Nederlandse kust	39
4 De dichtgeslibde zee	41
4.1 De historische kust	41
4.2 De gewijzigde kust	42
4.3 De getransformeerde kust.....	44
5 De ontwaterde kust	47
5.1 De historische kust	47
5.2 De gewijzigde kust	49
5.3 De getransformeerde kust.....	51
6 De biodiverse kust	55
6.1 De historische kust	55
6.2 De gewijzigde kust	57
6.3 De getransformeerde kust.....	58
7 De menselijke kust	61
7.1 De historische kust	61
7.2 De bevolkte kust	62

7.3	De economische kust	67
7.4	De technologische kust.....	70
7.5	De concluderende kust.....	73
8	De reflecterende kust.....	77
8.1	De geïntegreerde kust	77
8.2	De (te) drukke kust	78
8.3	De schuldige kust.....	82
8.4	De menselijke kust.....	85
8.5	De kwetsbare kust	87
8.6	De ontgoochelde kust ?	89

DEEL 2 : EEN ANTROPOCENTRISCHE KIJK OP DE KUST, GRENZEN AAN HET GEDULD ?

Introductie	93
1 De statistische kust.....	95
1.1 De bevroegde kust	95
1.2 De problematische kust	97
1.3 De ambitieuze kust	99
1.4 De geëvalueerde kust	101
1.5 De concluderende kust.....	102
2 De kwaliteitsvolle kust.....	105
2.1 De afgebakende kust	105
2.2 De geëvalueerde kust	108
2.3 De concluderende kust.....	110
2.4 De gemeenschappelijke kust gedefinieerd	111
3 De waardenvolle kust	115
3.1 De geïntroduceerde kust	115
3.2 De dienstbare zee	118
3.3 Het dienstbare land (?).....	123
3.3.1 Het exemplarische land	123
3.3.2 Het gediende land.....	126
3.3.3 Het dienende land.....	128
3.4 De concluderende kust.....	130
4 De inclusieve kust.....	133
4.1 De geïntroduceerde kust	133
4.2 De bebouwde kust.....	134
4.3 De toeristische kust	138
4.4 De bewoonde kust.....	142
4.5 De werkende kust	144

4.6	De andere kust.....	145
4.7	De reflecterende kust	145
4.7.1	De verstedelijkte kust	146
4.7.2	De samen-levende kust.....	147
5	De gestuurde kust	153
5.1	De filosofische kust.....	153
5.2	De illustratieve kust	154
5.3	De statistische kust.....	161
5.4	De versnipperde kust.....	164
5.4.1	De Brusselse kust	164
5.4.2	De kortzichtige kust	165
5.4.3	De samenwerkende kust	168
5.5	De verbonden kust	171
5.5.1	De gemeenschappelijke kust	171
5.5.2	De projectmatige kust.....	173
5.5.3	De procesmatige kust	173
5.5.4	De stadsregio kust	175
5.5.5	De geordende kust.....	176
6	De illustratieve kust.....	179
6.1	De opgewarmde kust	179
6.2	De klimaatadaptieve kust	184
6.2.1	De alternatieve kust.....	184
6.2.2	De verbrede kust.....	185
6.2.3	De gekende kust (?)	189
6.3	De bestuurde kust	190
6.3.1	De ontwakende kust (?)	190
6.3.2	De kritische kust.....	191
6.3.3	De belaste kust.....	194
6.4	De concluderende kust.....	195
7	De duurzame kust	197
7.1	De geclusterde kust	197
7.1.1	De samengebalde kust.....	197
7.1.2	De oplossingsgerichte kust	200
7.2	De uitgeruste kust	204
7.2.1	De doorgelichte kust	204
7.2.2	De minimale kust	205
7.2.3	De volhoudbare kust.....	206
7.2.4	De schaalbare kust.....	207

7.2.5	De veerkrachtige kust	208
7.2.6	De reflecterende kust	211
7.3	De verbindende kust.....	211
7.3.1	De rivaliserende kust	212
7.3.2	De theoretische kust	212
7.3.3	De gemeenschappelijke kust	216
7.4	De samenvattende kust.....	222
7.4.1	De herbronnen kust	222
7.4.2	De exemplarische kust	223
7.4.3	De getransformeerde kust.....	224
7.4.4	De ethische kust.....	225
Epiloog : de toeristische kust		227
BIJLAGES		
1	Bibliografie	231
2	Bevraging.....	251
2.1	Vragenlijst.....	251
2.2	Participanten bevraging.....	254
3	Bijkomende onderzoeksresultaten	257
3.1	Reflectie naar tijdschalen	258
3.2	Motivatie wegingscoëfficiënten bij hoofdstuk 8 deel 2	261
4	Een reflectie naar een vervolgtraject	265
5	Dankwoord	267

1 De onderzochte kust

De kust, (g)een goudmijn ?

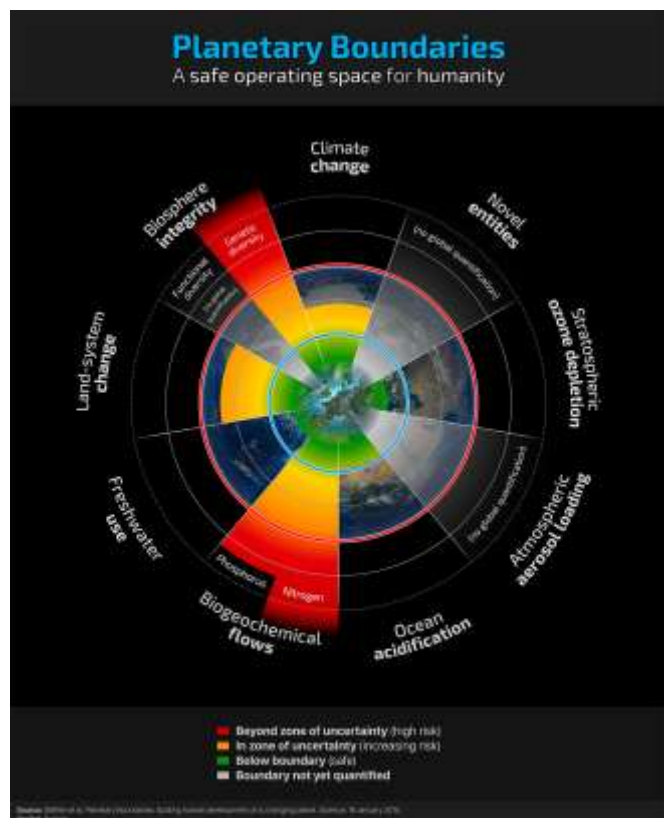
In de tweede helft van de 19e eeuw diende een nieuw tijdperk voor de kust zich aan. Onder impuls van Leopold II transformeerde de (tot dan economisch achtergebleven) kust tot een toeristische bestemming, alsof het inderdaad “een goudmijn die op ontginning wacht” was. De toekomstvisie van de koning-bouwheer was dat “op één of andere dag de Belgische kust nog slechts één enkele dijk en één enkele badstad zal zijn. Eén prachtige boulevard, aan de ene zijde afgezoomd door de zee en aan de andere door overweldigende hotels en villa’s.”.

Ruim honderd jaar na de (toeristisch-recreatieve) ontginning van de goudmijn maakt wetenschapper Eckhart Kuijken een reflectie en komt tot de vaststelling dat door “de voorthollende verstedelijking van het kustlandschap het eigen productie-apparaat van het toerisme irreversibel in omvang en kwaliteit afneemt.”. Het noopt de ere-administrateur-generaal van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek tot het stellen van de retorische vraag “Zou de goudmijn dan niet onuitputtelijk zijn ?” (1992).

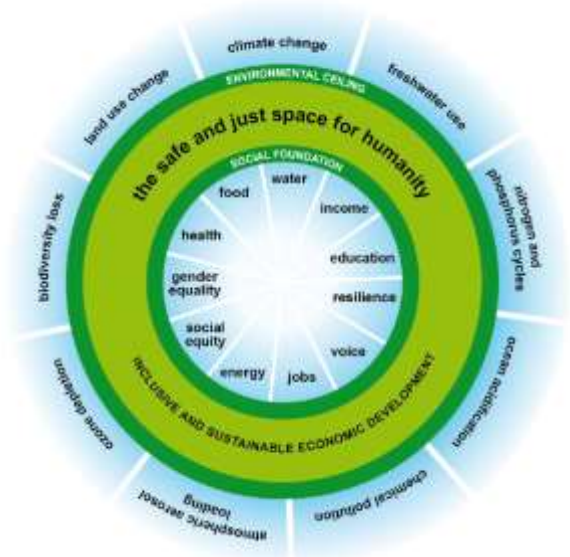
Grenzen aan de groei ?

Verstoring van het milieu, crisis van gewoonten, bureaucratisering, oncontroleerbare uitbreiding van steden, onzekerheid over werkgelegenheid, ... Overall worden mensen in toenemende mate met een reeks van onhandelbare en moeilijk grijpbare problemen geconfronteerd. Deze schijnbaar verschillende problemen hebben drie kenmerken gemeen. Ten eerste hebben ze wereldwijde afmetingen of invloeden en verschijnen zij, ongeacht het heersende sociale of politieke systeem, in bepaalde ontwikkelingsfasen in alle landen. Ten tweede zijn zij complex en bevatten zij tegelijk technische, sociale, economische en politieke elementen. En ten slotte hebben zij onderling een sterke wisselwerking, op een manier die wij nog niet voorzien. Het is dit onderling kluwen van problemen dat wij “de Problematiek” noemen. De onderlinge verbanden zijn zo fundamenteel en zijn zo kritiek geworden dat het niet langer mogelijk is één enkele belangrijke kwestie uit het kluwen van de Problematiek te isoleren en afzonderlijk te behandelen.

Het zou een perfecte omschrijving kunnen zijn van het klimaatvraagstuk dat – om de secretaris-generaal Ban Ki-moon van de Verenigde Naties (2008) te citeren – “the defining challenge of our age” is. Hogere quote is echter een analyse die de Club van Rome reeds in 1972 poneerde (Meadows et al). Een analyse die de wereld inging vanuit de boodschap “grenzen aan de groei”. Veertig jaar na datum lijken de bevindingen eerder een selffulfilling prophecy te worden dan de aankondiging van een (gevraagde) koerswijzing. De mensheid overschrijdt immers meer en meer de draagkracht van de planeet. Onderzoek van 20 topwetenschappers (Rockström et al, 2009) bracht immers aan het licht dat van 10 inherente ecologische planetaire grenzen, i.e. grenzen waarbinnen de mensheid veilig kan opereren en zich kan ontwikkelen, er reeds drie (biodiversiteit, broeikasgassen en nutriënten) overschreden werden.

Vanuit OXFAM werd naast het ecologisch plafond ook het concept van een sociale fundering geponeerd (Raworth, 2012) waarbij een lans werd gebroken voor 11 sociale prioriteiten geclusterd in drie thema's : 1° "well" (gezond / goed) dankzij voedselveiligheid, een basisinkomen, toegang tot drinkwater en sanitaire voorzieningen en gezondheidszorg, 2° "productive" (werkzaam) dankzij educatie, behoorlijk werk, moderne energievoorzieningen en een weerstand tegen shocks en 3° "empowered" dankzij gelijkheid van genders, sociale gelijkheid en een politieke stem.

De onderzoekers komen kortom tot de conclusie dat de situatie weinig rooskleurig is, dat de sociale fundering weg geërodeerd is én dat het ecologisch plafond doorbroken is. De huidige mondiale ontwikkelingen ondergraven zichzelf en blijken op langere termijn niet volhoudbaar (om het Zuid-Afrikaans woord voor 'duurzaamheid' te hanteren). De vraag die deze publicatie behandelt, is niet of de planetaire sociale en ecologische grenzen ook effecten genereren voor de kust, wel of er ook grenzen bestaan op kustniveau. De vraag die deze paper stelt is dan ook of er grenzen aan de groei van de kust, i.e. of er ook kustgrenzen in sociaal en ecologisch perspectief bestaan, of er ook overschrijdingen bestaan ... en bovenal of we bereid zijn om het tij te keren.

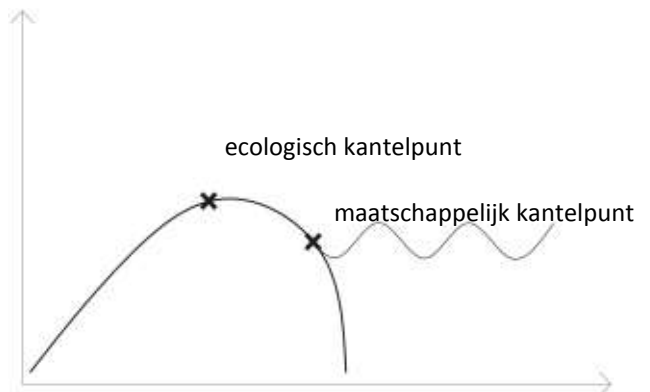
The sky isn't the limit

Om deze analyse uit te werken zullen we een beroep doen op een theoretisch model ontwikkeld door o.m. het Massachusetts Institute of Technology. De boodschap van de Club van Rome kan immers eenvoudig gevat worden in één figuur: het overshootmodel.

Overshoot is een fenomeen waarbij (versnelde) groei (fysisch – organisatorisch – psychologisch – financieel – politiek - ...) gevolgd wordt door het overschrijden van een grens die noopt - veelal met een vertraging - tot een bijsturen (Meadows et al, 2004). Zoals een persoon te snel opstaat en tijdelijk een drukval kan kennen en even uit balans raakt. Zoals de kusttram blijft doorrijden (zelfs als reeds aan de noodrem getrokken werd).

In een kust-context biedt de visserij de 'beste' illustratie van dit overshoot model. De idee dat de zee onuitputtelijke visstocks kent (zoals de bioloog Thomas Huxley nog in 1882 in het Britse Parlement beweerde) is immers doorprikt. De Vlaamse (en bij uitbreiding mondiale) visserij kende weliswaar eind 19e eeuw dankzij de industrialisering van de visserijvloot een steile opmars, echter de groei was weinig duurzaam. Telkens volgde na een sterke opmars een vaak net zo sterke terugval (al dan niet met een overheid die ingrijpt via bvb. een quotum). Of vertaald naar het overshoot-model :

- de visserij legt twee kantelpunten bloot, enerzijds een ecologisch kantelpunt ('treshold') waarna de visstock achteruit ging, anderzijds een maatschappelijk kantelpunt waarbij het beleid ingrijpt
- of de visstock al dan niet herstelt (veelal gepaard gaande met zware schommelingen – 'oscillations') dan wel alsnog instort ('collapse') hangt enerzijds af van de van de eigenschappen van het systeem (i.c. de eigenschappen van de vis(stock) en haar ecosysteem) als anderzijds van een al dan niet tijdige bijsturing.

(we komen op de casus 'visserij' in een volgend hoofdstuk nog uitgebreid terug)

Het verhaal van de visserij is een tragisch maar niet alleenstaand geval. Al hoeft het niet zo te eindigen. Het Protocol van Montreal dat een verbod instelde op o.m. CFK-drijfgassen, resulteerde in een succesvolle aanpak van het befaamde gat in de ozonlaag (of hoe één van de 10 planetaire grenzen succesvol bewaakt werd).

Van planetaire grenzen naar grenzen voor de kust ?

Maar terug naar de kust waar niet alleen de visserij gevat kan worden in het overshootmodel. Neem het Duinendecreet, een noodgreep om de terugval aan de eindige grondstof 'open ruimte – duinen' een halt toe te roepen. Ook al werd reeds door Massart begin 20^e eeuw de noodklok geluid, het zou tot 1993 duren (en een verlies van 3.000 ha duinen) alvorens er een maatschappelijk draagvlak was voor de gekende bouwstop. Of hoe de groei van bouwwerven finaal ook botste op een grens aan het maatschappelijk geduld.

De vraag die deze publicatie onderzoekt focust zich zowel op het eerste facet (deel 1) als op het tweede (deel 2).

In deel 1 zullen we – aan de hand van de bouwstenen van onze kust (ruimte, water, sediment, biodiversiteit) die we toetsen aan het overshootmodel vanuit een systeemanalyse – de vraagstelling behandelen of er grenzen zijn aan de groei.

In het daaropvolgende deel zullen we inzoomen op de vraag of er een groeiende (?) sense of urgency is. Of het maatschappelijk kantelpunt nabij is om in te grijpen in een kust waar – dixit Charles Vermeersch (1986) – de democratisering van het toerisme omsloeg in een extreme exploitatie en aldus in de vernietiging van het kustmilieu. Leidraad is hierbij het hernemen van een bevraging uit 1997 waarbij gepolst wordt naar het kustbeleid (De Ruyck et al, 2001). Het hernemen van de bevraging laat ons niet alleen toe om actuele standpunten te ontdekken maar ook te toetsen aan de bevindingen uit 1997. Is er sprake van een groeiende sense of urgency ? Welke thema's zijn nieuw ? Welke thema's zijn op de achtergrond verdwenen ?

Afronden * doen we met een reflectie naar het overshootmodel. Kan de spreekwoordelijke kust-tanker gekeerd worden ? En zo ja, op welke wijze zouden we het roer kunnen omgooien ?

* gelet op het korte tijdsbestek zal dit deel in voorliggende paper wel slechts oppervlakkig aangekaart worden

Zijn er grenzen aan de groei ?

Zijn er grenzen aan ons geduld ?

Zijn er (geen) grenzen aan onze innovatie ?

Ik wens u een inspirerende ontdekkingsstocht.

Bart Slabbinck,
17 mei 2015

DEEL 1

EEN ECOCENTRISCHE KIJK OP DE KUST

GRENZEN AAN DE GROEI (?)

Historici kunnen ver vooruitkijken

Daan Schalck, 2014

Introductie

De Vlaamse kust bleef talmen met het opmaken en uitvoeren van ingrijpende kustverdedigingswerken en met het financieren van de nodige maatregelen. De maatschappelijke controverses rond de Vlaamse Baaien, voor sommigen het ei van Columbus om de kust beter te verdedigen, sloopte te veel tijd en energie op en vertraagde effectieve investeringen. Dit maakte de Nederlanders behoorlijk zenuwachtig want ook zij zouden problemen krijgen als zwakke plekken in de kustverdediging net voorbij de grenzen het zouden begeven. [...] Om hun bezorgdheid weg te nemen, richtten de Nederlanders in 2020 enorme overstromingsgebieden in langs de grenzen met Oost- en West-Vlaanderen. Tijdens de gigantische overstromingen van de jaren 2030, toen zelfs een groot deel van Brugge onder water kwam te staan, bewezen deze investeringen hun nut. De export van het extra water uit het IJsselmeer in de jaren dertig van de eenentwintigste eeuw hebben de kosten van de extra kustverdediging en overstromingsbeveiliging bovendien ruimschoot gecompenseerd. Vlaanderen werd in die periode steeds vaker opnieuw het oude Flaundra, het land van de vloed, en slaagde er veel minder goed in dan de Nederlanders om het water buiten te houden. Anno 2040 is echter duidelijk wat het echte probleem van de Lage Landen is : veel meer dan een teveel aan water is er een tekort aan land. In het vorige decennium is de wereldmarkt in graan zo goed als in elkaar gestort. [...] De Lage Landen kunnen de zelfvoorziening op het vlak van voedsel maar amper realiseren. Het is jaar na jaar wachten of er voldoende wordt geoogst om het te redden. [...]

(Gwenne Dyer, in : Luc Goeteyn & Chris Jacobson, 2012)

De opwarming van de aarde zal – meer dan elders in ons land – een impact hebben op de kust. Het begrip ‘regime shift’ wordt hierbij al eens in de mond genomen verwijzend naar de structurele en fundamentele veranderingen die de kust te wachten staan. Of dit een noodlottig doemscenario zoals hierboven zal inluiden is een andere zaak. An sich is een regime shift immers niet vreemd aan de kust. Wie de geschiedenis van de kust in ogenschouw neemt, ontdekt immers een verhaal waar verandering eerder regel dan uitzondering is. De stelling als zou het vroeger beter zijn, zou vanzelfsprekend te kort door de bocht zijn. Vandaag is de kust een welvarende regio, dé vakantiebestemming voor ons land. Echter het tegendeel als stelling poneren – als zou het vandaag beter zijn dan vroeger – gaat ook tekort door de bocht.

In dit deel brengen we het verhaal van de kust vanuit een historische invalshoek. Geen klassieke geschiedschrijving. We vertrekken immers vanuit de stelling dat de kust niet benaderd dient te worden als een klassiek economisch systeem, gekenmerkt door economische kerncijfers als tewerkstelling, verhandelde containers in de zeehavens, ... (waar sociale en ecologische problemen veelal als een te marginaliseren neveneffect worden bestempeld). We vertrekken wel vanuit de stelling dat de kust benaderd dient te worden als een sociaal-ecologisch systeem. Wat dit inhoudt, ontdekken we aan de hand van vijf verhalen :

- als inleiding zetten we met het verhaal van ‘de opgeviste kust’ een theoretisch framework uit, maken we een reflectie vanuit het systeemdenken naar de spelregels voor de kust;
- aansluitend projecteren we dit systeemmodel op de bouwstenen van onze kust (ruimte – water – sediment – biodiversiteit), onderzoeken we of elke bouwsteen grenzen kent en zo, of we deze grenzen (dreigen te) overschrijden dan niet;
- vervolgens zoomen we uit en focussen we op de achterliggende drijfveren, de demografische en economische groei alsook de technologische ontwikkelingen. Liggen deze aan de grondslag van de toegenomen druk op het kust(eco)systeem of is er meer aan de hand ?
- afronden doen we vervolgens met een reflectie naar de kust als “sociaal-ecologisch systeem”, wat betekent dit in concreto ? Zijn er inderdaad grenzen aan de groei ? Was vroeger beter dan vandaag (of vice versa) ?

2 De opgeviste kust

Everything we think we know about the world is a model. Every word and every language is a model.

All maps and statistics, books and databases, equations and computer programs are models.

So are the way I picture the world in my head – my mental models.

(Meadows, 2008)

In een kust-context biedt de visserij zoals gesteld een passende illustratie van het overshoot model. De woelige wateren waarin de visserij en de visstocks thans verkeren is tekenend voor een gebrek aan systeemdenken. In dit hoofdstuk ontdekken we wat dit systeemdenken zou moeten inhouden. We brengen niet het integrale verhaal van de visserij (dit zou ons te ver leiden), we brengen wel het verhaal van de kabeljauw als (bad) case study. Ter ingeleide introduceren we systeemdenken a.h.v. het valleimodel.

2.1 De theoretische kust

The ... goal of all theory is to make the ... basic elements as simple and as few as possible without having to surrender to adequate representation of ... experience.

(Einstein, 1934)

De gedefinieerde kust

Donella Meadows, pionier in het systeemdenken, definieert (2008) een systeem¹ als

een verzameling van elementen (mensen, cellen, molecules, ...) die in die mate onderling verbonden ('interconnected') zijn dat ze over een tijdshorizon een eigen gedragspatroon ontwikkelen. Het systeem kan gebufferd, beperkt, versterkt of aangedreven worden door krachten buiten het systeem.

In deze definitie zijn drie elementen cruciaal

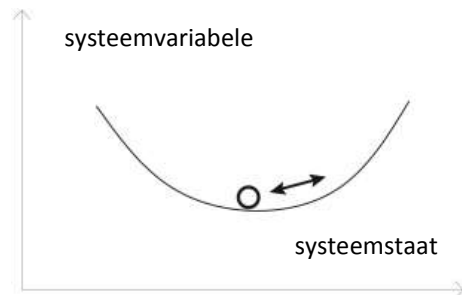
- **elementen** – i.c. de vis(stocks), de habitat (de Noordzee) en andere fauna & flora, de visser, ...
De belangrijkste elementen (i.e. de elementen die bepalend zijn voor het gedrag van een systeem) worden bestempeld als de systeemvariabelen.
- **verbondenheid** – i.c. positieve als negatieve feedbackmechanismes zoals interacties binnen het mariene voedselweb, bvb. visvangst leidend tot meer dan visvangst ook resulterend in een bredere impact op het voedselweb alsook destructie van de zeebodem / habitats
- **doelstelling** – i.c. broodwinning / ontspanning / ... (antropogene invalshoek), overleven – reproductie (ecocentrische invalshoek – d.w.z. oogpunt fauna & flora), ...

De gemodelleerde kust

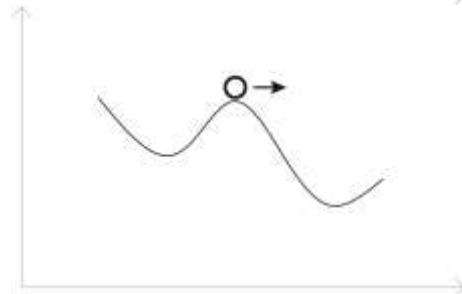
Een systeem kan – vereenvoudigd tot een model – voorgesteld worden als een vallei waar zich een balletje in bevindt, i.e. de combinatie van de krachten die systeemvariabelen uitoefenen op één element zoals een visstock (naar o.m. Scheffer et al, 2001; Walker & Salt, 2006).

¹ Zijsprong. Bedenk dat alles te beschouwen is als een systeem. Of het nu een douche is (bestaande uit elementen zoals boiler – buizen - ... - water verbonden door technieken met als doel hygiëne, ontspanning, schoonheid). Of hoe het nu een voetbalteam is (bestaande uit elementen als spelers – trainers - ... die verbonden (door spelregels, speltechnieken, ...) tot doel hebben te winnen, zich te plezieren, gezond actief te zijn, ...).

In het geval van visserij kan gedacht worden aan ecologische systeemvariabelen (zoals natuurlijke predatoren) die impact hebben op de evolutie van een visstock. Wetenschappers bestempelen dit als 'feedbackmechanismes' (die zowel positief als negatief kunnen zijn). Of hoe kortom het balletje continu in beweging is. Of hoe een statisch evenwicht een illusie is en ook hier beter het concept 'dynamische stabiliteit'² wordt gehanteerd.

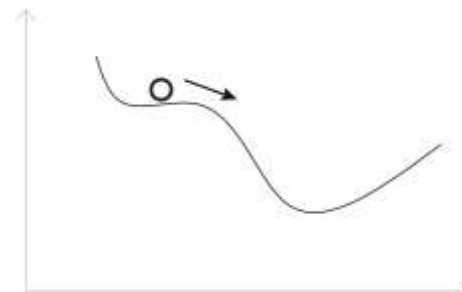

Vanuit deze beeldspraak kan gesteld worden dat een regime shift optreedt als één (of meerdere) systeemvariabele(n) zo'n kracht uitoefent dat het balletje over de rand van de vallei gaat en alzo in een nieuwe vallei belandt. In casu betekent dit dat een visstock uitgeput is of dreigt uitgeput te raken, d.w.z. te klein om zichzelf in stand te houden (waarbij de niche van de visstock ingevuld kan worden door een andere vis ... die kortom de vallei – geheel dan wel ten dele – inpalmt).

Om de beeldspraak volledig te maken

- niet alleen de positie van het balletje wijzigt continu. Ook de valleiconfiguratie is onderhevig aan exogene veranderingen (i.e. externe factoren zoals visserij). Immers als een vispopulatie kleiner wordt, is hij kwetsbaarder ... wordt de vallei kortom ondieper, wordt de valleirand afgetopt ... en kan een kleine verstoring zoals een bijkomende visvangst (zelfs als deze reeds sterk teruggedrongen is) leiden tot catastrofale gevolgen (het spreekwoordelijke 'duwtje teveel') en is het zelfs mogelijk dat een soort op termijn überhaupt gedoemd is te verdwijnen omdat de genetische pool te klein is om op termijn te overleven (wetenschappers bestempelen dit als "extinction debt" (o.m. Jackson & Sax, 2009; Kuussaari et al, 2009) – zie verder). De vallei is als het ware weggeërodeerd. In de praktijk betekent dit dat wetenschappers moeten waken over minimale stocks wat leidt tot uitspraken naar het instellen van visquota of zelfs moratoria.

- vanzelfsprekend is een symmetrische tweedimensionale vallei – zoals alle modellen – een vereenvoudiging van een complex interagerend systeem. In casu visserij wordt bijvoorbeeld niet één vis gevangen, maar er is ook sprake van bijvangst of destructie van habitats (bvb. als netten over de zeebodem schrappen). Of hoe het instellen van één quota voor één soort vaak ontoereikend is om te komen tot een gezonde (Noord)zee. In de praktijk betekende dit inzicht dat wetenschappers thans werken aan 'multispecies quota', een quotasysteem waarbij rekening wordt gehouden met meerdere vissoorten en zelfs met de vistechnieken die de vissers gebruiken. Of hoe wetenschappelijk systeemdenken de visserij(wetgeving) de

² Dynamische stabiliteit lijkt een ogenschijnlijke contradictie, echter vanuit een etymologisch standpunt klopt het plaatje : dynamisch komt van het Griekse woord voor kracht of sterkte (een gevoel van beweging), stabiliteit komt van het Latijnse 'stabilis' dat slaat op de eigenschap van vastberadenheid, of hoe 'dynamische stabiliteit' een connotatie heeft naar de eigenschap van een systeem om zich te verzetten tegen een omverwerpen of instorten omwille van stressfactoren (o.m. Jacobs, 2000) De beste illustratie is wellicht de lichaamstemperatuur van mensen. Ook deze kent, doorheen het jaar én zelfs op dagbasis, schommelingen binnen een zekere temperatuurrange.

laatste decennia grondig hervormd heeft. Of hoe de vallei dus een multidimensionaal valleilandschap is met tal van valleiranden (i.e. kantelpunten – ‘thresholds’).

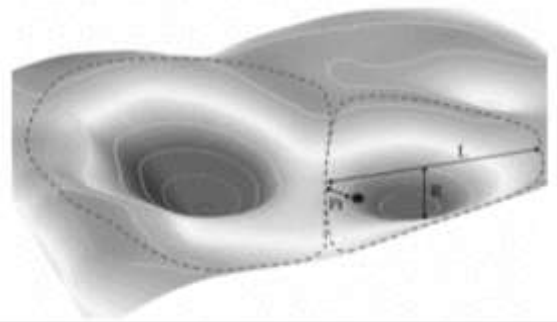
De gedefinieerde kust *bis*

Wereldwijd onderzoek naar systemen (zowel ecosystemen alsook socio-economische systemen) resulteerde in de (her)definitie van enkele cruciale begrippen om systemen te begrijpen (naar o.m. Scheffer et al, 2001; Walker et al, 2004; Walker & Salt, 2006) :

- **veerkracht** is de capaciteit van een systeem om verstoring te absorberen én om – vanuit een zelflerende eigenschap/’reflex’ – zichzelf te reorganiseren mét behoud van de mogelijkheid om eenzelfde functie, structuur, identiteit en feedbackmechanismes te behouden. Veerkracht is kortom de capaciteit van een systeem om een dynamisch evenwicht te handhaven – om zich binnen de vallei (of in ruimere context het valleilandschap) af te spelen.

Veerkracht kan gekenmerkt worden door vier componenten

- de speelruimte (de breedte van de vallei) – bandbreedte van een systeem
- de weerstand (hoogte van de vallei) – de ‘resonantie’ van een systeem
- de positie van de systeemcomponent in de vallei t.o.v. de valleibegrenzing
- panarchie – de interacties van de systeemcomponent op de diverse tijd- en ruimteschalen

(figuur : Walker et al, 2004)

Veerkracht gaat dan ook over het handhaven van de van nature / inherente variatie in systemen (en niet het verhinderen van variatie) (Holling & Meffe, 1996).

- **identiteit**, de eigenheid [Latijn : idem] van een systeem dat ons toelaat om systemen (in de brede betekenis – van ecosystemen tot steden) te herkennen, ook al worden ze gekenmerkt door een variatie in tijd en ruimte
- **adaptatie**, de capaciteit van systeemcomponenten en van mensen om de veerkracht van een systeem te beïnvloeden (om de dimensionering van de vallei aan te passen). Of een systeem zich kan aanpassen dan wel een kantelpunt (tipping point) bereikt wordt is afhankelijk van de grootte, het effect en de (tijd- en ruimte)schaal van endogene (binnen het systeem optredende) als exogene (buiten het systeem optredende) factoren waarbij zowel de mens (maatschappelijk kantelpunt) als de bio-fysische omgeving (ecologisch kantelpunt) een vinger aan de spreekwoordelijke schakelaar hebben dan wel het kantelpunt dichterbij kunnen brengen (dan wel kunnen vooruit schuiven in de toekomst – waarbij eventueel zelfs sprake kan zijn van een zogenaamde ‘overshoot’).
- **transformatie** is het herdefiniëren van een systeem door rekening te houden met nieuwe systeemvariabelen / de spelregels van een nieuwe vallei. Transformatie treedt kortom op bij of na een regime shift. Transformatie kan ook ingezet worden voor het overschrijden van een kantelpunt, i.e. als inzicht leert dat het onmogelijk of (financieel / ...) ongewenst is om een situatie te behouden. Transformatie [procesmatig ook wel aangeduid als transitie] is dan ook de capaciteit om een nieuw systeem te bedenken (of te erkennen) door het (h)erkennen van nieuwe ecologische, sociale, politieke, ... systeemvariabelen.

2.2 De historische kust

Wat betekent het valleimodel in de praktijk? Het voorbeeld van de kabeljauw (ook wel eens de biefstuk van de zee genoemd gelet op haar grote commerciële waarde) helpt ons wegwijs. Het is een verhaal van een soort die ooit zo in overvloed voorkwam dat John Cabot in 1497 bij de ontdekking van Newfoundland schreef dat de vis zelfs zonder net via manden gevestigd kon worden (Roberts, 2007). Het is het verhaal van een soort die ooit één van de sterkhouders van de visserij aan beide zijden van de Atlantische Oceaan was ... doch sinds 2010 op de Rode Lijst als kwetsbare soort (d.w.z. met risico tot uitsterven op middellange termijn) genoteerd staat.

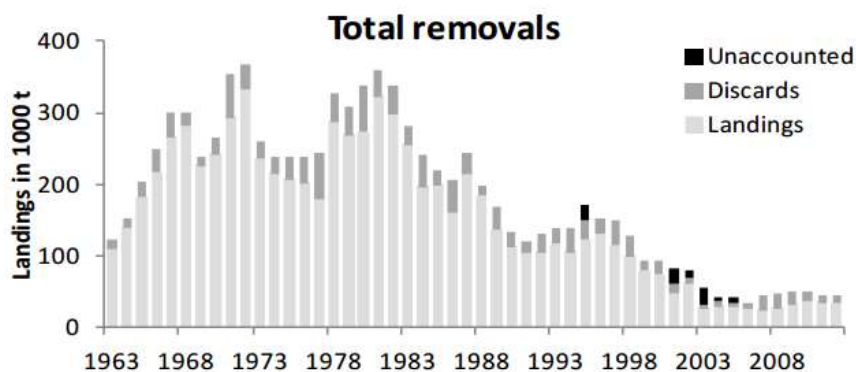
In dit hoofdstuk schetsen we zowel het verhaal van de kabeljauw in de Noordzee als de kabeljauw in de Grand Banks (Newfoundland). Eenzelfde soort met eenzelfde verhaallijn maar een (deels) verschillend einde.

De Noordzee kabeljauw

De kabeljauw was, voor wat de aanvoer betrof, de belangrijkste commerciële soort voor de Belgische visserij. Eerst met de visserij 'ten zoute' op de verre visgronden (o.m. Newfoundland – Canada, IJsland en Faroër). Vanaf de 2^e helft 19^e eeuw met de introductie van ijs als bewaarmiddel en de opkomst van nieuwe vaartuigen en vangstechnieken (o.m. bordennet) liep de kabeljauwvisserij sterk terug. Vooral na de tweede wereldoorlog wint de kabeljauwvisserij dankzij visgronden in o.m. IJsland terug aan belang. Ten tijde van de IJslandvaart in de jaren 1950 werd jaarlijks ruwweg zo'n 10.000 ton kabeljauw aangevoerd in de vismijn van Oostende. Een korte opleving want door de steeds groter wordende IJslandse visserijbeperkingen werd deze visgrond vervangen door visgronden dicht bij huis. De verhoogde visserij-inspanningen leidden tot een sterke overbevissing en de introductie van vangstquota. Anno 21^e eeuw is de vangst van kabeljauw door Belgische vissers (an sich vooral een bijvangstsoort) teruggevallen tot wat in de 19e eeuw met de handlijn werd opgevestigd. (VLIZ, 2011)

De sterke terugloop betekende niet alleen een economisch zware domper maar ook een ecologische tragedie. De vissterfte zat eind 20e eeuw al 40 jaar boven de veilige referentiewaarde en de paaistand bereikte een historisch dieptepunt, op één vijfde van het voorzorg niveau. Het historisch dieptepunt werd pas bereikt in 2006 toen de totale biomassa geschat werd op 21.000 ton. Dankzij een Europees herstelplan – dat ingevoerd werd in 2002 – bevindt de stock zich thans wel terug boven de limietwaarde ... doch nog verder onder de biologisch veilige grenzen ('voorzorgsbeginsel-niveau'). Het streefdoel ('maximum sustainable yield' – 150.000 ton) wordt dan ook pas – als het huidig herstel zich doorzet – in 2020 verwacht. (persbericht ILVO dd. 09/04/2015)

Bovendien is kabeljauw nog steeds (alhoewel minder en minder) slachtoffer van bijvangst waarbij de teruggewoide (veelal ondermaatse) kabeljauw weinig overlevingskansen heeft en het gros van de kabeljauw niet eens de leeftijd van 4 jaar haalt waarop ze voor voortplanting kunnen zorgen. Ook de opwarming van de aarde betekent voor de Noordzee-kabeljauw weinig goeds daar het leefgebied van de soort noordwaarts opschuift.

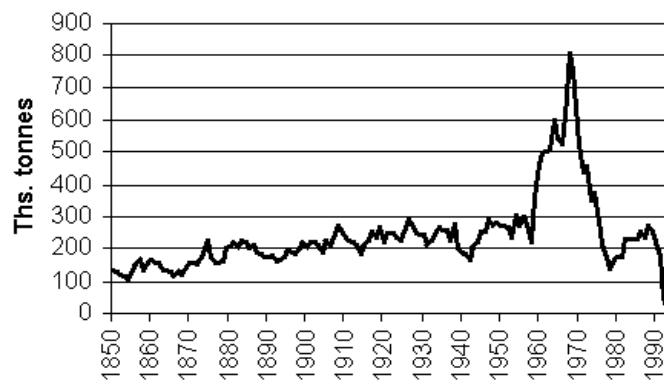

vangst van kabeljauw in de Noordzee (bron : ICES-advies juni 014)

De Grand Banks kabeljauw

De lokroep van John Cabot's woorden weergalmden in Europese visserijmiddelen. Vissers uit Portugal, Frankrijk, Spanje, ... spoedden zich naar de kusten van Canada. In de 18^e eeuw werd reeds 200.000 ton per jaar opgevisst. De visstocks leken onuitputtelijk. De visvangst steeg 'dankzij' o.m. 200 drijvende visserijfabrieken verder tot 1.475.000 ton in 1968. Dit was echter van het goede teveel en leidde tot het bijna instorten van de visstocks in de jaren 1970. De visvangst viel terug tot 404.000 ton. Canada sloot haar 200 mijl zone voor buitenlandse visserijvloeden en de stock leek zich te herstellen. Toch gebeurde alsnog het ondenkbare. Begin jaren 1990 stortte de visserij in. (o.m. Roberts, 2007 – figuur : FAO) Een moratorium werd ingesteld (een verbod op visvangst), doch de kabeljauwstock veerde niet op. Nog steeds niet. Zelfs ruim twintig jaar na het sluiten van de visvangst op kabeljauw blijft de visvangst er gesloten.

Catches of Northern Cod

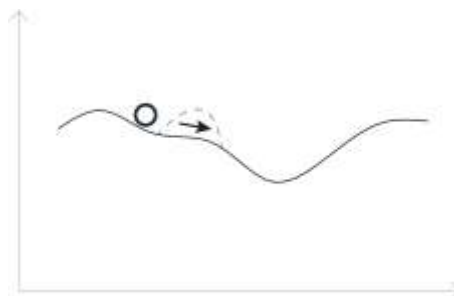
2.3 De gewijzigde kust

De geschiedenis van de kabeljauw(vangst) is illustratief voor het verhaal van de visserij wereldwijd. Echter in de plaats van te leren uit de fouten, richtten de vissers zich op nieuwe soorten waar eenzelfde tragedie zich afspeelde.

De Grand Banks kabeljauw *bis*

Vissers richtten na het ingestelde moratorium hun pijlen op o.m. sneeuwkrab en garnalen (alsook aquacultuur). Initieel met gematigd succes want in 2002 was de omzet van de visserij verdubbeld t.o.v. 1990 (ook al daalde de vangst in tonnage met 40% en viel de tewerkstelling met bijna de helft terug). De omzet steeg van 46 miljoen \$ (garnalen) en 13 miljoen \$ (sneeuwkrab) tot respectievelijk 172 miljoen \$ en 229 miljoen \$. (Higgins, 2011) Ogenscheinlijk een succes. Of beter een mini-succesje. Immers, had de kabeljauw haar hoogdagen aangehouden, dan zou de visserij in 2000 een omzet halen van 3 miljard \$ (Brubaker, 1999).

En het ecologisch verhaal? Wetenschappers als o.m. Worm en Myers trokken conclusies dat kabeljauwvangsten zich in een sterke inverse trend verhouden met garnaal- en sneeuwkrabvangsten. De wetenschappers stelden dat een generalisatie gemaakt kon worden als zouden predatoren (als kabeljauw) lagere trofische niveaus onderdrukken (zoals ook reeds werd vastgesteld in meren, rivieren en kustwateren). (Worm & Myers, 2003; Frank et al, 2005) Of hoe garnalen en sneeuwkrab zich – bij het verdwijnen van de kabeljauw – in de vrijgekomen niche ('vallei') van kabeljauw leek te nestelen.

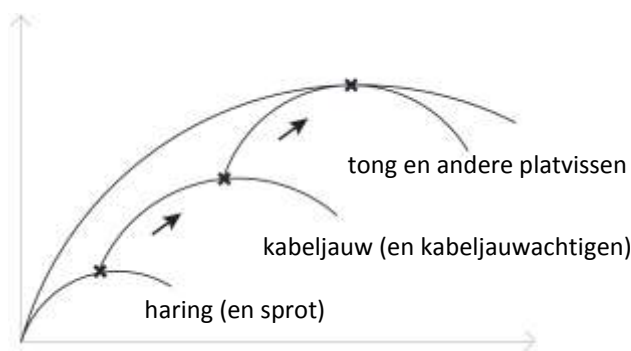
Anno 2015 zit er toch een domper op de (relatieve) vreugde, zowel vanuit ecologisch als economisch perspectief. Immers nieuw wetenschappelijk onderzoek wees uit dat de garnalenstock gehalveerd is en terug gevallen is naar de niveaus van de jaren 1990. De biomassa van sneeuwkrab viel in de periode 2006-2013 zelfs met 84% teruggevallen. Wees dit op een terugkeer van King Cod (Koning Kabeljauw)? Toch niet, een voorzichtige aangroei is weliswaar te noteren ... echter nog steeds ver onder de veilige streefwaarden. (CSAS, 2014) Bovendien stijgen paradoxaal de quota ('exploitation rate') ... of hoe de overheid andermaal dezelfde

fout lijkt te maken als met de kabeljauw. Of hoe de Canadese visserij zich in zeer woelig water blijft bevinden. Of hoe de hoogdagen van de jaren 1970 een vage herinnering werden. Of hoe de geschiedenis of beter het mensdom zich lijkt te herhalen.

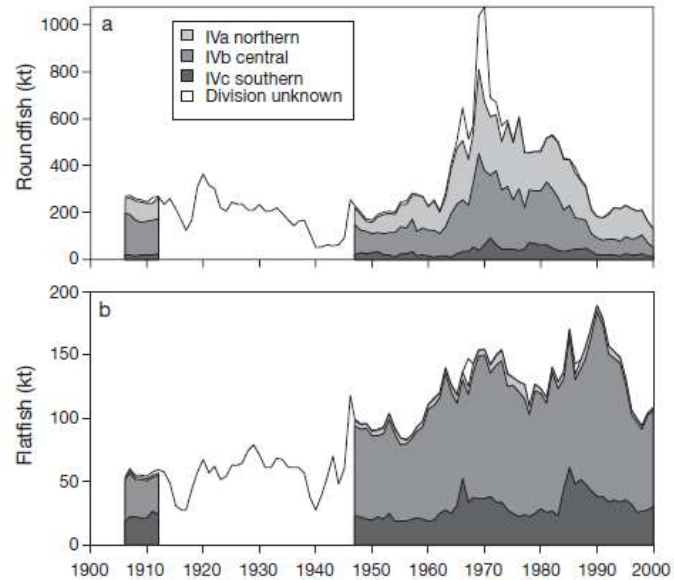
De Noordzee kabeljauw *bis*

Eenzelfde verhaal tekent zich af bij de Belgische vissers en tout court de Noordzeevis(serij). De kabeljauwstock is hier dan wel niet gecrasht, de stock is in historisch perspectief als laag te bestempelen. Het is typerend voor de Belgische visserij en de visstocks in de Noordzee. Eind 19e eeuw, enkele jaren na de introductie van de stoomschepen, waren zo reeds de uitgestrekte oesterbanken in de Noordzee uitgeput. Vissers verlegden zich vervolgens naar nieuwe soorten, naar verdere visgebieden ... echter botsten telkens – na initieel succesvolle vangsten – op de grenzen van het ecosysteem.

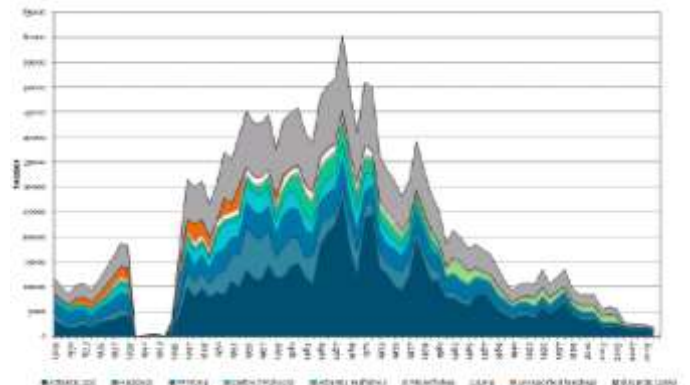
De geschiedenis van de Belgische visserij kan zo – gestript tot haar essentie – beschreven worden als een overbevissing van haring (en sprot) (gevolgd door een moratorium), gevolgd door een overbevissing van kabeljauw (gevolgd door het sluiten van visgronden in o.m. IJsland) waarbij thans vnl. gevist wordt op (sterk gereduceerde stocks en derhalve door quota beheerde) platvissen als tong. (Lescrauwaet, 2013) Of in economische termen gesteld : de Vlaamse vissersvloot is de voorbije decennia zwaar afgebouwd. In 1950 ging het nog om 457 vaartuigen. Eind 2013 bestond de zeevisserijvloot uit 80 commerciële vaartuigen – voornamelijk boomkorvaartuigen die op platvis (tong en schol) vissen. (Van Bogaert, 2014)

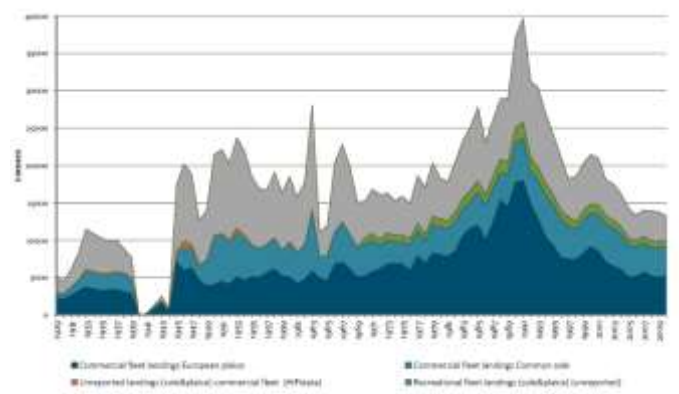
schematische voorstelling grenzen aan de groei van de visstocks

de lange termijn evolutie in de aanlandingen van pelagische vis (a) en platvis (b) in de Noordzee in de 20^e eeuw (bron : Callaway, 2007)

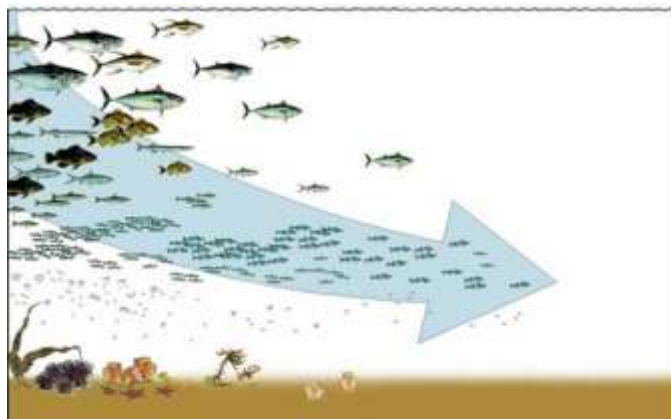
De lange termijn evolutie in de aanlandingen van pelagische vis door Belgische vissers in de periode 1929 – 2009 (Lescrauwaet et al, 2013)

De lange termijn evolutie in de aanlandingen van platvis door Belgische vissers in de periode 1929 – 2009 (Lescrauwaet et al, 2013)

De lege(re) zee

Het verhaal van de kabeljauw en de Belgische visserij is geen unicum. Meer zelfs, het is eerder regel dan uitzondering. De cijfers spreken voor zich. Historisch onderzoek wees uit dat de visstocks anno 21e eeuw een magere schim zijn van wat ze ooit waren. Jennings & Blanchard (2004) schatten dat de huidige biomassa van grote vissen wegens 4 à 16 kg en 16 à 66 kg een terugval kende van resp. 97,4 à 99,2%. Wetenschappers schatten dat alle visstocks tout court slechts één tiende bedragen van wat ze in 1900 waren (en toen waren de stocks al sterk bevestigd)? (Christensen et al, 2003) Onderzoekers als Roberts & Hawkins (2000) leggen dan ook de boutade op tafel dat we vandaag eten wat onze grootvaders als aas gebruikten of als bijvangst over boord smeten.

Het resultaat is wat visserijautoriteit Pauly omschreef als 'fishing down the foodweb' (Pauly et al, 1998 - figuur). Vissers vangen eerst de grotere (predator)soorten en 'dalen' vervolgens het voedselweb.

2.4 De getransformeerde kust

Een tragedy of the commons ?

De geschiedenis van de visserij bleek kortom een (slechte) illustratie van het systeemdenken. Een typevoorbeeld van maladaptatie i.p.v. adaptatie, een voorbeeld van negatie eerder dan transformatie (bvb. een transitie richting duurzame visserijtechnieken), het vinden van een oplossing die later een nieuw probleem blijkt te zijn. Veelal wordt dit bestempeld als een klassiek voorbeeld van de "tragedy of the commons" (Hardin, 1968) die in essentie een probleem is van een (ongelimiteerde) toegang tot "common pool resources" (Ostrom, 1990).

De tragedy of the commons

Er was eens een zee die elkeen kon gebruiken. Elke visser kon gebruik maken van de zee. Jaren, decennia, zelfs eeuwen werkt dit gebruik zonder problemen. Oorlogen, ziektes, ... houden het aantal vissers constant. Tot een kantelpunt wordt bereikt, er zijn meer vissers en dus zou elke vissersfamilie meer dan één schip kunnen runnen.

Zoals elk rationeel wezen zoekt elke visser immers naar maximalisatie van zijn opbrengsten. Bewust of onbewust maakt hij de afweging of het sop de kolen waard is om één extra schip te bemannen. Het antwoord luidt telkens positief, immers de meerwaarde is de meeropbrengst van één schip. Weliswaar weet de visser dat hierdoor – sinds die bewuste (spreekwoordelijke) dag – de zee overbevestigd wordt, echter de last is niet alleen voor de visser maar ook voor de andere vissers. Of hoe het voordeel voor die ene visser opweegt tegen dat (individueel bekeken) nadeel. En zo redeneert hij ook als er een tweede schip en twintig jaar later zelfs een derde, een vierde, ... bijkomt. En zo redeneren ook de andere vissers.

Het resultaat ? Een tragedie in menig opzicht (ecologisch – economisch – sociaal). Elke visser is immers gevat in een ratio om slechts zijn eigen belangen na te streven. Of om de woorden van Hardin aan te halen : "freedom in a commons brings ruin to all". (naar Hardin, 1968 ³)

³ Hardin merkt op dat dat deze tragedie zich ook afspeelt bij vervuiling. Hier is het weliswaar geen verhaal van iets te oogsten wel om iets te deponeren in een 'common' (afvalwater, vervuilde lucht, ...). Een krachtige beeldspraak die centraal zal staan in voorliggende publicatie.

De Grand Banks kabeljauw tris

Hoe was het mogelijk dat één van 's werelds rijkste visstocks instortte tot nog minder dan één honderdste van haar glorie-dagen. Er is enerzijds de factor wetenschap die destijds nog te beperkte inzichten had in visstocks – voedselwebs. Zo werd geen onderscheid gemaakt tussen diverse stocks (met specifieke populatiegrootte en andere –eigenschappen) en werd 'kabeljauw' integendeel als één stock beschouwd. Inzicht in de visstock werd nog meer vertroebeld door de variabiliteit in stockopbouw (i.e. de jaarklassen) te negeren. Bovendien werd sterk gefocust op gegevens van offshore-visserij (eerder dan de kustgebonden visserij die kleiner en kleiner wordende vissen aanlandde en zo reeds een indicatie gaven ... of had kunnen geven).

Anderzijds kan ook niet meer omheen de politieke beleidskeuzes die de wetenschappelijke rapporten (die de bal weliswaar deels verkeerd sloegen doch wel de vinger op de wond legden) aan de kant schoven. Zo adviseerden visserijwetenschappers in 1989 om de vangst terug te schroeven van 266.000 naar 125.000 ton maar besliste de overheid om een quotum van 235.000 ton in te stellen. Veelzeggend is volgende quote uit het Canadese 'Policy for Canada's Commercial Fisheries' (1976) dat stelde dat visserijbeheer niet langer in het belang van de vis zou gebeuren maar dat *'fishing has to be regulated in the interest of the people who depend on the fishing industry'*.

Frappant is ook dat vanaf 1981 de visserij niet alleen door subsidies in stand werd gehouden maar dat door subsidies voor nieuwe boten, visserij-uitrusting, ... de visserij-inspanning werd opgedreven. Zelfs de lonen van vissers en arbeiders in de visserijverwerkende industrie kregen een duwtje in de rug. In 1990, twee jaar voor het instorten van de kabeljauwvisserij, zouden Newfoundland-vissers 1,60 dollar ontvangen voor elke dollar die ze verdienden met de visserij. Andere subsidies (o.m. brandstof) zouden zelfs maken dat de Canadese belastingbetaler het inkomen van een Canadese visser met een factor vier deed stijgen (Brubaker, 1999).

De Noordzee kabeljauw tris

Eenzelfde verhaal is te noteren in de Noordzee. Sinds 1983 wordt het visserijbeleid in de Europese Unie gestuurd door het 'Common Fisheries Policy'. Met wisselend succes, immers het verhaal leest als een blunderboek met eveneens slechte subsidies en een zichzelf ondergravend quotumsysteem.

Eén passende illustratie. Wetenschappers van de University of York onderzochten voor de periode 1987 – 2007 en dit voor 9 visserijsoorten en dit voor 19 ICES-visserijgebieden in hoeverre de quota afweken van de aanbevelingen van de wetenschappers (Roberts et al, 2008). Uit dit onderzoek bleek dat in 68,5% van de beslissingen de opgelegde quota hoger waren dan geadviseerd, resulterend in visvangstquota die gemiddeld 44,3% hoger lagen dan geadviseerd. Frappant was eveneens dat 52 maal een moratorium werd geadviseerd doch dat dit telkenmale van tafel werd geveegd en dat in totaal ca. 418.000 ton gevist mocht worden (op stocks die op het punt staan om in elkaar te vallen). Als conclusie maken de onderzoekers dan ook de reflectie dat deze werkwijze an sich neerkomt op een "scandalous waste of public resources", immers jaarlijks betaalt de Europese belastingbetaler miljoenen euro's aan visserij-onderzoek. De vraag dient dan ook gesteld te worden – dixit het team van Roberts – of (gelet op het negeren van de aanbevelingen) deze investeringen nog verdedigbaar zijn ⁴.

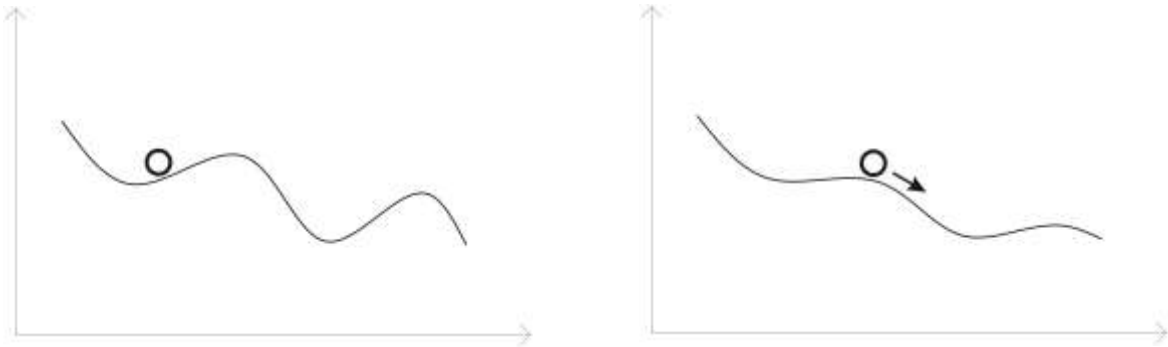
De systematische kabeljauw

Het verhaal van de kabeljauw bevestigt en verfijnt kortom het valleimodel. Elke visstock wordt gekenmerkt door een van nature variatie – een van nature aantal aanwezige systeemvariabelen. Bevissing voegde hier een extra systeemvariabele aan toe. Of de visstock al dan niet duurzaam bevist wordt (of al dan niet de valleigrens

⁴ Weliswaar dient opgemerkt te worden dat sinds 2007 grote vooruitgang werd geboekt door o.m. de bijsturing van het Europees visserijbeleid waarbij de quota sterker wetenschappelijk onderbouwd worden.

overschreden wordt) is sterk afhankelijk van de context (elke visstock kent haar eigen vallei en dus haar eigen systeemvariabelen – ‘stressfactoren’).

De New Foundland-kabeljauw legt bloot waarom overshoot kan plaatsvinden. Enerzijds was er de factor wetenschap die deels in gebreke bleef waardoor de valleibegrenzing optimistischer (hoger en verder af) werd ingeschat dan ze in werkelijkheid was. Anderzijds was er de factor beleid die de (inaccurate) begrenzing van de vallei negeerde tot het meer dan te laat was. Het resultaat was een regimeshift waarbij in het nieuwe ecosysteem de niche van de kabeljauw werd gevoegd bij de niche die de sneeuwkrab en garnaal reeds innamen (of hoe hun vallei groter werd ... maar ook hoe hun vallei onder druk van de visserij degradeerde).

In casu van de Noordzeekabeljauw werd weliswaar vroegtijdiger ingegrepen echter de toestand blijft precair. De soort is nog niet binnen veilige grenzen (de valleirand blijft te laag én het balletje blijft gevaarlijk dicht bij de rand). Wetenschappers zetten thans aan de hand van o.m. een multispecies-analyse de valleibegrenzing beter in kaart en transformeren zo het 2D-model in een multidimensioneel model (waar ook de specificiteit van de visserij van de lidstaten in rekenschap wordt genomen).

Beide cases leggen kortom niet enkel bloot dat er grenzen zijn aan de veerkracht van een visstock, dat er grenzen zijn aan (de draagkracht van) de vallei maar ook dat het belangrijk is om begrenzingen te (h)erkennen én om tijdig in te grijpen.

Milieuproblemen als sociale dilemma's

Milieuproblemen kunnen kortom niet beschouwd worden zonder hun sociale context. Milieuproblemen worden dan ook bestempeld als ‘sociale dilemma’s’ die gekenmerkt worden door drie kenmerken :

- 1) Er is sprake van actoren die voor het bereiken van hun individuele belangen als voor het nastreven van het algemeen beleid wederzijds van elkaar afhankelijk zijn (‘we zitten allen in hetzelfde schuitje’);
- 2) De sociale dilemma's worden gekenmerkt door tegenstrijdigheid tussen individuele en collectieve belangen;
- 3) Het nastreven van louter individuele belangen (door de cumulatie van de ‘neven’effecten daarvan) leidt tot een collectieve tragedie. (Leroy, 2004)

Het verhaal van de visserij en haar maladaptatie kan in deze beschouwd worden als een illustratie van (het gebrek aan) systeemdenken. Geen getransformeerde visserij wel een ontspoorde visserij. Een illustratie van het overshootmodel waarbij grenzen bestaan (ook al horen we dit niet graag). Zowel in de betekenis van ecologische kantelpunten (‘tresholds’) als in de betekenis van maatschappelijke kantelpunten (i.e. beslissing van de maatschappij om de ecologische kantelpunten te (h)erkennen ... of niet).

In de volgende hoofdstukken maken we eenzelfde wandeling in de tijd met de kust als leidend voorwerp ... of is het als lijdend voorwerp ? Trekken we lering uit de lessen van de visserij ? Of niet ?

3 De ruimtelijke kust

The language of landscape can be spoken, written, read and imagined. To read and write landscape is to learn and teach : to know the world, to express ideas and to influence others.

(Spirn, 1998)

De recentere geschiedenis van de lage landen mag dan wel geboekstaafd zijn onder het motto 'God schiep de Aarde, maar niet de lage landen', de waarheid is toch complexer dan deze boutade. Als eerste bouwsteen leggen we 'ruimte(gebruik)' onder de loep. Het is een illustratie van de boutade dat het landschap als een biografie is van de mensen die er wonen, weliswaar met dat verschil dat het boek achterstevoren wordt gelezen want voor de oudste delen moet je naar de achterste pagina (Van Den Bosch, 2014). We vertellen het verhaal desalniettemin toch chronologisch.

3.1 De historische kust

Er was eens ... de dynamische kust

Tot de 8^e eeuw was de impact van de mens op het landschap minimaal. De krachtmeting land versus zee bepaalde de landschappelijke verschijning. Doorheen de eeuwen was de kust geëvolueerd van een zoetwaterveenmoeras tot een waddenlandschap (zoals het huidig Land van Saeftinge). Een dynamische kustlijn waar duinen (in het Westen breder dan in het Oosten) doorsneden werden door geulen en rivieren. De accumulatie van hoge schorren in het hinterland kon door één storm teruggedraaid worden, het ontstaan gevend aan nieuwe kreken. Zeewaarts bevond zich een resem eilanden, variërend in grootte, die evenzo overgeleverd werden aan de grillen van de zee. Slechts de zandstreek werd intensief bewoond en was – ten tijde van de Romeinen – ontsloten door heirwegen die Kassel verbond met Oudenburg en Aardenburg. De schaarse bewoning in het gebied situeerde zich op de hogere schorren, beschermd door kleinere defensieve dijken. Echter in globo kan gesteld worden dat het landschap een natuurlijk landschap was.

De golven van de zee veroveren tweemaal daags een uitgestrekt land. Het doet je denken : behoort deze regio toe tot het land of tot de zee ? [...] Mensen leven hier op de hoogst gelegen gronden. Wetende dat de zee daar nooit zal komen. Bedenk dat deze mensen bij hoog water omgeven zijn door golven tot de einder. Als zeilers op de zee. En als het tij zich terugtrekt dan jagen ze als gestrande zeelieden op de vissen in de droogvallende geulen. Plinius De Oudere, Naturalis Historia, 77 – 79 n Chr.

Regime shift 1 : de ingedijkte kust

Vanaf de 8^e eeuw krijgt de mens meer en meer grip op het slikken en schorren-systeem achter de duinengordel. Het stelsel aan dijken groeide. Initieel defensief van aard en veelal parallel aan de getijdengeulen. Vanaf de 10^e eeuw offensief, zelfs getijdengeulen afdammend. Al dan niet met wisselend succes. De uitvinding van de dijk betekende immers ook de genese van de dijkbreuk van de zee die zich beroofd zag van een uitgestrekte accommodatieruimte.

De bedijking betekende dat honderden vierkante kilometers slikken en schorren onttrokken werden aan de mariene invloed. Een eerste regime shift van dynamisch landschap naar ingedijkt landschap diende zich aan. De hogere kreekruggen werden getransformeerd in akkers en waren geknipte nederzettinglocaties. Lager gelegen schorren werden ingeschakeld in de agrarische bedrijfsvoering als weiland of hooiland. De landschappelijke transformatie werd ook duur betaald. Niet alleen noopte het de – in den beginne vooral kleinere – landeigenaars tot het onderhoud van de dijken. De laag gesitueerde percelen noopten ook tot de uitbouw van een omvangrijk systeem van artificiële waterlopen en kunstwerken (sluizen, spuicomplexen, ...).

De toegenomen welvaart gaf vanaf de 12^e eeuw het ontstaan aan de eerste havensteden. Met wisselend succes poogden de steden hun graantje mee te pikken in de handel. De landschappelijke impact was eerder beperkt (al zorgde de verfijning van de bedijkingstechniek tot grootschaligere bedijkingen en in Nederland zelfs tot inpoldering).

En de duinen ? Die transformeerden weliswaar niet naar een cultuurlandschap, echter door veeteelt, kleinschalige akkerbouw, beplantingen, ... werd het duinecosysteem lokaal in een halfnatuurlijke toestand gedwongen. Op vele plaatsen kan een spontane, ongedwongen ontwikkeling zich toch handhaven.

Er is iets ontzettends in het schouwspel dat zich daer voor den wandelaer ontplooit, wanneer hy, te midden dezer zonderlinge natuer, eene hoogte beklimt en zynen verbaesden blik in het ronde laat dwalen. Duizend en duizend zandheuvelen, van verschillende vorm en grootte, verheffen hunne kruinen langs alle zyden, en omringen hem, zoo verre zyn gezigt kan reiken. Eenigen zyn door schaersche halmen of door donker mos begroend, anderen zyn naekt en glinsteren onder het zonnelicht velen zyn door den wind uitgewreten en neigen ten val, sommige verlengen zich als een ketengebergte en slingeren hunnen ruigen rug dwars over alle hoogten heen, om eindelyk in een diep dam weg te zinken en te verdwynen.

Consience, 1861

Of hoe de kust en in bijzonder de kustvlakte en haar polders grotendeels in een halfnatuurlijk landschap werd getransformeerd (slechts de zee en het merendeel van de duingebieden bleven nog grotendeels buiten het vizier).

Regime shift 2 : de versteende kust

Onder impuls van Leopold II werd in de 2^e helft van de 19^e eeuw het ontluikende badtoerisme geïntroduceerd aan de kust. Op de overgangszones strand – duin en duin – polder werden harde infrastructures ingepland, resp. de zeedijk en de Koninklijke Baan alsook de kusttram. Deze infrastructuur maakte de kust niet alleen bereikbaar en zichtbaar maar ook planbaar (Van Acker, 2010). Initieel binnen, later ook buiten de lijnen van deze harde infrastructures.

Eind 19^e eeuw komt kortom aan het eerder ingedommelde bestaan van de kust een einde. Een evolutie die sloganesk kan samengevat worden als ‘van groene armoede naar grijze overvloed’ alsook ‘van stuifzand naar onbekommerd vakantieland’. Beelden zeggen andermaal meer dan 1.000 woorden. (bron figuren: databank INBO)

Het kusttoerisme neemt in bijzonder een hoge vlucht vanaf het interbellum met de democratisering van het vakantiegenot dankzij het invoeren van het betaald verlof (‘congé payé’) in 1936. De statige kustvilla’s en Grand Hotels ruimen – mede ‘dankzij’ de tweede wereldoorlog – baan voor het ontstaan van een in de volksmond benoemde moderne Atlantikwall. Nieuwe logiesvormen zoals kampeerterreinen en vakantiecentra deden de badplaatsen uitdeinen over duin en polder. Het kustlandschap werd een consumptieproduct.

De kust transformeerde zodoende tot een landschap dat nog slechts een glimp was van wat het ooit was. Met de vermarkting van de kust leek men te vergeten dat het landschap in feite de aanvankelijke reden was waarom men naar zee kwam. Hiermee dreigde – en dreigt – het kusttoerisme meer en meer het slachtoffer te worden van zijn eigen succes (Constandt, 2010).

Volledigheidshalve moet – vanuit een landschappelijk perspectief – opgemerkt worden dat in Zeebrugge en (in mindere mate) Oostende de 20^e eeuw ook de uitbouw van een zeehaven inluidde. Bovendien wordt begin 21^e eeuw ook gestart met de uitbouw van windmolenparken op de zee.

Regime shift 3 (?) : de (o)verhitte kust

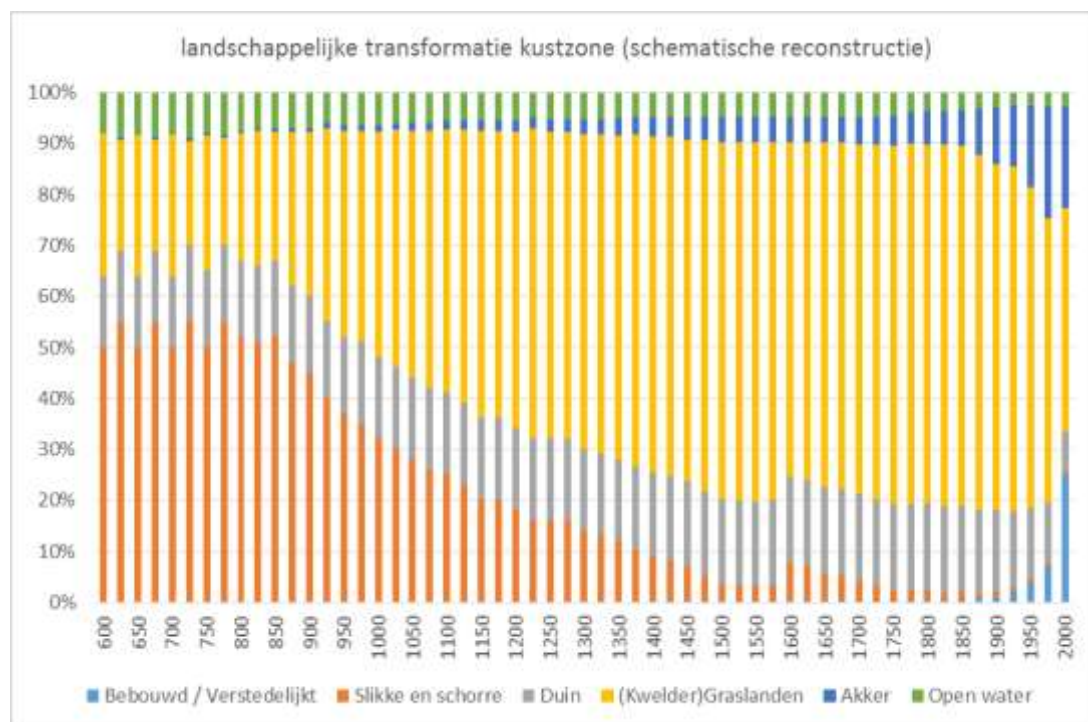
En wat brengt de toekomst ? De motor van het kusttoerisme blijft anno 2015 draaien. Smeerolie is o.m. het tweedeverblijftoerisme (terwijl klassieke commerciële logiesvormen terrein verliezen). Het besef dat ruimte een eindige grondstof is, noopt tot een tendens tot densificatie en wellicht een (thans nog gedroomde) verticalisatie.

Aan de horizon tekenen zich echter sombere wolken af. Klimaatverandering resulteert o.m. in een versnelde zeespiegelstijging wat de druk op de reeds kwetsbare kustverdediging zal verhogen [we komen hier in het hoofdstuk 3 'de erosieve kust' op terug].

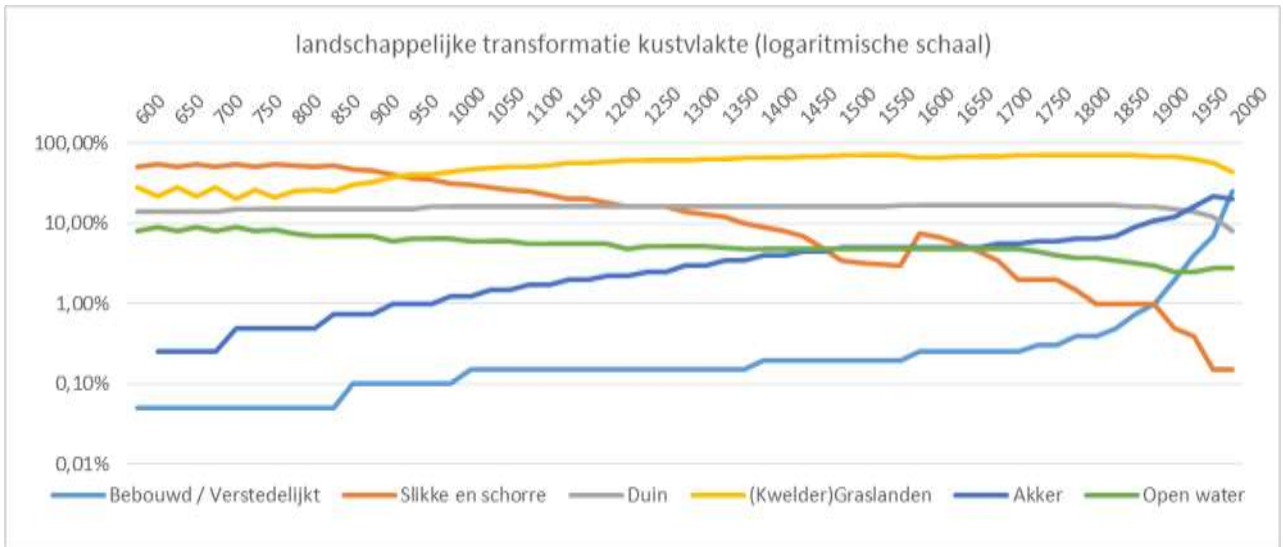
3.2 De gewijzigde kust

Panta rhei, niks is blijvend behalve de verandering

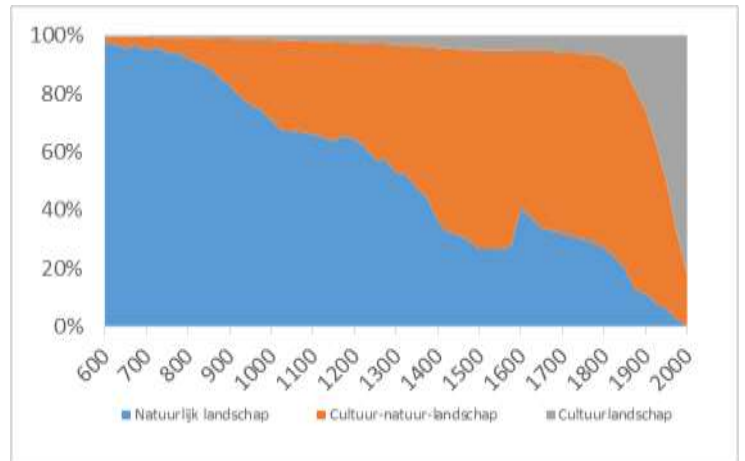
Landschappelijke transformaties zijn niet vreemd aan de kust. Meer zelf, zonder menselijke tussenkomst was de kust (in bijzonder op een ruimere, bvb. multidecenniale, meetlat bekeken) een immer wijzigend dynamisch landschap. Dynamische geomorfologische processen schiepen zowel land als zee. Echter waar tot 2 millennia terug de krachtmeting land – zee het landschap kneedde, is de soort homo sapiens als een *deus ex machina* nedergedaald. Twee belangrijke regime shifts traden, zoals we zagen, op. Enerzijds de indijking van duizenden hectares slikken en schorren (in bijzonder vanaf de 8^e eeuw – resulterend in het ontstaan van graslanden), anderzijds (in bijzonder vanaf de 19^e eeuw) de verstening van duinen en – in 2^e instantie – de polder.⁵

⁵ Deze grafieken zijn een reconstructie van de landschappelijke transformatie van de kustzone als gedefinieerd vanaf de zeepeepduinen tot 10 km landinwaarts. Bij gebrek aan harde datareeksen daterend van voor de (2^e helft van de) 20^e eeuw betreft het een reconstructie gebaseerd op de geschiedschrijving van de kustzone. Getracht is zo verhalen als o.m. de bedijkingen – het Beleg van Oostende (waardoor de zee terug haar grip op de Oostendse polders verstevigd, cfr het Krekengebied), de groei van de badplaatsen, ... te visualiseren. De grafieken beogen kortom geen accuraatheid in exacte getallen wel een correctheid naar tendensen – grotere historische patronen.

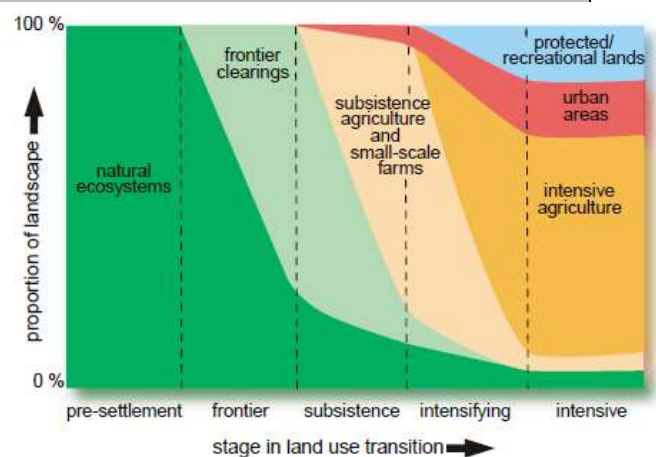

In de 19^e en in bijzonder de 20^e eeuw leek de slinger zodoende van de ene zijde (een beperkte tot lokaal zelfs afwezige menselijke impact) naar de andere zijde (een omnipresente menselijke impact) door te slaan. De schaarse relictten natuurlijk landschap werden een halfnatuurlijk landschap of zelfs een deel van een cultuurlandschap. Het halfnatuurlijk landschap van de polders transformeerde evenzeer door de schaalvergroting in een cultuurlandschap (of werd ook deel van het cultuurlandschap). Of hoe de menselijke geschiedenis in de kustvlakte kan samengevat worden als een voortdurend en progressief, i.e. (ogenschijnlijker) succesvoller, wordend streven naar de stabilisatie van een dynamisch landschap (Gysels, 1993).

Think global, watch local

De kustzone blijkt kortom een perfecte illustratie van wat Foley en andere onderzoekers (2005) wereldwijd observeerden. Een verhaal van intensifiëring van landgebruik waarbij de outcome in essentie samengevat kan worden als het verwerven van natuurlijke hulpbronnen voor menselijke consumptie, dit ten nadele van een degradatie van het natuurlijk ecosysteem. Een transitie die een vast weliswaar niet-lineair patroon kent (figuur) al kan de snelheid verschillen afhankelijk van bevolkingsgroei, economische ontwikkelingen, e.d.m. Een transitie van een natuurlijk landschap naar een intensief gebruikt agrarisch landschap met tevens een prominente(re) stedelijke footprint. Waar natuur slechts gehandhaafd kan worden in natuurgebieden (zie verder).

De tweedimensionale kust

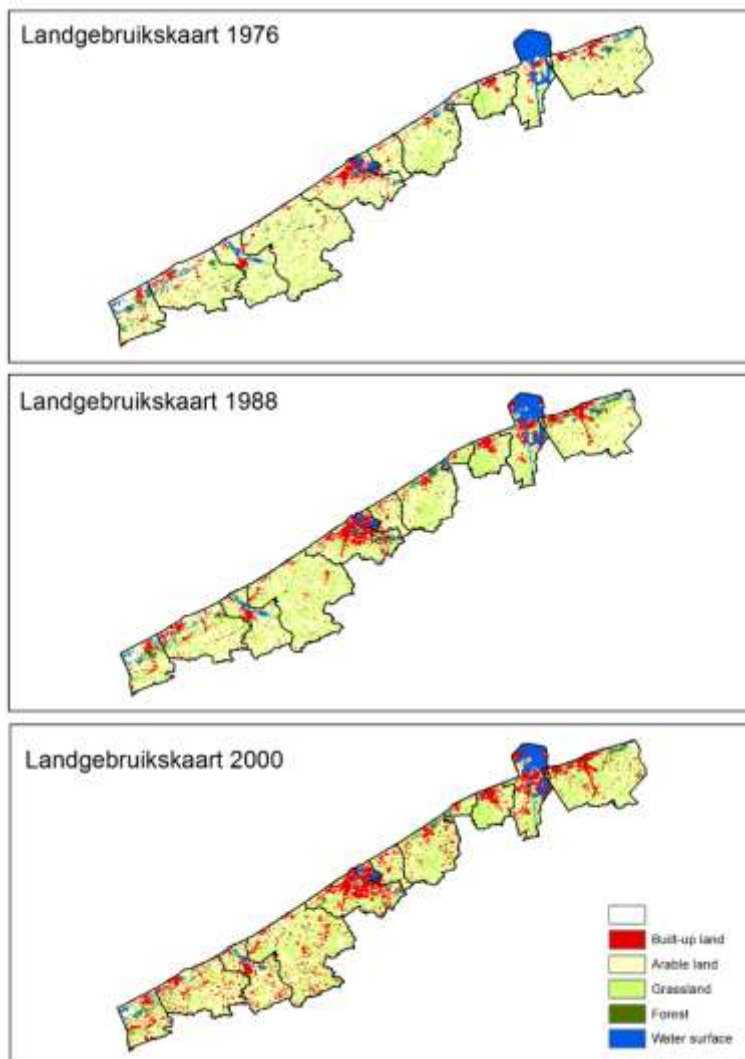
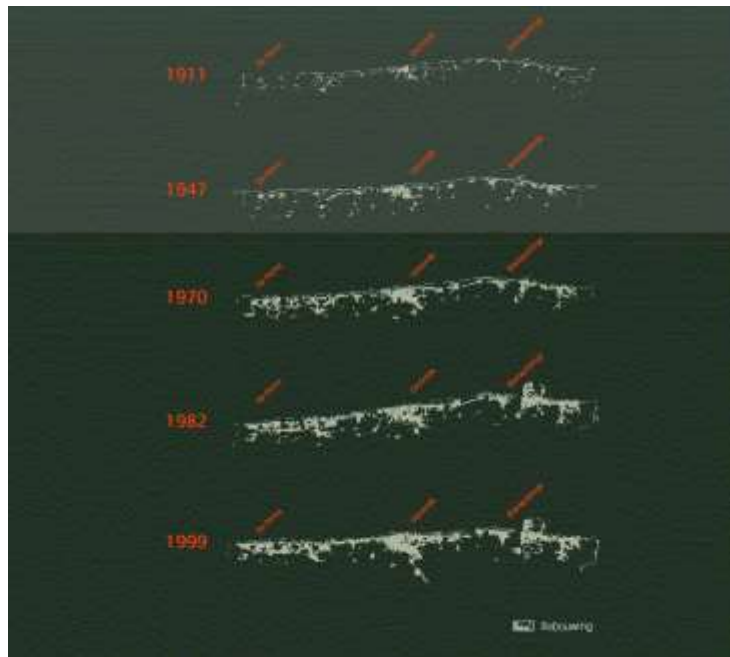
Zoomen we dan in op de 20^e eeuw, i.e. de eeuw waarin de mens en in bijzonder haar uitvinding 'de badstad' haar greep op het landschap vestigde.

Het resultaat ? Vandaag is onze kuststrook de meest bebouwde van Europa. In 2000 was ruim 30% van de 10 km brede kuststrook (i.e. direct aanpalend aan de zeedijk) bebouwd. Wordt de kuststrook verengd tot 1 km dan is zelfs bijna 50% bebouwd.

(www.milieurapport.be)

*Figuur : evolutie van de verstedelijking aan de kust
1911 – 1947 – 1970 – 1982 – 1999*

(bron: archief kustwerkgroep Natuurpunt)

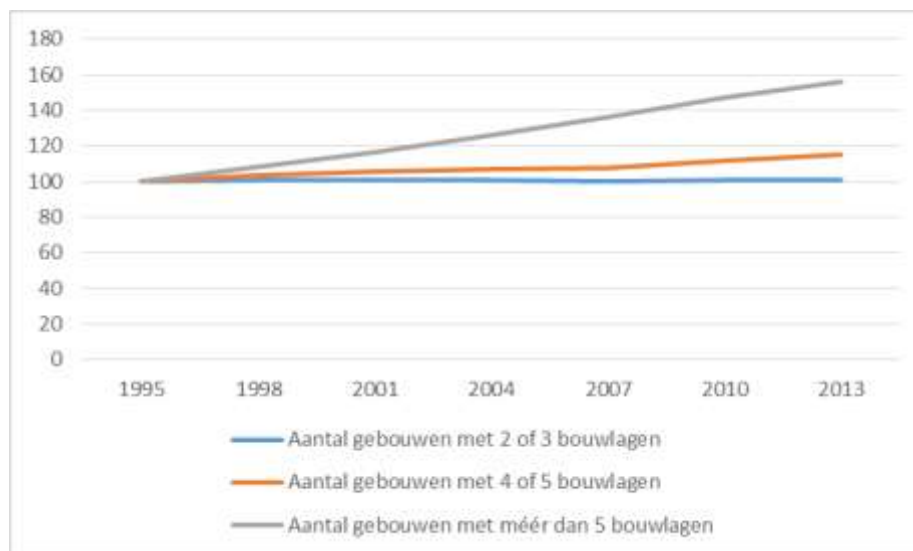
*Figuur : evolutie van het landgebruik aan de kust
(alle kustgemeentes incl. Zeebrugge & Lissewege)*

(bron: VITO – Poelmans, 2010)

De driedimensionale kust

*Kustvilla's, eengezinswoningen ruimden baan voor tienlagige mastodonten met duizend appartementen.
Voor de één een troosteloos geheel van beton en glas, een bouwen
met slechts als opzet een bouwen met een zo groot mogelijk rendement voor de ene.
Voor de andere een spiegel van de dan maatschappij, een kristallisatie in de ruimte van een op monocultuur en
consumptie gericht toerisme – waar kortom een privé-initiatief heeft ingespeeld op de marktsituatie.*
(Allaert & De Klerck, 1993)

Niet alleen in tweedimensionaal opzicht ook in driedimensionaal opzicht transformeerde de kust. De bekendste exponent is ongetwijfeld de 'Atlantikwall'. Maar ook in de duinen transformeerden kleinschalige kustvilla's tot villa-appartementen. Ook in de woonwijken, in bijzonder langsheen invalswegen, werd het pad van densificatie en verticalisatie bewandeld. Een trend die in bijzonder de laatste decennia significant toenam en die wellicht de komende decennia zich nog zal voortzetten (cfr. discussie in voorjaar 2015 over de realisatie van bakens aan de kust – de opmaak van hoogbouwnota's door de kustgemeentes) ⁶.

figuur : evolutie aantal bouwlagen in kustgemeentes (excl. Zeebrugge) met referentiejaar 1995

Epiloog : geen zee van ruimte (?)

Wie de vorige alinea's gelezen heeft, zou kunnen concluderen dat er slechts een ruimtelijke druk rust op het terrestrisch gedeelte van de kustzone. Foutief. Ook op zee is een 'race voor space' lopende (Maes et al, 2005). De tijdschaal, de drijfveren, en andere factoren zijn echter sterk verschillend wat maakt dat dit verhaal hier niet besproken wordt. We komen hier in deel 2 hoofdstuk 4.2 nog op terug.

⁶ Opgemerkt kan worden dat deze tendens zich niet alleen aan de kust manifesteert. De Vlaamse Confederatie Bouw merkte in 2013 op dat er in het eerste decennium van de 21e eeuw almaar minder gebouwen met slechts één bouwlaag bijkomen (0,2% per jaar), het aantal gebouwen met twee of drie bouwlagen steeg sterker (0,5 tot 0,8% per jaar), het aantal gebouwen met vier bouwlagen of meer nog forser (met 1,4% tot 2,4%). Dit zijn cijfers voor Vlaanderen. In de grootstedelijke gebieden Antwerpen en Gent, diverse centrumsteden alsook aan de kust was deze tendens weliswaar vroegtijdiger ingezet en zet deze zich vandaag nog manifester verder. Interessant is ook op om te merken dat als het aantal woonegelegenheden in appartementsgebouwen wordt afgezet tegen het aantal woonegelegenheden in klassieke (halfopen/gesloten/open) woningen dat we een ratio 1 : 2 bekomen. Slechts Antwerpen en Brussel worden qua wooncontext door dergelijke cijfers gekenmerkt.

3.3 De getransformeerde kust

De opschuivende kust

Of de transformatie van een natuurlijk landschap naar een cultuurlandschap een slechte of een positieve evolutie is, laat staan of deze evolutie blijf geeft van een adaptatie dan wel een transformatie is voer voor discussie en zal sterk gekleurd zijn door het perspectief van de onderzoeker. Dé vaststelling is sowieso dat de bebouwde / verharde ruimte significant toenam waarbij de eindigheid / de beperkte 'stock' van één specifieke deelruimte (bvb duin) noopte – omwille van o.m. wettelijke beperkingen (bvb. Duinendecreet) of markteconomische motieven (bvb. grondprijzen die de wetten van vraag & aanbod, van schaarste en relatieve overvloed, volgen) – tot het (versneld) aansnijden van andere deelruimtes (bvb. polder) alsook – zie hoger – tot het hoger bouwen. Aangestipt kan worden dat de groei zich ook weerspiegelt in de materialen. Waar initieel houten constructies opgetrokken werden (ook voor de eerste toeristische exploitaties), wordt vanaf 1880 resoluut de kaart van stenen gebouwen getrokken die in hun architectuur het mondaine karakter weerspiegelen. Als na WO II het massatoerisme doorbreekt, wordt beton het meest gebruikte bouw materiaal⁷. (Constandt, 1986) Kijken we naar het onbebouwde landschap, zien we dat vooral de uitersten onder druk staan. De besloten kleinschalige landschappen (zoals in de zandstreek rondom Brugge) zijn opener geworden door het verwijderen van beplanting – kleine landschapselementen. Aan de andere kant zijn de zeer open landschappen (zoals de polder) juist beslotener geworden door doorsnijdingen (o.m. hoogspanningslijnen) en oprukkende bebouwing (naar : De Pater & Renes, 1999).

Indien het niet meer kon in de duinen, dan maar in de polders, daar was immers nog ruimte genoeg.

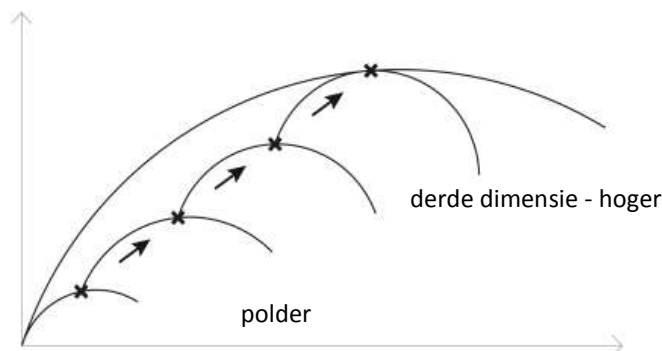
En zo geschiedde want de vraag naar toeristische infrastructuur diende verder beantwoord te worden.

Zo zijn de recente grote toeristische verblijfszones overwegend in de polder te vinden.

Deze concentraties penetreren in de polder waardoor ook in de polder de badplaatsen naar elkaar toegroeien.

Ze verspreiden zich als schimmel over de polder.

(Vermeersch 1986)

*figuur : het overshoot-model in een ruimtelijk perspectief
– een schematische voorstelling van het aansnijden van nieuwe ruimtes aan de kust*

⁷ Vanaf begin 21^e eeuw zien we dat geprefabriceerd beton de fakkel overneemt ... of hoe het materiële uitzicht ook een maatschappelijke weerspiegeling is, in bijzonder van het toerisme : van exclusief – elitair naar consumptie – massa.

De schaarse kust

De 20e eeuw betekende dat de drempel om op vakantie te gaan substantieel verlaagd werd. Idem dito voor het verwerven van een woning. De keerzijde is echter dat loon- en vastgoedkosten significant stegen. In casu van de gestegen loonkosten betekende dit één van de hoofdmotivaties voor de sterke terugloop van het aantal commerciële logies (en in bijzonder de Grand Hotels die uitblonken door een klein leger aan personeel). In casu van de vastgoedprijzen betekende dit een verhoogde druk op de beschikbare ruimte waarbij ook grond de economische wetmatigheid van schaarste volgde en dus de prijs significant opdreef. De stijging was zelfs zo groot dat het rendement van de grond groter was dan het klassieke rendement van een handelszaak. Wat andermaal een aanleiding gaf tot het verdwijnen van commerciële logies. Maar ook de autochtone bevolking krijgt het moeilijker om vastgoed te verwerven. Het is één van dé oorzaken voor de ontgroening aan de kust (zie verder).

De padafhankelijke kust

In een reflectie naar het vallei-model kan gesteld worden dat een irreversibele regime shift plaatsvond. Spreekwoordelijke uitzonderingen als de afbraak van het Home Georges Theunis of de marinebasis aan de IJzermonding niet te na gesproken, kan immers gesteld worden dat ruimtelijke claims door harde sectoren (bewoning – industrie - ...) moeilijk omkeerbaar zijn. Investerings uit de 19^e eeuw (zoals de Koninklijke Baan en de kusttram) en de 20^e eeuw (zoals de kamstructuur voor de bereikbaarheid van de kust met de wagen) vormen anno 21^e eeuw bovendien nog steeds de metronoom voor de verstedelijking. Bouwen betekent kortom dat er immobiele 'sunk costs' worden gecreëerd die beslissingen over latere investeringen sterk beïnvloeden (Allaert, 2015). Verstedelijking is kortom erg padafhankelijk, i.e. beslissingen uit het verleden drukken hun stempel op toekomstige ontwikkelingen.

De concluderende kust

Waar eerst de natuur het cultuurlandschap bepaalde, bepaalt nu de cultuur het landschapsbeeld. In de 20^e eeuw leek de slinger zelfs van de ene zijde (een beperkte tot lokaal zelfs afwezige menselijke impact) naar de andere zijde (een omnipresente menselijke impact) door te slaan. Het natuurlijk landschap werd een cultuurlandschap of zelfs een verstedelijkt landschap. Of er in ruimtelijk perspectief sprake is van overshoot is afhankelijk van het perspectief. In de volgende hoofdstukken maken we de balans op vanuit andere bouwstenen. Of er vanuit een maatschappelijk perspectief sprake is van teveel bebouwing is sowieso eerder een maatschappelijke discussie (hierop komen we uitgebreid in deel 2 terug). Echter het stemmen van een Duinendecreet (i.e. het invoeren van een bouwstop in de duinen), de nakende invoering van een beschermingsbesluit op historisch permanente graslanden (i.e. het instellen van een verbod op het scheuren (i.e. het omvormen) van graslanden tot akker), de aanduiding van natuurgebieden op land én op zee, ... en tout court de uitbouw van een instrumentarium ruimtelijke ordening wijzen op een maatschappelijke sense of urgency om de ruimtelijke druk een halt toe te roepen of minstens om deze te temperen of te kanaliseren.

4 De erosieve kust ⁸

De kust, in essentie het raakvlak land – zee, kent een complexe relatie met de zee. Als de protagonist de watermassa is dan is de antagonist ongetwijfeld het sediment. Al klopt de theatermetafoor niet ten gronde. Weliswaar zijn beide *dramatis personae* onontbeerlijk in het verhaal. De verhaallijnen brengen eens het verhaal van de watermassa als protagonist en het sediment als antagonist, het volgende verhaal kunnen de rollen omgekeerd zijn. Het gekendste verhaal van deze haat-liefde-verhouding is ongetwijfeld de opgang en neergang van Brugge. Gesitueerd nabij rijke poldergronden was de Hanzestad zo verzekerd van dé grondstof voor haar economische machtsbasis (wol) én had ze toegang tot de zee, echter met (onder meer) de dichtslibbing van de Zwingel bezegelde de zee ook het lot van Brugge.

In dit hoofdstuk brengen we het verhaal van deze bouwsteen voor de kust. Of beter, in dit én volgend hoofdstuk. Omwille van twee uiteenlopende verhaallijnen brengen we eerst het verhaal van het sediment vanuit een terrestrisch perspectief om vervolgens (hoofdstuk 4) de geschiedenis van het sediment op te dissen vanuit een marien perspectief.

4.1 De historische kust

Van een dynamische kust ...

Achter een doorlopende brede duinengordel bevindt zich zo'n 2.000 jaar geleden een uitgestrekt slikken- en schorregebied. De duinengordel en aanpalend strand vangen samen met de ondiepe zandbanken voor de kust het gros van de golfenergie op en beletten dat de zee tot diep in het hinterland kan doordringen. Weliswaar wordt de duinengordel lokaal doorbroken door zeegaten waardoor het hinterland ter hoogte van de geulen en rivieren ook lokaal ten prooi valt aan erosie en sedimentatie. De zee (of de afwezigheid van de zee) laat dan ook geologisch haar sporen na in een discontinu patroon van klei, zand- en veenpakketten (deze laatste afkomstig van zoetwaterveenmoerassen). De kustlijn strekt zich uit vanaf Nieuwpoort tot aan de Hoek van Walcheren. Denk hierbij niet aan een rechtlijnige kustlijn, wel aan een eerdere grillige en vage kustlijn met duinengordels, getijgeulen, slikken en schorren, eilanden, ...

... naar bedijkte kust

De Romeinen zijn één van de de eersten die (beperkt en derhalve lokaal) zich in het voorheen quasi ontoegankelijke gebied wagen. De eerste dijken en grachten zorgen voor een ontwatering waardoor klei- en veenpakketten verdrogen en inklinken. Het resultaat van dit irreversibel proces is een inklinking van het landschap. Doordat in de geulen zand afgezet werd (dat niet inklinkt) treedt zodoende een (lokale) inversie van het landschap op. Als de Romeinen de kustcontreien verlaten krijgen natuurlijke processen terug vat op het landschap. De Romeinse erfenis verdwijnt onder nieuwe geologische afzettingen, tot meters dikke pakketten van klei en slib.

De middeleeuwse kustgebruikers benutten vervolgens de grens met de zandstreek alsook de duinengordel als springplank voor de exploitatie van het schorregebied.

... over dijkbreuken en een terugschrijdende kustlijn

Vanaf de 8e eeuw vindt opnieuw én op grotere schaal dijkenbouw plaats. Kleine ringdijken beveiligen de historische kiemen van Westende, Mannekensvere en Middelkerke. Vanaf de 10e eeuw worden langgerekte

⁸ In dit hoofdstuk wordt in bijzonder geput uit Slabbinck et al (2011), Slabbinck et al (2012), Van Lancker et al (2012), Van Lancker et al (2015)

dijken (met wisselend succes) langsheen de getijgeulen opgeworpen. Tevens worden geulen afgedamd wat de accommodatieruimte (de ruimte voor water en sediment) sterk beknot. De inklinking van het landschap zet zich nu op grotere schaal in en geven ontstaan aan laaggelegen komgronden (eertijds de hogere schorre) en hoger gelegen kreekruggen (opgevolde kreekbeddingen). (Van Gompel, 2009)

De kracht van het wassende water focust zich bovendien meer en meer op de strand- en duinenlijn. De kracht van de immer stijgende zee overtreft de natuurlijke veerkracht en ook technisch vernuft of beplantingen zetten figuurlijk weinig zoden aan de dijk (in bijzonder ook omdat de kustcontreien vanaf de 15^e eeuw in een instabiel politiek, militair en maatschappelijk klimaat vertoeven). Het resultaat is een terugschrijdende kustlijn in de 15^e en 17^e eeuw. De volledige kustlijn zal een paar kilometer landinwaarts verschuiven. Nederzettingen als het (oude) Oostende en Wenduine vallen ten prooi. Zelfs eilanden als Wulpen leggen het loodje. In totaal verdwijnt ca. 125 km² onder de golven. Vanaf de 17^e eeuw stabiliseert het landschap en ontstaat ook een nieuwe duinenrij. De kustlijn die we vandaag kennen, tekent zich af.

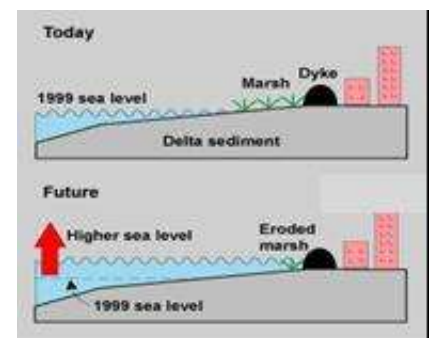
... tot de toeristische dijk

Als in de 18^e eeuw de eerste toeristen voet aan de grond zetten in Oostende, zijn de zeedijken militair gebied (een erfenis van o.m. het Beleg van Oostende die de term kustverdediging naast een civieltechnische ook een militaire betekenis gaf). De prille toeristische ontspanning vindt plaats op het strand en in de binnenstad. Pas omstreeks 1820 wordt een eerste stuk zeedijk als mondaine wandelweg uitgerust. Als in 1878 het casino wordt gebouwd, Oostende is dan (met dank aan Antwerpen) geen vestingstad meer, krijgt de zeedijk haar toeristische roeping. De zeedijk wordt een onmisbaar gegeven zowel voor de verdediging van de nieuwe badplaatsen als voor de ontluikende ontspanningscultuur waar zien en gezien worden bon ton was. Getuige ook de uitbouw van zeewaartse bouwwerken als de Blankenbergse pier of het casino van Middelkerke. In de 20^e eeuw strijkt als het ware een heuse kermis neer inclus verrekijkers, weegschalen, roomijsverkopers, straatmuzikanten, ...

Vandaag is het grensvlak zee – land dan ook fundamenteel gewijzigd. Van de 67 km kustlijn is 60% nagenoeg tot tegen het hoogstrand bebouwd. Zeewerende duinen in rechtstreeks contact met de zee resteren nog voor ongeveer een derde. (Provoost et al, 2014)

... en nu de verdrinken kust ?

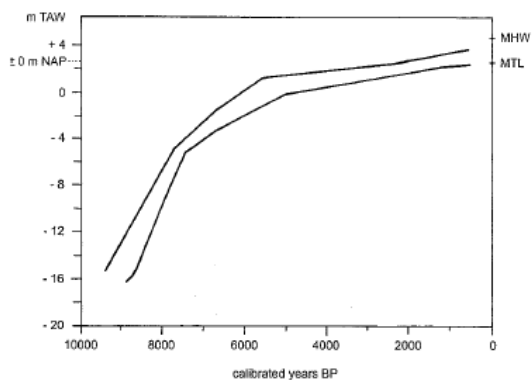
De opwarming van de aarde zal o.m. een versnelde zeespiegelstijging initiëren. Het strand als natuurlijke kustverdediging dreigt hierdoor te verdrinken ('coastal squeeze' – o.m. Doody, 2004) en ook de druk op duin en dijk zal toenemen. Harde structuren als dijken – die aan de wieg stonden van de genese van het kustlandschap – blijken een medaille met twee zijdes te zijn. Verstedelijkte landschappen afgezoomd met een zeedijk blijken niet de sterkste maar de zwakste schakel in perspectief van de kustverdediging. *Evolueert de kustlijn terug naar een dynamische kustzone ? Verrijzen de utopische eilanden van het plan Vlaamse Baaien ? Of zal een superstorm de Vlaamse kust transformeren in het landschap 'de Vlaamse Fjorden' ?*

4.2 De gewijzigde kust

De hongerige kust

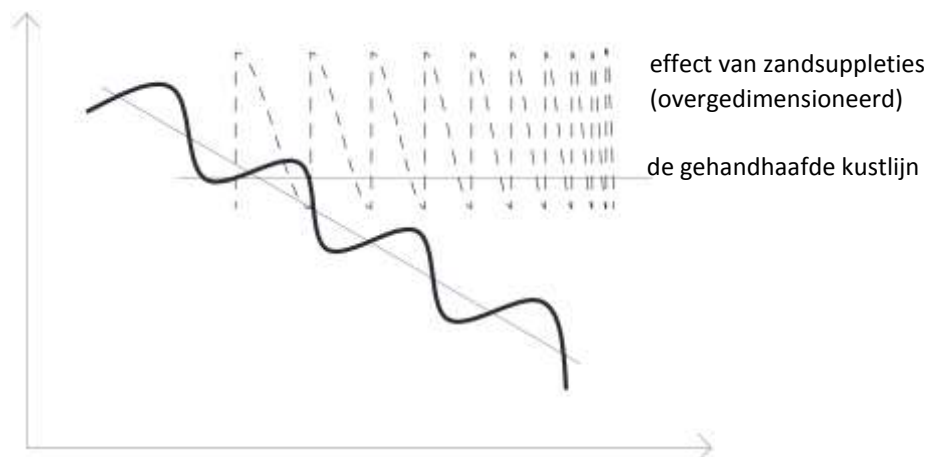
Als geologische kracht is de zeespiegel steeds doorslaggevend geweest voor de vorming van een kust. Op langere termijn betekent een zeespiegelstijging steevast een terugschrijdende kustlijn. Weliswaar spelen zich op kleinere ruimte- en tijdschalen ook processen van erosie en sedimentatie af. Ook dit is een dynamisch proces. Bij een winterse storm kan zo zand in zee 'verdwijnen' wat vervolgens (ten dele) bij meteorologisch kalmere perioden kan worden hersteld (De Moor & Declercq, 1995).

figuur links : evolutie zeespiegelstijging de laatste 10.000 jaar – bron : Denys & Baeteman, 1995 (MHW, gemiddeld hoogwater – MTL, gemiddeld tij)

figuur rechts : het vallei-model in een sediment-perspectief
–een terugschrijdende kustlijn wordt geïnitieerd door een stijging van de zeespiegel

Zolang sedimentatie gelijke tred kan houden met zeespiegelstijging is er an sich zelfs geen probleem. Vandaag is onze kust echter als een erosieve kust te bestempelen. Mocht onze kustlijn niet kunstmatig vastgehouden worden door zandsuppleties en andere ingrepen dan zou de kustlijn (met uitzondering misschien van de Westkust) wellicht enkele meters per jaar terugwijken (Van Lancker et al, 2015). Mulder (2011) stelt dat per millimeter zeespiegelstijging er wellicht 1 miljoen m³ sediment te kort is. Onze kust lijdt kortom aan sedimenthonger. Vanuit een maatschappelijk & economisch perspectief is een terugschrijdende kustlijn echter niet gewenst wat noopt tot de inzet van zandsuppleties waarbij op het strand of de vooroever grote hoeveelheden zand worden gedeponereerd.

figuur : reflectie vanuit het vallei-model op de hold the line-strategie, resulterend in het toenemend gebruik van strandsuppleties bij een terugschrijdende kustlijn (naar : Nordstrom, 2000)

De zelfkannibaliserende kust

Het gebruik van suppleties als ‘zachte’ techniek betekende vanaf de jaren 1960 een trendbreuk met de tot dan gehanteerde ‘harde’ technieken. Deze technieken brachten namelijk schade toe aan de natuurlijke dynamiek die eigen is aan een zandige kust (Afdeling Kust, 2011). Niet alleen verstoren dijken het zandtransport tussen duin en strand, ook stelden wetenschappers vast dat zeedijken – in tegenstelling tot strand en zandkorrels – de golfenergie niet absorberen maar zelfs reflecteren. Of hoe de kracht van stormen versterkt wordt en zowel tijdens het inbeuken van golven op de kustlijn als tijdens het terugvloeien naar zee (‘back wash’) zand van het strand afslaat (De Moor & Bloome, 1986). Of hoe een dijk in schril contrast staat met een natuurlijke

kustverdediging die juist door een zeker 'zelfhelend vermogen' gekenmerkt wordt ... weliswaar mits de duin een minimale afmeting (hoogte en volume), ruimte voor geomorfodynamiek en de aanwezigheid van een vitale helmvegetatie kent (Provoost et al, 2014).

De verdrinken kust

De erosie-problematiek wordt de komende decennia des te prangender omwille van de opwarming van de aarde die ook resulteert in een verhoogde zeespiegel. Onderzoek wees uit dat tussen 1927 – 1992 de zeespiegel vrij lineair steeg met 1,41 mm/jaar. Echter vanaf 1996 was een versnelde zeespiegelstijging met 4,41 mm/jaar te noteren. Wetenschappers schatten in dat in een gemiddeld klimaatscenario dit verder zal toenemen tot 8 mm / jaar. In een worst case scenario wordt dit zelfs 24 mm / jaar. (Van den Eynde et al, 2011) In concreto zou dit betekenen dat 17% tot – worst case – 48% van het strandoppervlakte verloren gaat tegen 2100. (Vansompel, 2010)

Belangrijk is om te onderstrepen dat dit niet per definitie te wijten zal zijn aan zwaardere stormen in de betekenis van een gestegen windsnelheid. Wellicht zal deze toename (waarover nog wetenschappelijke discussie is) slechts 15% bijdragen tot de evolutie van stormvloed in de 21^e eeuw (Verwaest & Reyns, 2010). De factor 'meer water' (stijging zeespiegel) zal kortom doorslaggevend zijn dan de factor 'meer wind' als er zwaardere stormen / stormvloed op de kustlijn inbeuken.

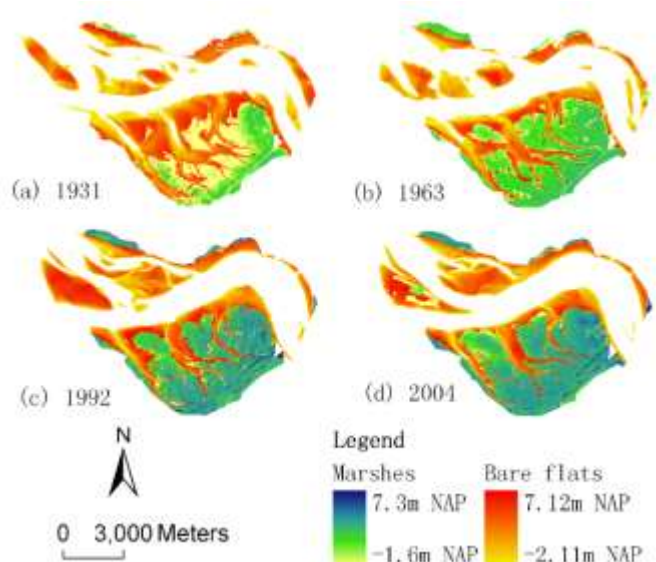

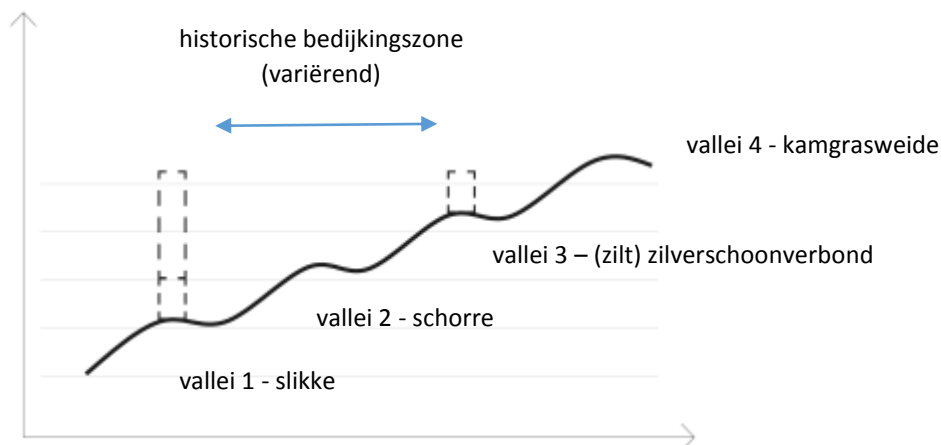
(figuur : de afname van het veiligheidspeil omwille van de zeespiegelstijging - naar Afdeling Kust, 2011)

De ontwaterde & verzonken kust

Niet alleen wordt de kust meer blootgesteld aan grotere watermassa's. Het achtergelegen land is an sich ook kwetsbaarder geworden. Waar het slikken- en schorreengebied ooit mee rees met de (weliswaar zwakkere) zeespiegelstijging, heeft bedijking de navelstreng tussen de zee en haar historische accommodatieruimte doorgesneden. De polder groeit hierdoor niet meer (integendeel, ze klinkt nog steeds – weliswaar beperkt – verder in).

Hoe paradoxaal het misschien ook klinkt maar slikken- en schorreengebieden als het Land van Saeftinghe en het Zwin zijn in dit opzicht klimaatadaptiever. Immers onder invloed van de zee en de sedimenten in de waterkolom stijgen deze gebieden mee in eenzelfde tempo of zelfs sneller dan de zeespiegelstijging. Topografische opnames leren zo dat het Land van Saeftinghe tussen 1931 en 2004 circa 1m40 ophoogde. Gemiddeld 200.000 ton droge stof zorgde per jaar voor een opslibbing van ca. 2 cm. (Chen & Temmerman, 2013 - figuur) Of hoe het Verdrinken Land van Saeftinghe beter het Verheven Land zou worden genoemd.

figuur : evolutie slikken en schorren als vertaald naar het vallei-model
(met dank aan John Van Gompel – Natuurpunt en Arnout Zwaenepoel - WVI)

4.3 De getransformeerde kust

De verstoorde kust

De kust is van nature een gebied dat onderhevig is aan processen van fasen van erosie en sedimentatie. Van nature zijn golfwerking, getijwerking en stromingen bepalende factoren. (De Moor, 1982) Vandaag is deze natuurlijke dynamiek sterk verstoord. De natuurlijke accommodatieruimte is grotendeels verdwenen, de versterkte kustlijn blokkeert niet enkel de natuurlijke processen maar ondergraaft zichzelf op termijn én vergt steeds grotere supplementies, ... De versnelde zeespiegelstijging zal de knelpunten nog scherper blootleggen. Hier lijkt kortom niet sprake van een transformatie, eerder van een maladaptatie waarbij de oplossing het probleem versterkt. *Of is dit te scherp gesteld? Is de keuze om in te grijpen niet maatschappelijk te rechtvaardigen? Zou de kustlijn ook niet van nature een terugschrijdend karakter vertonen? De waarheid is ongetwijfeld minder zwart – wit dan een keuze voor of tegen de huidige beheer/beleidskeuzes.*

De kwetsbare kust

Wie het masterplan Kustveiligheid openslaat kan er immers niet omheen. De zwakke schakels van de kust zijn de harde structuren, waar de zeereepduin vervangen werd door een zeedijk of haveninfrastructuur. Waar er brede stranden of duinen zijn is zelden een ingreep nodig. Dit is geen unieke vaststelling voor 'onze' kust. Ook in Nederland werden bedijkte badplaatsen bestempeld als zwakke schakels (en wordt dit verholpen door duin voor dijk-werken). Het verleidde Deltares-onderzoeker Mulder tot de uitspraak 'Een duurzaam veilige badplaats ligt immers niet aan de zee.' (2011).

In concreto stelden wetenschappers bij de opmaak van het Masterplan Kustveiligheid vast dat ruim één derde van de kust onvoldoende beschermd was tegen zware superstormen met retourperioden tussen 100 jaar en 17.000 jaar (Afdeling Kust, 2011).

Stormvloedpeil	Retourperiode	Dodelijke slachtoffers	Directe economische schade
+ 6,5 m TW	100 jaar	41	0,67 miljard EUR
+ 7,0 m TW	1.000 jaar	251	2,1 miljard EUR
+ 7,5 m TW	4.000 jaar	885	3,9 miljard EUR
+ 8,0 m TW	17.000 jaar	3.297	6,5 miljard EUR

De kwetsbare kust *bis*

Dat een dijk een zwakke constructie is klinkt voor een 'buitenstaander' wellicht paradoxaal in de oren. *Hoe kan zand stormbestendiger zijn dan steen ?* Dijken gaven (en geven) dan ook een vals gevoel van veiligheid wat bovenal ook leidde tot een sterke groei in de bebouwing achter dijken ... wat de kust nog kwetsbaarder maakte. Dit klinkt misschien nog paradoxaler. En toch, dit is het niet. Immers een risico wordt wetenschappelijk gedefinieerd als 'risico = kans x effect'. Kortom niet enkel de zeespiegelstijging of zwaardere stormen (verhoogde kans) kunnen het risico vergroten, ook een toename van het effect leidt tot een toegenomen risico. En laat hier het schoentje knellen voor de Belgische kust (maar ook in Nederland – zie verder).

Onderzoekers van de Vrije Universiteit Amsterdam hielden de risico-analyses die geleid hebben tot het Masterplan Kustveiligheid tegen het licht en stelden vast dat er een belangrijke onderschatting gebeurde. Enigszins begrijpelijk doch foutief werd slechts de schade berekend op de actuele waardebepaling van de kustzone ... terwijl de toekomstige schade berekend dient te worden op de toekomstige waarde van de kust (wat het effect zal bepalen). De onderzoekers concludeerden dan ook dat het stormvloedrisico tegen 2040 met een factor 40 à 50% zal toenemen. 30 à 40%. is toe te wijzen aan socio-economische wijzigingen en slechts 6 % aan klimaatverandering. Scherp gesteld betekent de toenemende bebouwing dan ook een groter risico voor de kust dan de klimaatverandering. (Koks et al, 2012)

De verslaafde kust

Vandaag houdt de overheid weliswaar het tempo van de zeespiegelstijging bij dankzij zandsuppleties en andere acties (cfr. Masterplan Kustveiligheid). Wellicht kan deze strategie nog enkele decennia volgehouden worden. Echter een duurzame oplossing in de betekenis van een volhoudbare oplossing is het niet. Niet alleen is de zandvoorraad eindig (zie volgend hoofdstuk), de keuze voor zandsuppleties kost de kustverdediging meer en meer geld. De totale kostprijs voor het masterplan kustveiligheid wordt – voorzichtig – geraamd op 300 miljoen EUR aan investeringen en jaarlijks 8 miljoen EUR aan onderhoud (Afdeling Kust, 2011) (ter vergelijking : in Nederland wordt de kostprijs voor strandsuppleties begroot op 60 miljoen EUR per jaar). Het is wellicht te kort door de bocht om deze kost integraal in de schoenen te schuiven van de bedijkte kust of de keuze voor strandsuppleties. Het tegendeel beweren zou echter pas echt incorrect zijn. De zones met de duinen bleken immers de sterkste schakels. Bovendien bleek – zoals bij ruimte – ook sprake te zijn van een lock-in. Immers eens gekozen wordt voor hold the line is een keuze voor strandsuppleties de enige mogelijke keuze en ligt deze keuze vast voor de toekomst. Of hoe kortom zandsuppleties weliswaar een illusie van stabiliteit scheppen ('hold the line') doch dat hier een dure rekening tegen staat.

Samengevat

Geen veerkrachtige kust

Het Europese project EuroSION (2004) omschreef de veerkracht van een kust(eco)systeem vanuit een geomorfologisch standpunt als volgt :

The inherent ability of the coast to accommodate changes induced by sea level rise, extreme events and occasional human impacts; while maintaining the functions fulfilled by the coastal system in the longer term.

De vraag dient dan ook gesteld te worden of 'onze' kust nog beantwoordt aan deze definitie. Zoals we zagen hebben antropogene invloeden de integriteit van het kustecosysteem substantieel gecompromitteerd. Zoals zo vaak is de vraag stellen, ook reeds een antwoord geven. Misschien is het dan ook beter om een andere vraag te stellen : kan het anders ?

4.4 Epiloog : de Nederlandse kust

Net zoals Vlaanderen kent Nederland een kunstmatig gehandhaafde kustlijn. De situatie is net zo precair of wellicht nog meer. Nog grotere delen van Nederland situeren zich immers onder zeeniveau (en die delen dalen bovendien nog). Met argusogen worden dan ook bij onze Noorderburen de gevolgen van de klimaatverandering opgevolgd. Het rapport 'Samen werken met water' van de Deltacommissie (2008) zette de Nederlanders met de voeten op de grond : klassieke maatregelen zullen geen soelaas bieden of slechts kortstondig én tegen een hoge kostprijs. Voor een buitenstaander kon dit raar klinken : klopten onze noorderburen zich niet op de borst dat ze leven in het achtste wereldwonder ?

Het failliet van het eerste Deltaplan

1953. 90 dijkbreuken. 130.000 ha overstroomd. 1.836 doden. Een nationaal trauma dat aanleiding gaf tot een resem kustverdedigingswerken. Estuaria werden gesloten. Hoge(re) dijken werden opgetrokken. Echter nog tijdens de uitvoering van de werken kwamen de nadelen bovendien. Zo transformeerde het afgesloten Haringvliet (waar de rivieren Maas en Rijn in zee vloeien) in een groot chemisch depot (meer dan 150 miljoen m³ vervuild slib), verruigde het bieslandschap van o.m. De Biesbosch, verdwenen vissen als elft, fint en atlantische steur. Kortom, waar de kustlijn herleid werd tot een statische lijn, verdwenen ecologische processen.

Niet alleen de natuur kreunde. Ook de begroting kreunde. Niet alleen lag de echte kostprijs een factor 3 hoger. De grootste misrekening was wellicht de jaarlijks terugkerende onderhoudskosten (voor de Maeslantkering alleen reeds 15 miljoen EUR). Het verlies aan natuur en de bijhorende ecosysteemdiensten betekende *en plus* een (weliswaar moeilijk kwantificeerbaar) economisch verlies over de periode 1900 – 2004 van 40% op de oorspronkelijke waarde van de Nederlandse Delta (Saeijs et al, 2004).

Tot slot bleek uit onderzoek dat het verhaal van een grotere veiligheid genuanceerd diende te worden. Weliswaar was de kans op een ramp kleiner dankzij hogere veiligheidsniveaus echter het effect van een potentiële ramp was significant toegenomen. De dijken hadden een vals gevoel van veiligheid opgewerkt wat grote investeringen in de binnendijkse gebieden betekende. Of hoe het risico (risico = kans x effect) in 2004 groter was dan in 1953 (Saeijs et al, 2004).

Groeien met de zee – Werken met de natuur, een paradigma shift voor waterbouwend Nederland

Het erkennen van de patstelling was één facet. Het tackelen van het probleem was een ander. Een eerste rapport van WWF (Helmer et al, 1996) dat het concept 'groeien met de zee' introduceerde, werd dan ook eerder beschouwd als een optie wat gedaan kon worden (of niet), dan als een studie die toonde wat gedaan moest worden (Klein et al, 1998).

Wat hield die nieuwe benadering in ? Het concept 'werken met de natuur' is gebouwd op drie principes

- als er een keuze is, laat onaangeroerde estuaria / delta's / kusten onaangeroerd
- als er een geschiedenis is van menselijke interventie, probeer de toepassing van de meest flexibele maatregelen
- reversibele en lokale maatregelen binnen de van nature voorkomende processen zijn te verkiezen.

Samengevat : start met de studie van het ecologisch systeem en zoek naar manieren om het systeem zo min mogelijk te verstoren of zelfs in de oorspronkelijke staat te herstellen.

5 De dichtgeslibde zee ⁹

5.1 De historische kust

De historische zeebodem

Mocht de zee als een bad kunnen leeglopen, dan zou voor de kustlijn als het ware de echte West-Vlaamse heuvelzone opduiken. Een gevarieerd landschap bestaande uit zandbanken, geulen, grindvelden, ... Mocht de zeebodem kunnen spreken, dan zou er zich zelfs een nog gevarieerder verhaal openbaren. Een verhaal dat meerdere geologische tijdvakken overspant en dat we slechts kennen (of denken te kennen) van haar topklaag, een relatief beperkte en heterogene topklaag geassocieerd met in hoofdzaak zand. Onder deze topklaag hebben echter kleiige fracties de bovenhand. Ze vertellen een verhaal dat meer dan 150.000 jaar ver in de tijd duikt. Ze vertellen o.m. het verhaal van de Oostendevallei, toen de Schelde, de Leie alsook de Maas uitmondde in de Vlaamse Vallei. Een diepe vallei die t.h.v. Oostende een breedte van 10 km had (echter zo'n 116.000 jaar geleden verdwijnt de Vallei onder een zandpakket ... en wordt de Schelde oostwaarts 'gedwongen' als ter hoogte van het huidige Maldegem en Stekene een dekzandrug ontstaat). De zandbanken dienen dan ook niet als 'heuvels' beschouwd te worden, wel als inkervingen in een complexe geologische ondergrond. (Van Lancker et al, 2015)

De geologische geschiedenis van de Noordzee vertelt dan wel een bewogen verhaal. Op een korte tijdschaal kent de zeebodem een minder dynamisch of beter een minder bewogen verhaal. Zandbanken liggen relatief stabiel op de zeebodem (en wandelen dus niet zoals duinen). Dat er geen beweging zichtbaar is, zou oneer aan de waarheid zijn. Denken we hierbij niet alleen aan stromingen, getijwerking, e.d.m. maar ook aan antropogene invloeden. De laatste decennia – zelfs de laatste eeuw hebben zich aan het zeebodemoppervlak drie ingrijpende (r)evoluties voltrokken.

Evolutie 1 : de gebaggerde zeebodem

Tot in de 18^e eeuw lag het lot van de havens en de scheepvaart vooral in handen van de zee. Denken we in bijzonder aan het verhaal van de zwanenzang van Brugge en het Zwin. In Oostende poogde men wel de havengeul op peil te houden met spoelpolders en spuikommen, echter de nautische toegang was vaak niet gegarandeerd. Ook hier zorgt de industriële revolutie voor een doorbraak : de baggerboot. In Oostende startten dan ook vanaf 1880 met succes de eerste baggerwerken. Dit was broodnodig want eind 19^e eeuw gebeurde het meermaals dat de pakketboot Oostende – Dover voor anker ging op de rede (om vervolgens passagiers en goederen in te schepen met kleinere sloepen). (Slabbinck & Hubrechtsen, 2012)

Niet alleen lieten baggerboten toe om de haven intra muros uit te bouwen en letterlijk op peil te houden. Ook de haventoeegang kon aangepakt worden. Zo werden bij de uitbouw van de Oostendse haven begin 20^e eeuw drie passen gebaggerd, o.m. doorheen de Stroombank. Een techniek die later ook de uitbouw van Zeebrugge (Pas van Zand) en Antwerpen geen windeieren zou leggen. Een techniek die weliswaar ook betekent dat jaarlijks de vaargeulen op peil dienen gehouden te worden, wat in casu resulteert in jaarlijks zo'n 10 miljoen ton gebaggerd slib dat op 5 dumpplaatsen gedeponeerd wordt (Van den Eynde et al, 2013).

Evolutie 2 : de omgewoelde zeebodem

De prille industriële revolutie wijzigde in nog een ander opzicht de zeebodem. Ook de visserij onderging een metamorfose. Waar voorheen passieve visserstuigen gebruikt werden met staande netten e.a., kon dankzij het

⁹ In dit hoofdstuk wordt in bijzonder geput uit Van Lancker et al (2015) en Van Lancker et al (2012), tevens ben ik dank verschuldigd aan medewerkers bij Jan de Nul, BMM en het Waterbouwkundig Labo.

toegenomen vermogen actieve bodemvisserij beoefend worden. In bijzonder na de Tweede Wereldoorlog – met de (her)introdactie van de boomkor (en verbeterde distributie dankzij de introductie van o.m. diepvriezen) – neemt de impact significant toe. De impact op de mariene bodem kan enigszins vergeleken worden met het omploegen van de bodem op land met dit verschil dat slechts geoogst en niet gezaaid wordt (Roberts, 2007). Vissersvaartuigen slepen immers over de zeebodem kettingen waardoor het sediment tot op een diepte van 2 tot 6 cm verstoord is. Niet alleen wordt hierbij de op als de in de bodem levende fauna weggevangen, gedood of verspreid, de impact op de bodem kan omschreven worden als ‘de geploegde zeebodem’ en ‘de geharkte zeebodem’ (Lindeboom et al, 2008).

Evolutie 3 : de afgegraven zeebodem

De komst van de baggerboot maakte ook zandwinning mogelijk. In het bijzonder vanaf de jaren 1970 neemt de zandwinning, op afgebakende zones waarvoor baggerbedrijven concessies kunnen aanvragen, een hogere vlucht. Jaarlijks wordt 4 miljoen m³ zand gewonnen vnl. ten behoeve van de kustverdediging (cfr strandsuppleties) maar ook i.f.v. maritieme werken (bvb. de zeewaartse uitbouw van Zeebrugge of de constructie van windmolenparken) alsook als grondstof voor bouwmaterialen.

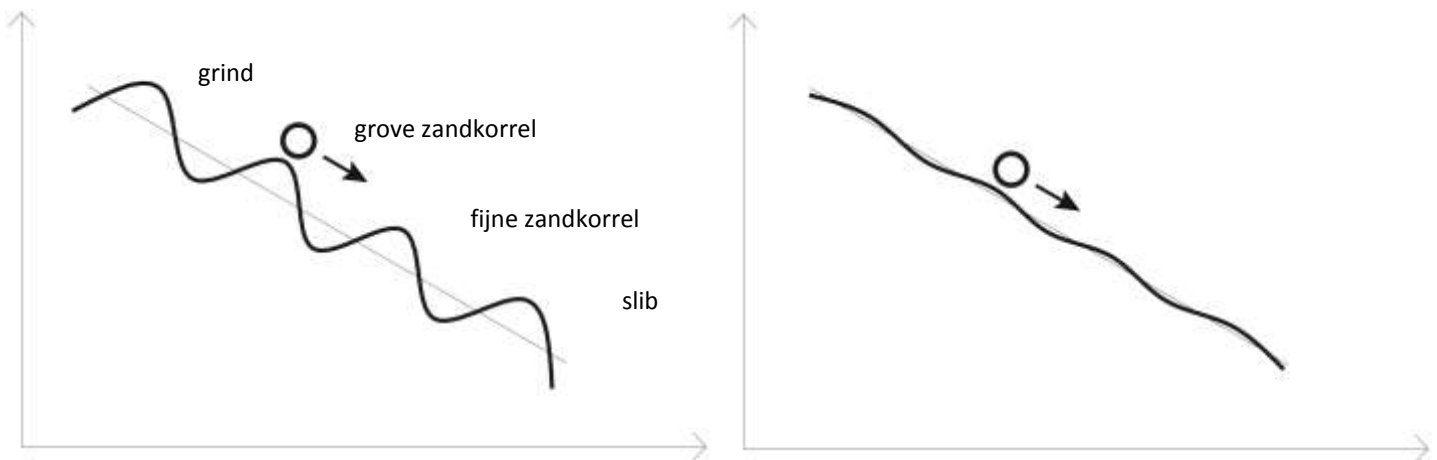
5.2 De gewijzigde kust

De dichtgeslibde zee

Wetenschappelijk onderzoek wees uit dat de hoeveelheid slib significant is toegenomen door antropogene invloeden. Zo is er een sterke correlatie te vinden tussen het waargenomen slibgehalte en de gefaseerde uitbouw van de haven van Zeebrugge. Zowel bij de eerste strekdammen en het uitbaggeren van het navigatiekanaal door het ‘Pas van het Zand’ in 1903, alsook bij de zeewaartse uitbreiding in de jaren 1980, noteerden wetenschappers toename van slibconcentraties. Dit wil vanzelfsprekend niet zeggen dat slib tot dan afwezig was. Zo was eind 19^e – begin 20^e eeuw reeds een slibveld gekend ter hoogte van Zeebrugge. Geschat wordt dat in de Belgische Noordzee ca. 20% van het slib dateert van voor het Holoceen (en dus ouder is dan 10.000 jaar) en dat ca. 11% dateert van tijdens het Holoceen. Niet alleen de hoeveelheid slib wijzigde door het storten van baggerspecie, het uitdiepen en op peil houden van navigatiekanalen (jaarlijks goed voor 10 à 12 miljoen ton slibspecie) en de uitbouw van zeewaartse structuren, ook de verdeling wijzigde. Zo beïnvloeden de strekdammen van Zeebrugge de verspreiding die meer zeewaarts is geëvolueerd. Eén van de oorzaken is dat de nieuwe structuren de turbulentie en de stromingen beïnvloeden. Wat dan weer erosie kan versterken ... of hoe hier (positieve) terugkoppelingsmechanismen waar te nemen zijn. (Fettweiss et al, 2007)

Ook de visserij heeft een impact op de bodemhuishouding. Waar de impact op de biodiversiteit zich vooral uit na de eerste sleep / slepen (o.m. Turner et al, 1999), is de impact op de bodemmorfolgie en de sedimentologie vaak na herhaalde slepen van boomkorvaartuigen pas ten gronde zichtbaar (o.m. Trimmer et al, 2005; Palanques et al, 2001). Ook hier kan een parallel gemaakt worden met de agrarische bedrijfsvoering. Echter waar op land erosie (verlies van de toplaag van de bodem) optreedt, spoelt op zee de bodem niet weg in rivieren of grachten. De omgewoelde bodem blijft in suspensie en wordt fijner. Kortom niet enkel ter hoogte van vaarroutes treedt er een verslibbing van het ecosysteem op maar – gelet op de quasi alomtegenwoordigheid van de visserij – over de ganse Noordzee.

Recent onderzoek wees ook uit dat ook de windmolenparken een langdurig effect op de sedimenthuishouding genereren. Door gewijzigde stromingspatronen rondom de windmolens ontstaan ‘slibpluimen’. Of deze een al dan niet verwaarloosbaar effect genereren is voorwerp van toekomstig onderzoek, het bewijst echter andermaal dat de mens een zekere geologische impact heeft. (mondelinge mededeling BMM) In zekere zin kan besloten worden dat de mens de laatste eeuw gezorgd heeft dat de Noordzee grijzer werd.

figuur : evolutie sediment(korrel) – verslibbing van het mariene ecosysteem (vertaald naar het vallei-model)

De uitgeputte zeebodem

Niet alleen de toplaag en de waterkolom juist boven de zandbanken wijzigde. Ook de zandbanken. Tot 10 jaar terug leek, zelfs voor doorwinterde wetenschappers, zand een schier oneindige grondstof en was de overtuiging dat zandwinning geen permanente effecten genereert, dat zandbanken zichzelf herstelden na een impact als zandwinning. Onderzoek door o.m. de federale wetenschappelijke instelling BMM bewees het tegendeel.

De ontstaansgeschiedenis van ‘onze’ Belgische Noordzee maakt dat onze zandvoorraden (‘de Quartaire deklaag’) niet oneindig groot zijn. Waar het Nederlandse kustgebied een deklaag van 100 tot meer dan 500 m kent, is deze voor onze kust maximaal 45 m dik (t.h.v. Oostende). Meestal varieert de deklaag ‘slechts’ tussen 10 en 20 m. Lokaal dagzoomt zelfs een kleilaag. De deklaag is kortom zeer fragmentarisch en discontinu. Bovendien is de kwaliteit (bvb. de korrelgrootte) sterk verschillend van locatie tot locatie. In de kustzone homogene fijne zanden, in de geulen soms lagen van vloeibare modder, verder op zee grove zandkorrels en zelfs grindvelden. (Van Lancker, 2011)

Onderzoek op de Kwintebank alsook op de Buitenratel wees bovendien uit dat de zandbanken zichzelf niet regenereren. Integendeel zelfs. De zandbank vertoonde t.h.v. de zandwinning een zelfkannibaliserend effect, d.w.z. de zandbank en de stromingspatronen zoeken een nieuwe evenwicht ... en bij gebrek aan zand herverdeelt de zandbank het zand, waardoor de diepe put een grotere (weliswaar ondiepere) put wordt. (Van Lancker et al, 2015).

De uitgediepte zee

De menselijke impact situeert zich niet alleen op of nabij de zeebodem, ook aan het wateroppervlakte. Vereenvoudigd gesteld voelen golven (an sich een cirkelvormige beweging van water) als het ware de zeebodem als ze het strand naderen. Ze worden hoger en steiler tot de golf breekt (‘de branding’). Echter als de zeebodem dieper gesitueerd is kunnen golven ook hoger groeien en breken ze later, dichterbij het strand. Of hoe niet alleen de zeespiegelstijging (cfr supra) een impact heeft op het golfklimaat maar ook baggerwerken nabij de havens ¹⁰.

¹⁰ Volledigheidshalve dient opgemerkt te worden dat zandwinning vandaag een verwaarloosbaar effect genereren op de kustveiligheid daar de concessies op een afdoende afstand gesitueerd zijn van de kustlijn. Als

Een voorbeeld. Ook al waren de baggerwerken begin 20^e eeuw beperkt tot in hoofdzaak de Stroombank (d.w.z. een oppervlakte van ca. 1 km²), de impact was merkbaar in een ruimer gebied van ca. 10 km². Berekeningen door het Waterbouwkundig Labo tonen aan dat daardoor de golfhoogte van een 1.000-jarige storm voor Oostende-Centrum ca. 10% hoger is dan in naburige plaatsen. (Verwaest, 2008)

Een nog markanter verhaal is de uitdieping van de Schelde. Om grotere zeeschepen te kunnen onthalen in o.m. de Antwerpse haven werd de Schelde uitgediept of beter werden drempels weggebaggerd. Door de trechtervorm van de Schelde kon hierdoor meer water opgestuwd worden richting Antwerpen. In het Schelde-estuarium is hierdoor over de laatste 100 jaar het gemiddeld hoogwaterniveau veel sterker toegenomen vergeleken met de Belgische kustzone, respectievelijk 1,5 en 0,3 m. (Temmerman et al, 2004b)

5.3 De getransformeerde kust

Menselijke ingrepen hebben de laatste decennia een sluipende doch daarom niet minder significante impact gehad op de kust en haar sediment. Geconcludeerd kan worden dat de zeebodintegriteit aangetast werd wat leidde tot een gewijzigd sediment, gewijzigde hydrografische condities, gewijzigde geassocieerde fauna & flora (zie ook verder) alsook tot een almaar hoger oplopend kostenplaatje. Immers – in bijzonder de baggerwerken – leidde andermaal tot een lock-in. Eens een vaarroute uitgebaggerd werd, dient deze op peil gehouden te worden en zijn continue monitoring en baggerwerken een noodzakelijk gegeven. De jaarlijkse kostprijs voor de maritieme toegankelijkheid van de Vlaamse havens (incl. Antwerpen en Gent) zal in 2015 193 miljoen EUR bedragen ¹¹. In een ander perspectief gesteld : voor elke ton goederen die in één van de Vlaamse zeehavens overgeslagen worden, wordt 40 kg slib gebaggerd.

Zoals ook bij de kustverdediging (cfr vorig hoofdstuk) zou het te kort door de bocht zijn om dit integraal toe te wijzen aan ondoordachte beslissingen. Al moet de vraag gesteld worden wat de kosten maar zouden zijn mocht het plan Zeestad (Studiegroep Zeewerken, 1968) aanvaard zijn (waarbij Zeebrugge als overslaghub uitgebouwd werd waardoor een significante Scheldeverdieping vermeden kon worden). Of mochten we andere (passieve – niet-bodemberoerende) visserijtechnieken toegepast hebben. De vraag stellen is de vraag beantwoorden ...

Het plan Zeestad, een integralere benadering ... uit 1968

Op het einde van de Golden Sixties liggen diverse plannen op tafel voor een verdere economische expansie (o.m. ontwikkeling Antwerpen Linkeroever). In bijzonder de bereikbaarheid van de Antwerpse haven (toen beperkt voor schepen tot 60.000 ton) zou – dixit de plannen – nopen tot grootschalige infrastructurele werken (o.m. de realisatie van het Baelhoekkanaal). Vanuit de academische wereld komt hier vanuit de Studiegroep Zeewerken een reactie op onder de titel 'Zeestad' (1968). De kritiek luidde dat de plannen slechts een gedeeltelijke oplossing voor de aspiraties betekende en dat de technische randvoorwaarden met de nodige omzichtigheid dienden benaderd te worden. Het voorstel van project 'Zeestad' ging dan ook uit van enerzijds het vrijwaren van de 'vitale belangen' van Antwerpen, Gent, de Westerschelde en Zeebrugge als anderzijds het aanreiken van een globale oplossing. De idee was om – gekoppeld aan de uitbreiding van de haven van Zeebrugge – een ontvangstpunt te maken zodat de toekomstige generaties van schepen ook de Vlaamse

algemeen voorzorgsbeginsel zou dan ook geponeerd kunnen worden dat als de bodemimpact zeewaarts van de -20m lijn gebeurt én minstens 20 km uit de kustlijn, de impact op de kusterosie verwaarloosbaar is. (Verwaest, 2008)

¹¹ Ter vergelijking. De volledige begroting van het departement bedraagt 311 miljoen EUR ... of hoe ruim de helft van het budget gaat naar baggerwerken e.d.m. (en slechts 84 miljoen EUR naar investeringen) (bron : presentatie MOW – Haven en Waterbeleid, 2015). Bij dit bedrag is nog niet het bedrag gerekend voor de impact op de beveiliging tegen overstromingen. In bijzonder de uitdieping van de Schelde betekende een verhoogde kwetsbaarheid van het Schelde-estuarium wat noopte tot investeringen niet alleen in baggerwerken maar ook in natuurherstel én veiligheidswerken. Kosten die in de toekomst slechts zullen toenemen.

economie konden bereiken. Het ontvangspunt zou zodoende bereikbaarheid bieden voor schepen tot 225.000 ton (wat in de praktijk een vaargeul met een breedte à 500m en een vaardiepte tot 18m50 noodzaakte) waarbij de industriegebieden in Antwerpen en Gent schepen tot 125.000 ton konden ontvangen (met een vaardiepte beperkt tot 15m). Vanuit de idee 'werk-met-werk' zou de baggerspecie voor deze vaarroutes aangewend worden voor het oprichten van een haven van 2.000 ha (beschermd door 16 km dijken en golfbrekers) alsook de realisatie van een recreatiegebied van 2.300 ha (met 12 km zuidelijk georiënteerd zandstrand alsook een jachthaven, uitkijkend op een recreatiemeer tussen Heist en dit 'schiereiland').

6 De ontwaterde kust ¹²

In dit hoofdstuk bespreken we de bouwsteen 'water'. We richten – omwille van de focus van het onderzoek – de blik slechts naar het water op het land. Niet dat er over het water op zee (en in bijzonder het verhaal van de kwaliteit) geen verhaal neer te pennen is. Integendeel zelfs. Het zou bovendien een ten dele positief verhaal zijn over de succesvolle strijd tegen de vervuiling van de Noordzee (echter het zou ook het schaalniveau van 'onze' kust overstijgen).

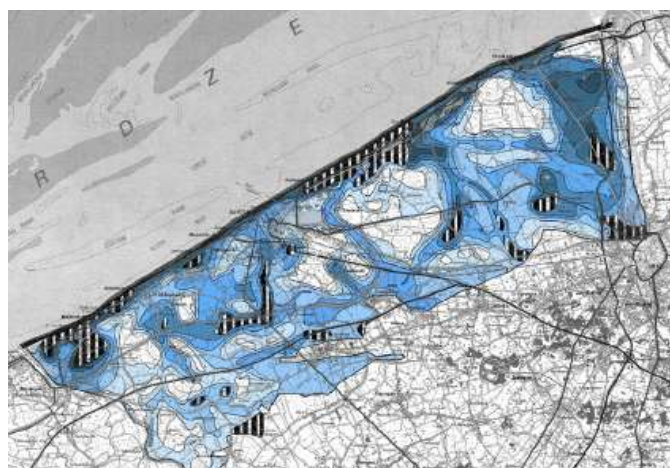
6.1 De historische kust

Een dynamisch wisselspel tussen land en zee. Eens een groot zoetwaterveenmoeras. Vervolgens doorsneden door krekens die de veengroei stil lieten vallen en getransformeerd in een zilt slikken- en schorregebied om vervolgens ingedijkt te worden waarna het zoetwater terug terrein wint. Ongetwijfeld te kort door de bocht om de complexiteit van het ontstaan te vatten, doch het geeft in essentie drie cruciale processen weer die het watervraagstuk bepaalden en bepalen : de geologische opbouw van de kustvlakte, (tal van) hydrologische factoren én de menselijke beïnvloeding.

De ondergrondse kust

Het verhaal van het water in de kustvlakte begint 10.000 jaar terug. Het is een verhaal van een complexe dans tussen land en zee, tussen de kustvlakte en de stijgende zee. Een complexe successie van periodes waarin de zee soms meer grip op het land had waardoor de kustvlakte gekenmerkt werd door slikken & schorren doorsneden door krekens (met als resultante in de ondergrond klei- en zandpakketten en zout grondwater). Maar ook periodes waar de dynamiek van de zee zich minder stelde en de kustvlakte gekenmerkt werd door uitgestrekte veengebieden (met als resultante veenpakketten en zoetwaterbellen).

Het is in dit krachtenspel dat zich gedurende eeuwen en zelfs millennia de bodem van de kustvlakte én haar grondwaterlagen vormde. Nog meer discontinu en gefragmenteerd, kleinschaliger dan het verhaal van het sediment op zee (cfr supra). Het beeld van de ondergrond van de kustvlakte wordt dan ook gekenmerkt enerzijds door geologische pakketten als anderzijds door zoet/zoutwatermassa's die van locatie tot locatie verschillen. Zo worden bodems met slecht doorlaatbare sedimenten (zoals klei) in de regel eerder gekenmerkt door een pakket zout water. Op plaatsen waar zandpakketten voorkomen (bvb. in vroegere getijgeulen), komt dan weer vaker een zoetwaterlens voor. Deze wisselwerking geologie – hydrologie zet zich tot vandaag verder. In grote duinformaties kan neerslag zich verzamelen in zoetwaterlenzen die tot 60 m dik kan zijn en die zich niet mengen met het zoute water dat zich ondergronds bevindt (historisch alsook kweldruk vanuit de zee). Bovendien werkt deze bel als buffer tussen polder en zee. Ook in de polder kan dankzij neerslag zich bovenop zoute grondwaterlagen een zoetwaterlaag van 2 tot 30 m vormen (De Moor & De Breuck, 1969). Deze geschiedenis van de natuurlijke waterhuishouding is kortom bij uitstek een illustratie van het valleimodel en

*situering van zoet - zout grondwater aan de middenkust
– Vandenbohede et al, 2010*

¹² met bijzonder dank aan Erwin Mahieu en Dirk Beirens (beide amateurhistoricus en inhoudelijk coördinator van de tentoonstelling H₂Oostende) voor de historische context alsook – inzake de beschrijving van de huidige context – CLIWAT (2011), Lebbe et al (2008), Vandenbohede et al (2010) en Vandenbohede (2012)

het concept “dynamische stabiliteit”. Immers systeemvariabelen als neerslag, temperatuur (verdamping), getijden, ... wijzigen continu. De perfecte illustratie zijn de dagdagelijkse schommelingen van de grondwaterlagen nabij de kust, ‘met dank’ aan eb en vloed.

De dynamische ondergrond vereeuwigd in een straatnaam

Het verhaal van dit wisselspel zoet-zout wordt prachtig geïllustreerd door het verhaal van de watervoorziening van Damme. De Zwin-geul en de historische overstromingen betekende niet alleen welvaart maar ook een prominente aanwezigheid van zout grondwater. Het stadsbestuur kreeg daarom in 1269 van de gravin van Vlaanderen, Margaretha van Constantinopel, de toelating om water te trekken uit de vijver van Male (Brugge). Een loden leiding, in die tijd ‘pijpe’ genaamd, verzekerde het transport naar verschillende openbare waterreservoirs (‘fontein’) waar de bewoners water kwamen putten. Het is slechts in de 17^e eeuw dat het regenwater de zoute grondwaterlagen verdrongen heeft en het grondwater terug bruikbaar werd bevonden. De Dammenaars kunnen vanaf dan hun toevlucht zoeken in steenputten. En de “Pupeweg” (zoals de weg in de volksmond tot op vandaag door het leven gaat) die de bedding herbergde van de leiding ? Die werd verkocht in 1656.

bron : Boone, 1958

Het verhaal van (het historische) Damme is illustratief voor de uitdaging naar (drinkbaar) zoet water die eigen is aan de kustpolders en die sterk verschilt van de situatie in het hinterland zoals volgende cijfers – die een samenvatting geven van de watervoorziening voor 1900 – ook getuigen :

	Regenputten	Oppervlaktewateren (kanalen – poelen - ...)	Bronnen	Steenputten
Duinen	34%	14%	-	52%
Polder	56%	4%	-	40%
Zandstreek	1%	6%	2%	91%
Leemstreek	-	1%	29%	70%

bron: André, 1902, in: Boone, 1958

De beheerde kust

De introductie van de dijk betekent de introductie van een nieuwe systeemvariabele die meteen een impact kent op de waterhuishouding én op de geologie (en zelfs leidde tot een regime shift). Zoals we hoger zagen trad inversie op, alsook noopte bedijking tot de uitbouw van een netwerk aan sloten en grachten (die de inversie versterkte). De indijking zorgt kortom voor een nieuwe technologische lock-in. Hoe meer bedijking, hoe groter de waterbouwkundige werken zowel in investering als in beheer.

De schaalvergroting noopt ook tot een institutionele vernieuwing. Tot de 13^e eeuw was de landeigenaar verantwoordelijk voor de waterstaatwerken. Het bestuur bevoegd voor de ‘landzaken’ (en later de lokale grafelijke vertegenwoordiger - de ‘dijkschepen’) controleerde (‘schouwing’) en – desgevallend – sanctioneerde slechts. Echter dit systeem kantelt in de 13^e – 14^e eeuw (wellicht tengevolge een mix van factoren als o.m. grotere ontginningen en het ontstaan van een socio-politieke bovenlaag) en een nieuwe uitvoerende organisatie (‘watering’) ziet het licht. Gefinancierd door een eigen grondbelasting en geruggensteund door een eigen reglement (‘waterkeure’) beslissen ze tot de uitvoering van werkzaamheden. (Soens, 2009) Of hoe een nieuw dynamisch evenwicht wordt bereikt, zowel op geologisch, hydrologisch als institutioneel vlak.

De geïndustrialiseerde kust

Vanaf de 2^e helft van de 19^e eeuw wordt dit fragiele evenwicht zoet – zout / water – mens op proef gesteld. De industrialisatie die zich in de 19^e eeuw in het binnenland (en in bijzonder in steden als Aalst en Gent)

manifesteerde zorgt voor een toegenomen welvaart en ook een spectaculaire bevolkingsgroei. Om de groeiende bevolking van het jonge koninkrijk België te voeden zet de staat vanaf 1860 het licht op groen voor grootschalige werkzaamheden aan waterlopen (cfr supra). Een tweede versnelling tekent zich, in het licht van het trauma van de wereldoorlog, af in de 2^e helft van de 20^e eeuw. De nadruk wordt gelegd op een maximale zelfvoorziening voor voedsel en aldus de verhoging van de landbouwproductiviteit. Schaalvergroting betekende in de praktijk toepassing van kustmest en biociden, verbetering van externe productiefactoren (waterbeheersing, ontsluiting, ...), rationalisatie en mechanisatie van het productieproces alsook specialisatie (o.m. bio-industrie). De impact van deze industrialisatie op de oppervlaktewateren in de kustpolder is tweërlei. Enerzijds neemt de kwaliteit van het oppervlaktewater een duik. Anderzijds zorgen nieuwe stuwen / pompen / e.d.m. dat het waterregime omgekeerd kan worden. Het waterpeil volgt niet langer de seizoenen ('s winters hoge waterstanden, 's zomers lage waterstanden). Integendeel om in de lente snel de akkers te kunnen bewerken wordt het waterpeil 's winters laag gehouden. 's Zomers wordt het waterpeil dan weer hoog gehouden.

Eind 19^e eeuw neemt de druk op de oppervlaktewateren voor een tweede reden toe. De komst van de toeristen doet niet alleen de vraag naar thermaal - mineraal water stijgen, ook drinkwater wordt een kostbaar goed. Bovendien zorgt die toevloed aan toeristen en bewoners ook voor een (sterk fluctuerende) toegenomen productie van afvalwater. De jonge badsteden trapt weliswaar niet in de val van de 'historische' steden in het hinterland. De uitbouw van de badsteden betekende immers ook de introductie van (dan) moderne nutsvoorzieningen zoals riolering. Op een spreekwoordelijke uitzondering (zie verder) niet te na gesproken werd het afvalwater echter ongezuiverd in zee of – meestal – in oppervlaktewateren geloosd. In De Haan wordt tijdelijk zelfs geëxperimenteerd om met rioolwater de voedselarme duinen te bevoeien. (WES, 1972)

Het resultaat? Eutrofiëring en de stille dood van tal van oppervlaktewateren (en hun fauna & flora) wiens zelfzuiverend vermogen al snel overschreden wordt (wat reeds eind 19^e eeuw betekent dat het merendeel van het oppervlaktewater niet langer zonder meer aangewend kan worden voor huishoudelijke doeleinden). En ook de zee kreunt. Gebaseerd op eerder conservatieve schattingen wordt in de jaren 1980 de Noordzee belast met ongeveer 3,5 miljoen m³ grotendeels ongereinigd huishoudelijk afvalwater, bijna 2,3 miljoen m³ aan industriële lozingen, ... bovendien wordt ook nog op zee afval gestort (in 1985 bedroeg dit voor het Belgische deel van de Noordzee alleen reeds 619.000 ton industrieel afval) en verbrand (Jaspers, 1987).

6.2 De gewijzigde kust

De vervuilde kust ¹³

De tijd van dode beken ligt weliswaar achter ons (dankzij dure waterzuiveringswerken – zie verder). De situatie is nog altijd weinig rooskleurig. Dit heeft in bijzonder te maken met de agrarische activiteiten (overbemesting, gebruik pesticiden). Geen enkele van de 194 beoordeelde Vlaamse waterlichamen haalt de goede ecologische toestand (of potentieel) en nog geen 20 % haalt een matige ecologische toestand (metingen 2010-2012). De afstand tot de doelstelling van de Europese kaderrichtlijn Water is dus nog erg groot. Ook geen enkel Vlaams waterlichaam haalt de doelstelling voor de fysisch-chemische kwaliteit. (www.milieurapport.be) De resultaten leren echter niet alleen dat de slechtste meetpunten verbeterd zijn, ze wijzen ook op het fenomeen dat waterlopen met een goede waterkwaliteit nog steeds in aantal afnemen. De waterlopen evolueren kortom naar een homogene, suboptimale waterkwaliteit (veelal boven de Europese streefwaarden).

Bovendien ligt er een tijdbom op de bodem van tal van waterlopen. Immers tal van waterlopen worden gekenmerkt door een accumulatie van slibspecie (de prioriteit voor het ruimen ligt thans bij bevaarbare

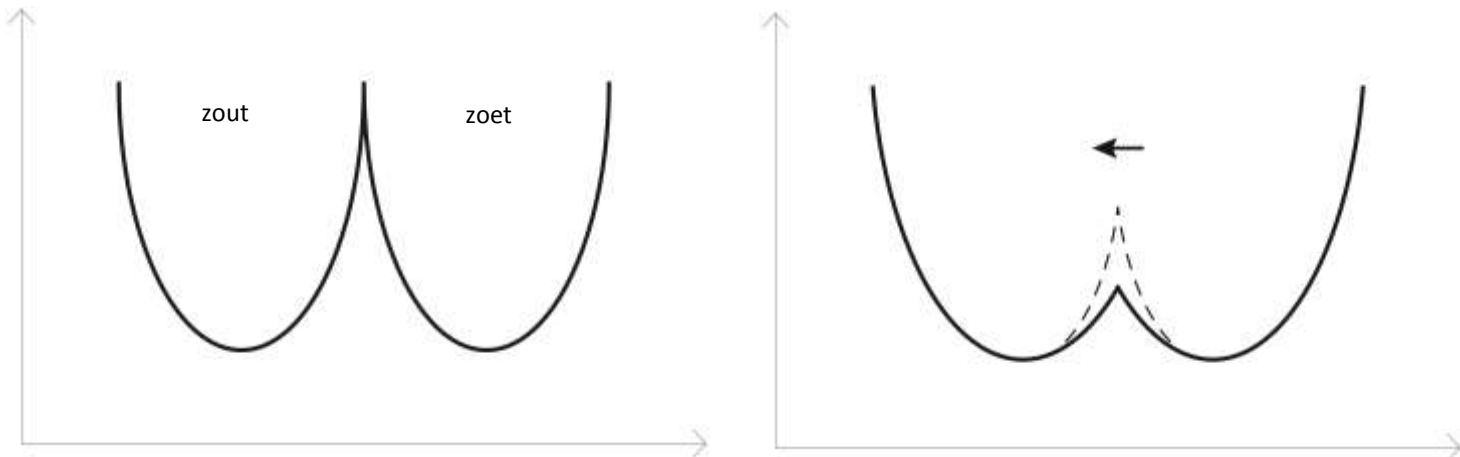
¹³ Dit behelzen alinea's op niveau Vlaanderen – een detailstudie moet nog gemaakt worden voor de kustregio (doch kon omwille van tijdsgebrek nog niet uitgevoerd worden – bovendien bleken de cijfers zeer versnipperd te zijn qua archivering), de cijfers spreken echter voor zich en wijzen op een algemene malaise qua staat van onze oppervlaktewateren.

waterlopen omwille van het belang voor de scheepvaart, de onbevaarbare waterlopen kennen een historisch deficit). In casu van het IJzerbekken wordt deze historische achterstand geraamd op 2.140.000 m³ ton droge stof (tds) en deze groeit jaarlijks met een 80.000 tds (VMM, 2009b). Het stelt de waterbeheerder voor een paradox. Ruimen om de hydraulische functie i.f.v. de afvoer van water te bewaken of baggeren met niet alleen een duur kostenplaatje maar ook een reëel risico op vrijkomen van vervuiling.

De zoete kust (1)

De mens heeft ook een impact op de eindige zoete grondwatervoorraden. Zowel in de polder als in de duinstreek. Zowel in kwantiteit als in kwaliteit. We starten met het verhaal van de duinen.

In de duinen staat de zoetwaterbel onder druk. De sterke afdichting van de bodem door bebouwing, de bemaling voor (de constructie van) bouwwerken maar ook de winning van drinkwater zorgen enerzijds voor een verminderde aanvulling van de zoetwatervoorraden maar anderzijds ook voor een afname van de bestaande zoetwaterbel. Het gevaar op verzilting (zoute kwel) loert dan ook snel rond de hoek. Het noopte o.m. de drinkwatermaatschappijen om de drinkwaterproductie te heroriënteren. Zo bleek de winning van 2 miljoen m³ water onder het Westhoek-reservaat niet houdbaar. De bemalingspluim zorgde voor een afname van de grondwatertafel die tot ruim een kilometer ver reikte. Het noopte tot een terugschroeven tot minder dan 500.000 m³. Met succes want er is sprake van een hydrologisch herstel. (Provoost et al, 2011)

figuur links : de preciaire zoet-zout-waterbalans in de polder (vertaald naar het vallei-model)

figuur rechts : dreigende verstoring van het evenwicht bvb. door een onoordelige bemaling wat kan zorgen dat het systeem verzilt

Eenzelfde verhaal tekent zich af in het hinterland (dat van nature onderhevig is aan o.m. zoute kwel) waar infrastructures als dokken & kanalen een verstoring betekenen van het fragiele evenwicht. Zo zorgde de realisatie van het Boudewijnkanaal (waarvan waterpeil hoger is dan de drainagestanden van de omliggende polders) voor een sterke infiltratie van zout kanaalwater. (Lebbe, 2011)

De zoete kust (2)

Maar er is nog een tweede zoet-water-verhaal. In de polder besloegen van nature voorkomende fluctuaties als de getijcyclus en de seizoenale neerslagcycli de maat van de waterhuishouding. De geschiedenisboeken brengen ons een verhaal van de mens die met wisselend succes deze cycli probeerde te beteugelen ... doch steeds de natuurlijke fluctuaties diende te erkennen als nog steeds maatgevend.

Bedijking en afdamming van geulen beknotten in de middeleeuwen de getijcyclus. Beknotten maar niet elimineerden. Louter verschoven deze de invloeden van de getijcyclus naar lozingspunten / spuicomplexen als de Ganzenpoot (Nieuwpoort). Doordat de waterlopen van de polder laaggesitueerd zijn kan immers niet continu geloosd worden en moet rekening gehouden worden met de cycli van eb en vloed. Ook bij langdurige

stormen en dus opstuwen van zeewater wordt de tijd dat gespuid wordt significant kleiner of zelfs onbestaand. Het resultaat is niet alleen dat spuiccomplexen een continu beheer en opvolging vergen maar dat ook in het hinterland afdoende buffercapaciteit dient voorzien te worden om verminderde spuidebieten tijdelijk te kunnen opvangen.

De krachtmeting met de neerslagcycli situeert zich dan weer in het hinterland. De industrialisatie van de landbouw en in bijzonder grootschalige waterbeheersingswerken zetten de natuurlijke cycli deels op hun kop. Of toch op perceelsniveau werd (zie hoger) het waterregime omgekeerd. Op bekkenniveau is het verhaal dubbel. Het waterbeheer kent vanzelfsprekend een doorwerking, echter de seizoenen bepalen nog steeds de maat of beter ze creëren een spanningsveld :

- 's winters en in de lente is er het gevaar van overstromingen. In historisch perspectief betekende dit niet per definitie noodlottige overstromingen. In het IJzerbekken was tot 46% van het IJzerbekken overstroombaar (Vansompel, 2010) waar historisch geen bebouwing was tenzij beveiligd met ringdijken e.d.m. Echter de laatste decennia is dit overstromingsgebied substantieel ingeperkt.
- 's zomers hangt dan weer het verhaal van droogte (en verzilting) als zwaard van Damocles boven het waterpeilbeheer. Om bijvoorbeeld het waterpeil in de polders van het Bekken van de Brugse Polder hoog te houden is vandaag reeds het inlaten van 10 miljoen m³ nodig vanuit o.m. het kanaal Oostende – Gent (VMM, 2009 & VMM, 2014)

Is het verhaal hiermee ten einde ? Toch niet. Diverse effecten van de klimaatverandering worden ge vulgariseerd ook wel eens bestempeld als 'global weirding', i.e. weerpatronen die extremer zullen worden. In bijzonder wordt dan gedacht aan neerslagpatronen, i.e. nattere winters (in een worst case-scenario +28%) en drogere zomers (in een worst case-scenario -40%) alsook intensere regenbuien.

- 's Zomers neemt hierdoor de kans op waterschaarste toe. De vraag is dan ook of het onnatuurlijk hoog waterpeilbeheer gehandhaafd zal kunnen worden (en wat dit zou kunnen betekenen als een toenemende kans op verzilting).
- 's Winters en in de lente neemt, ook omwille van de stijgende zeespiegel die een krimpend spuienster zal betekenen, de kans op overstromingen dan weer toe.

(Van den Eynde et al, 2011; CLIWAT, 2011)

Het belang van de polders voor waterberging (als buffer voor droge zomers én te natte winters) neemt kortom significant toe (o.m. Meire, 2015).

6.3 De getransformeerde kust

Het verhaal van water aan de kust (en bij uitbreiding Vlaanderen) is kortom een verhaal van vallen en opstaan. Een verhaal van de mens die de grenzen van het hydraulisch systeem aftast ... en telkenmale tot de vaststelling komt dat hij weliswaar een steen kan verleggen, doch dat de rivier haar natuurlijke patronen / processen (ten dele) blijft behouden ... en dat de rekening vroeg of laat volgt.

De integrale kust

De vaststelling dat oude recepten afvoeren – beveiligen – zuiveren (op maat van de veiligheid voor de burger en het economisch rendement voor de landbouw) faalden dan toch hun beperkingen kenden, zette de overheid aan om het geweer van schouder te veranderen. In het nieuwe 'integraal waterbeheer' kwam de nadruk te liggen op brongerichte maatregelen (regenwatergebruik, infiltratie, herwaardering grachten), bufferen van overtollig water en dan pas op afvoer van water en directe beveiliging. Grootschalig werd kortom kleinschalig. Water kreeg kortom weer ruimte. (AMINAL, 2003) Of dat is toch de idee, want de verharde ruimte blijft hand over hand toenemen, het waterpeil in de waterlopen volgt nog meestal de logica van de landbouw ... Of hoe het idee van het 'niet afwentelen' (zowel in de betekenis van de bestuurlijke verantwoordelijkheden als voor de kosten) dat centraal in het decreet integraal waterbeheer staat, in de praktijk slechts met mondjesmaat ingang lijkt te vinden.

De zuiverende kust

Waar het integraal waterbeheer ten dele een antwoord biedt op het vraagstuk 'kwantiteit', is het verhaal 'kwaliteit' een nog genuanceerder en minder rooskleurig verhaal.

Het is onder meer het verhaal van de uitbouw van een omstandige zuiveringsinfrastructuur. Reeds bij de prille uitbouw van het merendeel van de badplaatsen werd – wat in die tijd uitzonderlijk was – geïnvesteerd in de uitbouw van een rioolstelsel. In Oostende wordt eind 19e eeuw zelfs een gescheiden rioleringsstelsel geïntroduceerd (wat pas eind 20e eeuw dé norm werd in Vlaanderen) en werd een “zuiveringsgesticht” in 1908 opgericht. Deze – in de volksmond benoemde – “strontfabriek” verwerkte dagelijks tot (piekbelasting) 130 ton fecaliën wat gecondenseerd werd tot 12 à 15 m³ slib dat vervolgens geëxporteerd werd naar Rusland. Ook in Knokke (1938), Nieuwpoort (1958) en Westende-Bad werd reeds vroegtijdig geïnvesteerd in waterzuiveringsinstallaties. Andere badplaatsen ‘vertrouwden’ tot dan op het zelfzuiverend vermogen van de oppervlaktewateren en het verdunnend effect van de zee. Een kustbrede uitbouw van waterzuiveringsinstallaties (WZI) start pas in de jaren 1970 – 1980 (en is – in bijzonder in de hinterlandgemeentes – een werk dat tot heden doorloopt). Een inhaalbeweging die in 1972 op 3,8 mld BEF werd geraamd (en een exploitatieplaatje à 133 mln BEF/jaar) (opgemerkt dient te worden dat hier ook een ruim hinterland bij werd gerekend). (Beernaert, 1972; WES, 1974; Vanhove & Theys, 1990)

Het resultaat van deze investering ? Slecht werd minder slecht doch – zie hoger – goed was het nog niet. Bovendien ging de inspanning dus gepaard met een technische lock-in én een significante financiële inspanning. Initieel lag de factuur ten laste van ‘de overheid’, later werd het concept ‘vervuiler betaalt’ toegepast (waardoor vandaag tot 68% van de bovengemeentelijke afvalwatersaneringsfactuur betaald wordt door de gebruikers). (www.milieurapport.be)

Het verhaal van de agrarische impact op de waterkwaliteit is turbulenter. Ondanks diverse mestactieplannen staat landbouw in 2011 in Vlaanderen in voor 43,7% van de fosforbelasting en 61% van de stikstofbelasting van de oppervlakte in Vlaanderen. (www.milieurapport.be) De opgave is dan ook nog substantieler en nieuwe maatregelen blijken noodzakelijk.

De gelaafde kust

Het verhaal dat echter het best de impact van de mens illustreert is het verhaal van het drinkwater ¹⁴. Het is een verhaal dat een precair evenwicht blootlegt waarbij een te sterke bevolkingsgroei al snel leidt tot een overschrijding van de draagkracht van zoetwatervoorraden. Hetzij door uitputting van (eindige grond)voorraden. Hetzij door vervuiling van (hernieuwbare) voorraden).

Illustratief is het verhaal van Oostende. Gebouwd op een zandplaat (cfr. het oude eiland Testerep) kon de bevolking een kleine zoetwaterlens aanspreken via waterputten. Ook oppervlaktewater kon aangesproken worden. Echter als de bevolking vanaf de 18^e – 19^e eeuw sterk toeneemt dienen aanvullende bronnen gevonden te worden. Het boren van een artesisiche put in 1855 levert slechts mineraal ‘thermaal’ water op dat niet drinkbaar was doch wel bruikbaar was voor andere (o.m. toeristische) doeleinden. Met de bouw van een eerste watertoren startte ook de uitbouw van een distributienet. Echter de nood voor drinkbaar water bleef prominent wat aanleiding gaf tot de bouw van een waterbedelingstation met zuiveringsinstallatie. De echte oplossing zou pas gevonden worden met de aanvoer van ‘Bocqwater’ waarbij uit de koolhoudende kalklagen nabij Hoei drinkwater onttrokken werd.

¹⁴ Opgemerkt dient wel te worden dat in historisch perspectief drinkwatervoorziening gerelativeerd dient te worden, i.e. het waterverbruik was tot de 19^e eeuw vooral bedoeld voor huishoudelijke taken als bereiden maaltijden – wassen – schoonmaak - ... Als dorstlesser werd vooral klein bier (tafelbier) genuttigd dat door de bereidingswijze geen ziektekiemen bevatte (Despiegelaere et al, 2006).

Ook in andere badplaatsen tekent zich eenzelfde evolutie af. Zo geeft het Blankenbergse bestuur in 1876 de opdracht tot de bouw van vijf nieuwe waterputten om de sterk groeiende bevolking te kunnen bedienen. Echter al vlug blijkt ook dit een spreekwoordelijke druppel op een hete plaat en wordt vanaf 1891 water uit de Blankenbergse Vaart en het Bommelzwin gezuiverd via zandfilters. En ook hier brengt de komst van 'Bocqwater' (in 1925) een echt bevredigende oplossing. (Boone, 1958) Aan de Westkust werd het zoetwaterprobleem dan weer opgevangen door winning uit de zoetwaterlens onder de duinen en – toen ook dit ontoereikend bleek – de aanvoer van water uit het Blankaart-bekken. Niet de geschiedenis maar de mens herhaalt zich kortom.

En in het hinterland ? Dankzij de genietroepen van Graaf de Ferraris (die als bijlage bij diens befaamde Atlas (1771-1787) ook een inventarisatie maakten van de plaatsen waar manschappen en hun paarden hun dorst konden lessen) weten we dat in de kustvlakte afdoende zoetwater water voorhanden was. Slechts daar waar er zoute kwel opborrelde, in de nabijheid van spuicomplexen alsook in de nabijheid van steden als Oostende en Nieuwpoort stelde zich (lokaal) een knelpunt. In de praktijk rustte de zoetwatervoorziening in de polder dan ook op enerzijds waterputten als anderzijds de opvang van regenwater (André, 1900 in Boone, 1958). Als de industrialisatie van de landbouw (en in bijzonder de import van meststoffen, natuurlijk en later kunstmatig) doet dit het zelfreinigend vermogen van waterlopen echter al snel de das om en de kwaliteit neemt een duik.

De concluderende kust

Water is zonder twijfel één van de bouwstenen waar de mens tegen de grenzen aan de groei is gebotst (kwantitatief en kwalitatief). In bijzonder aan de kust waar de vrees van zoutwaterintrusie steeds om de hoek loert. Water bleek kortom een schaars goed en het zelfzuiverend én verdunnend effect van oppervlakte- en kustwateren bleek niet opgewassen tegen het geïntensifieerd gebruik van de kustvlakte door landbouw en toerisme. Vandaag is dankzij de uitbouw van waterzuiveringsinstallaties de urgentie minder en lijkt de tijd van een 'overshoot' achter ons te liggen, al blijft de situatie precair én wordt deze met de opwarming van de aarde precairder.

Wat betekent dit nu naar het concept "transformatie" ? Heeft de mens lessen getrokken ? Het antwoord is genuanceerd, de repliek van de waterbeheerders was drieërlei. Primo werd het geweer van schouder gewisseld, i.e. werd gewerkt aan een integraler waterbeheer. Secundo werd sterk ingezet op waterzuivering. Al bleken al deze ingrepen geen zoden aan de dijk te zetten en is zodoende, tertio, de kustregio een importeur van drinkwater geworden. Het verhaal van een kust kortom die letterlijk water naar de zee brengt. Als beeld voor een maladaptatie, eerder dan een transformatie, waarbij ook het fenomeen van lock-in terug kon vastgesteld worden, kan dit tellen.

7 De biodiverse kust

Last but not least, focussen we op het verhaal van de bouwsteen 'biodiversiteit'. We trappen niet in de val om het verhaal van biodiversiteit te brengen als zou biodiversiteit slechts de optelsom van fauna & flora te zijn. We brengen wel een verhaal van soorten die als graadmeter dienen voor de gezondheid – de toestand van de kust.

7.1 De historische kust

De kust mag dan een illusie opwekken van ongereptheid, zoals we in vorige hoofdstukken reeds omstandig brachten ligt de tijd dat de kust een natuurlandschap was reeds lang verleden tijd. In dit hoofdstuk niet – zoals bij de vorige bouwstenen – een kust-breed verhaal, wel een focus op diverse graadmeters.

De dichtgeslibde en exotische Noordzee

De geomorfologische degradatie van de zeebodem (zie vroeger) luidde ook een regime shift in op de bodem van onze elfde provincie. Onderzoek naar 12 vaak voorkomende tweekleppige schelpen uitgevoerd in de periodes 1899-1903 ('onderzoek Gilson') en 1994-2008 wees immers uit dat de soorten die tolerant zijn voor hoge slibgehalten significant zijn toegenomen (bvb. witte dunschaal - *Abra alba*). Soorten die geassocieerd zijn aan zandige substraten verloren terrein. En soorten geassocieerd aan hardsubstraat – zoals de inheemse platte oester – waren toen reeds verdwenen. De regime

shift wordt versterkt door de introductie van invasieve soorten zoals de Amerikaanse zwaardschede – *Ensis directus* (meegereisd met ballastwater) en de eutrofiëring.

Koppel dit aan de opmars van bodemvissen als schol en tong (en de overbevissing – de sterke terugloop van pelagische soorten als haring en kabeljauw) en geconcludeerd kan worden dat de moddersoorten een machtsgreep pleegden in de 20e eeuw en we thans de visrestjes opeten. Bon appétit ...

Het verhaal is tekenend voor de sterk verminderde biodiversiteit in de Noordzee. In de 20e eeuw zorgde in bijzonder de komst van destructieve visserijtechnieken (zoals de boomkor) voor een fysische en ecologische vernietiging van mariene habitats (o.m. Airoldi & Beck, 2007; Callaway et al, 2007; Salomon, 2009). Op termijn is de kans dan ook reëel dat de stijgende antropogene druk leidt tot een (irreversibele) homogenisatie en een uniform, minder divers ecosysteem (o.m. De Backer et al, 2014).

Van blanke bergen naar houtige heuvels

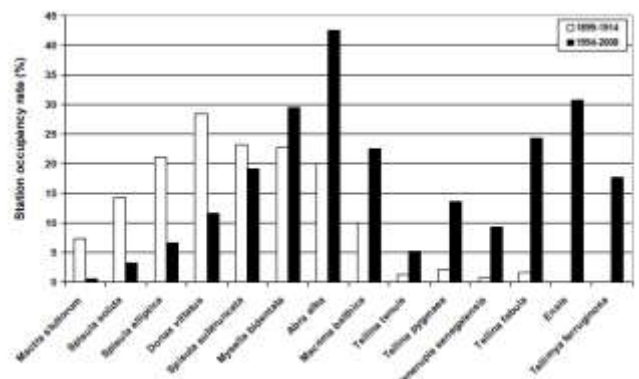
Pour sauver les dernières parcelles qui on garde quelque peu de leur aspect primitif, il faut agir tout de suite.

Car si on n'y prend garde, les cultures, les usines, les chemins de fer, les carrières, les villas, ...

auront bientôt tout envahi, et la génération qui nous suit ne verra plus les dunes littorales.

Massart, 1912

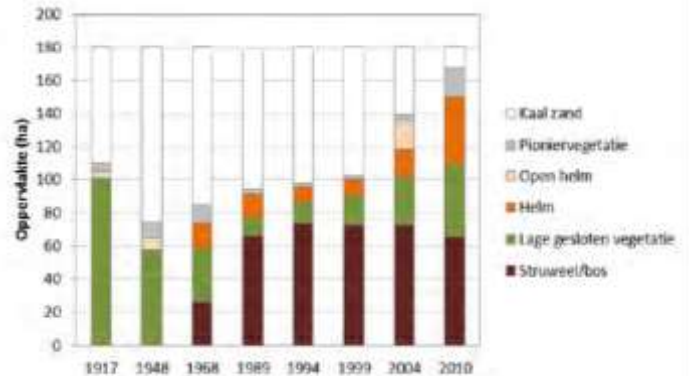
Bebouwd, versnipperd, afgegraven, vertuind, geëutrofiëerd, ... slechts enkele woorden die de oorzaken van de degradatie van de kustduinen kenmerken en die veelal (op eutrofiëring na) in hoofdzaak gelinkt kunnen worden aan de uitbouw van de kust als dé vakantiebestemming voor Belgen (en ook veel buitenlanders). Geprangd tussen de twee hoofdinfrastructuren zeedijk en koninklijke baan is de meer dan halvering van het duinenareaal (van ruim 6.000 ha begin 20e eeuw naar 3.800 ha begin 21e eeuw – Herrier et al, 2005) niet

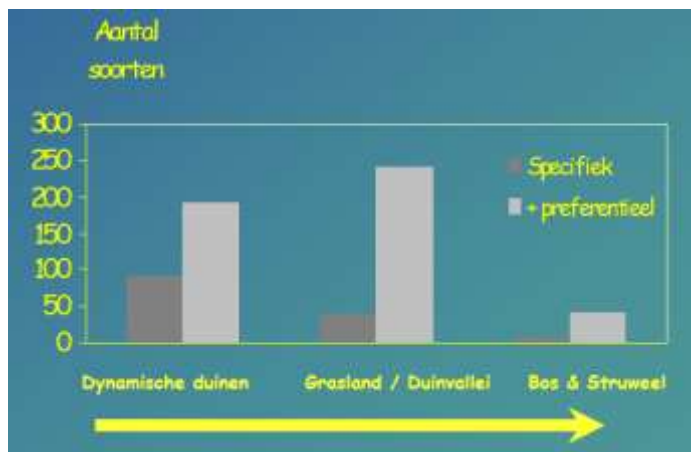
regimeshift over de periode 1899-1904 → 1994-2008
bij de meest voorkomende tweekleppigen
(onderzoek QUEST4D – Van Lancker et al, 2009)

verrassend. Echter ook en in bijzonder de kwaliteit van de resterende duinen spreekt boekdelen. Zelfs aan de Westkust, thuis van brede duinengordels is de transformatie opvallend. De ooit zo kenmerkende dynamiek (denken we o.m. aan de paraboolduinen die ooit de Duinenabdij in Koksijde verzwoegen) is verdwenen. Slechts via natuurinrichtingswerken en natuurbeheer zoals begrazing kan enige dynamiek in het systeem gebracht / gehouden worden.

Illustratief is het verhaal van het grootste duingebied aan de kust, de Westhoek. Ooit thuis van een groot loopduingebied van ca 180 ha groot met de veelzeggende bijnaam 'de Sahara'. Na de tweede wereldoorlog neemt de verstruweling gestaag toe. In de periode 1999 – 2004 vindt, wellicht door een sterke combinatie van klimatologische omstandigheden (een natte en zachte winter), een sterke uitbreiding van helm plaats (Provoost et al, 2011 – zie ook figuur). Anno 2015 moet dan ook geconcludeerd worden dat het loopduin gestabiliseerd is en dat slechts kleinere stuifkuilen aanwezig zijn.

Het is kenmerkend voor duinen aan de kust die niet alleen in absoluut aantal maar ook in kwaliteit sterk achteruitgingen. Ruim de helft onderging tussen 1948 en 1988 een ingrijpende structurele verandering (Provoost & Van Landuyt, 2001). Van witte duinen (white dunes) naar grijze duinen (grey dunes) tot houtige duinen. Dé drijfveer is de blootstelling aan zandarmoede, i.e. de door bebouwing, bedijking en recreatieve infrastructuur afgesneden toevoer van zand (Provoost & Leten, 2012). Maar ook factoren als stikstofdepositie, het wegvallen van historisch landgebruik, het instorten van konijnenpopulaties, ... en recentelijk klimaatverandering (dé genadestoot voor de Sahara) speelden en spelen een rol. Niet alleen flora, tout court alle kustspecifieke soorten delen in de klappen door deze landschappelijke transformatie (zie figuur, Provoost & Bonte, 2004). Vogels van open duinlandschappen zoals tapuit, kuifleeuwerik en veldleeuwerik (die bovenal ook gevoelig zijn aan rustverstoring) zijn zo schier verdwenen uit de kustduinen (en al helemaal van het strand).

Het afgevlakte platte land

De poldergraslanden vallen tevens ten prooi aan de uitdijende badplaatsen (in bijzonder de inrichting van kampeerzones en vakantieparken na WO II). Ook de uitbouw van de kusthavens landinwaarts doet het areaal sterk teruglopen. Er is echter een tweede verhaallijn : landbouw. Zoals we hoger zagen, kende de agrarische sector in twee golven (eind 19^e eeuw & na WO II) een schaalvergroting. Kenmerkend was zo de inzet van het instrument van de ruilverkaveling. Het opzet was (quote uit de wet van 25 juni 1956) “het vormen van aaneensluitende en regelmatige kavels” waarbij ook gewerkt kon worden met “waterbeheersingswerken en grondverbeteringswerken”. In de praktijk werd het landschap ingrijpend veranderd. Duizenden hectaren historisch grasland werd drooggelegd. Kronkelende sloten en bijhorende natuur verdwenen definitief. Van de voor 1980 nog bestaande 19 komgrondgebieden blijven er 10 jaar later nog maar 5 over (ook omwille van de uitbreiding van de haven van Zeebrugge). 73 ruilverkavelingen zetten hun stempel op 39.000 ha kustpolders (i.e. de helft van de volledige oppervlakte van de kustpolders). (Van Gompel, 2009)

Van groenboek naar zwartboek

Hogere verhalen zijn illustratief doch zeker niet allesomvattend om de degradatie te vatten. Het zwartboek telt nog (veel) meer hoofdstukken :

- van groene naar steriele stranden : een verhaal van overrecreatie, stranden die verdrinken door een sneller stijgende zeespiegel, stranden die bedolven worden onder doods en – (vroeger) vaak – strandvreemd zand, stranden die mechanisch geruimd worden (de fauna & flora van het vloedmerk opzuigend samen met plastics en ander afval), ...
- van overgangsgebieden als het strand – duinreep en duin – polder die quasi geëlimineerd werden door harde infrastructuur (resp. zeedijk en Koninklijke Baan) eind 19^e eeuw
- van invasieve soorten (meegereisd met ballastwater van schepen, ‘ontsnapt’ uit tuinen, ...) die thans de inheemse soorten verdringen
- ...

130 jaar kusttram, een droevige verjaardag ?

In 2015 blaast de kusttram 130 kaarsjes uit. De kusttram (en kustbaan) was een belangrijke hefboom voor de toeristische en economische ontsluiting van de kust. De medaille heeft echter ook een donkere zijde : het natuurplaatje. Reeds in de beginjaren noteerde natuurpionier Raymond Augain in zijn dagboek (1898) dat de observatie van een wegvluchtend griel symbool zal staan voor een negatieve toekomst voor de kust. En gelijk kreeg hij, jammer genoeg. Anno 2010 zijn het slechts natuurpioniers die broedparen kenden van nachtzwaluw, hop, grauwe klauwier, geelgors of roodborsttapuit. Naast vogels gingen ook heel wat amfibieën als rugstreeppad, boomkikker en kamsalamander kopje onder (omdat de kusttram een schier onmogelijk te nemen hindernis bleek te zijn tussen poelen in de duinen en de polder). En dan hebben we het nog niet over ‘het kleine grut’, genre kevers of vlinders, die ook voorgoed verdwenen zijn.

De opgewarmde natuur

De klimaatverandering en in bijzonder de opwarming (ook van het zeewater) zal vanzelfsprekend ook haar stempel drukken op de soortensamenstelling aan de kust. De effecten zijn velerlei. Van verhuisbewegingen (zuidse soorten die aan onze kust opduiken) tot effecten op het voedselweb (mismatch tussen soorten).

In bijzonder op zee zullen de effecten zichtbaar zijn (o.m. Calewaert et al, 2011). Als geen andere biotoop worden mariene ecosystemen gekenmerkt door een zekere grenzeloosheid. Metaforisch gesteld zal de Noordzee dan ook als een grote verhuisfirma dienen de komende eeuw(en). Dat dit niet per se negatief hoeft te zijn bewijst Brits onderzoek dat uitwees dat een opwarming met 4°C tegen 2100 (een worst case klimaatscenario) kansen schept voor de Belgische en Nederlandse Noordzee voor een uitbreiding van Europees bedreigde habitats (zeegrasvelden, gewone oester-riffen (*Ostrea edulis*), borstelwormriffen (*Sabellaria spinulosa*), ...). Voorwaarde is wel dat ook het natuurbeleid op zee in zekere zin klimaatadaptatief is en inspeelt op deze (lange termijn)evolutie. (Gormley et al, 2015)

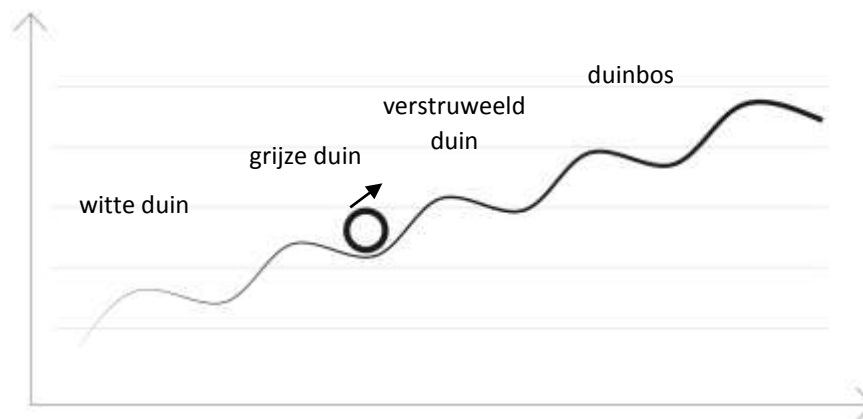
Thans lijkt eerder het tegendeel bewaarheid te worden. Thans lijkt klimaatverandering de druppel te veel te worden. Een zoveelste stressfactor voor habitats en soorten van wie de veerkracht reeds zwaar aangetast is (o.m. Roos, 2004; IPCC, 2014b). Nochtans zou het anders kunnen lopen. Klimaatadaptatie die stoelt op het versterken van de natuurlijke dynamiek betekent de facto meer natuur, een ontsnippering van natuurgebieden, een heropstart van ecologische processen eigen aan de kust(natuur), ... kortom een kust die echt haar rol als verhuisbedrijf ten volle zou kunnen vervullen.

7.2 De gewijzigde kust

Wereldwijd staat door menselijke ingrepen 90% van soorten in kustgebieden in de hoek waar de klappen vallen, meer dan 67% van het areaal wetlands is vernietigd, waterkwaliteit is gedegradeerd, invasies van niet-inheemse soorten scheren hoge toppen zowel op zee als op land. De Noordzeekust is niet anders. Het herstel dat in de 2^e helft 20^e eeuw werd ingeleid bracht weliswaar een gedeeltelijk en voorzichtig herstel in hogere

trofische niveaus (o.m. zeezoogdieren) het beleid faalde echter om lagere trofische niveaus te herstellen. Kustecosystemen zijn daardoor nog maar een schim van de ooit zo rijke, diverse en productieve ecosystemen. (Lotze et al, 2006) Bovendien moet vastgesteld worden dat vele ingrepen geleid hebben tot (quasi) irreversibele effecten.

Een voorbeeldje. Net zoals de impact op slikken en schorre-processen (cfr supra) heeft de mens ook een significante impact gehad op de dynamiek van duinen. Waar duinen van nature gekenmerkt worden door een hoge dynamiek is deze thans quasi verdwenen. Geomorfologische processen als verstuiving van het zand zijn stilgevallen wat een cascade aan gevolgen kent. Bovendien zijn andere – voorheen afwezige – stressfactoren ('systeemvariabelen') manifest toegenomen zoals stikstofdepositie. Dit zorgde kortom dat voedselarm en stuivend zand met een specifiek microklimaat (waar de naakte zandgrond 's zomers temperatuurverschillen tot 40 °C laat noteren) afgezwakt is ... wat kortom leidt tot successie, i.c. plantengroei en aldus humusvorming.

figuur: de habitat-evolutie in een duinecosysteem (vertaald naar het vallei-model)

(de Y-as kan beschouwd worden als een as die de hoogte t.o.v. de zeespiegel weergeeft – de dikker wordende valleilijn representeert de vorming van een dikkere humuslaag / de afzwakking van mariene invloeden)

(naar o.m. Warren & French, 2001; Beeby & Brennan, 2004)

De uitstervende kust

Niet alleen zijn reeds tal van soorten verdwenen, de toekomst oogt somber voor nog meer soorten. Vele effecten manifesteren zich pas na verloop van tijd. Het stilvallen van de Sahara in de Westhoek, de dichtslibbing van de zeebodem, ... zijn symptomen van een ziektebeeld dat reeds vele decennia geleden de kop opstak (en die crescendo toenemen). Het gaat hierbij niet alleen over gevolgen van het (nakend) stilvallen van ecologische processen maar ook over het (nakend) uitsterven van (rest)populaties. Een fenomeen dat wetenschappers aanduiden met het concept 'extinction debt' (o.m. Jackson & Sax, 2009; Kuussaari et al, 2009), i.e. de vaststelling dat soorten alsnog kunnen uitsterven zonder nieuwe bijkomende stressfactoren. In systeemterminologie gesteld : de vallei is dermate gewijzigd dat het niet langer de vraag is of een regime shift optreedt enkel wanneer.

7.3 De getransformeerde kust

*Vroeger was de hele kust grotendeels één aaneengesloten natuurgebied
waarin iedereen zich vrij kon bewegen
en waardoor iedereen er zich ook mee verbonden voelde (vissers, landbouwers, ...)*

*Thans is de kustbewoner een stadbewoner geworden,
waar natuur ingeruild werd voor een Vlaamse kermis
waar toeristen bezig gehouden moeten worden, waar alles voor moet wijken.*

*Nu hebben we kortom wel natuurreservaten maar dat zijn eilandjes temidden een verstedelijkte kustzone
die dan nog moeten afgeschermd worden om ze te vrijwaren.*

John Van Gompel, Natuurpunt (persoonlijke mededeling)

Van hoopvolle kust ...

Reeds begin 20^e eeuw trokken natuurbeschermers als Massart aan de alarmbel. Het is echter wachten tot mid 20^e eeuw (bescherming Westhoek-reservaat) voor de eerste initiatieven. Al laten kustbrede initiatieven wachten tot in het laatste decennium van de 20^e eeuw (aankoop & inrichting natuurgebieden op land) en het eerste decennium van de 21^e eeuw (aanduiding natuurgebieden op zee) vooraleer de natuurbescherming op kruissnelheid lijkt te komen. Vandaag is zo'n 22% van de landoppervlakte van de kustgemeentes in een of andere vorm beschermd vanuit het natuurbehoud (het betreft o.m. nagenoeg de resterende ecologisch waardevolle duingebieden). In de hinterlandgemeentes (waar zich ook poldergebieden situeren) bedraagt dit 16%. In de Belgische Noordzee is zo'n 36% van het oppervlakte aangeduid als marien beschermd gebied. (Degraer et al, 2014)

Waar op zee de bescherming in hoofdzaak op papier lijkt te bestaan (bij gebrek aan ingrijpende beheerplannen), kent de bescherming op land ook resultaten in het veld. In bijzonder het momentum van het Duinendecreet (zie deel 2 hoofdstuk 6.2) werd verzilverd dankzij ambitieuze aankopen (o.m. de Zwinduinen), nog ambitieuzere inrichtingswerken (o.m. de sloop van de marinebasis IJzermonding en de afbraak van het Home Georges Theunis) en de start van een terugkerend beheer (Herrier et al, 2005; Herrier et al, 2005b). Ook in de polder konden dankzij o.m. diverse LIFE-projecten en natuurinrichtingsprojecten grote reservaten als o.m. de Uitkerkse Polder en de Zwaanhoek aangekocht en ingericht worden.

... naar noodlottige kust (?)

Het tij lijkt vandaag echter niet gekeerd (hoogstens afgeremd). Zoals hoger betoogd zet het verlies aan biodiversiteit zich door. De redenen zijn divers. Zo kan opgemerkt worden dat een planologische bestemming geen garantie is dat de aanwezige natuurwaarden ook effectief beschermd worden, hiervoor is immers een actief natuurbeheer nodig (Maelfait et al, 2012).

Bovendien bleek ook dat natuurbeleid dat slechts op natuurgebieden focust, haar beperkingen kent. Veelzeggend is recent onderzoek van o.m. Royal Society for the Protection of Birds (Inger et al, 2015) dat stelde dat Europa thans 421 miljoen minder vogels telt dan drie decennia terug. 90% komt op het conto van (ooit) algemeen verspreide vogels als mussen en spreeuwen (dus vogels levend buiten natuurgebieden). Opvallend, zeldzame soorten als buizerds, ooievaars, bruine kiekendief konden dankzij beschermingsmaatregelen wel een positieve trend neerzetten. Mede gelet op de 'extinction debt' (cfr supra) kan eerder de bedenking gesteld worden of dit geen bevestiging is van het gegeven dat natuurgebieden een 'death trap' (dreigen te) worden.

Bovendien komt dit ook met een kostprijs. Niet alleen in de betekenis van het verlies aan ecosysteemdiensten (zie verder) maar ook in de betekenis van de kostprijs van het gevoerde natuurbeleid. Zoals de bouwsteen 'water' aan de financiële infuus ligt, ligt ook de bouwsteen 'biodiversiteit' aan een infuus wil ze overleven. Provoost et al (2011) stellen veelzeggend m.b.t. de kustduinen :

In de reële situatie van de Vlaamse kust is onvoldoende ruimte voorhanden voor natuurlijke processen. [...] De instandhoudingsdoelstellingen leggen normen op voor bijvoorbeeld verstruweling of vergassing van graslanden. Dit heeft de aandacht verschoven in de richting van stuurbaarheid en beheer(s)baarheid van natuur.

Biologen en natuurbeschermers bekijken de natuur met de mentaliteit van een sociaal assistent of verpleger. De natuur is hun patiënt. Het comateuze geval dient in lengte van dagen gerekt te worden en honderden natuurverpleegsters (ze noemen zich natuurbeheerders) staan in het veld klaar om de natuur tegen haar eigen natuur te behouden. De natuur moet naar hun draaiboek (het beheerplan) gestroomlijnd worden [...]

Desmet, 1994

Cultuurlandschap betekende in de praktijk kortom een gecultiveerde natuur waarbij – enigszins paradoxaal – op agrarische praktijken, als maaien – kappen - ..., beroep wordt gedaan (De Raeve, 1989 & De Raeve, 1989b).

In militaire termen gesteld : natuurbehoud zit zoals erfgoed nog steeds in het defensief en de enkele overwinningen bleken in de praktijk eerder een Pyrrhus-overwinning die een lock-in creëren én bevestigen, een molensteen rond de begroting én de fauna & flora van de kust. Ook hier dient dan geconcludeerd te worden dat het antwoord, natuurbeleid, eerder focust op de symptomen dan op de echte ziekte en dat er zodoende eerder sprake is van maladaptatie dan een echte transformatie.

An essential paradox of wilderness conservation is that we seek to preserve what must change

Pickett & White, 1985

De concluderende kust

Hogere analyse is kenmerkend voor een wereldwijde tendens die omschreven wordt als “defaunation”, i.e. niet alleen het aantal soorten vermindert maar ook de populatiegrootte van de soorten significant vermindert. Van de naar schatting 5 à 9 miljoen diersoorten verliezen we jaarlijks 11.000 à 58.000 soorten (minstens 322 gewervelde soorten zijn reeds uitgestorven). Veelzeggend is dat van de 1,4 miljoen beschreven ongewervelden er slechts 1% onderzocht is waarbij IUCN tot de conclusie kwam dat 40% bedreigd werd. Vanuit het perspectief populatiegrootte schatten wetenschappers dat er een gemiddelde terugloop is van 28% de laatste vier decennia (waarbij populaties van iconische soorten als olifanten en leeuwen een nog steilere terugval noteerden). (Dirzo et al, 2014) En zoals aan de kust, is de neerwaartse trend geenszins gestopt met de introductie van natuurbeleid. Academici wezen zo op het ontstaan van ‘lege bossen’ waar typische grotere bosfauna quasi verdwenen zijn (Redford K, 1992).

figuur : tijdslijn van terrestrische en marine defaunation (McCauley et al, 2015)

8 De menselijke kust

In de afgelopen hoofdstukken stelden we onomstotelijk vast dat de bouwstenen van het kustecosysteem fundamenteel gewijzigd werden. De geschiedenis van de kust betekende een geschiedenis van toenemende milieubelasting. In elk hoofdstuk wezen we reeds summier op achterliggende drijfveren zoals de industriële revolutie.

In dit voorlaatste hoofdstuk van deel 1 (in het laatste poneren we conclusies) gaan we dieper op deze drijfveren in. We maken hierbij een reflectie op het in milieubeleidskringen gekende IPAT-vergelijking, i.e. $\text{Impact} = \text{Population} \times \text{Affluence} \times \text{Technologie}$ (o.m. Tellegen, 2004). In casu van de kust vertalen we deze vergelijking in dit hoofdstuk door een (illustratieve ¹⁵) reflectie op 1° de bevolkingsgroei (Population), 2° de toegenomen welvaart zoals vertaald in de uitbouw van een toeristische sector (Affluence) en 3° de rol van technologische innovatie in de visserij (Technologie). Ter ingeleide doorbladeren we een laatste maal “de historische kust”, ditmaal vanuit het perspectief van de kustbewoner.

8.1 De historische kust

De schipperende kustbewoner ¹⁶

Tot de 7^e eeuw was de menselijke aanwezigheid van de kustvlakte eerder uitzondering dan regel. Op de raakvlakken van de zilte kustvlakte en de toegankelijker zandstreek (die geknipt was voor landbouw, bosbouw en jacht) situeren zich de eerste nederzettingen. Het weinig toegankelijke slikken- en schorregebied liet slechts beperkte economische activiteiten als het houden van schapen en het winnen van zout toe. Lokale Romeinse bedijkingen zoals in Stene lieten ook akkerbouw toe.

De eerste nederzettingen in de maritieme kustzone duiken pas in de 7^e eeuw op. Vlaknederzettingen op kreekruggen zoals Dudzele en Mikhem alsook terpdorpen zoals Leffinge en Bredene vormen uitvalsbasisen voor de exploitatie. De agrarische overschotten (in bijzonder wol) geven aanleiding tot een eerste beperkte, kleinschalige en in hoofdzaak lokale handel.

De perfectionering van de kunst van het bedijken transformeert de kustvlakte meer en meer vanaf de 10^e eeuw. De stuwende krachten zijn initieel vrije boeren en een welvarende adellijke elite. De agrarische productie is nog steeds gebaseerd op schapenkweek al wint akkerbouw (gerst, haver, vlas, bonen en huttentut (olie voor lampen)) aan belang. De agrarische opbrengsten stijgen en geven aanleiding tot het ontstaan van steden. De economie schakelt ook een tandje hoger en de handel krijgt (in historisch perspectief) mondiale trekjes. Brugge positioneert zich als een kruispunt tussen de Hanze en de Middellandse Zee. Ook de visserij – tot dan beperkt en gesitueerd in de kreken – wint aan belang (Barret et al, 2004) en kent een schaalvergroting met de uitvinding van het kaken van haringen.

Politieke onrust (vertaald in turbulente militaire, economische, ... tijden) alsook het uitbreken van de pest zorgt vanaf de 13^e eeuw voor een stagneren van de bevolking en zelfs een bevolkingsafname. Het historische klein grondbezit verliest letterlijk terrein en de grond wordt geconsolideerd bij kerkelijke instellingen en nieuwe rijken (heren, poorters). Gebrekkig onderhoud leidt tot catastrofale stormen die in de 14^e – 16^e eeuw de

¹⁵ Het is geenszins het opzet om een compleet beeld te schetsen (dit zou een titanenwerk vergen dat bovenal het tijdsbestek en de scoop van voorliggende publicatie overstijgt) – er werd gekozen om cases aan te halen die illustratief zijn in de betekenis van belangrijke drijfveren voor de druk op één of meerdere bouwstenen die besproken werden in de vorige hoofdstukken. Bovendien zal het facet bevolking exhaustiever beschreven worden daar dit thema in de bevraging (die besproken wordt in deel 2) één van de hoofdrollen zal opeisen.

¹⁶ Deze alinea's zijn gebaseerd op o.m. Eryvynck et al (1999), Hillewaert et al (2001), Müldner et al (2014), Soens (2009), Soens et al (2014), Tys (2002) en Vermeersch (1986)

kustregio geselen. Het resultaat ? Hoeves en zelfs dorpen en vissersplaatsen (als Raversyde, Nieuw Yde en Lombardsyde) worden opgegeven en/of verlaten.

De kust belandt vanaf de 16^e eeuw bovendien in politiek en militair turbulente tijden en dommelt in. Periodes van rust brengen sporadisch weliswaar een opflakking van de handel, echter de kustzone is de daaropvolgende eeuwen slechts een schim van wat ooit omschreven kon worden als de machtige economische motor die het graafschap Vlaanderen op de (toenmalige) wereldkaart plaatste.

De welvarende kustbewoner

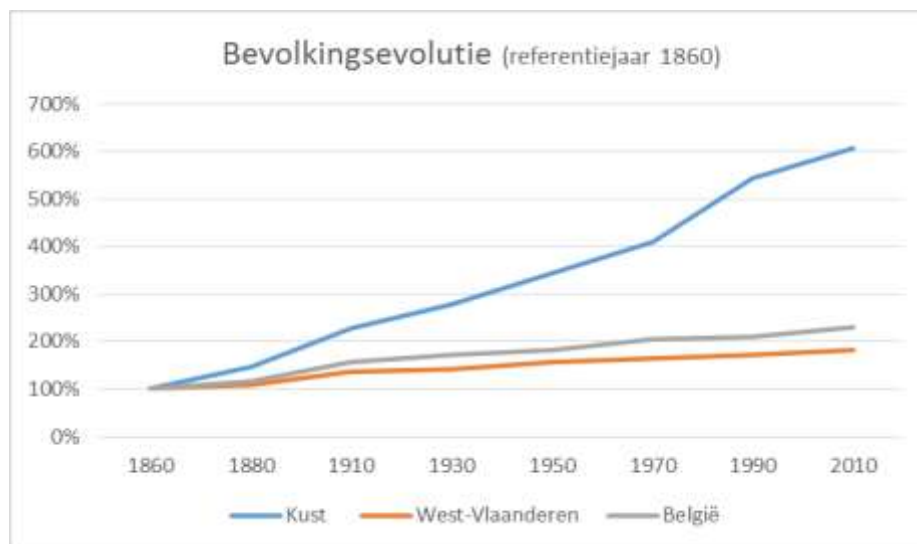
Een nieuw hoofdstuk in de annalen van de kust wordt pas begonnen in de 18^e eeuw met het ontkiemen van een – initieel – exclusief en cultureel georiënteerd toerisme en later – vanaf het interbellum – een democratischer en consumptief toerisme (Vermeersch, 1986). Ook de industrialisatie laat zich gelden en drukt haar stempel op traditionele kustsectoren. In de landbouw treedt een schaalvergroting op en kunnen “waterzieke” gronden gezond gemaakt worden dankzij waterwerken. De uitvinding van kunstmest en – later – pesticiden schroeft de productiviteit verder omhoog. Eenzelfde schaalvergroting tekent het visserijlandschap, zeilschip ruimt plaats voor stoom- en later motorschip. Ook de maritieme handel neemt vanaf begin de 19^e eeuw een hoge vlucht. Politieke stabiliteit (weliswaar onderbroken door twee wereldoorlogen), de industriële revolutie die ook meerdere vervoersrevoluties initieert, ... zorgen voor een mondialisering van de handel. Havens als Oostende en Zeebrugge worden zo poorten op de wereld.

Of hoe de kust evolueerde van een dun bevolkte gemeenschap gestoeld op landbouw, visserij en (beperkte) handel tot een stedelijk netwerk met toerisme en havenactiviteiten als pijlers. Vanaf de 19^e eeuw lijkt de kustbewoner kortom in rustig vaarwater te komen. Alle omstandigheden zitten mee. Economische groei, technologische revoluties en een sterke bevolkingsgroei scheppen het ideale klimaat voor een welvarende regio ... en een illustratie van het Impact = Population x Affluence x Technology-model.

8.2 De bevolkte kust ¹⁷

De gegroeide kust

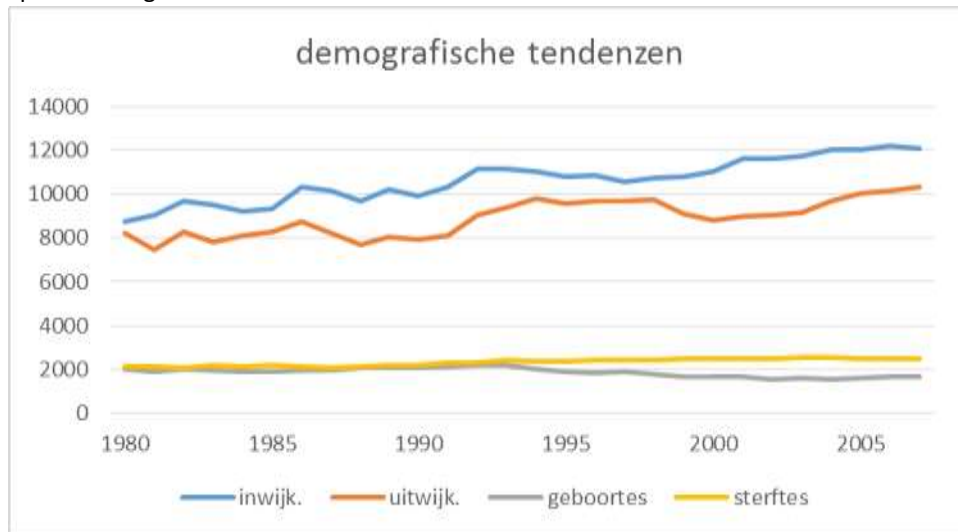
De cijfers spreken voor zich

¹⁷ Dit hoofdstuk is gestoeld op o.m. eigen onderzoek waarbij op basis van statistieken van (in bijzonder) FOD Economie – NIS enkele demografische lange termijn-tendenzen worden getoond. Gelet op de ontvangen datasets wordt telkens het beeld gebracht van de kustgemeentes exclusief Zeebrugge.

Een stelling als zou de kust profiteren van het – elders in België ook genoteerde – natuurlijk bevolkingsoverschot alsook de gestegen levensverwachting kan ten dele doch zeker niet integraal bestempeld worden als dé drijfveer voor de groei van de kustbevolking.

Andermaal spreekt een grafiek boekdelen :

De grafiek vertelt een dubbel verhaal :

- enerzijds dat de autochtone kustbevolking de laatste decennia niet aangroeit, dit heeft te maken met de sterke vergrijzing en ontgroening (of hoe de vlieger van het natuurlijk bevolkingsoverschot niet langer opgaat voor de kust als verklaring van de bevolkingsgroei)
- anderzijds dat de motor van de groei van de kustbevolking de komst van – wat in de volksmond zo bestempeld wordt – “aangespoelden” (vnl. inlandse inwijkelingen) is.

De aangespoelde kust

Het verhaal van die “aangespoelden” is vanzelfsprekend niet beperkt tot de laatste decennia. Zo tekende de kustzone in de periode 1948 – 1969 een positief migratiesaldo van + 8.081 inwoners (ter vergelijking de Westhoek tekende toen een negatief saldo à 24.995) (Thys, 1970). Het is een verhaal dat an sich terug gaat tot de ontdekking van de kust als toeristische bestemming. Het is een verhaal over een relatie tussen de autochtone kustbewoners en de nieuwe kustbewoners die steeds een zeker spanningsveld herbergt en die in de tijdsgeest van Leopold II an sich als een kolonisatie bestempeld kan worden.

De gekoloniseerde kust

De economieën van de eerste badplaatsen Oostende en in bijzonder Blankenberge en Heist waren tot dan gestoeld op visserij en (in casu Oostende eveneens) handel. De komst van de toeristen betekende dan ook een cultuurschok voor zowel de mondaine en veelal Franssprekende, in luxe badend en vertrouwd met nieuwe technologieën toerist als voor de lokale bewoner met zijn typische kledij, zijn dialect, zijn eenvoudige levenswijze, zijn relatief gesloten gemeenschap. Zoals Constandt (2010) het analyseerde

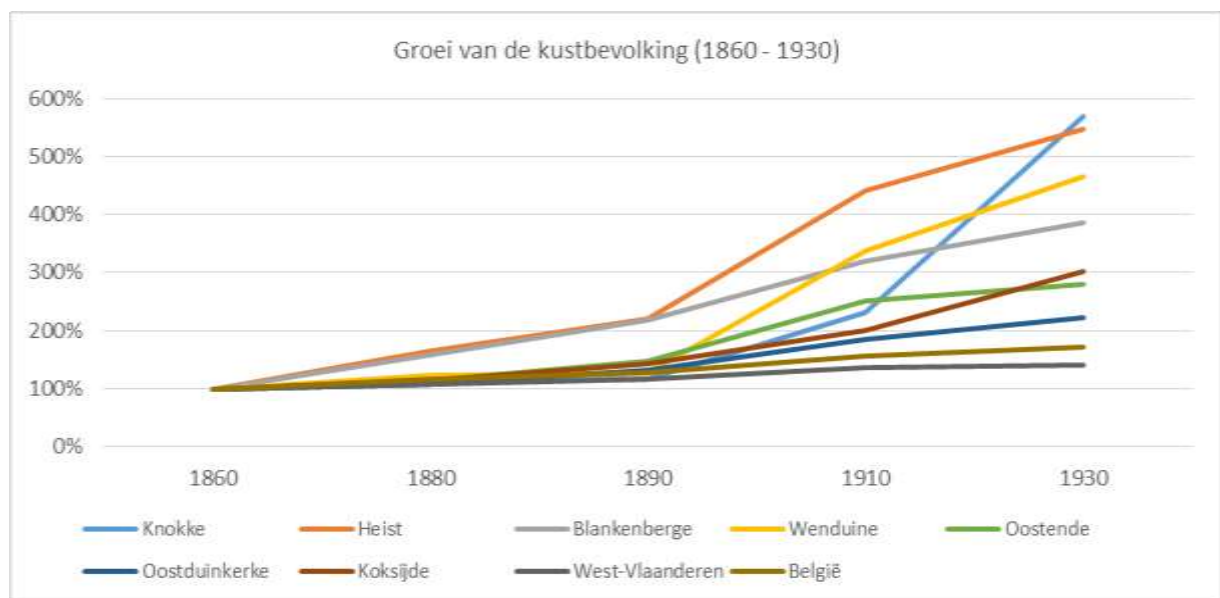
Men aanvaardde de aanwezigheid van die vissersbevolking. [...] men bekeek die groep als het ware zoals de kolonialen de inlanders bekeken, met een mengeling van goedbedoelde belangstelling gekoppeld aan een neerbuigende houding. Men liet zich wel eens fotograferen bij die vreemden.

Deze vreedzame co-existentie kantelde evenwel. Zo werd, o.m. na een vissersopstand in 1887, in Oostende de beslissing genomen om de vismijn (destijds gesitueerd ter hoogte van het station) te herlocaliseren naar de

Oosteroever. En ook de vissers en de arbeiders werkzaam op de maalboten verhuisden naar ‘het negerdorp’ aan de voet van de vuurtoren ¹⁸.

De geest van de koloniale bezetting uitte zich overigens ook in de architectuur die een weerspiegeling was van de toenmalige standenmaatschappij. De kustvilla’s kenden zo een aparte (kelder)ingang voor de lagere bedienden. De inpandige terrassen bewaakten dan weer het statussymbool van de witte huid.

Dat niet de groei van de autochtone bevolking dé drijfveer was voor de bevolkingstoename aan de kust maar wel de toeristisch ontwikkeling (en de tewerkstelling die hiermee gepaard ging), blijkt in bijzonder uit de prille beginjaren van de badplaatsen (Vanhove, 1973). Weliswaar kennen de eerste badplaatsen als Oostende, Blankenberge en Heist hun genese in bestaande nederzettingen, hun groei vanaf de 19e eeuw contrasteert met de relatief stabiele of slechts gestaag stijgende bevolking in de 16e – 18e eeuw (i.c. Oostende schommelt de bevolking steeds tussen de 2 à 10.000 inwoners – Block et al, 2004). Badplaatsen als De Haan, Westende en Nieuwpoort (aan Zee) ontstaan zelfs slechts bij de gratie van nieuwe infrastructuur als de Koninklijke Baan. Of hoe de demografische cijfers het verhaal van de ontginning van de toeristische goudmijn vertellen (let bvb. op de hoge vlucht van Knokke in het interbellum – i.e. als het Oostende naar de kroon stoot als thé place to be voor de beau monde; of let bvb. op de minder hoge vlucht die Westkust-badplaatsen als Koksijde en Oostduinkerke nemen ... een illustratie van de verkeerstechnische benadeling van de Westkust).

De aangespoelde kust *bis*

De tendens van “aangespoelden” gaat vandaag in een deels andere constellatie verder. Het is een verhaal dat vandaag enerzijds gedreven wordt door tweede verblijvers, die zich permanent vestigen aan de kust (vaak na hun pensionering), als anderzijds het verhaal dat bestempeld wordt als het “terminus-effect”. Al verdient dit laatste verhaal zeker enige nuance en is het minder zwart-wit dan op het eerste zicht zou lijken.

¹⁸ De oude Vuurtorenwijk werd zo genoemd omdat de scheepsarbeiders vaak zwart van het roet van de stoomschepen thuis kwamen. En ook de op straat ravottende kinderen zullen bij de bourgeoisie wellicht fronsende wenkbrauwen veroorzaakt hebben. En met de Kongolaan verwees de wijk zelfs expliciet naar de Belgische kolonie.

De superdiverse kust

Aan de kust neemt Oostende, als de enige echte centrumstad, een bijzondere plaats in. Maly (2014) stelt dat de Koningin der Badsteden niet alleen een grootstedelijke problematiek kent maar ook een type-voorbeeld is van een superdiversiteit, i.e. en enorme diversificatie van de diversiteit. Hiermee wijst de onderzoeker niet alleen op de sterke groei van 17 verschillende nationaliteiten in 1990 tot 130 nationaliteiten in 2012, hij wijst ook op de sterke groei van een superdiverse infrastructuur (van gebedshuizen tot een Turkse bakker) en de ongelijkheid tussen autochtoon en allochtoon, tussen nieuwkomer en oudkomers, ...

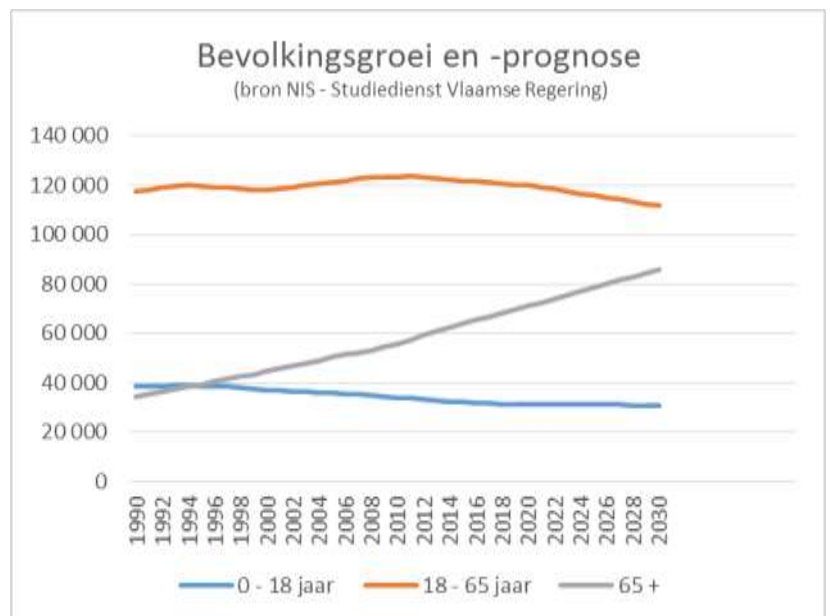
Echter waar de auteur een kans laat liggen is om te wijzen op een spanningsveld dat nog dieper reikt (en zich niet enkel in Oostende manifesteert). Het is een verhaal dat verteld wordt door o.m. een vergrijzende kust. Grijs in de eerste plaats in de betekenis van een verouderd patrimonium (in bijzonder op de zeedijk) dat thans voor grote financiële uitdagingen staat naar renovatie ... doch waar de versnipperde eigendomsituatie vaak leidt tot inactie en dalende vastgoedprijzen ... en een aanzuigefect voor minder kapitaalkrachtigen (zowel allochtonen als autochtonen) ... terwijl kapitaalkrachtigen nieuwe tweede verblijven verwerven.¹⁹

De superdiverse kust is kortom een realiteit die Oostende overstijgt én dat een eng debat (als zou het slechts gaan over nationaliteit of religie) overstijgt. *Is immers de kust de facto niet een vrijhaven voor aangespoelden ?*

De onevenwichtige(re) kust

Zoals gesteld ligt de demografische groei van de kust (en tout court Vlaanderen) ook deels vervat in de stijgende levensverwachting. Deze toont thans ook haar andere gezicht : de vergrijzing. Waar vandaag de Europese Unie nog gekenmerkt wordt door 4 werkende bewoners t.o.v. 1 65-plusser, zal dit tegen 2050 slinken tot 2 t.o.v. 1. Een impact die ongetwijfeld zijn doorslag zal kennen op de arbeidsmarkt en in tal van andere maatschappelijke domeinen.

En de kust ? Die tekent vandaag reeds voor dergelijk scenario. De demografische ontwikkelingen aan de kust zijn immers op te vatten als een voorafspiegeling van de toekomstige situatie in Vlaanderen (Verté, 2014). 9 van de 10 Vlaamse gemeenten met de oudste bevolking zijn kustgemeentes. Koksijde was in 2010 de eerste Vlaamse gemeente waar de gemiddelde leeftijd voor het eerst boven de 50 jaar klom (De Klerck, 2011). Er is sprake van een drievoudige vergrijzing. De 'geboren en getogen' inwoners van de kustgemeentes worden ouder, er komen steeds meer ouderen uit andere regio's aan de kust wonen (De Klerck, 2011) alsook blijkt dat drie vierde van de eigenaars van tweede verblijven 55 jaar of ouder is (Verté, 2014).

Vanzelfsprekend zou het te kort door de bocht zijn om deze vergrijzde bevolking over eenzelfde kam te scheren. Verschillende sociale achtergrond, al dan niet zorgbehoevend, ... Bovendien is de situatie verschillend

¹⁹ Deze problematiek kwam in het voorjaar 2015 omstandig aan bod in de media. Omwille van het korte tijdsbestek werd hier niet verder op ingezoomd, al toont de reflectie aan dat het een zeer relevant thema is.

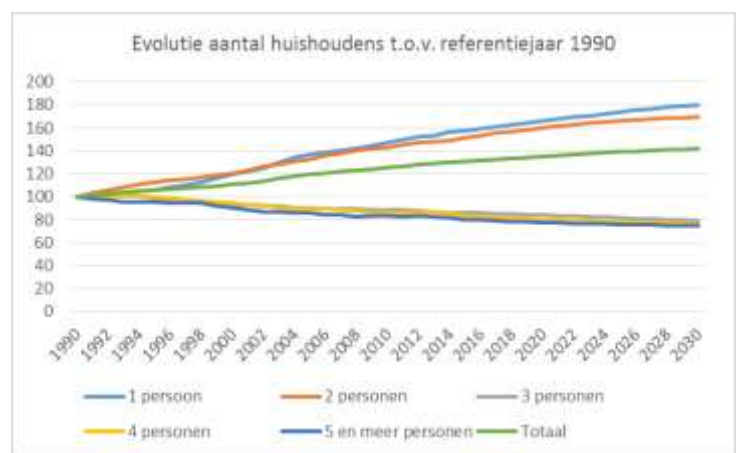
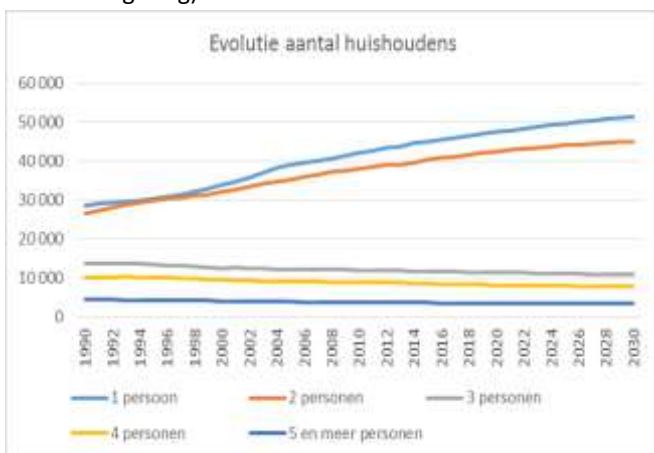
over de kust : relatief meer ouderen wonen in zeedijkwijken, een atypische gemeente is Bredene (met een relatief sterke aanwezigheid van jonge gezinnen), ... Of deze vergrijzing een bedreiging is voor het intergenerationele evenwicht (er is bovendien ook sprake van een ontgroening), dan wel als een opportuniteit voor een ondersteunend ouderenbeleid, is dé hamvraag. (De Klerck, 2011) Verté (2014) wijst op uitdagingen als o.m. werken aan sociale cohesie, inzetten op zorgeconomie, empowerment van oudere, maar ook opportuniteiten (zo blijkt uit onderzoek dat 25% van de 60 – 79-jarigen bereid is om vrijwilligerswerk te verrichten).

De verdunde kust

Tot slot van de reflectie op de kustbevolking, in bijzonder vanuit het perspectief van een drijfveer voor de druk op de bouwsteen ruimte, dient nog gewezen te worden op het verhaal van de gezinsverdunding. An sich is ook dit geen typisch kustfenomeen (al zorgt de vergrijzing voor een versnelling) immers waar tot 1900 een gemiddeld Vlaams huishouden nog 4 à 5 personen telde, is dit in 1960 gedaald tot 3 en staat de teller vandaag juist boven 2. In steden is de gezinsgrootte (én de woningnood) zelfs nog groter zoals een rapport over de heropbouw van Oostende na de Tweede Wereld-Oorlog illustreert (NIBH, 1952) :

Jaar	Bevolking	Aantal woningen	Bewoners/woning
1880	+/- 20.000	+/- 2.000	10
1900	+/- 40.000	+/- 5.000	8
1920	+/- 45.000	+/- 7.000	6,4
1940	+/- 50.000	+/- 9.700	5,1
1951	51.156	+/- 9.800	5,2

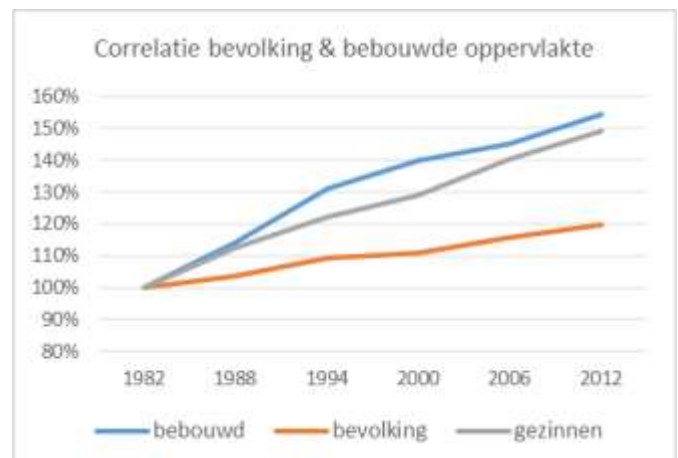
Ook vandaag spreken de cijfers voor zich (cijfers & toekomstverkenning afkomstig Studiedienst Vlaamse Regering) :

De verspreide kust ?

Dat er een correlatie is tussen de toegenomen milieudruk (in bijzonder vertaald in toename van bebouwde oppervlakte) en de bevolkingstoename is zonder discussie.

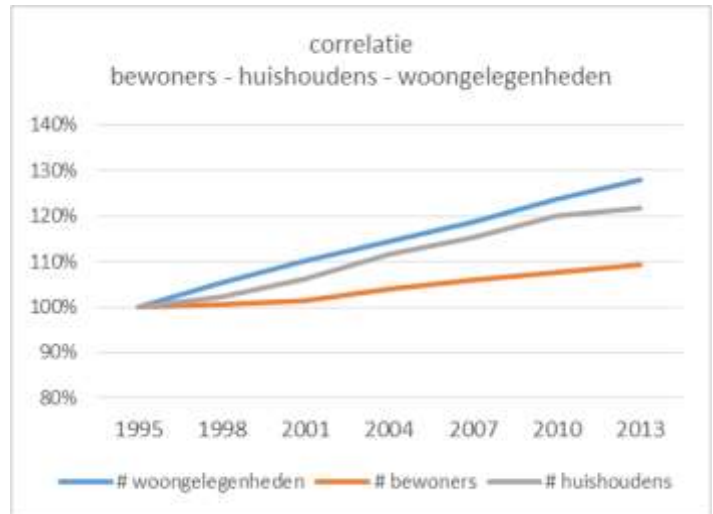
Het verhaal is zoals we zagen zeer genuanceerd en meer dan slechts "extra bewoners". Een correlatie tussen enerzijds de groei van het aantal bewoners en het aantal huishoudens en anderzijds de evolutie van de bebouwde oppervlakte mag dan op het eerste zicht boekdelen spreken (cfr figuur) en zou – wat de bouwsteen "ruimte" betreft - de toegenomen milieudruk integraal ten laste leggen van de factor "bevolking" (Population). Echter als we het verhaal van de bebouwde ruimte terug (hoofdstuk 2) in herinnering nemen dan herinneren we ons dat de laatste jaren vooral ingezet

werd op appartementen i.p.v. klassieke ééngezins-woningen. Of hoe er in zekere zin een tendens tot compact bouwen is gevestigd ... wat de correlatie ten dele spaak doet lopen.

Bovendien dient de nuance gemaakt te worden dat het aantal woongelegenheden de laatste 2 decennia sterker steeg dan het aantal huishoudens (cfr figuur). Dit wijst niet op een vastgoed-bubbel doch is een structureel gegeven in het patrimonium van de kust. De oorzaak ligt niet bij de bevolking, wel bij de groei van het aantal tweede verblijven aan de kust.

En zo zijn we gekomen bij die andere parameter in de $I = P \times A \times T$ – vergelijking, A (ffluence) die we aan de hand van het verhaal van de toeristische ontwikkeling van de kustzone zullen brengen.

8.3 De economische kust²⁰

De ontdekte kust

Het ontluikende toerisme was een weerspiegeling van het maatschappijbeeld van de 18^e en 19^e eeuw. Toerisme was slechts weggelegd voor een select aantal happy few die zich het reizen, ja zelfs een “grand tour” (wereldreis), kon veroorloven (De Meulemeester, 2011). Een exclusief toerisme waarvan zwaartepunt initieel lag op het kuuraspect, doch dat in de 19^e eeuw al snel verschoof naar ontspanning, naar zien en gezien worden. Initieel met bestaande kustnederzettingen als Blankenberge en Oostende die – geïnspireerd op o.m. Haussmann’s Parijs – een metamorfose vanuit een grootstedelijke filosofie ondergingen. Getuige infrastructures als zeedijken, boulevards en parken, wandelpier, tennis, golf, renbaan, ... In een latere fase (vanaf 1880) ontstonden ook ‘uit het niets’ badplaatsen. Geïnspireerd op de Engelse tuinsteden getuige de romantische tuinarchitectuur, de cottagestijl, ... Het kustdorp (met de autochtone bevolking) werd ondergeschikt aan de badplaats (Casteleyn, 2008). Denken we aan Oostduinkerke Dorp en –Bad, Nieuwpoort Stad en –Bad, ...

De hotels (geïnspireerd op de zomer- en winterpaleizen zowel in architecturaal voorkomen als qua bestaffing) en de villa’s waren de enige logiesvorm. De zeer gegoede klassen waren het enige cliënteel. Slechts wettelijke en kerkelijke feestdagen betekenden – in bijzonder zo gekoppeld aan kermissen en ander vertier – het doorbreken van de strikte arbeidsethos waar het gros van de bevolking zich naar schikte.

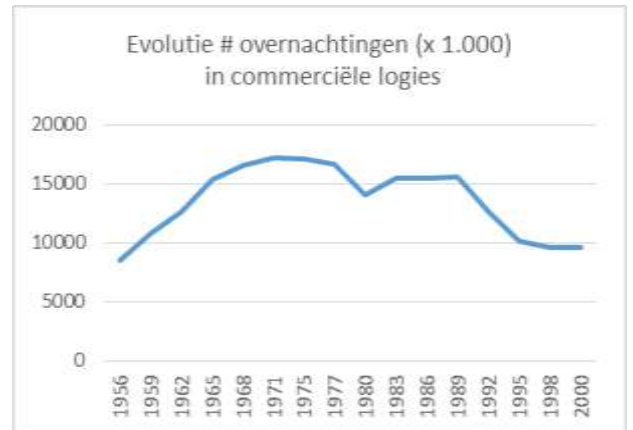
Het is een periode die haar hoogtepunt kent begin 20^e eeuw en die ook het hoofdstramien van de kust vastlegde (getuige o.m. de cruciale infrastructures die vandaag ook nog de ruimtelijke en verkeerstechnische kapstok vormen). Een stramien dat meestal vertrok vanuit een groot respect voor de natuur, het schilderachtige, het streekeigene. Een stramien met dank aan een samenwerking tussen trekkers (als Leopold II), gemeentebesturen (die zich gelaafd zagen aan een nieuwe lucratieve inkomstenbron) en private ondernemers. (Vanhove, 1973)

²⁰ Omwille van het beperkte tijdsbestek wordt slechts gefocust op het toerisme in de verengde betekenis van toeristische overnachtingen. Op het verhaal van bijvoorbeeld de (dag)recreatie wordt niet ingezoomd.

De gedemocratiseerde kust

In het interbellum zorgt de introductie van het congé payé voor een democratisering van het toerisme. Aan het toeristisch-stedenbouwkundig vocabularium worden nieuwe hoofdstukken gevoegd getuige nieuwe infrastructures als velodrooms (i.p.v. hippodroom), het appartementsgebouw (i.p.v. de kustvilla), de miniatuurgolf, ... en nieuwe verblijven als campings, jeugdherbergen en sociale vakantiehuizen. Al dient opgemerkt te worden dat in het interbellum ook het aristocratisch toerisme nogmaals tot een hoogtepunt kwam. In bijzonder in Knokke dat uitpakte met o.m. een nieuw casino, een derde golf, de Zoute Tennis Club, een vliegveld, internationale treinverbindingen met o.m. Parijs, ... (wat meteen de demografische tussenspurten in Knokke, cfr supra, verklaart)

De democratisering van het (kust)toerisme is echter vertrokken en zet zich in bijzonder door na de tweede wereldoorlog. Dankzij de doorbraak van de welvaartstaat raakt het betaald verlov nog sterker ingeburgerd en verhoogt zowel het aantal vakantiedagen (van 6 verlofdagen in 1938 tot 24 in 1975) alsook het vakantiegeld (RJV, 2014). Ook het reëel inkomen van de bevolking nam met een factor 2,5 toe (Boerjan, 1981). De drempel om op vakantie te gaan slinkt zienderogen. Het toeristisch-recreatieve lexicon wordt dan ook andermaal uitgebreid met o.m. dancing (i.p.v. casino), vakantiedorpen, ... Het elitair toerisme is definitief passé, welkom aan het massatoerisme waar – dixit Vermeersch (1986) – sociaal verengd werd tot goedkoop.

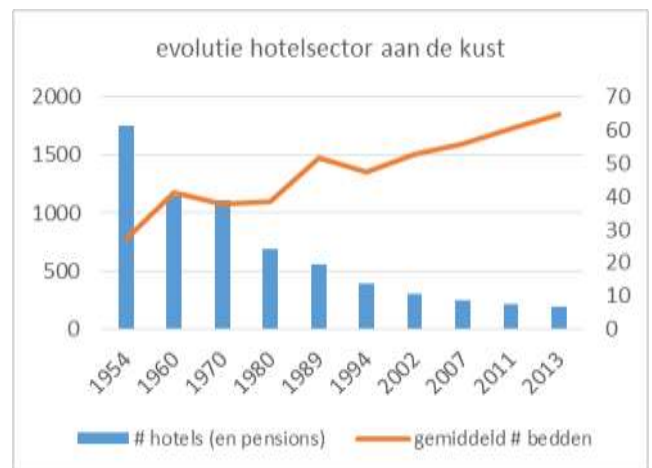

Het resultaat ? De kust kroont zich – in de jaren 1960 en begin 1970 – tot dé toeristische bestemming van alle Belgen (en vele buitenlanders). Het contrast tussen hoog- en laagseizoen kan quasi niet groter, periodes van bijna complete stilte wisselen zich af met periodes van helse drukte (Allaert & De Klerck, 1993).

De kust heruitgevonden

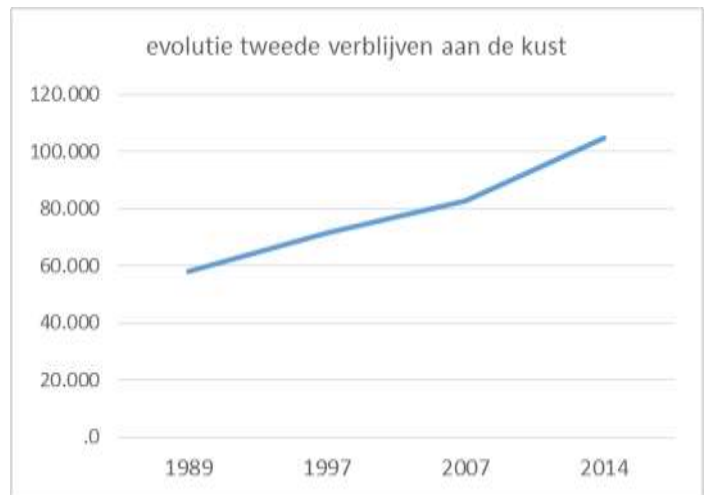
Vanaf de jaren 1970 komt er echter een domper op de groei van het kusttoerisme (zie grafiek²¹). De democratisering van het toerisme – in combinatie met o.m. de democratisering van auto- en (later) vliegtuigvakanties – betekent dat binnen- als buitenlandse toeristen ook andere, zonzekerdere bestemmingen in het vizier krijgen. Bovendien betekent de toegenomen welvaart ook dat de loonkosten snel de hoogte in stegen (wat een impact had op de kostprijs van de exploitatie – de dienstverlening), dat de grondprijzen sterk stijgen (wat de sloop van hotels ten voordele van appartementsbouw “aanmoedigt”), dat de toeristen meer-eisender worden (in 1990 had de helft van de hotelkamers nog geen sanitair op de kamer), ... of hoe de initiële commerciële toeristische logies (in bijzonder de kleinschalige hotellerie) an sich een slachtoffer worden van de verdere democratisering van het toerisme (als uithangbord van de welvaartstaat). Al dient dit verhaal vanzelfsprekend meteen weer genuanceerd te worden nu de binnenlandse toeristen de kust voor kortbij vakanties (weliswaar korter in tijdsduur) lijkt te herontdekken. Toerisme democratiseert dankzij de gestegen welvaart verder en menig toerist kan zelfs meermaals op vakantie. Het kan verkeren ...

(bron : De Grootte & Molderez, 1993; Vanneste & Declercq, 1955; Vanhove, 2014; Boerjan, 1981, cijfers WES & NIS)

²¹ vanaf 2000 wordt een andere berekening gehanteerd voor de evolutie in aantal overnachtingen (daarom dat de grafiek stopt in 1999)

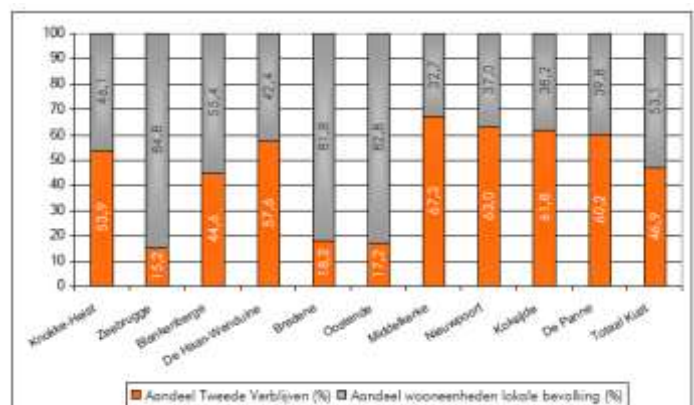
De klassieke commerciële logies (met hun loonhandicap) komen dan wel in zwaar weer, een nieuw logies duikt op : het tweede verblijf. Ook dit is an sich een illustratie van de toegenomen welvaart. Niet alleen kan Jan Modaal zich een vakantie-uitstap of zelfs een meerdaags verblijf aan de kust permitteren, Jan Modaal heeft in toenemende mate ook de mogelijkheid om een vaste pied-à-terre te kopen. Ook hier is een tendens merkbaar die samenhangt met de toegenomen koopkracht : waar initieel vastgoed buiten bereik was (en residentiële standplaatsen type sta-caravan op campings de toeristische standplaatsen verdrongen), lijkt in bijzonder vanaf de jaren 1990 (met de pensionering van de babyboom-generatie alsook de eenmalige bevrijdende aangifte) de vastgoed-drempel substantieel verlaagd. In de praktijk betekent dit enerzijds een versterking van de openluchtrecreatieve terreinen (de zogenaamde witte vissershuisjes die in de regel ook niet langer onder een centraal beheer vallen) als anderzijds appartementen en studio's in de badplaatsen. Vandaag kent de kust dan ook meer tweede verblijven dan commerciële logies. Het kan verkeren ...

(bron grafiek : WES, 2008 & SVR, 2015)

De ontdeubelde kust

De geschiedenis van de toeristische sector betekent niet alleen een bevestiging als zou stilstaan achteruitgang betekenen (en dat continu innovatie geboden is) maar bracht ook een kleine aardverschuiving teweeg op de woningmarkt. Onderzoek door WES wees uit dat in 2007 de kust quasi net zoveel tweede verblijven (46,9%) als wooneenheden voor de lokale bevolking (53,1%) kende (WES, 2008 - zie ook figuur). De ruimtelijke impact van de toeristisch-recreatieve sector is kortom meer dan openluchtrecreatieve terreinen, golfsterreinen, jachthavens, ...

Ook vanuit het perspectief nutsvoorzieningen kan gesteld worden dat de kust infrastructureel op een – naar gemiddelden bekeken - overgedimensioneerde voet uitgebouwd werd ten dienste van de toeristische pieken. Illustratief. Zo werd in de investeringsprogramma's van de Tussengemeentelijke Vereniging Zuivering Afvalwaters van de Kust in 1972 rekening gehouden met een wintercapaciteit van 740.000 IE - die ingeschat werd als beheerregime voor 9 maanden – en met een zomercapaciteit van 1.440.000 IE (incl. hinterlandgemeentes). (WES, 1976) Eenzelfde verhaal kan opgetekend worden naar parkeerfaciliteiten (4 op de 10 tweede verblijven heeft geen eigen parkeermogelijkheid – WES, 2008), drinkwatervoorziening, afvalinzameling, ...

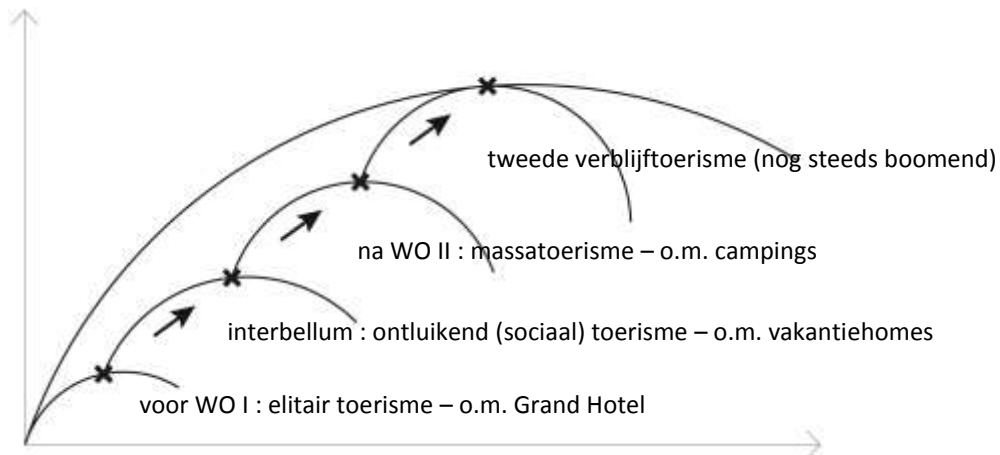
De concluderende kust

Vanuit een socio-economisch perspectief bleek de democratisering van het toerisme in vele opzichten een tweesnijdend zwaard en zorgde ze voor diverse (innovatie)golven (Schumpeter bestempelt dit als 'creatieve destructie', i.e. een proces waarbij succesvolle innovaties oude producten (in brede zin) vernietigen²²). De een

²² Frappant is dat de term een brede bekendheid kreeg in 'Capitalism, Socialism and Democracy' (1942) door expliciet de link te maken met het wetenschapsdomein van de biologie, Schumpeter vergelijkt het proces immers met mutatie (van soorten).

z'n dood betekende de ander z'n genese. Dit betekende telkens een nieuwe ruimteclaim voor deze nieuwe toeristische producten waardoor toerisme als (mede-)aanjager van het aansnijden van nieuwe open ruimtes optrad.

Als reflectie naar het IPAT-model kan concluderend gesteld worden dat de uitbouw van een vrijetijdseconomie geleid heeft tot een significante milieu-impact die zowel continu (bvb. ruimtebeslag) als discontinu (bvb. waterverbruik) substantieel groter is dan te verklaren door de bevolking.

*figuur : creatieve destructie in een toeristisch perspectief
– een schematische voorstelling van de ontwikkeling van toeristische producten aan de kust*

8.4 De technologische kust

Van de ontketenende zee

... naar de ontketende kust(bewoner)

Wie de geschiedenis van de kust bekijkt ziet twee stroomversnellingen die telkens gelinkt kunnen worden aan innovaties. De uitvinding van de dijk was de eerste en betekende dat de kustbewoner minder afhankelijk werd van de 'grillen van de zee' wat de (agrarische) exploitatie van de kustvlakte mogelijk maakte. Kort door de bocht gesteld, een ont koppeling van de kust(bewoner) met de zee. De uitvinding van de stoommachine betekende dan weer, evenzo kort door de bocht, de ont koppeling van de kust(bewoner) met het land. In essentie voor de kust betekende de industriële revolutie (en de daarop volgende innovatiegolven) immers twee ont koppelingen. Primo een ont koppeling met de natuurlijke energiebronnen (met de uitvinding van o.m. de stoommachines werd de opgeslagen (zonne)energie immers toegankelijk). Secundo een ont koppeling met de mede-mens, een ont koppeling tussen wonen – werken – recreëren op lokaal vlak, een ont koppeling tussen productie – consumptie op mondiaal vlak. De mens had kortom (niet enkel aan de kust) de banden doorgesneden met de fysiek – ruimtelijke kenmerken maar ook met de dynamiek van het natuurlijk systeem ... al betekende dit ook een "aanvaarding" van de schaduw van de industrialisering die we reeds uitvoerig aan bod brachten in de vorige hoofdstukken.

... en de verslaafde kust

Wie ont koppeling zegt ... zegt echter ook koppeling. Zoals we zagen betekende elke innovatie immers ook een lock-in. We beschreven reeds de "verslaving" aan waterwerken, baggerwerken, natuurbeheer, ... In abstractie gesteld betekent de koppeling aan technieken een verslaving aan energiebronnen (en complexere structuren). Een typische verslaving die groter werd met de tijd. Zelfs al werden er efficiëntere (zuinigere) technieken ontwikkeld door de toename van de bevolking en/of de toegenomen welvaart neemt het energieverbruik alsnog toe. En dat niet enkel aan de kust maar zelfs wereldwijd (IEA, 2014).

Een interessante kustcasus biedt het doctoraatsonderzoek van Lescrauwaet (2013). Het onderzoek wees uit dat de Belgische visserijvloot weliswaar een daling van 85% in de vlootomvang optekende, doch dat het motorvermogen slechts met 5% is gedaald sinds de tweede wereldoorlog. Dit kan verrassen daar de aanvoer vis met 74 % gedaald sinds het piekjaar 1947. Anders gesteld : de ‘aanvoer per eenheid geïnstalleerd vermogen’ (LPUP) is gedaald met 74% (van gemiddeld 1,3 ton vis per geïnstalleerde kW in 1944 – 1947 tot 0,38 ton per geïnstalleerde kW in 2009 – 2010). Scherp gesteld : we vangen minder en minder vis maar met meer en meer moeite (energie). Bovendien gebeurt dit met minder vissers én in een (zoals we zagen) almaar sterker verstoord ecosysteem.

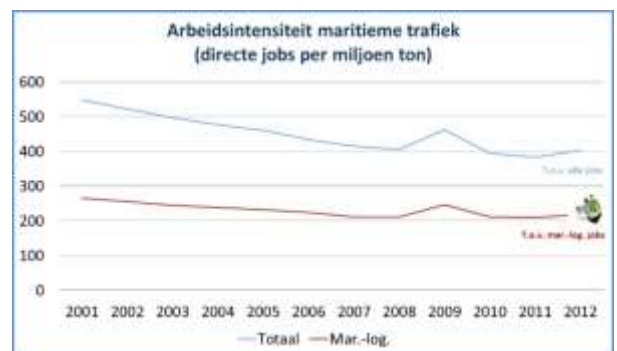
Het verhaal is kenmerkend voor een trend die zich wereldwijd manifesteert. De meeste frappante vaststelling in dit kader is ongetwijfeld dat het ons thans almaar meer energie vergt om energie te winnen ²³. Nu de makkelijk toegankelijke olie- en gasvelden (quasi) over hun piekproductie heen zijn, richten energiebedrijven zich immers noodgedwongen op moeilijkere winningen als teerzanden (o.m. Zencey, 2013)

... en de verslaafde kust (deel 2)

De keerzijde van de medaille is zelfs nog donkerder. De afhankelijkheid van energiebronnen betekent immers in de regel ook een mindere nood aan arbeidskrachten ... tenzij we groeien. Zo dient de Amerikaanse economie jaarlijks drie tot vijf percent te groeien om een stijging van de werkloosheid te beletten. (Homer-Dixon, 2006)

Gedetailleerde cijfers voor de kust ontbreken, echter dat de arbeidsintensiteit gedaald is blijkt ook manifest uit het verhaal van de visserij (minder vis en nog minder vissers). Een andere interessante casus vinden we ook in het verhaal van de Vlaamse zeehavens. Weliswaar is vandaag 9,9% van de tewerkstelling direct of indirect gebonden aan de havens, de globale cijfers verbergen in de eerste plaats belangrijke verschuivingen. Zo kreeg de laatste jaren de industriële werkgelegenheid in de havens – vooral in de autonijverheid en in mindere mate de metaalverwerkende nijverheid – hardere klappen dan elders in Vlaanderen. De werkgelegenheid in de maritieme-logistieke havencluster daarentegen steeg wel. De toenemende werkgelegenheid in de maritieme-logistieke cluster compenseert zo voor een kwart de dalende werkgelegenheid in de industriële cluster in onze havens. Maar ook dit cijfer verdient nuance. De arbeidsintensiteit in de maritieme trafiek daalt sterk (figuur rechts). Of hoe de Vlaamse zeehavens vandaag eerder een stabiele dan een accelererende of sputterende job machine is (figuur links) die gelaafd moet worden aan de kelk van de groei.

(Vlaamse Havencommissaris, 2014 (grafieken) & NBB)

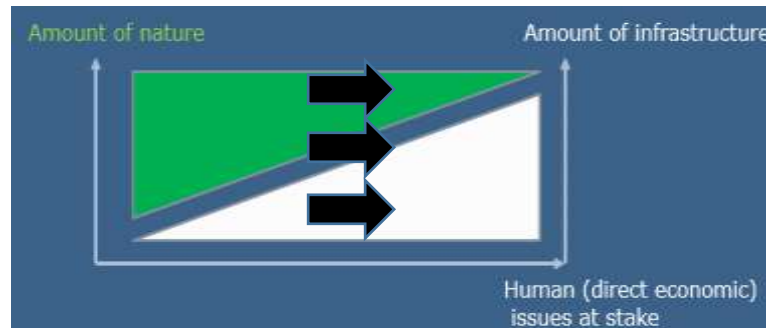

De afhankelijke kust

Samengevat. Om een beeldspraak te gebruiken, eens de Hof van Eden meer en meer van wildernis tot tuin wordt getransformeerd, vergt de Hof meer en meer tuinier-activiteiten (van der Leeuw, 2005) en loopt de

²³ Wetenschappers hanteren hiertoe het concept Energy Return on Energy Invested (EROI), i.e. de hoeveelheid energie die nodig is om toegang te krijgen tot een energiebron, het vervolgens te transporteren, eventueel te raffineren, e.d.m. (inclusief de energie nodig om leidingen, tanks, ... te vervaardigen). Ter info : steenkool kent een EROI van 50:1, olie 5:1, teerzanden nog maar 1,5:1. (Zencey, 2013)

maatschappelijk-financiële kostprijs hoog op. Of hoe het wegvallen van de ecosystemendiensten die het leefmilieu levert (kustverdediging, regulering van het hydrologisch systeem, regulering van het klimaat (koolstofcaptatie door de historisch permanente graslanden), ...) thans of in de toekomst investeringen vergt in infrastructuur, technologieën, e.d.m. ... of hoe we verslaafd werden – ‘lock in’ – aan technologieën (wat an sich neerkwam zoals we zagen op een verslaving aan energie én groei).

figuur : schematische voorstelling van onze (oplopende) verslaving (naar : Meire, 2011)

Column

De opgewarmde kust, een karikatuur ... andermaal een bewijs van maladaptatie

Wij smijten met energie. Zwetend op de loopband, maar aan de andere kant met de auto rijdend naar de videohandel op de hoek en met onze winkels midden in de winter volledig open tarten we alle natuurwetten. Zelfs als we het rustig aan willen doen, kost ons dat veel energie. Neem onze vakanties. We willen natuurlijk tot onszelf komen in onze vakantie, en daarom gaan we ver weg. Dus massief bepakt, nemen we de auto naar het vliegtuig en eenmaal aangekomen de taxi naar het hotel. Daar stappen we van de kamer met airco in het verwarmde zwembad, drinken dan weer ijskoud gekoeld water bij een veel te heet maal om vervolgens tot laat aan de bar te hangen. Hoe rustiger wij het aandoen, des te meer energie het kost. Menig bureauslaaf verbruikt op een gemiddelde werkdag minder energie dan op een gemiddelde vakantiedag. Zelfs onze politici gaan zeer veel problemen met grote energie te lijf ... alleen het milieuprobleem nog niet.

De natuur aan de andere kant is zuinig met energie. Zelfs dieren die vliegen gaan zuinig om met energie. Albatrossen laten zich meevoeren op de wind en zweven van golf naar golf zonder ook maar met hun vleugels te bewegen. Ook bij de reisbestemming is het in de dierenwereld energiezuinigheid troef. Neem een trekvogel als de brandgans. Als het winter wordt op de toendra's waar hij de zomer heeft doorgebracht, dan trekt hij naar het zuiden, naar warmer oorden. In het Hoge Noorden is dan immers geen voedsel te vinden en aan de andere kant zou het trotseren van de koude te veel energie kosten. Ver weg in het zuiden is nog voedsel. Als in onze contreien echter de dagen lengen en het weer warmer wordt, vliegen de vogels terug naar het noorden waar het voedsel ook weer wakker is geworden. Daar zit logica in.

(Bade & Slabbinck, 2006)

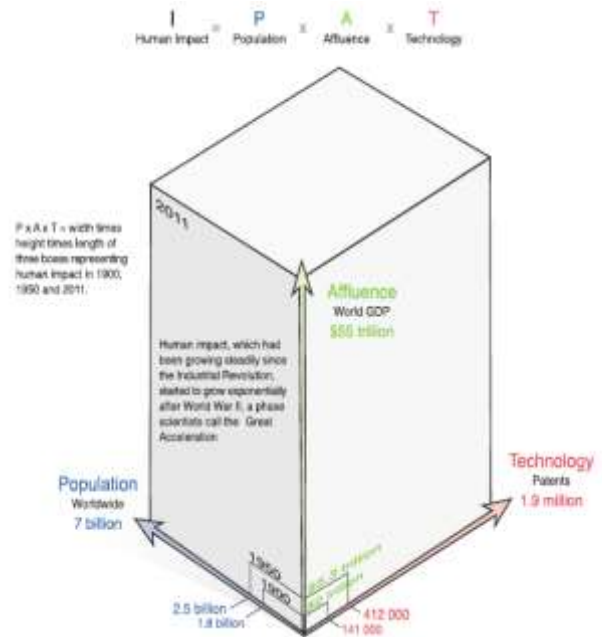

(Leo Murray – WorldWatchInstitute, 2013)

8.5 De concluderende kust

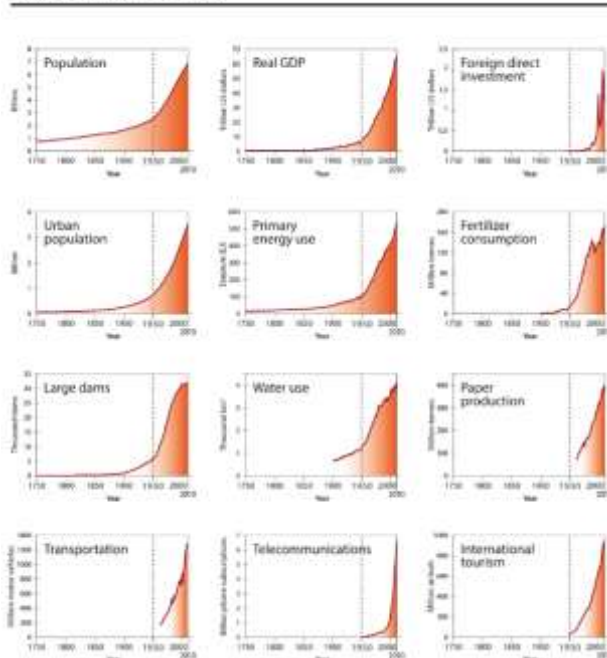
De versnellende kust – De versnellende wereld

Het “Impact = Population x Affluence x Technology”-model bood kortom een interessante blik achter de schermen. Vanuit een ruimtelijk perspectief bekeken kan gesteld worden dat de factoren bevolking (population) en economie (affluence) in bijzonder hun stempel drukten op de verstedelijking van de duinen en duin-polderovergang terwijl de factor technologie (technology) zijn stempel drukt op het ‘voorland’ (de Noordzee – visserij / baggeren / e.a.) en het ‘hinterland’ (de polder - landbouw). Of hoe cumulatief de mens in de 19^e en vooral de 20^e eeuw overal haar stempel drukte waar – zoals we zagen in eerdere hoofdstukken – een impact kende op de bouwstenen van de kust. Echter in het model staat terecht een vermenigvuldigingsteken (en niet een sommatieteken) wat wijst op het exponentieel, het elkaar versterkend karakter. Wetenschappers bestempelen deze interactie – die wereldwijd wordt genoteerd vaak als “the great acceleration” (o.m. Steffen et al, 2011).

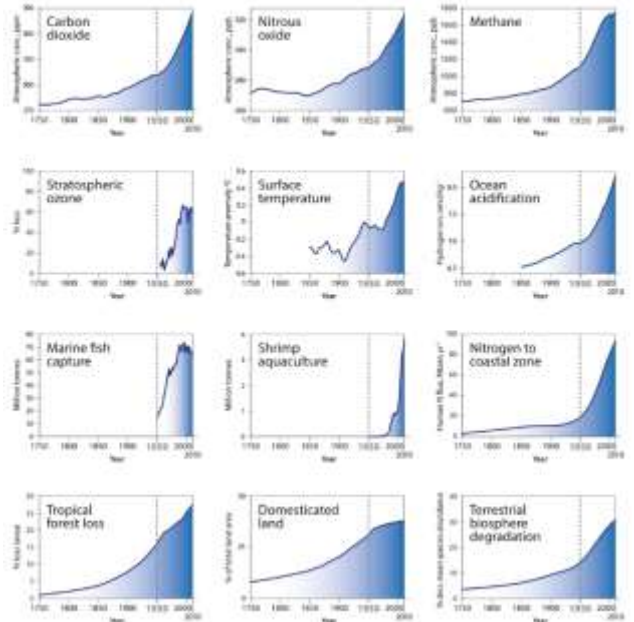

het $I = P \times A \times T$ – model in een mondiaal perspectief
bron : Kolbert, 2011 in Steffen et al, 2011

Socio-economic trends

Earth system trends

the great acceleration –

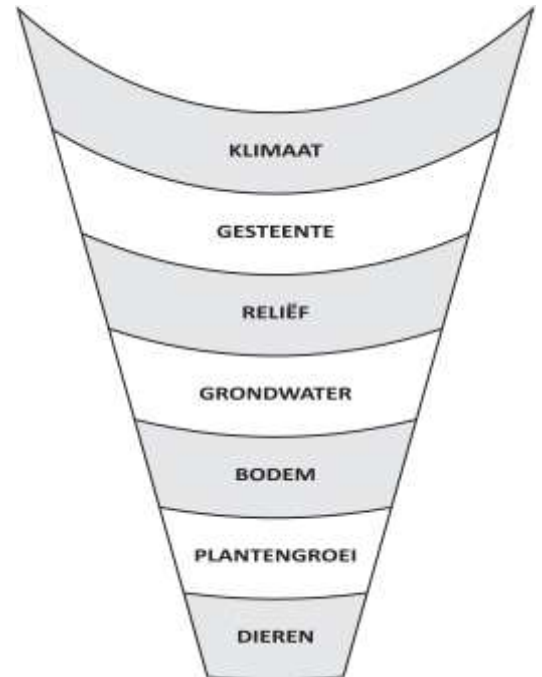
<http://www.futureearth.org>

De verschaalde kust

De impact neemt niet alleen kwantitatief toe, ook kwalitatief is de impact ingrijpender dan ooit te voor. Dit heeft te maken met de schaal waarop populatie, economische groei en in bijzonder technologische innovaties interfereren met de kustprocessen. We illustreren dit vanuit een samenvattende reflectie op “de menselijke kust”, kapstok is het dominantieprincipe (naar Bakker et al, 1979) dat we projecteren op het valleimodel.

Processen bij kustecosystemen zijn volgens Bakker et al hiërarchisch te ordenen vanuit een dominantieprincipe

1. Klimaat (temperatuur, wind, stormfrequentie en -intensiteit, neerslag, aantal uren zonneshijn, ...)
2. Kustprocessen – gesteente / ‘moedermateriaal’ (bvb. aangroei en –afslag van de kustvlakte) - sedimentatie- en erosieprocessen op grotere tijdschaal (bvb. aanvoer van sedimenten vanuit het hinterland door rivieren of door de zogenaamde ‘zandrivier’)
3. Reliëf (toename/afname breedte van gradiënten (strand – duin - ...), verhoging/verlaging maaiveld) door processen op een kleinere tijdschaal (bvb. overstuiving door wind)
4. Grondwater (grondwaterstijging/daling, toename/daling fluctuaties, vervuiling/pollutie)
5. Bodem (ontkalking, toename/afname organisch stofgehalte, ...)
6. Plantengroei (toename/afname levende biomassa – structuurvariatie habitats door successie of degeneratie – ...)
7. Fauna (toename/afname biomassa – toename/afname begrazingsdruk – toename/afname betredingsintensiteit – ...)

figuur : projectie van het dominantiemodel (Bakker et al, 1979) op het valleimodel – hoe dominantier, hoe breder de vallei, hoe groter de impact en hoe groter de temporele en ruimtelijke schaal

Hiërarchisch wil zeggen dat klimaatfactoren en morfologische processen het sterk(st) sturend werken. Andersom geldt dat een verandering in een ‘lagere’ schaal een ondergeschikte invloed zal kennen. Er zijn vanzelfsprekend ook terugkoppelingsmechanismes. Zo heeft plantengroei een impact op bodemvorming en op morfologie (bvb. erosie-gevoeligheid). Idem dito voor diersoorten die een sturende invloed hebben op vegetatie door begrazing, tred en verspreiding van zaden (Baan et al, 1997).

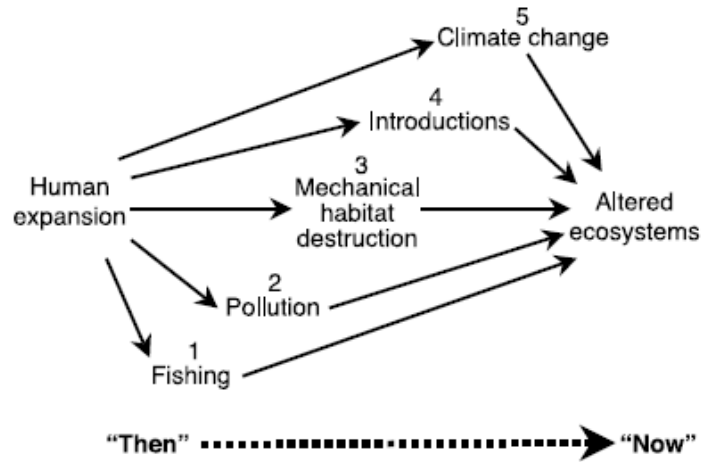
Het model is niet enkel hiërarchisch ordenend maar – op een spreekwoordelijke uitzondering na – ook ordenend naar tijdschaal. De impacten het hoogst op de ladder spelen zich – van nature – af op een langere tijdshorizon (denken we maar aan het level playing field van natuurlijke klimatologische of geologische processen, of denken we aan het instellen van een nieuw hydrologisch evenwicht na de bedijking getuige het verhaal van de Damse Pijpeweg). Vanuit het valleimodel zou je kunnen zeggen hoe hoger op de ladder, hoe breder de vallei (cfr figuur).

Het model gaat vanzelfsprekend ook op voor antropogene invloeden, denken we aan

1. de op stapel zijnde klimaatverandering die een impact zal hebben op de zeespiegel, de neerslagpatronen, de zoute kweldruk, ...
2. ingrepen in de kustprocessen door de obstructie van sedimentatie- en waterprocessen omwille van grootschalige infrastructuurwerken als bedijking, inpoldering, zeewaartse havenuitbouw, uitbouw badplaatsen (incl. verkeersinfrastructuur), ...
3. ingrepen in het reliëf door kleinschaligere ingrepen als de oprichting van terpen zoals in Leffinge, vergravingen, egalisatie poldergraslanden – destructie microreliëf, ...

4. ingrepen in de waterhuishouding van polders (waterpeilbeheer) en duinen (grondwaterwinning, eutrofiëring, ...)
5. ingrepen met een impact op de bodemvorming zoals bemesting, afplaggen, ...
6. ingrepen naar de aan- of afwezigheid van planten door bvb. de aanplant van helmgras of duinbossen (bvb. door de Duinenabdij), de introductie van exoten als japanse rimpelroos, ...
7. ingrepen naar de aan- of afwezigheid van dieren door bvb. de introductie van het konijn (door de Romeinen), de jacht op wolven en herten (tot in de late middeleeuwen), de visvangst, ...

Wie de geschiedenis van de kust en in bijzonder haar menselijke “uitvindingen” naast dit schema zou leggen, zal vastleggen dat we doorheen de eeuwen telkens hoger op de spreekwoordelijke ladder klommen. Van kleinschalige impacts (waar de mens in het niet verzonk tegen de aanwezige krachten) tot grootschalige impacten die in bijzonder mogelijk werden na de industriële revolutie (en de introductie van technieken als baggeren – boomkorvisserij - ...). Impacts die zich niet alleen cumuleren maar die ook interageren en zowel positieve als negatieve feedbackmechanismes initiëren. Alsook stellen we vast dat de intensiteit van menselijke ingrepen op elk ‘niveau’ toeneemt ²⁴. Of hoe de mens een steeds grotere voetafdruk nalaat in het zilte zand.

Figuur : een schematische voorstelling van de menselijke verstoring op mariene kustecosystemen (bron : Jackson et al, 2001)

Wie de geschiedenis van het milieubeleid bekijkt ziet evenzo dat we de spreekwoordelijke ladder beklimmen ... milieubeleid is dan ook eerder als reactief te bestempelen of beter als een illustratie van Hardin’s analyse (1976) naar internalisatie van de echte kostprijs (we komen hier in het volgend hoofdstuk uitgebreid op terug).

ruimtelijke schaal	binnengebied	(omgevend) landschap	stroomgebied	continent	planeet
kenmerkende processen	realisatie infrastructuur & bebouwing	vorming van bodems	beweging van water	beweging van lucht	‘life support’, o.m. klimaat & straling
kenmerkende problemen	geluidhinder geurhinder smog ...	vermesting verdroging afvaldepostie erosie ...	vermesting verzuring erosie ...	verzuring luchtpollutie (fijn stof edm) ...	gat ozonlaag broeikaseneffect ...

naar : RIVM, 1988

²⁴ We verwijzen voor meer duiding naar de tabellen in bijlage 3.1 waarbij per subsysteem (polder – duin & strand – zee) een reflectie wordt gemaakt vanuit het dominantieprincipe op de ecologische en antropogene processen die zich aan de kust afspelen

9 De reflecterende kust

Our knowledge is amazing, our ignorance even more

Meadows, 2008

In sneltreintempo hebben we de geschiedenis van de kust en haar bouwstenen 'ruimte', 'sediment', 'water' en 'biodiversiteit' tegen het licht gehouden. Vanuit een systeemanalyse werd telkenmale een reflectie gemaakt op het overshoot-model en in bijzonder de vraag 'zijn er grenzen aan de groei (per bouwsteen) ?'. Telkenmale was het antwoord niet zwart/wit ja dan nee. Telkenmale was er een genuanceerd verhaal. Bovendien hebben we ook gewezen op de menselijke impact. In dit laatste hoofdstuk van deel 1 gaan we op zoek naar rode draden.

9.1 De geïntegreerde kust

Geschiedenis wordt – zo gaat de boutade – veelal geschreven door de overwinnaars. Wie niet in deze val trapt van een elitair monopolie op geschiedenis, ontdekt echter een genuanceerd verhaal. Een verhaal als zou de middeleeuwen voor de lage landen geen 'Dark Ages' zijn maar in de eerste plaats een verhaal van 'kleine' mensen (en niet van graven en abdijen) die het land letterlijk schiepen. Een verhaal van mensen die onverbiddelijk verbonden zijn met enerzijds andere individuen in een conceptueel sociologisch aggregaat dat bestempeld worden als 'samenleving(en)' (Hassan, 2005) als anderzijds verbonden met een fysisch systeem (en zijn geomorfologische, topgrafische, bodemkundige, ... kenmerken) (Folke et al, 2011). Aan de kust niet anders. Meer zelfs, aan de kust meer dan elders.

De geschiedenis van de kust is dan ook geen geschiedenis van slechts economische of politieke (r)evoluties. De geschiedenis van de kust kan dan ook niet als een geïsoleerd verhaal benaderd worden. De geschiedenis van de kust is een geïntegreerde geschiedenis. De kustbewoners reageren immers op ecologische (bvb. zeespiegelstijging), technologische (bvb. uitvinding dijk), institutionele (bvb. oprichting polderbestuur), ... signalen met een veelvoud aan maatschappelijke reacties. Van instorten (bvb. verlaten eiland Wulpen) tot rampspoed (bvb. dijkbreuken) tot succes (bvb. van bedijkingen tot zelfs landwinning met de Zeebrugse haven). In essentie betreffen het zowel positieve als negatieve feedbackmechanismes waarbij de pionnen op het schaakbord 'kust' genaamd bewegen en elkaars beweging beïnvloeden.

De geschiedenis leert ook dat – omwille van de diverse tijdschalen waar ecologische, morfologische, ..., maatschappelijke processen zich afspelen – dit geen synchroon proces is. Morfologische en klimatologische processen kennen (met uitzondering van catastrofes als stormvloed) een relatief constante tijdschaal in termen van eeuwen en zelfs millennia. Socio-economische processen worden daarentegen gedreven door innovatie die almaar progressief in tijd lijken te versnellen. Het duurde millennia voor de jager-verzamelaar evolueerde tot landbouwer die zich durfde te vestigen in de kustvlakte. Wat volgde was an sich een rollercoaster aan innovaties die zich almaar sneller opvolgden. Anno 2015 is lange termijn planning voor zeehavens als Oostende en Zeebrugge in een bijzonder volatiele mondiale omgeving een bijzonder moeilijke opgave (Vonck & Notteboom, 2013).

Domein	Natuur	Mens – maatschappij	Leefmilieu (socio-ecologische interactie)
Tijdschaal	Langere tijdshorizon	Kortere tijdshorizon	Geïntegreerde tijdschalen
Focus	Oorzakelijke verbanden	Menselijke interactie Toeval	Interactie in brede betekenis
Doel	Op zoek naar de basispremisses van natuurwetten	Op zoek naar basispremisses inzake oorzaak – gevolg	Inzicht in heden en verleden als inzichten voor de toekomst
Proces	Beschrijving, observatie, experimentatie leidend tot verklaringen	Beschrijving, kritiek, analyse, interpretatie, leidend tot inzichten	Beschrijving als basis voor modellering en verstaan van dynamieken

Tabel : een nieuw paradigma voor geschiedschrijving, naar een integratie van ecologische en menselijke geschiedenis (Van der Leeuw et al, 2011)

Zoals gesteld is deze analyse niet wereldschokkend. Integendeel de analyse sluit naadloos aan bij het mondiaal onderzoeksproject IHOPE (Redman et al, 2005) dat volgende conclusies noteerde :

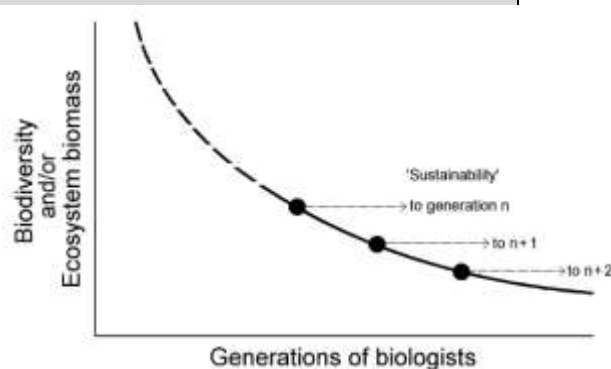
- Verandering is noch continu noch gradueel noch chaotisch, het is eerder episodisch met periodes van trage en snelle(re) accumulatie leidend tot (veelal) plotse reorganisaties
- Verandering verschilt zowel in tijd als in ruimte en is noch uniform noch schaal inherent maar vertoont discontinue en onregelmatige als een bonte mozaïek
- (sociaal-ecologische) systemen worden niet gekenmerkt door één statisch evenwicht wel door een dynamische stabiliteit
- maatschappelijke ingrepen die focussen op statische doelen verhogen slechts de weerstand en verzwakken zo de veerkracht.

Samengevat, de kust is een sociaal-ecologisch systeem (SES) met een geïntegreerde geschiedschrijving.

De geërodeerde kust

Het shifting baselines-syndroom ... waarom lange termijn datareeksen cruciaal zijn

In deze publicatie werd bewust getracht niet in de val te trappen om slechts enkele jaren terug te blikken (zoals het gros van de indicators). Het risico is immers reëel om in de val van het 'shifting baseline'-syndroom te trappen (Pauly, 1995 & Pauly, 2000 – zie figuur). Een syndroom waar tal van wetenschappers en tout court beleidsmakers aan lijden door slechts de hun gekende situatie als dé referentie te nemen. Een syndroom waarbij elke generatie beleidsmakers kortom vertrekt vanuit een (veelal reeds sterk) geërodeerd beeld van het kust(ecos)stelsel. Dit ondermijnt het concept 'duurzaamheid' daar elke generatie zich minder en minder bewust is van oorspronkelijke baselines.

Het is het verhaal van de kikker die in een kookpot met water wordt geplaatst waarna het water geleidelijk tot het kookpunt wordt gebracht ... waarbij de kikker onbewust is dat hij levend gekookt zal eindigen (Gore, 2006)

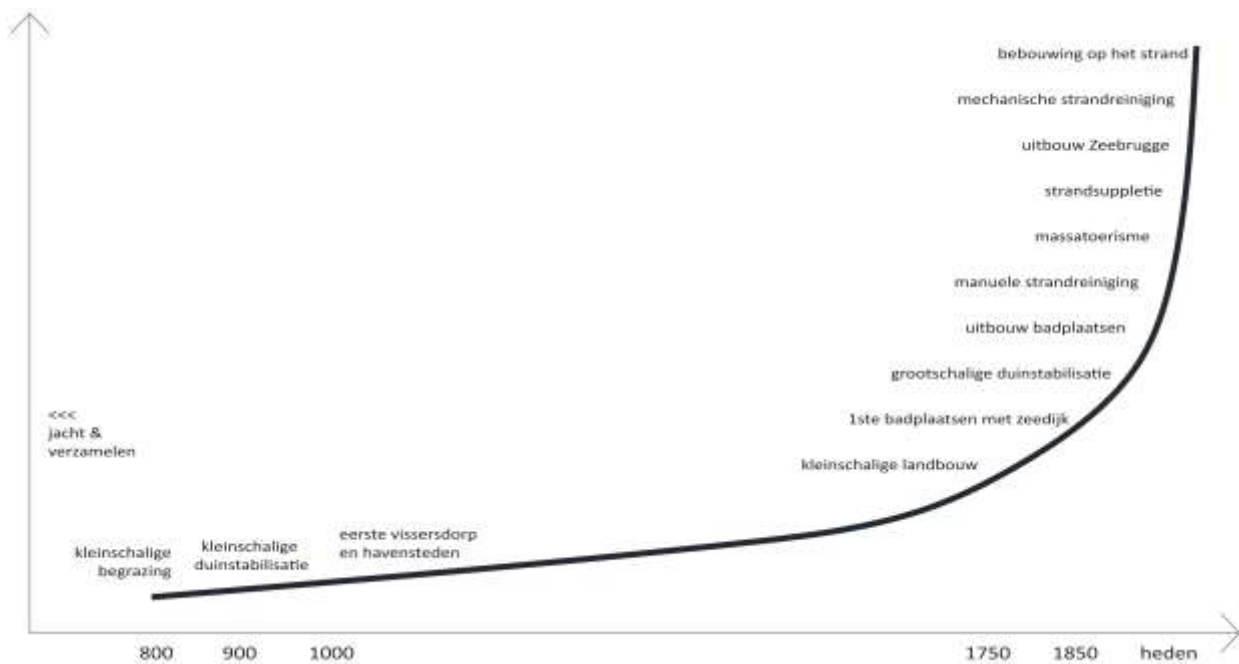
9.2 De (te) drukke kust

De cumulatieve kust

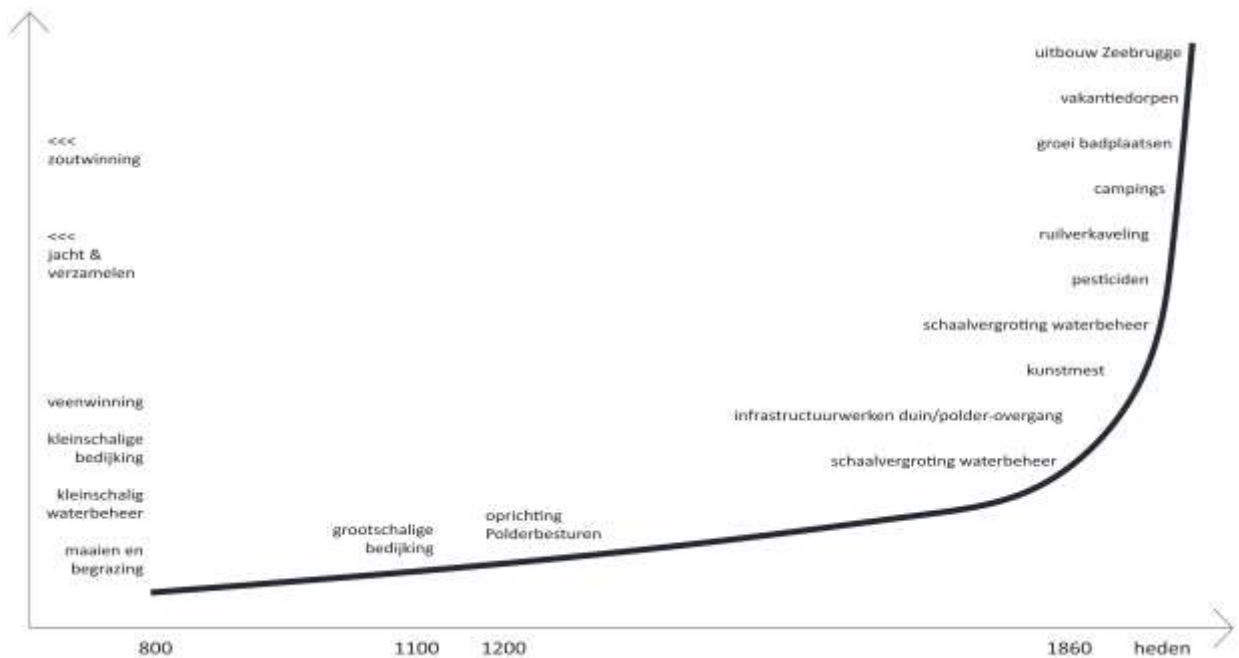
Zoals andere sociaal-ecologische systemen (SES) wordt de kust gekenmerkt door tal van systeemvariabelen en derhalve tal van kantelpunten ('thresholds') die elk zich afspelen in een verschillende ruimtelijke als temporele schaal (o.m. Kinzig et al, 2006). De valleimetafoor schiet an sich dan ook tekort om een gecumuleerd multidimensioneel valleimodel te produceren. Desalniettemin kunnen diverse tendenzen ontdekt worden, diverse verhaallijnen die – niet toevallig – samenvallen met een stijging van de bevolking (en bezoekers) aan de kust alsook de ontwikkeling van nieuwe technologieën en die resulteren in een cascade aan effecten ('stressfactoren') die een impact kenden op het kust(ecos)stelsel.

In abstractie kan de geschiedenis van de kust ingedeeld worden in drie grote periodes. Tot de 8^e eeuw is de rol van de mens marginaal, i.e. e mens schikt zich naar de grillen van de zee. Vanaf de 8^e eeuw perfectioneert de mens de kunst van het bedijken en drukt hij meer en meer zijn stempel. De mens is echter nog sterk afhankelijk en oogst wat de zee gedooft. De verlichting alsook de industriële revolutie doorknippen vanaf de 18^e eeuw de navelstreng. Extractie (oogsten) wordt creatie (substitutie). Natuur en landschap als consumptieproduct, in te ruilen als bouwgrond voor kustvilla's en appartementen.

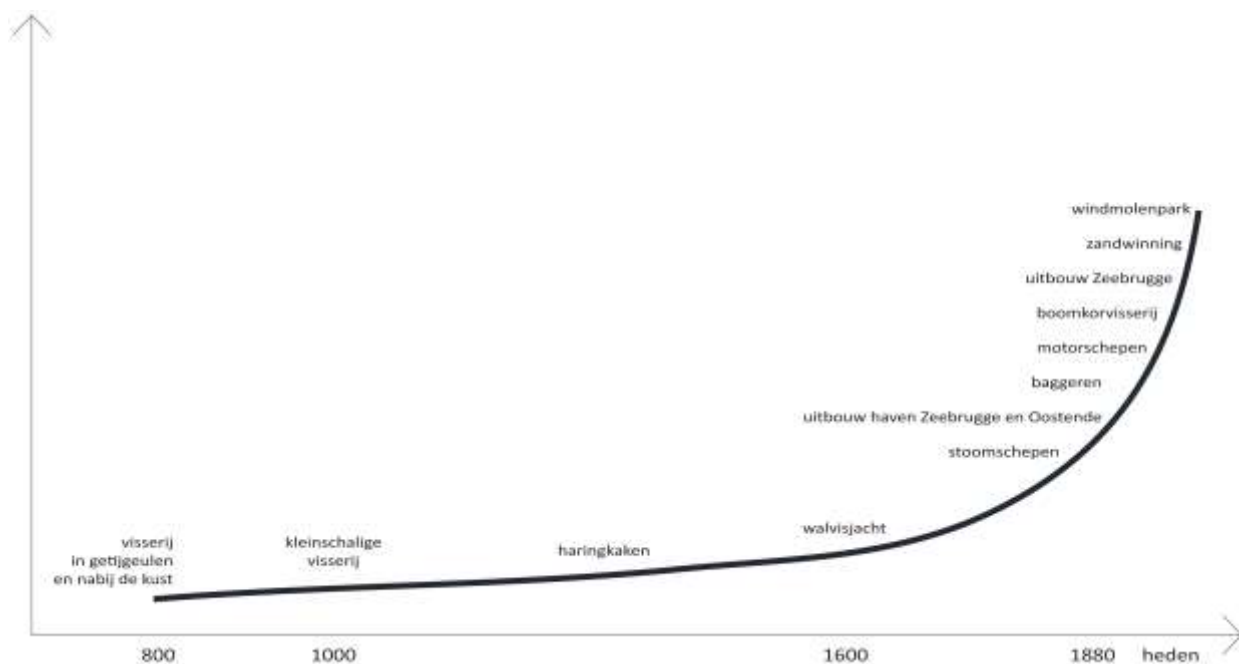
Schematisch voorgesteld zien we dan ook wat wetenschappers bestempelen als een “great acceleration” (o.m. Steffen et al, 2011) (we verwijzen voor meer duiding naar de case studies in bijlage 3.1) :

figuur : the great acceleration vanuit een reflectie naar duin & strand

figuur : the great acceleration vanuit een reflectie naar de polder

figuur : the great acceleration vanuit een reflectie naar de Noordzee

De kust, venster op de wereld

A global perspective on global weirding & global wiring

De evoluties aan de kust zijn ingebed in historische patronen en zijn an sich dus niet vreemd aan de kust. Echter wat deze trends ongezien maakt, is de snelheid waarin de sociale, economische en ecologisch veranderingen zich manifesteren. Deze 'no analogue' situatie manifesteert zich bovendien wereldwijd. Vanuit een SES-perspectief kunnen vier kenmerken onderscheiden worden :

- een gewijzigde verbondenheid ('interdependentie') zowel in de economische, de sociale als de ecologische sfeer
- een versnelling zowel in de verspreiding van ideeën, goederen, kapitaal, effecten, ... (temporele dimensie aan die interdependentie)
- een globalisatie waarbij almaar vaker lokale acties de potenties voor een mondiale (positieve als negatieve) impact in zich dragen (ruimtelijke dimensie aan de interdependentie)
- een verminderde diversiteit, een grotere homogeniteit zowel vanuit het perspectief biodiversiteit, culturele (en andere) waarden, ... (wat op termijn innovatie kan fnuiken)

(Young et al, 2011)

De te drukke kust

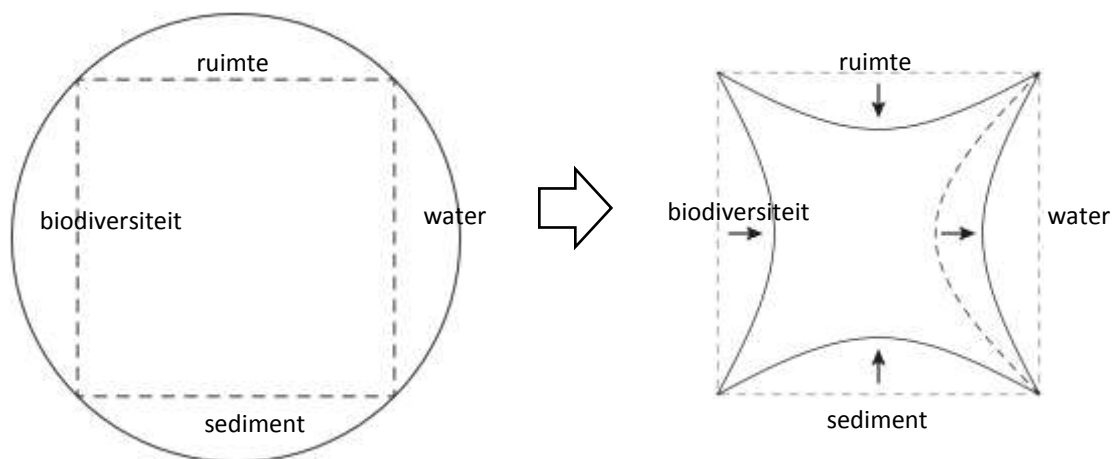
Eén van de onderzoeksvragen die aan de grondslag liggen van deze publicatie is 'zijn er grenzen aan de groei aan de kust?'. Kunnen er kortom in navolging van planetaire sociaal-ecologische grenzen (zie hoger) ook kustgrenzen gedefinieerd worden. Het antwoord is – soms overtuigd, soms voorzichtig – ja.

Als we de vier cruciale bouwstenen voor de kust tegen het licht houden dan kunnen we volgend besluiten :

- ruimte is een eindige grondstof, los van de ecologische wenselijkheid van de verstedelijking van de kust rijzen breed-maatschappelijk meer en meer vragen naar de volhoudbaarheid en wenselijkheid van deze evolutie getuige o.m. het Duinendecreet. Ook op zee luidt de introductie van het marien ruimtelijk plan het definitieve einde van het Mare Liberum-gedachtengoed in. Verwacht kan worden dat op termijn niet langer het beschikbare financiële kapitaal (de vraag) wel de beschikbare ruimte (het aanbod) en de maatschappelijke appreciatie als gevat in een juridisch contentieux (RUP,

hoogbouwnota, ...) maatgevend zal zijn voor de ruimtelijke ontwikkeling [ontwikkeling, niet per se uitbreiding !] van de kust (we komen hier in deel 2 uitgebreid op terug).

- water is evenzo een eindige grondstof, zowel in het licht van kwantiteit (beschikbaarheid zoet water, in bijzonder voor de waterhuishouding van de polder en de duinen) als in het licht van kwaliteit. Dankzij een sterk milieubeleid is het tij gekeerd voor de zoetwaterlens in de duinen (al blijft het een precair evenwicht dat bewaakt wordt door o.m. het instrument van de passende beoordeling). Het polderverhaal is genuanceerder, weliswaar is er terug sprake van een basiskwaliteit. Het beheerregime is afgestemd op de landbouwcycli (i.p.v. de seizoenen) en de waterkwaliteit is beter maar nog niet goed.
- sediment bleek ook in diverse opzichten een eindige grondstof, het verhaal is tweeledig. Het land (en in bijzonder de polder) stijgt reeds sinds de 8^e – 14^e eeuw niet meer mee met de zeespiegel, integendeel er is sprake van inklinking, wat het hinterland kwetsbaarder maakte voor overstromingen (een facet dat aan belang wint naar de toekomst). Op zee is er reeds grote druk op de integriteit van de sedimentvoorraden en dat zal in de toekomst wellicht niet minder worden als nog meer geopteerd wordt voor zandsuppleties en als er geen rem wordt gezet op huidige versturende factoren.
- biodiversiteit is een bevestiging van het mondiale verhaal dat gekenmerkt wordt 'defaunation', i.e. minder soorten en minder aantallen per soort, de trend blijft neerwaarts en het gevaar dat in de 'extinction debt'-val getrappt wordt zal blijven toenemen bij een ongewijzigd beleid. Een wettelijk kader focust weliswaar op minima echter het is de vraag of deze afdoende zullen zijn om de neergang een halt toe te roepen.

figuur : van een vitale kust naar een krimpende, geërodeerde en zelfkannibaliserende kust

Andermaal dient opgemerkt te worden dat de kust geen monopolie heeft op dit verhaal. Integendeel, krimp is wereldwijd een stille motor achter de achteruitgang van (eco)systemen (Walker & Salt, 2006). Wereldwijd neemt immers niet alleen de bevolking toe ... zonder dat de grondstoffenbasis om de bevolking te voeden, te kleden, te huisvesten, etc volgt. Integendeel zelfs, in tal van cases zoals visserij krimpt de grondstoffenbasis zelfs.

De zelfkannibaliserende & de verslaafde kust

De kust krimpt niet alleen door menselijke druk. Diverse drempels zijn zoals we zagen zelfs in die mate overschreden dat de gestresste kust als het ware evolueerde van een vitale, dynamische, veerkrachtige kust naar een zelfkannibaliserende kust. Zandbanken die zichzelf opeten. Natuurgebieden als ecologische kerkhoven-in-wording. Inklinkende polders. Dichtslibbende zeebodems. ... De vraag is dan ook niet alleen of er een te grote druk is, wel in hoeverre de effecten als irreversibel te bestempelen zijn. Of überhaupt de klok terug gedraaid kan worden, dan wel dat deze 'no analogue'-state als nieuwe 'analogue'-state bestempeld moet worden? En dan kunnen we ook niet omheen de vaststelling dat er een lock-in, een verslaving aan technologie & energie is (cfr hoofdstuk 7.4).

9.3 De schuldige kust

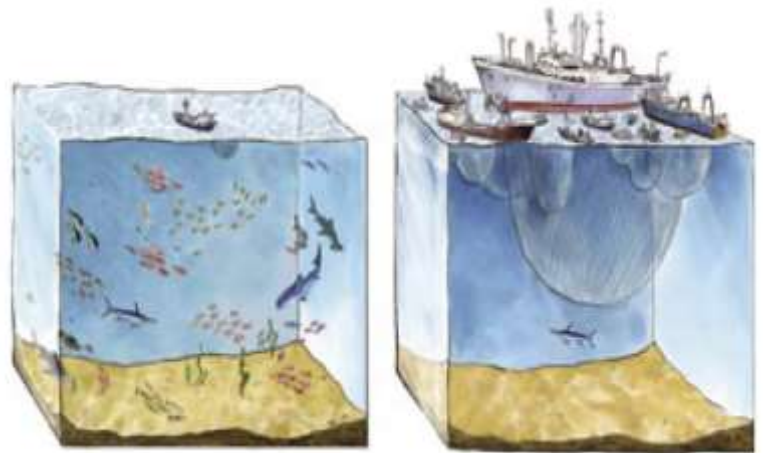
We have not inherited the earth from our parents, we have borrowed it from our children

IUCN, UNEP & WWF, 1991

Er is meer. We snijden niet enkel in het vel van de bouwstenen. We snijden ook (almaar vaker) in ons eigen vel.

Geschiedenis in een sociaal-ecologisch perspectief leert immers dat de mens – in de regel – een regio (weze het de Afrikaanse savanne of de kusten van de Noordzee) zich eigen maakt door eerst zich aan te passen aan het fysisch milieu (vandaar dat de eerste bewoning zich niet in de kustvlakte wel op de hogere zandgronden situeerde). Echter dankzij ervaring, informatie-uitwisseling en innovatie (bvb. het verfijnen van de bedijkingstechniek) krijgt de mens inzicht en grip op de dynamiek van het leefmilieu en modificeert de mens de dynamieken (in de mate van het mogelijke). Meer zelfs, de mens lijkt het leefmilieu zelf te kunnen bepalen. Vandaag wordt deze illusie doorprikt.

Niet de menselijke creativiteit, de gespijsde bankrekeningen, ... wel het leven zelf zet de mens met de voeten terug op de grond. Niet het aantal vissers(boten) bepalen de visvangst wel het (sterk afnemend) aantal vissen. Niet de kracht van de pompen bepalen het op te pompen grondwaterdebiet, wel de eindigheid van de zoetwaterlens in de duinen. Niet de vraag naar appartementen met zeezicht bepaalt de bouwgrond wel een bouwstop ter bescherming van het duinenareaal. ... Vroeg of laat botst de mens kortom op de grenzen van het eindige leefmilieu of beter : botst de mens op de grenzen aan de substitutie van natuurlijk kapitaal door productiekapitaal (Daly, 2005). De metafoor "grenzen aan de groei" slaat dan ook niet (in eerste instantie) op grenzen aan de groei in aantal mensen, technologieën, economische groei wel op grenzen aan het doorstromen ('throughput') (Meadows et al, 2004), grenzen aan de bouwstenen.

Er is een gezegde dat zegt dat *als u iets voor niets krijgt, dat alleen betekent dat u de rekening nog moet krijgen*. En toch ... toch zien we de rekening nog niet ... of willen we ze niet zien. An sich zijn er nochtans aan de kust (en elders) drie mechanismes te ontdekken :

- Ofwel betalen we vandaag reeds de factuur
- Ofwel betaalt iemand anders vandaag de factuur
- Ofwel betaalt iemand anders in de toekomst de factuur.

Financiële afwenteling

De druk op het leefmilieu en zijn bouwstenen betekent vandaag reeds een kostprijs. Het best gekende voorbeeld is de kostprijs voor waterzuivering en collectering van afvalwater. Maar zoals we zagen is onze verslaving aan energie & technologie veel ruimer dan dat. Maar er is meer. Wie de boekhouding van de kust kritisch tegen het daglicht houdt ontdekt nog meer kosten. Opgemerkt kan zo worden dat an sich ook de gederfde inkomsten in rekening genomen dienen te worden. Ook dit is weliswaar een eerder hypothetische discussie. Echter dat bvb. een duurzaam beheer van visstocks ons meer kan opleveren dan wat er thans slechts gevist wordt behoeft weinig betoog. Bovendien zagen we dat onderzoek naar de visserij-inspanning ons leert dat anno 2015 de vangst van één kg vis significant meer inspanning (in termen van brandstofverbruik) vergt dan 10, 20, 30 of zelfs 50 jaar terug. De weinige vis wordt duurder gevangen (terwijl de visprijs niet exponentieel steeg).

Intragenerationele afwenteling

De tijd dat een langere rioolbuis in zee dé oplossing was voor milieuproblemen ligt al enige tijd achter ons. De zichtbare afwenteling is kortom (deels) beantwoord dankzij het ontwikkeld milieubeleid – door een substitutie met technieken. Een ander verhaal is het met minder tastbare milieuproblemen of milieuproblemen die verder van ons zit. In bijzonder in de wetenschap dat 90% van de (mondiale) economie gestoeld is op maritieme handel met landen die meestal een zwakker (of zelfs onbestaand) milieubeleid hebben. Of hoe we niet alleen goederen importeren en exporteren maar ook de vervuiling. Of hoe de geest van Leopold II, wiens ‘zwart geld’ Oostende transformeerde tot de Koningin der Badsteden, an sich nog ronddwaalt aan de kust (en zelfs uitgezwermd is).

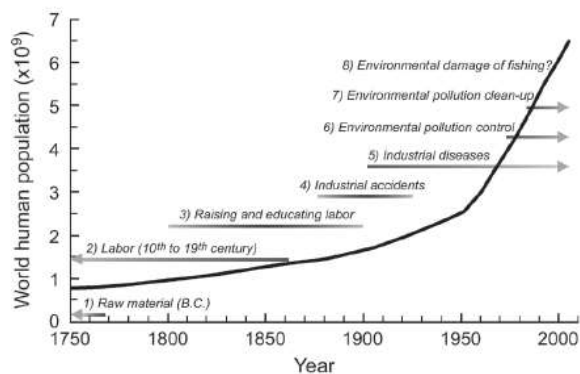
We wentelen echter niet enkel ruimtelijk af op verre burens, ook op dichte burens. Zo zijn er tal van verborgen kosten die thans door de mazen van het net glippen. Het gekendste voorbeeld is het kostenplaatje voor onze gezondheidszorg (astma, kanker, ...) van ons ongebreidelde autogebruik (afwenteling van het Vlaamse mobiliteitsbeleid op de federale sociale zekerheid). Ook zo aan de kust. Neem het voorbeeld van kustverdediging. De last van de kustverdediging rust bij de Vlaamse overheid. De opbrengsten bij de gemeentes (concessies) en de toeristische sector tout court. Maar wat te denken van de kosten voor De Lijn? In de winter 2014 – 2015 reed de kusttram 6 dagen niet tussen Oostende en Nieuwpoort door zandophopingen op de trambedding (resultierend in kosten voor vervangbussen alsook opgetrommelde aannemers met bulldozers en opleggers om het zand weg te ruimen).

Misschien wel het meest zeggend is dat België vandaag meer mariene wetenschappers (1.075) dan vissers (439) kent (Lescrauwaet et al, 2013). Een cijfer om even stil bij te staan.

Externaliteiten ?

Een rode draad in het verhaal van een geïntegreerde geschiedschrijving

Wie ver genoeg in de geschiedenisboeken terug bladert, ontdekt dat afwenteling (en het een halt toeroepen) een rode draad was in de menselijke geschiedenis. In een analyse in het boek ‘Exploring new ethics for survival’ (1976) reist Garrett Hardin zelfs duizenden jaren terug in de tijd. Zo stipt hij aan dat ook de eerste homo sapiens in zekere zin geen externaliteiten kende als hij op zoek ging naar grondstoffen (voedsel, brandstof, ertsen, ...). Pas duizenden jaren later deden ruilhandel en nog later geld hun intrede. Of hoe een prijs betaald werd voor grondstoffen.

Na grondstoffen was de internalisatie van arbeid aan de beurt. Het zou echter duizenden jaren duren vooraleer slaven zich hadden bevrijd uit hun ketenen. Vervolgens brachten – versneld vanaf de 19^e eeuw – sociale (r)evoluties arbeiders meer en meer rechten. Arbeidsongevallen op het werk kregen al vlug hoge prioriteit. Industriële ziektes (bvb. stoflong) volgden later (het oorzakelijk verband vergde nog meer tijd). Nog later kregen werknemers zelfs betaald verlof om de lawaaierige fabriek achter zich te laten en naar de kust te trekken en hun batterijen op te laden. ... En nu is het de beurt aan het (h)erkennen van de keerzijde van de medaille vanuit het perspectief van het leefmilieu – de blauwe planeet waarbij we evolueren van een aanpak op problemen die zich ‘hier en nu’ stellen naar problemen die op grotere (tijd- en ruimte)schaal afspelen.

Wie deze geschiedenis beschouwt, komt tot de conclusie dat de Belgische ziekte namelijk ontduiking van belastingen en regels an sich een mondiale topsport was én is. Geschiedenis leert dat externalisatie, de afwenteling van kosten de regel was en is. Bovendien leert de geschiedenis dat de internalisatie-oefening nooit zonder (letterlijk of spreekwoordelijk) slag of stoot verliep. Van de opstand van de Israëlieten onder de

Egyptische farao, de sociale protesten van priester Daens, tot de duinenwacht van de vzw Natuureservaten bij het stemmen van het Duinendecreet.

Tot slot dient opgemerkt te worden dat de internalisatie-nood ook urgenter wordt naarmate de (bevolkings)druk stijgt. Hoe groter de druk op een eindige voorraad grondstoffen-in-brede-zin (van materialen tot ecosysteemdiensten), hoe groter de kans op conflicten, hoe sneller blijkt dat prijs-loos geen synoniem is voor waarden-loos. Integendeel zelfs. De vlieger gaat dus niet enkel op voor de kust (zie hoger) maar ook elders. De ogenschijnlijke hoorn des overvloeds (een van ruimte, sediment, water, biodiversiteit) bleek niet onuitputtelijk.

Intergenerationele afwenteling

Maar er is meer. We wentelen niet alleen af naar onze dichte en verre burenen. We wentelen ook af in de tijd. Soms door onwetendheid. Zo ligt er voor de kust van Duinbergen t.h.v. de Paardenmarkt 35.000 ton munitie (waaronder 1.000 ton gifgassen), gedumpt na de Eerste Wereldoorlog. Out of sight, ought of mind. De zee neemt en vergeet. Het kan verkeren.

Zwarte zwanen aan zee

Je komt niet in moeilijkheden door dingen die je niet weet, maar juist door wat je zeker weet, maar dat niet is

Mark Twain

De Paardenmarkt is een type-voorbeeld van een zwarte zwaan, i.e. een fenomeen waarbij de afwezigheid van bewijs voor een effect verward wordt met de afwezigheid van een mogelijk effect (Taleb, 2007). In deze context kan ook verwezen worden naar de theorie van het 'falacisme' als ontwikkeld door Popper (1959).

De kust kent tal van zulke zwarte zwanen :

- zo was de Nederlandse kustverdediging begin 20^e eeuw gebaseerd op een tijdsreeks waar 3m28 NAP het hoogste historische stormvloedpeil was (i.e. een terugkeerfrequentie van 0,025) ... toen in 1953 het water ruim een halve meter hoger kwam resulteerde de wateroverslag in dijkbreuken met de gekende catastrofale gevolgen (Valcke et al, 1966)
- zo hanteerden geologen en geschiedkundigen tot eind 20^e eeuw het transgressiemodel [het bestaan van fasen van zeespiegelstijging en daling] om de genese van de kust te verklaren. De these was afgeleid door de aan- en afwezigheid van archeologische en historische gegevens. Men liet zich kortom leiden door 'the tyranny of historical sources', het landschap dat geen archief had nagelaten bestond niet. (Thys, 2002)
- zo dachten we ook dat dijken sterker waren dan zand, dat zandbanken zichzelf zouden herstellen na zandwinning, dat de zee meer dan genoeg water herbergde om vervuiling op te nemen (Beernaert, 1974), ... (cfr supra).

Of hoe Sir Huxley (die beweerde dat de visbestanden onuitputtelijk waren – zie hoger) nog tal van navolgers kende. En de stad Brugge niet de enige was die ooit probeerde om een zwarte zwaan te verjagen ...

Side-effect : any effect we don't want and the existence of which we will deny as long as we can

Harding, 1976

Meestal willen we het echter niet weten omdat het een ongemakkelijke waarheid is ('an inconvenient truth'). Zoals we wel weten dat ooit onze overheidsschuld betaald zal moeten worden. Zoals we weten dat de vergrijzing ook een druk zal leggen op de toekomstige begroting. Zoals we weten dat we te weinig inspanningen doen om de CO₂-uitstoot terug te dwingen. Zoals we ook weten dat ook na 2050 (of wellicht zelfs eerder) een nieuwe factuur voor onze kustverdediging zich zal presenteren. De kust mag dan haar hoge duinen verloren hebben, ze heeft nieuwe (schulden)bergen in de plaats ontvangen. De kust (en bij uitbreiding de wereld) ligt kortom steeds vaker aan een infuus. Onze stranden worden gevoed met zand. Onze biodiversiteit kan slechts overleven op een dieet van natuurbeheer. ...

De ecologische schuld

Het verhaal van afwenteling intra- en intergenerationeel is illustratief voor wat onderzoekers bestempelen als “de ecologische schuld” (o.m. Paredis et al, 2008). Het legt zowel een historische als actuele schuld bloot vanuit zowel een Noord-Zuid- alsook een ecologisch perspectief. Het is een verhaal dat – om Donoso (2002) aan te halen – zijn genese kent in de koloniale periode, i.e. van de ontginning van natuurlijke hulpbronnen (van petroleum tot genetische pools) over de afzet van afval en wapens in Derde Wereld-landen tot de toe-eigening van de atmosfeer.

Een interessante case study is de voedselproductie. Op het eerste zicht is veeteelt in de polder een lokaal verhaal. Wie echter de import van veevoedergewassen in rekening brengt ontdekt een andere kant van de medaille. België importeerde in 2001 7,17 miljoen ton veevoeder (soja, maïs, gerst, rogge, ...) uit landen als Brazilië, Argentinië, ... Vertaald in oppervlakte akker betekent dit dat 2,5 miljoen ha buitenlandse velden bewerkt worden om het Belgische vee te voederen. Dit is 2,5 het agrarisch areaal in België. (Paredis et al, 2008)

Als niet alleen de veevoedergewassen in de balans gebracht wordt maar de finale consumptie van goederen en diensten in België, komt Peters (2013) uit op een ruimteclaim van 18,19 miljoen hectare ... dit is bijna zesmaal de oppervlakte van België.

Eén van de krachtigste metaforen om het concept “ecological debt” te illustreren is ongetwijfeld de ecologische voetafdruk (Wackernagel & Rees, 1996) waarmee elke consumptie vertaald wordt in een bepaalde oppervlakte land of water die nodig is om die vraag te beantwoorden (voeding, transport, huisvesting, ...). Als we deze berekenen voor onze kust en we nemen zowel haar bewoners alsook haar bezoekers in rekening dan zou onze kustzone een 21.955 km² groot moeten zijn²⁵. Ter vergelijking. West-Vlaanderen is 3.144 km². De Belgische Noordzee 3.454 km². We leven kortom letterlijk en figuurlijk op een te grote voet ... en wentelen af op andere regio's of op onze (klein)kinderen.

Bouwen aan de toekomst

Het kan verkeren. Tot de industriële revolutie was het letterlijk zaaien naar de zak. Schulden waren eerder uitzondering dan regel. Meer zelfs, het beleid investeerde in de toekomst. De Onze-Lieve-Vrouwekerk in Brugge is zo het resultaat van decennialang laabeur. Belastingen werden betaald. Bakstenen gemaakt uit de polderklei. Om iets te bouwen dat velen nooit “af” zouden zien. Echter de wetenschap dat hun nakomelingen er het genot van hadden (en dat ze zo hun plaatsje in de hemel verdienden), schonk reeds afdoende voldoening. Een perfect pleidooi van een duurzame ontwikkeling. Een volmaakte antithese van de Latijnse spreuk *carpe diem*. Een lokale illustratie van de wijsheid van de Amerikaanse indianen als zouden we de wereld niet erven van onze ouders maar te leen hebben van onze kinderen. Erf-goed pur sang.

(naar: Gorbatsjov, 2002)

9.4 De menselijke kust

De gedesorienteerde kust

Niet alleen stapelen we de schulden op. Willens nillens, of we het nu leuk vinden of niet, is de kust bovendien ‘getemd’. Is de kust van een dynamische wildernis tot een statische parkstad getransformeerd. Een schim van wat ze ooit was.

²⁵ de gemiddelde voetafdruk van een Belg is 7,47 ha (WWF, 2014) – de kustgemeentes (excl. Zeebrugge) tellen 216 916 inwoners (NIS), bovendien telt de kust ruim 28 miljoen overnachtingen (wat een equivalent van 77.000 inwoners genereert)

Enkele kustbeelden van deze 'nieuwe kust' :

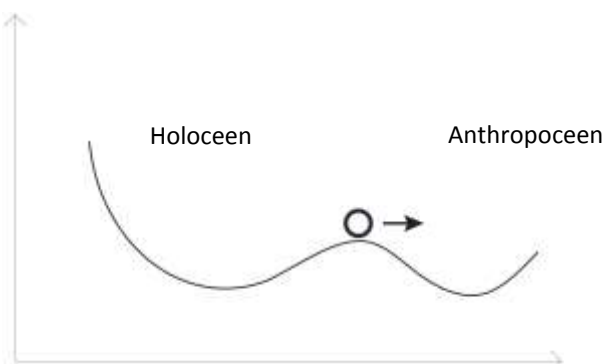
- de zieke kust : initieel symbool voor een gezondheidskuur (van thermaal elitair toerisme tot vakantiekolonies), transformeerde de kust & zee in de 20^e eeuw zelf in een zieke patiënt (grijsbleek beton, oliezwarte vogels, ...);
- de gemaakte kust : initieel de resultante van de immer voortdurende krachtmeting tussen zee en land, thans de resultante van een bouwdrift zowel stedelijke context als agrarische context (land-bouw), het natuurlandschap getransformeerd in een cultuurlandschap / stedelijk landschap;
- de versnipperde kust : eens een continuüm, een mozaïek van biotopen, thans een afgelijnde en versnipperde kust (een scherpe mozaïek van bouwpercelen, infrastructuur, schaarse open ruimte en dito eigendoms- en institutionele grenzen – zelfs op zee transformeerde de vierdimensionale zee in een tweedimensionaal gezoneerd plan);
- de vergrijsde kust : eens een gezonde mix van oud en jong, thans vergrijzen de bouwstenen van de kust (zowel haar fauna als flora, haar water, ... maar ook haar bevolking) in sneltempo;
- de immobiele kust (naar Uyttenhove, 2011) : ooit het toonbeeld van dynamiek (van wandelende duinen tot rondreizende toeristen) thans dichtgeslibd (van zeebodems tot autostrades);
- de zwakke kust : eens het strijdtoneel van heroïsche strijd land en zijn bewoners versus de zee, een wedstrijd die steevast op een draw uitdraaide, thans liggen beide partijen schier uitgeteld in de touwen (van verzwakte natuur tot verzwakte kustverdediging);
- de grootschalige kust : eens het toneel voor grootschalige dynamische processen, thans thuis voor antropogene schaalvergroting (landbouw, toerisme, haven, ...) wat paradoxaal leidde tot minder soorten, minder landbouwers, minder vissers, minder schepen (met weliswaar meer lading), ... ;
- de anonieme kust : eens de muze van kunstenaars als James Ensor, thans vervaagd tot een schim van wat het ooit was, de identiteit van de kust werd afgevlakt – gehomogeniseerd – gebanaliseerd.

Wie met de hond slaapt, krijgt zijn luizen gaat het gezegde. Ook zo aan de kust. De kust wendde haar blik teveel naar het oosten (ware het niet Mekka of Jeruzalem, weze het het wel Brussel of ? ? ?) en werd kortom in hetzelfde bedje ziek. *Wordt de 21^e eeuw de eeuw waarin we terug onze blik naar het westen, richting de zee richten ?*

Het Anthropoceen, een nieuw geologisch tijdperk, dient zich aan

De kust is illustratief voor een breder verhaal, een verhaal van een wereld die een nieuw geologisch tijdperk ingaat : het Anthropoceen. De mensheid met haar groeiende bevolking én haar groeiende ecologische voetafdruk heeft immers zoals we zagen met "the great acceleration" een significant en exponentieel toenemend effect op de ecosystemen en haar diensten (o.m. MEA, 2005; Steffen et al, 2011).

Stoermer & Crutzen (2000) stellen dat zonder grootschalige catastrofes als de uitbarsting van een vulkaan, de uitbraak van een pandemie of de impact van een asteroïde de mensheid de komende millennia (en mogelijks zelfs langer) dé belangrijkste geologische impact zal genereren op de planeet. Hun analyse luidt dan ook dat na het geologische tijdperk Holoceen (dat zich aandient na de laatste ijstijd ca. 12 à 10.000 jaar terug) zich een nieuw geologisch tijdperk aandient, het 'Anthropoceen'. De term slaat niet enkel op de biofysische impact maar ook op de socio-economische veranderingen (Steffen et al, 2007). Het Anthropoceen omvat immers alle wijzigingen aan het aarde-systeem. Van verstedelijking tot impact op de koolstof- en nutriëntenkringlopen.

Think global, observe local / coastal

De mens heeft wereldwijd én aan de kust zijn voetafdruk nagelaten, de wereld als een mondiale Christo als het ware in een man-made omhulsel ingepakt. Een trend die in bijzonder zichtbaar is aan de kusten, wereldwijd én bij ons :

- de wereldbevolking steeg de afgelopen eeuwen tot ruim 7 miljard bewoners, de helft woont op 60 km afstand van een oceaan (www.unep.be)
- meer dan de helft van die wereldbevolking woont in steden, drie vierde van 's werelds megapolissen zijn kuststeden (ww.unep.be)
- jaarlijks wordt globaal ruim één vierde van de jaarlijkse productie uit 's werelds oceanen en zeeën gevestigd (ww.unep.be)
- ...
- vandaag telt onze kust geen zandkorrel meer die niet door de mens beïnvloed is (elke kilometer strand telt wel ca. 100 kg afval, het merendeel plastics)
- vandaag stroomt uit het West-Vlaamse hinterland geen druppel water meer naar de zee zonder de 'tussenkost' van één of meer 'kunstwerken' (sluizen – spuicomplexen – ...)
- vandaag is zeldzame natuur aan onze kust maar levensvatbaar dankzij menselijke tussenkost ('natuurbeheer') zoals de aanleg van een sterneneiland, het maaien en ontstruwelen van duinpannes, ...

De polder is een verademing omdat er zo weinig mensen wonen en de kale vlakte door betrekkelijk weinig obstakels verstoord wordt. Maar nooit vergeet ik dat dit een op en top cultuurlandschap is, eeuwen geleden door landbouwers en monniken van de zee afgepakt.

De polder heeft niets met spontane natuur of wildernis te maken.

Getij en zeezout, slikken en schorren zijn verbannen. Het landschap is de vrucht van boerenlabour.

Wilde dieren en planten die er tussen mens en vee leven, kwamen als kolonisten in dit artificiële land.

Desmet, 1994

9.5 De kwetsbare kust

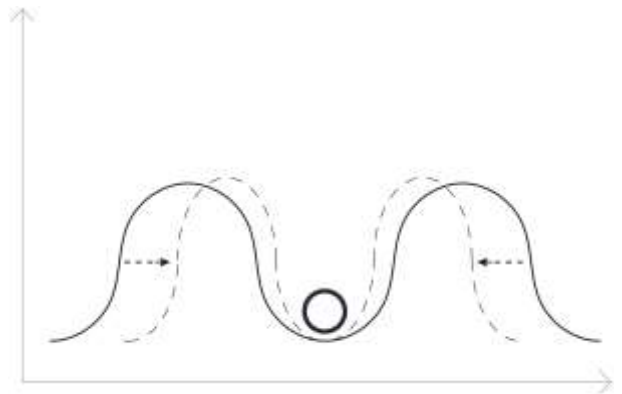
Met de term 'Anthropoceen' drukken wetenschappers ons met de neus op de feiten. Het Holoceen, dat millennia 'garant' stond voor een relatief stabiel leefmilieu, ligt achter ons. Het concept Anthropoceen wijst de mensheid op fundamentele uitdagingen die verder reiken dan 'slechts' milieuproblemen. De mens, ooit een jager-verzamelaar, wordt immers geofysische kracht (Williams et al, 2011) en aldus rentmeester van de planeet. In kusttermen gesteld : de mens wordt van één van de vele bewoners aan de kust dé beheerder van de kust.

De vaststelling 'de mens als dé geofysische kracht van de planeet / de kust' kan niet overschat worden. De vaststelling noopt ons immers om onszelf een spiegel voor te houden. Ons de vraag te stellen of we überhaupt goed bezig zijn. De geschiedenis van de kust leert dat dit een zeer dubbel beeld is. Weliswaar is – vanuit een antropocentrisch oogpunt – de welvaart met rasse schreden vooruit gegaan, het kwam met zoals we zagen een groot kostenkaartje (waarvan we wellicht slechts de top van de ijsberg zien). Vanuit een systeemanalyse moet echter de objectieve vaststelling geponereerd worden dat de kust thans kwetsbaarder werd (en niet alleen vanuit een risico-analyse naar overstromingen).

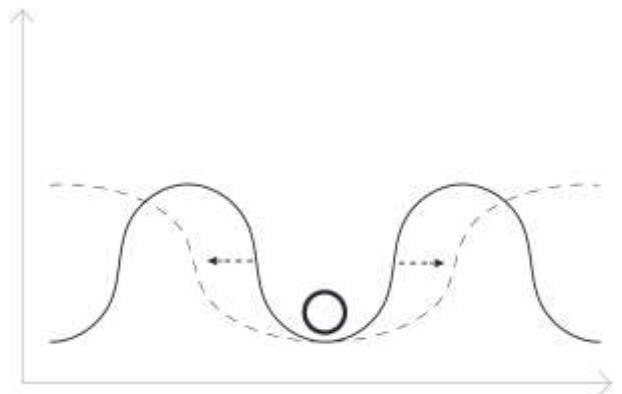
De weerbare versus de veerkrachtige kust ²⁶

De stelling dat de kust 'kwetsbaar' is, kan verrassend zijn. Echter zoals gesteld is veerkracht niet te verstaan als het terug op plooi komen van een veer na een belasting. Evenmin is veerkracht synoniem voor de afwezigheid van verandering. Integendeel veerkracht in een systeembenadering is juist het herkennen van verandering a.h.v. kantelpunten – cycli - ... Veerkracht is juist het afwegen van systeemcomponenten, het openhouden van opties (adaptatie), het zoeken van nieuwe opties als het systeem niet-volhoudbaar is (transformatie). Veerkracht ('resilience') is kortom niet te verwarren met weerstand ('resistance').

Deze (klassieke) Newtoniaanse misperceptie wordt bestempeld met het concept 'engineering resilience' / 'resistance' dat een omschrijving geeft van het begrip 'weerstand' en symbool staat voor een klassieke risicobenadering. Waarbij als het ware een kapotte motor de ingenieur een zo spoedig mogelijk herstel naar de oorspronkelijke situatie beoogt. De begrippen 'substitueerbaar' (de mogelijkheid om componenten te vervangen met identieke kopijen) en 'maximalisatie' (het inzetten op het vergroten van één systeemcomponent) spelen hierbij een cruciale rol. Deze benadering streeft dan ook naar een statisch evenwicht, een fixatie van het evenwicht. De vallei wordt hierdoor niet breder maar smaller (de vallei krimpt). Het is kortom – zoals met dijken – alles of niks. Survive or collapse.

Veerkracht en 'ecological resilience' vertrekken daarentegen van inzichten in het systeem en in bijzonder de interacties tussen stabiliserende en destabiliserende processen. Onvoorspelbaarheid (de aanwezigheid van zwarte zwanen) is eerder regel dan uitzondering doch is niet per definitie een probleem dankzij de zelforganiserende kenmerken van systemen. Verstoringen zijn dan ook opportuniteiten om te leren en te verbeteren. De vallei wordt dus breder en stressfactoren zorgen voor verstoring doch minder snel voor een regime shift. Of hoe veerkracht in sporttermen geen boksen (i.e. het absorberen – incasseren van energiestromen) maar judo (i.e. het kanaliseren van energiestromen) is.

Om Helmer et al (1996) te citeren : veerkracht aan de kust is de kunde om flexibel om te gaan met natuurlijke en sociale dynamiek in het kustgebied.

Meadows (2008) plaatst dan ook tegen veerkracht de begrippen broosheid ('brittleness') en stijfheid ('rigidity'). Taleb (2012) introduceert in deze context het concept 'antifragiliteit' (2012)

Antifragiliteit is méér dan veerkracht of robuustheid. Het veerkrachtige absorbeert schokken en blijft onveranderd. Het antifragiel wordt er beter van. Deze eigenschap ligt ten grondslag aan alles wat in de loop van de tijd is veranderd : evolutie, cultuur, ideeën, technologische innovatie, ...

²⁶ Deze tekst is gepuurd uit onderzoek naar het concept 'veerkracht' als gepubliceerd door o.m. Carpentier et al (2001), Holling & Gunderson (2002), Holling (1973), Klein (2002) en Peterson et al (1998) (deze laatste paper vormde ook de inspiratie voor de figuren).

Het mechanische – gecompliceerde	Het organische – complexe
Noodzaak aan reparatie & onderhoud	Zelfherstel - zelforganisatie
Haat toevallige variatie	Houdt van toevallige variatie (kleine variaties)
Geen of weinig onderlinge afhankelijkheden	Veel onderlinge afhankelijkheden
Stressoren veroorzaken metaalmoeiheid	Veroudering treedt slechts op door niet-gebruik
Te weinig compensatie na stress	Overcompensatie na stress

naar Taleb, 2012

De fragiele kust

Wie de geschiedenis van de kust bekijkt moet erkennen dat niet alleen te vaak sectoraal (i.p.v. systematisch) gereageerd werd maar ook dat al te vaak het pad van de minste weerstand gekozen is. Dat een echte versterking van de veerkracht eerder uitzondering dan regel is. Dat de menselijke impact zich op de diverse schaalniveaus van het kustecosysteem afspeelt en zorgt voor een “squeeze”, een krimp van de spreekwoordelijke kustvalleien. De geschiedenis van de kust lijkt kortom een bevestiging van het verhaal van de visserij dat we als ingeleide brachten. Een bevestiging van een maladaptatie i.p.v. een transformatie / transitie. Alsof de klimaatverandering opgelost zou kunnen worden met air-co's ...

- ... zo dachten we de kust te beveiligen met stenen dijken
- ... zo dachten we de natuur te redden door enkele natuurgebieden in te richten
- ... zo dachten we het waterprobleem op te lossen door pompen en kunstwerken
- ...

Enigszins paradoxaal versterkte de ogenschijnlijke ontkoppeling mens – leefmilieu / het optreden van de SES-megatrends kortom de onderlinge interdependentie (cfr supra) en ontstond en ontstaat een hypercoherent systeem met verzwakte veerkracht 'waar het wachten is op een ongeluk' (Hollings & Gunderson, 2002), een tijdbom die vroeg of laat ontploft (van der Leeuw, 2005).

9.6 De ontgoochelde kust ?

En zo komen we bij het einde van het eerste deel. De attente lezer weet dat nog één vraag is te beantwoorden :

Is deze kust een bevestiging of eerder een anticlimax op de aspiratie van Leopold II om de kust als een goudmijn te aanschouwen ?

Niet al goud wat blinkt

De metafoer om de kust als goudmijn te schouwen is an sich niet slecht gekozen. Al is het wel om redenen die de koning-bouweheer niet voor ogen had. De lokroep van de goudmijn zorgde zoals we zagen inderdaad voor een goudrush. De snelle ontginning bewees evenzo dat de goudmijn niet onuitputtelijk is. Echter de ontginning van de goudmijn vernietigde het echte kapitaal van de kust. Of beter privatiseerde en distribueerde het ontgonnen goud naar enkele lucky few goudzoekers. De kust zelf ? Die bleef achter met de (schulden)put.

Wellicht moeten we de kust dan ook niet langer zien als een goudmijn, eerder als een steenkoolmijn. Waar de mijnwerkers op de tast werken en botsten en botsen op zwarte zwanen. Waar de mijnwerkers ook moeten opletten dat ze de mijn niet te sterk exploiteren en uitgraven (de mijn zou immers kunnen instorten). Waar de kust kortom als een klimaatkanarie voor haar hinterland kan fungeren. Waar de kust ook zou moeten bewijzen dat druk an sich niet negatief hoeft te zijn. *Zijn diamanten immers niet meer dan brokken steenkool die hun werk zijn blijven doen ?*

DE KUST, (G)EEN GOUDMIJN ?

HET VERHAAL VAN EEN ANDERE KONING

De machtige wijngod Dionysus ging op een keer met zijn stoet lustige volgelingen naar Klein-Azië. Daarbij trok hij door het land Phrygië, waar koning Midas heerste.

Dionysos was dankbaar voor al het goede dat Midas voor zijn oude vriend gedaan had, en zei tegen hem dat hij een wens mocht doen die zeker vervuld zou worden. Toen zei de dwaze Midas: "Dan zou ik willen dat alles wat ik aanraak onmiddellijk in goud verandert."

Dionysus was wel teleurgesteld dat Midas zo'n ontzettend dwaze wens uitsprak, maar hij was door zijn woord gebonden en hij stond hem toe wat hij vroeg. Dolgelukkig ging Midas weg en brak meteen een takje van een nabije eikenboom af. En kijk, het takje veranderde in zijn vingers in puur goud! Hij plukte rijpe aren van het veld en rijpe vruchten van de bomen en alles werd goud, puur goud. Verrukt liep hij zijn paleis binnen en raakte daarbij de deurposten aan. Ze fonkelden in de zon, ze waren ineens van goud! Zelfs het water waarin hij zijn handen doopte werd goud! De tocht had hem hongerig gemaakt en dus beval Midas zijn dienaren hem een maaltijd te brengen. Goed gemutst ging hij aan tafel zitten, waarop heerlijk wit brood en geurig gebrad op hem wachtten. Zijn hand greep naar het brood, maar de heilige gave van de godin Demeter veranderde tussen zijn vingers in blinkend hard metaal. Toen pas zag Midas in hoe verschrikkelijk de gunst was die hij van de god had gesmeekt. Hij verwenste zijn dwaasheid, die hem te midden van onmetelijke rijkdom tot de hongerdood veroordeelde. In zijn wanhoop sloeg hij zich tegen het voorhoofd en het verschrikkelijke gebeurde: zijn voorhoofd werd van goud, hard en blinkend.

Toen hief de ongelukkige Midas zijn handen smekend naar de hemel en riep: "Vader Dionysus, heb genade! Vergeef me de zondige begeerte en ontnem me deze ongeluk brengende gave!".

bron : http://www.beleven.org/verhaal/koning_midas

DEEL 2

EEN ANTROPOCENTRISCHE KIJK OP DE KUST

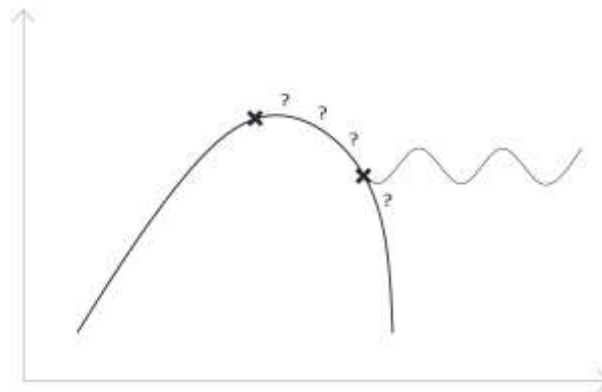
GRENZEN AAN HET GEDULD (?)

*For it so falls out
That what we have, we prize not the worth
Whiles we enjoy it, but being lack'd and lost
When, then we rack the value, then we find
The virtue that possession would not show us
While it was ours*

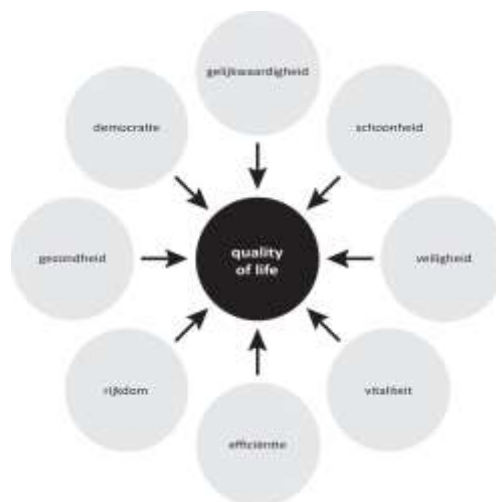
William Shakespeare, Much Ado about Nothing

Introductie

In het vorig deel hebben we gefocust op het (al dan niet) bestaan van grenzen aan de groei. Aan de hand van het verhaal van vier bouwstenen (ruimte – sediment – water – biodiversiteit) konden misschien geen harde, kwantificeerbare grenzen gedefinieerd worden, de vaststelling dat er fundamentele wijzigingen ('regime shifts') optraden alsook dat deze gelinkt zijn aan de snelgroeïende kustbevolking en -economie is onbetwistbaar. Ook de impact van nieuwe technologieën bleek niet te onderschatten en dit betekende in de praktijk veeleer een lock-in. Veelal noopten die ook tot transformaties van het maatschappelijk bestel. Ook al lag de nadruk op het ecologisch plafond, een embryonale analyse inzake de sociale fundering wijst ook op een geërodeerde fundering (getuige o.m. de onevenwichtige bevolkingspyramide). De vraag of we dan ook voorbij een kantelpunt beland zijn, of er sprake is van een 'overshoot' dient dan ook (voorzichtig) positief beantwoord te worden. De draagkracht van de kust in ecologisch en sociologisch perspectief is aangetast en wellicht zelfs overschreden.

Draagkracht is echter ook een cultureel bepaald begrip. De draagkracht wordt niet alleen bepaald door wat de aarde / de kust kan leveren en verwerken, maar ook door wat mensen kunnen en willen (ver)dragen (Tellegen, 2004). Onderzoekers hanteren dan ook vaak het concept "quality of life" – "leefbaarheid" (i.p.v. het concept "environmental quality"), een antropocentrisch – mensgericht paradigma dat eerder gericht is op de belangen van individuen. Deze leefbaarheid is meer dan de milieu-dimensie en omvat ook socio-culturele aspecten als o.m. veiligheid, schoonheid, gelijkwaardigheid en democratie. (Allaert, 2009 - figuur)

Naast ecologisch-fysische facetten zijn er kortom ook maatschappelijke componenten die in de weegschaal liggen als we een echte 'State of the Coast' wensen op te maken. In dit deel onderzoeken we aan de hand van een bevraging bij beleidsmakers het gevoerde kustbeleid en die maatschappelijke appreciatie.

In een oneliner gesteld :

Van grenzen aan de groei naar grenzen aan het geduld ?

1 De statistische kust

Ter ingeleide brengen we in dit eerste hoofdstuk enerzijds een procesmatige reflectie op het gevoerde onderzoek (de bevroegde kust) als anderzijds een reflectie op de hoofdlijnen van de resultaten van de bevraging (de problematische kust & de ambitieuze kust). Uit deze grove resultaten puren we vervolgens een model (de concluderende kust) dat de leidraad wordt voor de andere hoofdstukken van dit deel.

1.1 De bevroegde kust

In de periode februari – april 2015 werden 99 beleidsmakers bevroegd naar hun evaluatie en aspiraties van het gevoerde / te voeren kustbeleid.

Het vertrekpunt was het deels hernemen van een bevraging die in mei – juli 1997 georganiseerd werd. Het onderzoek werd destijds uitgevoerd als een post-doctoraal onderzoek waarbij 100 personen (politici (20), ondernemers (20), wetenschappers – milieubeschermers (20), bewoners (20) en toeristen (20)) bevroegd werden (De Ruyck et al, 2001).

Focus op de participanten

De bevraging in 2015 focuste eerder ‘slechts’ op beleidsmakers (in brede betekenis) wat resulteerde in volgend deelnemersveld :

- politici (19), i.e. democratisch verkozen mandatarissen die representatief zijn voor de diverse beleidsniveaus die aan de kust actief zijn (leden College van Burgemeester en Schepenen (12), leden deputatie (4), Vlaams en federaal volksvertegenwoordigers (3 – waarbij 1 volksvertegenwoordiger ook actief als schepen) en kabinet van de federaal staatssecretaris voor de Noordzee (1))
- ambtenaren (22) werkzaam op de diverse beleidsniveaus (lokaal – provinciaal – Vlaams – federaal) en diverse beleidsdomeinen (ruimtelijke ordening, leefmilieu en natuur, mobiliteit & havenbeleid) die aan de kust actief zijn
- economische stakeholders (27) werkzaam in de diverse economische actoren aan de kust (vastgoed – toerisme – haven – maritiem - ...) en dit vanuit diverse invalshoeken (werkgever- & vakbond vertegenwoordiging, ondernemer, economisch forum (bvb. RESOC), ...)
- middenveld (12) * zowel medewerkers van natuur- en milieubescherming (8) alsook medewerkers van erfgoed en cultuur-verenigingen (4)
- wetenschappers (10) *
 - * initieel was de idee om deze twee groepen – zoals in 1997 – samen te nemen, echter bij statistische verwerking bleken de resultaten bij diverse thema’s toch verschillende accenten bloot te leggen (wat in bijzonder relevant bleek voor een reflectie naar het mariene beleid)
- MINA-raad (9) waar initieel de idee was om meerdere MINA-raden te bevragen, bleek – bij navraag bij de diverse kustgemeentes – slechts 1 MINA-raad (Bredene) samen te komen tijdens de looptijd van het onderzoek.

We verwijzen voor de namen van de participanten naar bijlage 2.2.

In reflectie tot het onderzoek in 1997 kan dan ook geconcludeerd worden dat de categorieën ‘bewoner’ en ‘toerist’ geschrapt zijn en dat ‘ambtenaar’ toegevoegd werd.

Bij de selectie van de deelnemers werd ook gewaakt over

- de aanwezigheid van participanten die ook actief zijn op zee (22) (in bijzonder bij de wetenschappers (7) is dit als geslaagd te bestempelen), dit betekent weliswaar ook de facto dat landthema’s (waar elkeen een mening over kon pomen, hetzij professioneel hetzij privé-matig) relatief zwaarder doorwegen in de bevraging

- de aanwezigheid van participanten die reeds enige tijd het kustbeleid actief opvolgen – in bijzonder dient gewezen te worden op de aanwezigheid van 22 “anciens” (personen met 20 jaar of meer kustervaring op het CV)
- een representatie naar de diverse beleidsdomeinen die hun stempel drukken op de kust, in casu kunnen de vertegenwoordigers professioneel als volgt onderverdeeld worden (sommige participanten zijn actief in meerdere domeinen)

Natuur – Leefmilieu	Economie	Toerisme	Mobiliteit	Kust- verdediging	Vastgoed – Ruimtelijke Ordening	Beleid
22	23	10	5	5	19	25

Naar profiel van de deelnemers kan afrondend ook vastgesteld worden dat

- 55 participanten woonachtig zijn aan de kust, 44 participanten wonen in niet-kustgemeentes
- het opleidingsniveau een oververtegenwoordiging van masters (71) t.o.v. bachelors (23) en niet-hoger opgeleiden (4) kent
- qua leeftijd 9 bevrageden in de categorie 20 – 35 jaar, 44 in de categorie 35 – 50 jaar, 41 in de categorie 50 – 65 jaar en 5 in de categorie 65+ vielen.

Focus op de methodiek

De onderzoeken in 1997 en 2015 hanteren – voor het merendeel – open vragen waarbij kortom gepolst werd naar spontane antwoorden wat zowel voor- als nadelen kent. Het grootste voordeel is dat – ook gelet op het niet-op-voorhand-bezorgen van de vragenlijst – een participant zo te kennen geeft wat de belangrijkste thema’s voor hem/haar zijn. Als nadeel kan opgeworpen worden dat thema’s – die andere participanten opwerpen en die ook gedeeld worden (doch in mindere prioriteit waardoor deze door de mazen van het spreekwoordelijke net belanden) – hierdoor wel onderbelicht worden. Het onderzoek is dan ook bijzonder relevant als een vinger-aan-de-pols en is te beschouwen als een complementaire aanvulling op klassieke indicatoren (zoals besproken in deel 1) welke geen maatschappelijke appreciatie uitdrukken.

De bevraging werd in de regel persoonlijk overlopen met de bevrageden waarbij een bevraging meestal 40 minuten à 1 uur duurde, opgebouwd volgens volgend stramien :

- een introductie waarbij – met als opzet de creatie van een ‘verkoopsklimaat’ – o.m. gewezen werd op het opzet van het onderzoek en waarbij ook expliciet de confidentiële behandeling van de resultaten die gepuurd werden uit het gesprek meegedeeld werd (wat maakte dat in het vervolg van het gesprek ook zeer openhartig werd geantwoord)
- de eigenlijke bevraging (variërend van 24 minuten tot 1 uur 26 minuten – gemiddeld 42 minuten)
- een nabespreking waarbij vaak een evaluatie van de vragen, een reflectie naar de eerste resultaten, e.d.m. volgde. In bijzonder bij personen die al langer actief zijn aan de kust, werd bovendien ook gepolst naar hun evaluatie van de periode 1997 – 2015. Of hoe de nabespreking nog extra inzichten verschafte in de achterliggende motivaties bij de antwoorden.

Dit is significant verschillend t.o.v. 1997 waar een bespreking 10 à 55 minuten in beslag nam (en waarbij ook telefonisch contact werd genomen). Enerzijds komt dit door de uitgebreidere vragenlijst (zie volgend). Anderzijds doordat thans ook dieper gepolst werd naar motieven voor antwoorden wat maakt dat thans nuances beter te maken zijn. Ten bewijze van dit laatste kan gewezen worden op het feit dat huidige bevraging in ca. 11.500 ingevulde datavelden resulteerde.

Slechts bij de bevraging van de MINA-raad werd gewerkt met een schriftelijke vragenlijst, echter deze werkwijze dient als minder succesvol geëvalueerd te worden omdat o.m. de gedetailleerdheid van de antwoorden minder is (gemiddeld 60% minder aangekaarte thema’s) alsook bleek het onmogelijk om motivaties te puren.

De verwerking van de verkregen data gebeurde in twee stappen. Ten eerste een beknopte transcriptie van de gesprekken [sommige genoteerde quotes worden integraal – doch wel anoniem – weergegeven in deze publicatie, u herkent deze quotes aan een cursief en gecentreerd lettertype]. Vervolgens een invullen van een databestand (Excel 2013) waarbij in een volgende stap (draai)tabellen ten dienste van deze publicatie gepuurd konden worden.

Focus op de vragenlijst

De vragenlijst (zie bijlage 2.1) die gehanteerd werd, was opgebouwd uit 5 delen :

1. een algemene vraagstelling waarbij gepolst werd naar persoonlijke achtergronden (opleiding – woonplaats – leeftijd)
2. een evaluatie van het gevoerde kustbeleid (zowel algemeen alsook met specifieke focus op het natuurbeleid en het beleid ruimtelijke ordening)
3. een evaluatie van de problemen waarbij ook afrondend specifiek gepolst werd naar een evaluatie van beleidsthema's als o.m. tweede verblijven (dit werd bewust niet vroeger gevraagd, bvb. aansluitend bij de evaluatie van het kustbeleid, om de antwoorden op de vraagstelling over de problemen niet te beïnvloeden)
4. een reflectie naar de beleidsambities – de gewenste toekomstvisie
5. een specifieke vraagstelling naar het thema klimaatadaptatie (ook naar dit thema werd bewust niet eerder gepeild om bevrageden niet te beïnvloeden bij hun antwoorden, zowel naar probleemstelling als beleidsambitie).

De kern van de bevraging (probleemstelling – beleidsambities) uit 1997 werd zodoende gerespecteerd, echter met volgende verschillen :

- sommige thema's als het Ruimtelijk Structuurplan voor de Kustzone (dat een stille dood stierf) werden niet langer als relevant bestempeld
- sommige thema's werden niet bevraged in 1997 doch werden thans wel opportuun geacht
 - o in bijzonder werd zo een vragenluik over klimaat(adaptatie) toegevoegd (een thema dat in 1997 integraal ontbrak bij de geponeerde antwoorden doch sindsdien aan actualiteit won)
 - o alsook werd gepolst naar een evaluatie van het in 1993 goedgekeurde Duinendecreet (wat in 1997 sterk de stempel drukte op de bevraging zowel naar probleemstelling als beleidsaspiraties)
 - o er werd ook gepolst naar de definiëring van de kustzone daar sinds 1997 diverse evoluties – o.m. de ontwikkeling van het Noordzeebeleid – zich voltrokken terwijl uit de bevraging in 1997 een overgewicht bleek aan strand- & duin-thema's

Of hoe kortom in het onderzoek bewust bijkomend op specifieke beleidsthema's focuste als extra vinger aan de pols om zo nog scherper tendensen (of het gebrek aan tendensen) tussen 1997 en 2015 te kunnen detecteren.

1.2 De problematische kust

De problemen anno 2015

De resultaten van de bevraging in 2015 geven volgend beeld naar de problemen die de bevrageden aankaarten

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
1	Te weinig bescherming / beschermd	26%	41%	19%	92%	100%	56%	45%
2	Overbebouwd - druk op open ruimte	11%	41%	44%	75%	60%	67%	44%
3	Fragmentatie - versnippering bevoegdheden	26%	50%	59%	33%	60%	22%	44%
4	Gebrek aan één gemeenschappelijke visie	21%	41%	33%	75%	80%	22%	41%
5	Betaalbaar wonen	32%	45%	41%	25%	20%	33%	35%
6	Kritiek op werking lokaal bestuursniveau	26%	32%	48%	42%	20%	0%	32%
7	Kustveiligheid - Klimaatverandering	26%	32%	26%	17%	40%	22%	27%

8	Atlantikwall - ruimtelijke kwaliteit	37%	27%	41%	25%	0%	0%	27%
9	Vergrijzing (demografie)	37%	27%	41%	17%	0%	0%	26%
10	Ontgroening (demografie)	37%	32%	30%	25%	10%	0%	26%
11	Nood aan extra economisch beleid	37%	18%	41%	25%	0%	0%	25%
12	Mobiliteit	26%	27%	41%	25%	0%	0%	25%
13	Geen geïntegreerd denken	0%	45%	22%	25%	40%	0%	23%
14	Nood aan extra toeristisch beleid	37%	5%	41%	0%	0%	0%	19%
15	Spanningsveld tweede verblijven	5%	27%	11%	25%	0%	67%	19%
16	(Kans)armoede	16%	9%	33%	8%	10%	0%	16%
17	Verouderd vastgoed patrimonium	16%	9%	30%	25%	0%	0%	16%
18	Overrecreatie	5%	0%	7%	58%	10%	44%	15%
19	Gebrek aan politieke moed	0%	14%	15%	17%	30%	11%	13%
20	Geen strikte toepassing van wetten en plannen	0%	5%	7%	17%	30%	22%	10%
21	Overbevising / impact boomkorvisserij	5%	0%	0%	25%	30%	22%	9%
22	Gebrek aan erfgoed-beleid	5%	5%	19%	17%	0%	0%	9%
23	Afval - plastic soup / zwerfvuil	5%	5%	11%	8%	10%	11%	8%
24	Teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven	0%	0%	11%	17%	0%	22%	7%
25	Toeristische pieken (leefbaarheid)	11%	5%	7%	0%	0%	11%	6%

De problemen anno 1997

De bevraging in 1997 resulteerde in volgend beeld :

	Thema	Politicus	Econ.	Middenv. + Wet.	Bewoners	Toeristen	TOTAAL	2015
1	Te weinig bescherming / beschermd	85%	75%	100%	70%	80%	82%	1 (=)
2	Overbebouwd - Atlantikwall	75%	55%	95%	85%	90%	80%	2 / 8 (=)
3	Geen strikte toepassing van wetten & plannen	80%	75%	90%	45%	40%	66%	20 (-)
4	Grondspectatie – Druk bebouwing op de open ruimte	60%	45%	75%	50%	75%	61%	/
5	Gebrek aan structurele plannen	70%	70%	90%	40%	25%	59%	4 (+)
6	Fragmentering van duinen	50%	35%	65%	50%	80%	56%	/
7	Druk van gemotoriseerd verkeer	45%	60%	30%	75%	70%	56%	12 (-)
8	Overrecreatie	50%	30%	90%	60%	45%	55%	18 (-)
9	Toeristische pieken	60%	20%	65%	50%	45%	48%	25 (-)
10	Decreten en plannen niet juridisch sluitend	65%	30%	60%	25%	20%	40%	/
11	Kritiek op werking lokaal beleidsniveau	45%	30%	60%	5%	0%	28%	6 (+)
12	Degradatie polder-duin-overgang	50%	0%	45%	0%	40%	27%	/
13	Teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven	40%	5%	40%	30%	15%	26%	24 (-)
14	Conflicten tussen sectoren & actoren	35%	30%	35%	10%	5%	23%	/
15	Fragmentatie – versnippering bevoegdheden	35%	30%	40%	5%	0%	22%	3 (+)
16	Vervuiling van lucht of water	15%	10%	10%	30%	40%	21%	/
17	Verouderd vastgoed patrimonium	25%	55%	15%	0%	10%	21%	8 (+)
18	Te weinig geld voor natuurbehoud	40%	5%	55%	5%	0%	21%	/
19	Winning grondwater in de duinen	25%	0%	60%	5%	5%	19%	/
20	Te weinig communicatie naar de burger	20%	25%	25%	15%	0%	17%	/
21	Lage toeristische kwaliteit	10%	55%	5%	10%	0%	16%	/
22	Trage – onlogische – corrupte politieke beslissingen	20%	25%	25%	10%	0%	16%	/
23	Te weinig toeristische investering	5%	55%	0%	10%	0%	14%	/
24	Illegale campings in de duinen	35%	0%	20%	0%	0%	11%	/
25	Te weinig sensibilisatie / informatie	5%	35%	10%	0%	5%	11%	/

De vergelijkende kust

Een detailanalyse volgt in de volgende hoofdstukken, echter op hoofdlijnen kunnen we volgend concluderen :

- in 1997 is het na-ijlen van (het maatschappelijk debat omtrent) het Duinendecreet nog duidelijk zichtbaar, veel thema's zijn te linken aan de bebouwingsdruk op de duinen – het scepticisme over het al dan niet slagen van het Duinendecreet leefde nog sterk. In 2015 is het stof van het Duinendecreet duidelijk gaan liggen. Meer zelfs, het Duinendecreet heeft meer resultaten opgebracht dan verwacht (dit blijkt uit een detailanalyse – zie verder) waardoor politici, economische stakeholders en (in mindere mate) ambtenaren minder de nood aan bijkomende natuurbescherming ervaren (terwijl dit voor wetenschappers en middenveld nog steeds hoog op de agenda zou moeten staan)
- in 2015 lijken de uitdagingen daarentegen complexer of beter diverser – waar in 1997 de thema's sterk gelinkt zijn aan de druk van de bebouwing op de duinen (met ook reflecties naar het institutionele kader) – beslaan de probleemstellingen een breder maatschappelijk spectrum. Frappant is dat twee thema's (leefbaarheid en klimaatverandering) als het ware uit het niets meteen hoog de beleidsagenda bereiken
- aansluitend moet ook opgemerkt worden (al komt dit in de samenvattende tabel minder sterk tot uitdrukking) dat de kustproblemen zich anno 2015 niet langer in hoofdzaak beperken tot de kust als 'strand en duinen'-gebied (cfr. 1997) doch zich thans ruimer uitstrekken en thema's aankaarten die ook de polder als de Noordzee (ecologisch & economisch) omvatten als waarbij ook het stedelijk weefsel (sociaal & sociologisch) op de korrel wordt genomen door de bevrageden
- wel een rode draad in de probleemstellingen is dat in 1997 alsook in 2015 het institutionele kader meermaals opduikt, meer zelfs in 2015 neemt dit zowel in aantal als in prioriteitstelling toe
- afrondend is op te merken dat zowel in 1997 als in 2015 de achtergrond van de bevrageden een belangrijke rol speelt. Zo wijzen politici en economische stakeholders vaker op de nood aan toeristische en/of economische stimuli (terwijl dit – in 2015 – een non-thema is bij wetenschappers en MINA-raad). Te onderstrepen is evenwel dat achtergrond minder speelt bij thema's als leefbaarheid en klimaatverandering (hier lijkt een breed draagvlak voor, zoals in 1997 het natuurthema kende).

1.3 De ambitieuze kust

De oplossingen anno 2015

Gevraagd naar een toekomstvisie voor de kust / naar oplossingen, is dit de top twintig :

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
1	Totaalvisie op de kust	47%	73%	41%	67%	80%	0%	53%
2	Klimaatadaptatie - Kustverdediging	26%	64%	19%	58%	90%	33%	43%
3	Een duurzame ontwikkeling - evenwicht	47%	55%	30%	42%	50%	0%	39%
4	Werken aan een duurzame mobiliteit	26%	36%	52%	17%	10%	0%	30%
5	Bestuurlijke samenwerking - integratie	21%	50%	37%	8%	20%	0%	28%
6	Stoppen aansnijden open ruimte	32%	32%	19%	33%	20%	22%	26%
7	Meer natuurbescherming	16%	23%	4%	58%	60%	33%	25%
8	Inzetten op kwalitatiever toerisme	53%	5%	41%	8%	10%	11%	25%
9	Wonen in eigen streek (gezinnen & jongeren)	26%	27%	26%	42%	10%	0%	24%
10	Inzetten op economische ontwikkeling	16%	27%	30%	0%	20%	11%	20%
11	Visie consequent uitvoeren	16%	14%	26%	17%	10%	0%	16%
12	Kwalitatief wonen - kwalitatief patrimonium	5%	27%	26%	8%	0%	11%	16%
13	Tewerkstelling (in bijzonder v laaggesch.)	11%	14%	37%	17%	0%	0%	17%
14	Innovatie	16%	18%	22%	0%	20%	0%	15%
15	Kwalitatieve architectuur	21%	9%	19%	25%	0%	11%	15%
16	Vergrijzing - inzetten op zorgeconomie	21%	18%	11%	25%	0%	0%	14%
17	Inzetten op beeldkwaliteit - Publieke ruimte	16%	0%	22%	8%	0%	11%	11%

18	Een groter draagvlak voor een kustbeleid	0%	18%	19%	8%	20%	0%	12%
19	De integratie van land en zee-beleid	11%	5%	4%	8%	20%	0%	7%
20	Supprimeren Koninklijke Baan (lokaal)	0%	23%	0%	8%	10%	0%	7%

De oplossingen anno 1997

De bevraging in 1997 resulteerde in volgend beeld :

	Thema	Politicus	Econ.	Middenv. + Wet.	Bewoners	Toeristen	TOTAAL	2015
1	Effectieve natuurbescherming	95%	80%	100%	70%	85%	86%	7 (-)
2	Stop de bebouwing in de duinen	70%	55%	70%	65%	90%	70%	6 (-) *
3	Strikte implementatie van ruimtelijke visies	75%	70%	95%	50%	55%	69%	11 (-)
4	Lange termijn visie op de kust	65%	80%	95%	35%	30%	61%	1 (+)
5	Investerings in parkeerfaciliteiten	40%	50%	30%	65%	50%	47%	4 (-) **
6	Seizoensverbreding – o.m. door uitspelen natuurrecreatie	40%	50%	40%	30%	0%	38%	8 (+)
7	Ondersteuning van het Duinendecreet met financiële middelen	45%	15%	80%	15%	5%	32%	/
8	Sensibilisatie naar toeristen en bevolking	50%	0%	60%	40%	10%	32%	18 (-)
9	Renovatie van de badplaatsen	30%	65%	20%	10%	25%	30%	12 (-)
10	Natuurherstel en –ontwikkeling, o.m. polder	55%	10%	65%	10%	5%	29%	7 (-)
11	Integratie van de diverse beleidsniveaus	50%	30%	35%	5%	0%	24%	5 (+)
12	Duurzame ontwikkeling	30%	30%	35%	25%	0%	24%	3 (+)
13	Minder macht aan lokale besturen	40%	30%	45%	5%	0%	24%	/ ***
14	Controle op recreatie in natuurgebieden	40%	5%	40%	10%	5%	20%	/
15	Inzetten op kwalitatiever toerisme	15%	60%	0%	15%	5%	19%	8 (+)
16	Controle & monitoring van vervuiling	25%	5%	5%	25%	35%	19%	/
17	Bescherming duin-polder-overgang	45%	0%	45%	0%	5%	19%	/
18	Zonering – ruimtelijke planning	35%	25%	30%	5%	0%	19%	/
19	Andere drinkwaterbronnen aanwenden (i.p.v. grondwaterwinning duinen)	30%	0%	50%	10%	0%	18%	/
20	Meer openbaar vervoer	5%	25	15%	15%	0%	12%	4 (+) **

* i.p.v. stop bebouwing in de duinen is het anno 2015 “stop aansnijden van open ruimte gebieden”

** i.p.v. specifieke focus op openbaar vervoer en/of parkeerfaciliteiten wordt in 2015 het ruimere verhaal genoteerd (zie verder)

*** minder macht aan lokale besturen werd wel geopperd in 2015 doch zit vevat in de ruimere categorie “meer samenwerking” (zie verder)

De vergelijkende kust

Niet verwonderlijk liggen de verschuivingen in de lijn van de analyse bij de probleemstelling. Een betere bescherming van de duinen / een halt aan de oprukkende bebouwing in de duinen beheerst niet langer de top 5. Daarentegen maken beleidsthema’s als “leefbaarheid” (met thema’s als vergrijzing – zorgeconomie of ontgroening – nood aan betaalbaar wonen in eigen streek) alsook “klimaatverandering” / “kustverdediging” (waarbij 50% van die groep expliciet een lans breekt voor een natuurlijkere kustverdediging) wel een sterke opmars.

Maar er is meer. De top 5 wordt gevat door wat omschreven zou kunnen worden als een globale vraag naar een integraler holistisch kustbeleid. Waar in 1997 de thema’s nog door een zekere facetbenadering gekenmerkt worden (sectoraal dan wel geografisch afgebakend), komt thans immers een algemene

verzuchting voor een echt kustbeleid bovendien, waarbij volgens het gros van de bevrageden de thema's niet ad hoc worden getackeld doch waarbij de thema's op een duurzame leest worden geschoeid. Opmerkelijk is dat het merendeel van de bevrageden (52%) hierbij een lans breekt om dit in te bedden in een visie op de kust (waarbij zelfs 37% van die groep het concept "transitie" in de mond neemt dan wel refereert naar een volgehouden inspanning over de duur van een generatie).

Kustbeleid ? Een volgehouden inspanning van 50 jaar en meer

Opmerkelijk is tevens dat – nog frequenter dan in 1997 – de thema's een connotatie "meer kwaliteit" kennen (bvb. architectuur / woonkwaliteit / ...). Ook dit wijst op een gewijzigd paradigma in lijn van het duurzaamheidsdenken. Waar de bevraging in 1997 nog – karikaturaal gesteld – een glimp biedt op het conflictmodel (bebouwing versus duinen) is in 2015 een duidelijke pragmatische benadering – "laat ons van de kust, ja zelfs van haar bebouwing, het beste maken" – noteerbaar.

1.4 De geëvalueerde kust

De kanttekening die vanzelfsprekend gemaakt moet worden, is of er sprake is van louter een gewijzigde sense of urgency voor thema's dan wel of er effectief in de periode 1997 – 2015 thema's opgelost werden. Het antwoord is genuanceerd en verschilt van thema tot thema.

Een blik werpen op de gevraagde oplossingen in 1997 en de situatie vandaag ²⁷ levert een gemengd beeld op :

Nr	Vermeldingen	Wat werd gevraagd in 1997 ?	Is anno 2015 deze vraag ingewilligd ?
1	86%	Effectieve natuurbescherming	Ja, dankzij het Duinendecreet en andere inspanningen van de Vlaamse overheid zijn duingebieden gered Ja, voor de natuurgebieden (echter de biodiversiteit gaat nog achteruit) Nee, voor natuur buiten de natuurgebieden
2	70%	Stop de bebouwing in de duinen	Ja, er is geen uitholling Duinendecreet Nee, de percelen die niet gevat waren door het Duinendecreet (kleiner dan 2 ha) werden toch bebouwd Nee, de bebouwingsdruk verplaatste zich ook richting polder (die zo onder druk komt te staan)
3	69%	Strikte implementatie van ruimtelijke visies	Nee, een groot verschil tussen visie en implementatie
4	61%	Lange termijn visie op de kust	Nee, anno 2015 is dit nog steeds een topprioriteit (er is wel visievorming doch nog niks concreet)
5	47%	Investeringen in parkeerfaciliteiten	Gemengd, de gemeentes hebben een parkeerbeleid ontwikkeld echter de seizoenale pieken blijven voor druk zorgen
6	38%	Seizoensverbreding – o.m. door uitspelen natuurrecreatie	Ja, er vond seizoenverbreding plaats Gemengd, voor sommige bevrageden nog een tandje meer, terwijl anderen het te druk vinden

²⁷ De evaluatie vanuit het perspectief 2015 is geschied op basis van enerzijds de conclusies uit deel 1 & andere indicatoren voor de kust, als anderzijds de bevraging in 2015. Op diverse facetten – die thans zeer beknopt worden weergegeven – wordt later nog uitgebreid teruggekomen.

7	32%	Ondersteuning van het Duinendecreet met financiële middelen	Ja, in bijzonder eerste decennium na het Duinendecreet getuige knappe projecten als de afbraak van de marinebasis IJzermondig
8	32%	Sensibilisatie naar toeristen en bevolking	Gemengd, de druk van recreatie in natuurgebieden wordt door wetenschappers en middenveld als toegenomen omschreven
9	30%	Renovatie van de badplaatsen	Ja, in bijzonder naar de renovatie publiek domein werden significante stappen gezet Nee, dé uitdaging naar het gebouw-patrimonium is niet minder groot geworden
10	29%	Natuurherstel en –ontwikkeling, o.m. in de polder	Ja, bovendien werd ook op zee een natuurbeleid geïnitieerd (al is het voor sommige nog te kort schietend)
11	24%	Integratie van de diverse beleidsniveaus	Nee, hier blijft nog een lange weg te gaan, dit blijft een aandachtspunt
12	24%	Duurzame ontwikkeling	Ja, in gedachte – geïntegreerd denken is gekend en breed erkend Nee, in daden – de daad moet nog bij het woord gevoegd te worden

Om met een positieve noot te eindigen. Thema's als illegale campings, de drinkwaterproductie in de duinen (en de druk op de zoetwaterlens) of oliepollutie zijn verdwenen uit de probleemstellingen. Terecht want illegale campings als Cosmos & Jacques Junior (Westende) werden gesloopt (Herrier et al, 2005b) en nu rest er nog slechts één, nl CDSCA in Lombardsijde. Terecht want de drinkwaterproductie in de duinen is afgebouwd en/of bijgestuurd zoals we zagen in deel 1. Terecht want opgedreven controles, strengere wetgeving, ... hebben ook in de feiten geleid tot minder olieslachtoffers op de stranden (Stienen et al, 2014).

1.5 De concluderende kust

Dit hoofdstuk bood een eerste kennismaking met de bevraging in 2015 (en 1997). Diverse belangrijke verhaallijnen werden blootgelegd. Knelpunten en oplossingen werden (summier) aangekaart. ... Op basis van een eerste quick scan is merkbaar dat er sprake is van een andere kijk op het kustbeleid. De focus ligt niet langer op (de druk op) de duinen maar op een breder gedefinieerde kust waar ook thema's als leefbaarheid en klimaatverandering een prominente plaats veroverden.

Zeer kort door de bocht zou op het eerste zicht geconcludeerd kunnen worden dat anno 2015 het toetsingskader van een "duurzame ontwikkeling" zich genesteld lijkt te hebben bij de (bevrage)de beleidsmakers. Of toch een kiem (want zoals we in deel 1 zagen, is de uitdaging zeer groot). Een toetsingskader dat – dixit de gangbare opvattingen over dit concept – gevat wordt door een streven naar een evenwicht :

- prosperity – welvaart, vanuit het streven naar een efficiënte toewijzing van de (economische) troeven van de kust
- people – mensen / wel-zijn, vanuit een streven naar een rechtvaardige verdeling / toegang tot de kust waarbij sociale cohesie ook mee in de weegschaal ligt.
- planet – ecosysteem, vanuit het streven naar een handelen op een volhoudbare schaal met respect voor de integriteit van de ecosysteemcomponenten

Of gaat de boude stelling als zou de kust op het spoor gezet zijn richting duurzame ontwikkeling te kort door de bocht ? In de volgende hoofdstukken houden we deze diverse duurzaamheidsdimensies tegen het licht en graven we dieper in de berg aan verzamelde informatie uit de bevraging. We focussen niet op de klassieke thema's wel op de raakvlakken die we bestempelen

- **de kwaliteitsvolle kust** (hoofdstuk 3), op het raakvlak van people & planet, waarbij we een antwoord hopen te vinden op de vraag of er sprake is van een "kustidentiteit"

- **de waardenvolle kust** (hoofdstuk 4), op het raakvlak van planet & profit, waarbij we in bijzonder inzoomen op het concept “ecosysteemdiensten”
- **de inclusieve kust** (hoofdstuk 5), op het raakvlak van profit & people, waarbij we inzoomen op diverse spanningsvelden (bewoning – toerist; toerisme – industrie; ...) die de bevraging blootlegde.

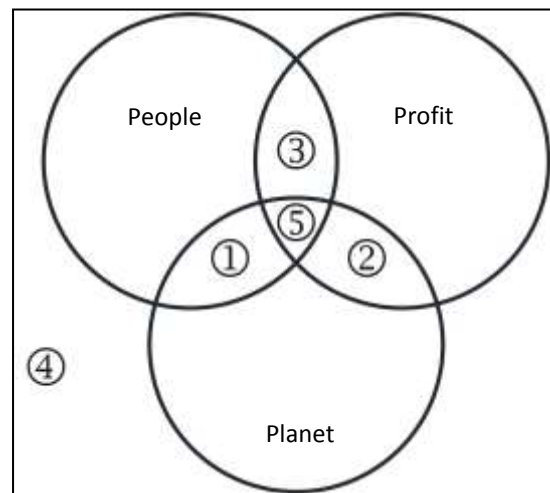
We focussen aansluitend in hoofdstuk 6, **de gestuurde kust**, op de vierde duurzaamheids-P, politics - de factor “beleid”. Immers zoals uit enkele eerste resultaten van de bevraging bleek, is dit zowel de spreekwoordelijke achillespees alsook dé sleutel tot een echt kustbeleid.

Vervolgens maken we een reflectie naar de uitdaging van het veranderend klimaat. De titel van hoofdstuk 7, **de illustratieve kust**, spreekt boekdelen : de thema’s die we in de eerdere hoofdstukken de revue lieten passeren, zullen andermaal een hoofdrol opeisen.

Afronden doen we met een overkoepelende reflectie naar **de duurzame kust** (hoofdstuk 8). Evolueert de kust inderdaad naar het grootst gemene veelvoud of is het alsnog een race naar de kleinst gemene deler ? Worden de hogere hoofdlijnen die we zo-even poneerden bevestigd ? Of zitten er addertjes onder het gras ?

Een schematische reflectie op de inhoudsopgave van deel 2

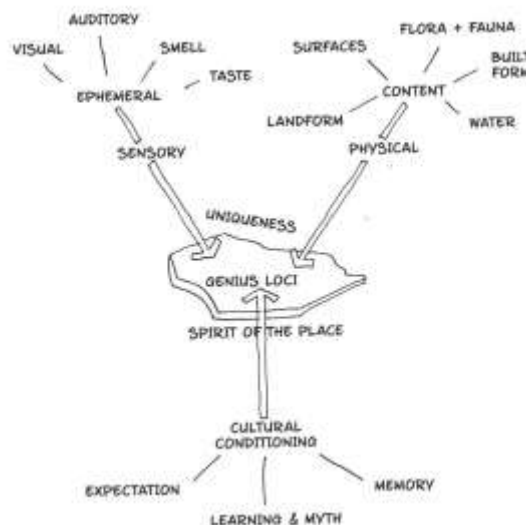
- (1) planet – people : de kwaliteitsvolle kust
- (2) planet – profit : de waardenvolle kust
- (3) profit – people : de inclusieve kust
- (4) institutionalisering : de gestuurde kust
- (5) planet – people – profit : de duurzame kust

2 De kwaliteitsvolle kust

English & Mayfield (1972) stellen dat ruimte in filosofische zin leeg is. Ruimte heeft - zo redeneren de auteurs - binding en identificatie nodig door een individu, een interactie tussen mens en omgeving om herkend te worden. Academics duiden deze interactie met het begrip de *genius loci*, de relatie tussen een specifieke lokale situatie, de herinnering aan haar verleden en bouwwerken (o.m. Rossi, 1966; Holden & Liversedge, 2014 - figuur).

Aan de kust is deze vanzelfsprekend verbonden aan de interpretatie van het landschap of beter het (zee-)zicht. De beleving en de waarden die we aan de kust geven werd én wordt haar in bijzonder toegedicht omwille van het vrije zicht op de zee en de interactie land en zee. Zonder (de invloed van de) zee geen kustspecifieke *genus loci*.

Zonder zee(zicht) geen raison d'être voor het toerisme, zo bleek immers reeds in de 19e eeuw. De zee, waar de 'natuur zonder menselijk geheugen' present lijkt te tekenen, bood immers een alternatief was voor de grijze stedelijke realiteit. De zee waar de naar het noord-westen gekeerde gevels het juiste zichtpunt op boden voor de contemplatie van een op ideale wijze door de zon verlichte zee, een marineschilderij. (Uytterhove, 2011)

Dat de kust kortom gekenmerkt wordt door een sterk herkenbare identiteit staat op zich buiten kijf. De vraag is echter of de kustzone meer is dan – karikaturaal gesteld – strand en zee(zicht). In dit deel – de kwaliteitsvolle kust – zoomen we in op het eerste raakvlak tussen “people” en “planet”. We gaan op zoek naar een antwoord op de vraag wat verstaan wordt onder de kust om vervolgens een reflectie te maken naar het concept “identiteit” en de beleving van de kust anno 2015.

2.1 De afgebakende kust

De geografische kust

Een goed vertrekpunt voor de vraag “wat maakt de kustidentiteit” bood de vraag wat de bevrageden verstaan onder de (geografische) afbakening van de kustzone.

Hierop werd volgend geantwoord :

	politicus	ambtenaar	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Polder	68%	55%	48%	75%	100%	56%	63%
Polder Beperkt	16%	32%	30%	17%	0%	0%	20%
Noord-Frankrijk	5%	27%	22%	33%	40%	44%	25%
Schelde	5%	9%	11%	33%	40%	0%	14%
Zeeuws-Vlaanderen	5%	27%	22%	33%	40%	22%	23%
IJzerbroeken	11%	0%	7%	0%	30%	22%	9%
Belgische Noordzee	42%	27%	26%	42%	80%	44%	38%
Noordzee - beperkt	37%	18%	19%	33%	10%	56%	27%

Een eerste objectieve vaststelling is dat kortom – meer dan 1997 (toen in hoofdzaak strand en duinthema's het kustbeleid kleurden en derhalve een indirecte indicatie gaven over het concept "kust") – de polder en de (integrale Belgische) Noordzee het beeld van "de kust" maken.

De gemotiveerde kust

De bevraging leert echter meer. Aan de hand van de bevraging kwamen ook de motieven voor deze afbakening naar voor. Logischerwijze wordt in bijzonder (54%) verwezen naar de professionele achtergrond (bvb. wie werkt op zee, zal evident sneller de zee bij de kust rekenen). Deze dominante werkgerelateerde padafhankelijkheid wordt ook bevestigd als gefilterd wordt naar een onderscheid tussen kustbewoners en niet-kustbewoners. Dit resulteert niet in dergelijk uitgesproken verschillen als tussen de sectoren (de verschillen bedragen veelal minder dan 5%. en steeds minder dan 10%).

Op plaats twee (40%) en drie (35%) staan referenties naar resp. wetenschappelijke gronden (de geschiedenis van de kustzone, de invloeden van zee op het land (en vice versa), ...) alsook op gevoelsmatige gronden (referentie naar kindertijd, landschappelijke associaties met de kust, ...).

De kust ? Tot waar beïnvloedt het land de zee ? En tot waar beïnvloedt de zee het land ?

In mindere mate (20%) wordt ook gewezen op toeristisch-economische motivaties (vnl. door economische stakeholders (41%) en politici (26%)).

Als je vraagt aan toeristen wat zij verstaan onder de kust ? Dat is dat gebied waar je frieten kunt eten, zonnecrème kunt smeren, laweit maken, ... Welkom in pretpark kust.

Slechts in ondergeschikte orde wordt ook gewezen op administratieve grenzen (9%) en dan nog in bijzonder door politici (16%) en ambtenaren (18%) ... al dient hierbij meteen opgemerkt te worden dat weliswaar de gemeentelijke grenzen geen kustzone-begrenzing inhouden voor het gros van de bevroegden maar wel de landsgrenzen. Immers een drie kwart van de bevroegden antwoordt spontaan in de trend "Knokke tot De Panne" gevraagd naar de afbakening van de kustzone. Al heeft dit wellicht eerder te maken met o.m. de professionele achtergrond – bvb. een 'Vlaams' ambtenaar – dan met een institutionele reflex (zo is het zeer frappant dat de 5 bevroegden die woonachtig of werkzaam zijn in Knokke steevast een grensoverschrijdend perspectief poneren).

De geïnterpreteerde kust

Wat betekent dit nu naar de afbakening van de kust ? Is er een (ontluikende) *modus vivendum* omtrent het begrip "kustzone" ?

Dat strand en duin tot de kustzone horen, staat buiten kijf. Opvallend is wel dat 83% de polder (waarvan slechts 20% slechts enkele kilometers nabij de badplaatsen) ook meerekenen tot de kust. De motivatie is in hoofdzaak drieërlei (in volgorde van belangrijkheid) :

- gevoelsmatig wordt gewezen op het wisselend landschappelijk gegeven waarbij de polder eenzelfde gevoel van uitgestrektheid – openheid oproept (in bijzonder werd meermaals gewezen op de ervaring vanaf Jabbeke als men op de E40 naar de kust rijdt (deze infrastructurele grens verklaart ook – grotendeels – waarom de IJzerbroeken of de Westhoek in de regel niet tot de kustzone gerekend wordt, alsook waarom Veurne eerder wel dan niet tot de kustzone wordt gerekend))
- wetenschappelijk wordt gewezen op o.m. het zogenaamde maritieme holocene landschap (Gysels, 1993), i.e. de invloed die de zee had (getuige o.m. de geologische ondergrond), kan hebben (i.e. mocht de zee door de dijken of duinen breken) of heeft (getuige o.m. de zoute kweldruk)
- professioneel – toeristisch-economisch wordt gewezen op de toeristische 'totaal-ervaring' (fietsen in de polder / Zwin-streek, natuurbeleving, ...) ... al wordt de primerende agrarische functie soms ook aangekaart om juist de polder niet als de kust (waar toerisme de scepter zwaait) te bestempelen.

*Vanaf Jabbeke verandert de lucht, het landschap, ... dan beginnen de kinderen op de achterbank te djingelen.
Ja, dan komt de zee nabij.*

De Noordzee is een genuanceerder verhaal : 65% vermeldt spontaan de Noordzee als gevraagd wordt naar een definiëring van de kustzone waarbij 27% wijst op een beperkte zone (bvb. tot de branding – tot de einder) en 38% de integrale Belgische Noordzee zelfs meerekent. De motivatie is in hoofdzaak drieërlei (in volgorde van belangrijkheid) :

- wetenschappelijk wordt gewezen op de invloed die het land op de zee (en vice versa) heeft (o.m. het breken van de golven en het micro-klimaat van de kust) alsook op de biodiversiteit op het raakvlak land & zee
- professioneel - economisch wordt gewezen op de (potenties) die de zee schept (o.m. de havens, de off shore-energieprojecten, e.d.m.)
- gevoelsmatig wordt gewezen op de beleving, een belofte van ongereptheid die de zee oproept.

*De kust ? Dat is alles wat ooit de zee is geweest.
En wat is de Noordzee ? Dat is an sich een ondergelopen continent.*

Als expliciet gepolst wordt naar een motivatie waarom de zee niet wordt gerekend tot de kust (dit is echter niet consequent gebeurd waardoor dus deze these met de grootste voorzichtigheid wordt geponeerd) wordt vooral gewezen op het feit dat de kustzone de associatie van land (“vaste grond onder de voeten”) oproept. In mindere mate wordt ook gewezen op de andere bevoegdheidsverdeling (“land – gewestelijk / lokaal; zee – federaal”²⁸).

De zee, terra incognita ?

Dat de zee niet (door alle bevrageden) bij de kust wordt gerekend kan misschien verwondering wekken – *is er een kust zonder zee ?* – echter wellicht heeft enerzijds de context als anderzijds de (al dan niet) voeling met de Noordzee een spreekwoordelijke domper geplaatst op de score. Inzake de context kan gewezen worden op het expliciete doel van de bevraging (als geduid bij de aanvang van de bevraging) – i.c. “kustbeleid” – wat meteen (onbedoeld) verwachtingen schept over het institutionele kader. Inzake de voeling met de kust kan gewezen worden op het gegeven dat bevrageden met een professionele binding met de zee (mariene wetenschappers – havenmedewerkers - ...) in 92% van de antwoorden de integrale Belgische Noordzee wel tot de kustzone rekenen.

Deze laatste analyse ligt in lijn van onderzoek door het Vlaams Instituut voor de Zee bij 1.250 Vlaamse jongeren en senioren. De bevraging naar de zeekennis wees uit dat de kennis van de zee bepaald wordt door de relatie die men in het dagelijkse leven heeft met kust en zee. Wie werkt op zee haalt een score van 64%. Wie woont aan de kust haalt 56%. Wie niet woont of werkt maar minstens 5 dagen per jaar aan de kust vertoeft, scoort 49%. Zij die geen echte relatie hebben met de zee of kust halen slechts 43%. De bevraging wees kortom uit dat er niet alleen veel kansen liggen tot kennisuitbreiding maar dat er ook een grote nood is aan informatie over onze elfde provincie. Onbekend bleek immers andermaal onbemind. (Hoerberigs & Seys, 2005)

Tot slot. Zoals gesteld, wordt de kustzone wel beperkt tot de landsgrenzen al wordt – vnl. vanuit een historisch-wetenschappelijke hoek alsook een toeristisch-economisch perspectief – door een kleine groep bevrageden ook de kustzone alsnog ruimer afgebakend. In bijzonder wetenschappers wezen (i.c. in de helft van de gesprekken) op de relativiteit van grenzen, verwijzend naar het continuüm dat mariene biotopen (nog meer dan terrestrische) kenmerkt.

*The world is a continuum.
Where to draw a boundary depends on the purpose of the discussion – the questions we want to ask.*
Meadows, 2008

²⁸ ook de gewestelijke overheid heeft ook taken op zee, echter dit bewijst dat onbekend eerder onbemind is

Intermezzo : de toeristische kust

De toerist denkt niet in termen die door politici zijn opgelegd. Geen enkele toerist denkt "oei ik verlaat West-Vlaanderen", die denkt "ik fiets langs een jaagpad."

Dat de kust meer is dan "zon, zee, strand" is niet verrassend voor wie het toeristisch beleid opvolgt. Onder stuwende kracht van Westtoer werd bewust gekozen om de kust als één toeristisch product te vermarkten waarbij de kustgemeentes overschreden worden. Hiermee werkt het provinciaal toeristisch bedrijf in lijn met het Kustactieplan en het Impulsprogramma Kust, dat vanuit de Vlaams Minister van Toerisme kustbrede initiatieven (uitbouw van de kustfietsroute en het wandelnetwerk kust, de promotie van de kusttram, ...) financieel ondersteunde.

Ook bij de kustgemeentes is een déclis te noteren waarbij actief het (eigen) hinterland en – in mindere mate – ook buurgemeentes in de kijker worden geplaatst. Bij een screening van de gemeentelijke brochures²⁹ naar de aangewende beelden kon zo vastgesteld worden dat het aantal foto's naar gebruikte achtergronden er als volgt uitziet :

- landschappen : 42% (strand & dijk 18%, duin 10%, zee 8%, polder 7%)
- erfgoed : 28% (gebouwen 16%, kunst 9% en folklore 3%)
- vrijetijdslandschap : 23% (gastronomie – RECA 13%, attracties 5%, shopping 3%, jachthaven 1%)

Frappant is niet alleen dat de natuurlijke troeven van de kust in de kijker worden gezet maar dat ook het (kust)erfgoed in de kijker wordt geplaatst. Erfgoed dat voor meer dan 90% van de bevroagden (zowel in 1997 en 2015) onder de spreekwoordelijke radar van de kustidentiteit bleef (we komen hier later nog op terug).

De toeristische kust is kortom een bevestiging van wat Vanhove reeds in 1966 (!) omschreef – vanuit een analyse op de typische, toeristische symboolwaarde – als het "streekeigene".

Het streekeigene is geen aanbidding van folklore noch een "curiosity shop", doch moet worden opgevat als het waardevolle en het kenmerkende dat in de strook ontstaan en gegroeid is. Daardoor is het uiteraard typisch. Het "streekeigene" is niet per se eerbiedwaardig, het staat evenmin in functie van zijn eigenaardigheid of ouderdom, maar houdt verband met de innerlijke waardevolle eigenschappen zoals eenvoud, degelijkheid, functionaliteit, schoonheids- of kunstgehalte.

2.2 De geëvalueerde kust

Wat ik wil zien versus wat ik zie

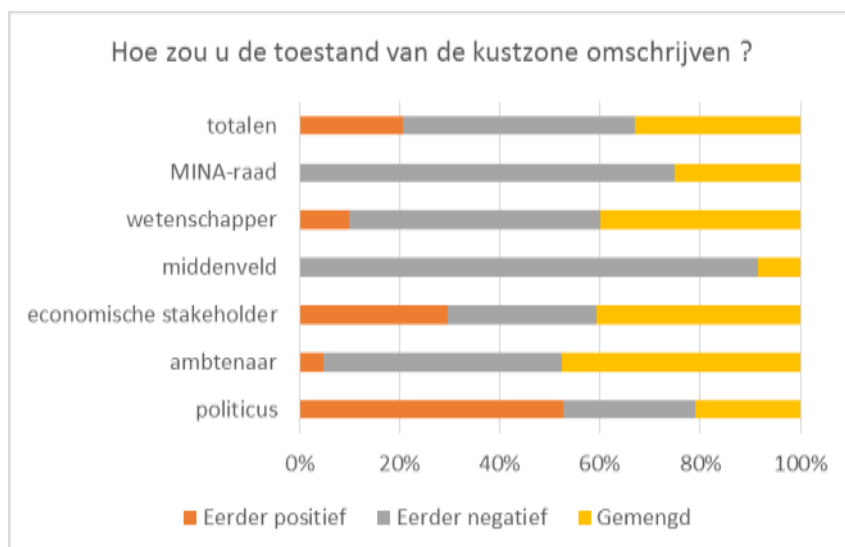
De gewikt en gewogen kust

De kust moet de kust blijven.

Niet enkel een geografische afbakening kan een inzicht bieden in het concept "kustzone" en het al dan niet bestaan van een "kustidentiteit". Ook indirect kan dit bepaald worden via de vraag of de kust zich in een goede toestand bevindt en zo positief / negatief, welke motivatie de bevroagden gaven (en welke motieven kortom voor (een bedreiging van) het streekeigene staan).

²⁹ de brochures van Knokke / Zeebrugge / Blankenberge / De Haan / Bredene / Middelkerke / Koksijde / De Panne werden i.k.v. dit onderzoek gescreend naar het aantal en het gewicht (i.e. afgewogen t.o.v. de bladspiegel) van de gebruikte foto's [de methode was een quick screening aan de hand van turven wat kortom weliswaar een foutenmarge genereert – de cijfers dienen dan ook in de grootte-orde (die wel voor zich spreekt) gehanteerd te worden].

Op de vraag “hoe zou u de toestand van de kust(zone) omschrijven ?” antwoordt slechts 21% van de bevroegden met een eerder positief beeld (in hoofdzaak politici en economische stakeholders). 46% evalueert de toestand als (eerder) negatief en 33% kijkt met zeer gemengde gevoelens naar de kust.

Gepolst naar de negatieve beoordelingsgronden wordt – in lijn met de bevraging in 1997 – in hoofdzaak verwezen naar 1° de (over)bebouwing van de kust (55%), 2° de toestand van de natuur (50%) en 3° een gebrek aan beleid (24%). Verschillend t.o.v. 1997 is dat op een vierde plaats verwezen wordt naar de sociaal-demografische druk (21%). Als positieve factoren wordt dan weer gewezen naar (in volgorde van belangrijkheid) 1° de intrinsieke kwaliteiten van de kust, 2° de toeristische-recreatieve ontwikkeling / troeven van de kust en 3° de economische ontwikkeling / troeven van de kust.

Een kust vol gemiste kansen

De hoopvolle kust

Wie deze cijfers bekijkt zou kunnen concluderen dat het gezegde over het slachten van de kip met de gouden eieren leek bewaarheid te worden aan de kust. Het succes van de kust als dé toeristische bestemming schoot zich in de voet. *Of is dit te kort door de bocht ?* Wellicht wel.

Bovendien is het geenszins enkel somber nieuws dat de kustbeleving kleurt. Als gepolst wordt naar de positieve ontwikkelingen aan de kust de laatste 10 jaar dan blijkt immers licht in de spreekwoordelijke tunnel.

De top 10 van de hoopvolle ontwikkelingen ziet er als volgt uit

- de uitbouw van natuurgebieden (bvb. Zwin of IJzermonding) aan de kust (22%)
(de nr. 1 bij zowel politici, wetenschappers als middenveld)
- de opwaardering van de publieke ruimte (22%) (de nr. 1 bij economische stakeholders)
(waarbij opgemerkt dient te worden dat nog eens 8% de herontdekking van de kusttram aanstipt als een positieve evolutie)
- het erkennen van de zachte waarden van de kust (natuur – erfgoed - ...) (18%)
- de ontwikkeling van een federaal beleid op de Noordzee (16%)
- de seizoensverbreding van het toeristisch product “de kust” (12%)
- nieuwe economische ontwikkelingen / de realisatie van windmolenparken op de Noordzee (11%)
- de initiatieven voor een verbetering van de kustverdediging – in bijzonder de nadruk op zachte technieken (12%)
- de groeiende samenwerking – ook naar de betrokkenheid van burgers (11%)
- concrete stadsontwikkelingsprojecten (bvb Storm’s Nieuwpoort – Oosteroever Oostende) (10%)
- het Duinendecreet (ook al stemde dit uit 1993) (8%)

*Mijn kleinkinderen komen naar Oostende en vragen niet “gaan we naar het strand opa ?”
wel “gaan we naar de speeltuin ?”.*

In abstractie kan gesteld worden dat er drie clusters te ontdekken zijn (in volgorde van belangrijkheid) :

1. de toegenomen zorg voor natuur & landschap
2. de toegenomen zorg voor de ruimtelijke kwaliteit van de bebouwde omgeving
3. een versterking van de (toeristische en maritieme) kust economie (in bijzonder door het economisch ontwikkelen van de Noordzee)

Al dient wel een domper gezet te worden. Immers 8 bevrageden hebben expliciet meegedeeld dat ze de laatste 10 jaar niets positief zagen veranderen of toch niet in structurele zin (i.e. dat de landschappelijke (3) en/of ecologische (3) en/of toeristisch-economische (4) degradatie zich verder zet). Dit is als significant te bestempelen daar 5 van de 8 correspondenten gerekend kunnen worden tot de 22 “anciens”.

Is er licht in de duisternis ? Ik zie dat we overal moeten vechten op te behouden wat er is.

2.3 De concluderende kust

We moeten op zoek naar de raison d'être van de kust en deze aspecten in de verf zetten.

Conclusie 1 : de kustzone ? een terra maris [het land van de zee]

Vanuit de bevraging zouden we kortom kunnen concluderen dat de kust als “de andere kant van Vlaanderen / België” bestempeld kan worden. Waar dit vroeger letterlijk genomen kon worden (de kust als een marginaal economisch gebied in een uithoek van het land), is dit vandaag eerder als metafoor. Een metafoor die zowel slaat op

- de intrinsieke kwaliteiten van de kust : wetenschappelijk (het raakvlak land – zee) – landschappelijk (de niet-stedelijke / de open kwaliteiten) - ...
- het verlies van deze kwaliteiten : immers wie met de hond slaapt krijgt haar luizen (zoals we later nog zullen inzoomen op Brussel-aan-Zee (de institutionele context), Vlaanderen-aan-Zee (de ruimtelijke ordening, of het gebrek hieraan), ...).

Conclusie 2 : Panta Rhei

Niks is blijvend behalve de verandering ... en de identiteit. De idee van een anti-stedelijk voorkomen als (enigszins geromantiseerde) toetssteen blijkt zowel in 1997 als in 2015 manifest uit de bevraging. Waar industrie, haven, bebouwing in de regel eerder als bedreiging worden geponeerd dan als opportuniteit. Waar een pleidooi voor het behoud van de kust (scherp gesteld) te vergelijken is met een pleidooi voor een scheidsrechter die waakt over het handhaven van de omnipresentie van de vier elementen (water – vuur (zon) – aarde – lucht). Waar een te overheersende verticaliteit (van atlantikwall tot energie-atol) teruggefloten dreigt te worden als deze conflicteert / dreigt te conflicteren met de horizontaliteit van de kust.

De kust ? een belofte van ongereptheid !

Conclusie 3 : de kust een typevoorbeeld van een “tragedy of the commons” (?)

Er is geen beleid. Men ziet niet wat er is. Men blijft maar volbouwen.

Het verhaal van de geëvalueerde kust lijkt tot slot ook een bevestiging van de tragedy of the commons (Hardin, 1968) die zoals we zagen in deel 1 in essentie een probleem is van een (ongelimiteerde toegang tot) “common pool resources” (Ostrom, 1990). De term “common pool resources” (CPR) slaat op natuurlijke of antropogene hulpbronnen die door iedereen worden gebruikt maar waarvoor niemand zich verantwoordelijk voelt.

Bovendien is in een CPR uitsluiting van bevoordeligen moeilijk (doch niet onmogelijk) en resulteert exploitatie door één gebruiker tot een verminderde hulpbron voor anderen. (Ostrom et al, 1999) Nog krachtiger gesteld : het profijt op korte termijn van elk individu afzonderlijk leidt kortom uiteindelijk op lange termijn tot het failliet van iedereen (De Rynck & Voets, 2007).

2.4 De gemeenschappelijke kust gedefinieerd

De kust-commons gedefinieerd

Het verlangen ontstaat uit het gemis.

Nu er weinig vissersboten zijn in Nieuwpoort is het verhaal zelfs groter dan de realiteit.

Maar bon, dat creëert een gevoel van verbondenheid met de visserij.

De analyse dat de kust gekenmerkt wordt door een sterk herkenbare identiteit (weliswaar met nuances) is niet wereldschokkend. Evenmin is de analyse als zou de kust als een “common” – een gemeenschappelijk goed – zijn. Of beter, in historisch perspectief is dit niks nieuw onder de zon. De Romeinen bestempelden reeds rond het begin van onze jaartelling de kust (net zoals het wild, de lucht, ...) als een *res communis*, een hulpbron beschikbaar voor allen. Echter met de privatisering van de kust – de versnippering van de eigendomscontext – was deze analyse de laatste decennia (en zelfs verder terug in tijd) op de achtergrond geraakt. Nochtans biedt dit kader een unieke kapstok om de kust(identiteit) te definiëren en om – zoals we later zullen betogen – een kustbeleid aan op te hangen.

Zoals Barnes (2006) analyseert, kunnen “commons” drie verschijningen aannemen : natuur, publiek domein (van straten tot politieke instellingen), cultuur. Vertaald naar de kust kan vastgesteld worden dat de metafoer van de kust als een “common” potentieel slaat op elk facet

- de kustspecifieke natuur (in brede zin) : de zilte lucht, de kustspecifieke fauna & flora (terrestrisch als marien), de stranden, de poldergraslanden, de schier oneindige zee, ...
- het kustspecifieke publiek domein : de typische kustarchitectuur als bvb. in de Concessie in De Haan, de statige boulevards in de Koningin der Badsteden Oostende, de zeedijk, typische toeristisch-recreatieve infrastructuur (pier – casino - ...), de kusttram & de Koninklijke Baan, ...
- de kustspecifieke cultuur : de geschiedenis van de vissers, de linguïstische erfenis (van dialect tot de zee-invloeden op de Nederlandse taal), ...

Wie de resultaten van de bevraging voor ogen neemt, stelt echter vast dat de bevrageden het zwaartepunt in hoofzaak leggen op het eerste facet, de kustspecifieke natuur / het kustspecifieke landschap (en haar genese als wetenschappelijk gedefinieerd). De *genius locus* van de kust is dan ook eerder te bestempelen als *een locus amoenus* (Latijn : een lieflijke plaats), i.e. een geïdealiseerd toevluchtsoord in de natuur – een idyllisch droombeeld dat als tegenstelling tot *locus terribilis* (Latijn : de vreselijke plaats) dient, in casu het hectische / stresserende binnenland dat bestempeld wordt als een land zonder landschap / een nevelstad / ..., of hoe zelfs een *locus anonymus*, een generische stad ontstaat, i.e. een stad bevrijd van identiteit – plaats – geschiedenis hiermee (naar: Koolhaas & Mau, 1995).

De geërfde kust (?)

De vraag kan gesteld worden of gebouwen als deel van het erfgoedpatrimonium ook geen onderdeel uitmaken van de *geni loci* (cfr. de promotie in toeristische media). Op een spreekwoordelijke uitzondering in de bevraging kan dit niet geconcludeerd worden (in 2015 werd slechts door 12% van de bevrageden gesproken over erfgoed (vnl. bij probleemstellingen) en was dit thema überhaupt zelfs onaangeroerd bij de vraag “wat is de kustzone voor u ?”).

Dit kan verwonderen, zowel in het licht van de toeristische positionering van de kust (cfr supra) alsook de historische genese van de kust. Denken we in bijzonder aan de aspiraties van o.m. Leopold II en de bijhorende masterplannen die – in beginsel – gekenmerkt werden door hoge kwaliteiten met o.m. een uitgekiende kwaliteit van publieke ruimtes (van boulevards tot parken). Echter het eroderen van de originele masterplannen (op de spreekwoordelijke uitzonderingen na), twee wereldoorlogen en de – in de bevraging fel bekritiseerde – bouwwoede en de hieraan gekoppelde degradatie van het kusttoerisme tot consumptie(massa)product herleidden deze masterplannen en hun kwaliteiten tot een glimp van wat het ooit was.

Of hoe de genius locus in theorie wel de stad als het collectief geheugen van een volk zou kunnen omvatten (getuige kunststeden als Brugge en Antwerpen), doch dat de beleidsmakers aan de kust zich lijken te nestelen in een quasi-collectieve stedelijke amnesie en kiest voor de romantische definitie van wat de kust ooit was (de stedelijkheid eerder als een bedreiging dan als een opportuniteit beschouwend).

*Had Oostende ingezet op het behoud van zijn erfgoed
dan was Oostende voor de Belle Epoque wat Brugge thans is voor de middeleeuwen.*

Het erfgoedverhaal bevestigt kortom de analyse van Barnes als zouden “commons” als zwarte materie zijn: het is weliswaar overal ... maar we zien het niet. Of beter, we zien het pas als het verdwenen is. Eén van de redenen waarom we deze “commons” niet (h)erkennen is het ontbreken van een financieel prijskaartje (we komen op dit facet, op het raakvlak planet – prosperity/profit – in het volgende hoofdstuk uitgebreid terug).

De kustzone gedefinieerd

Ter afronding van het hoofdstuk “de kwaliteitsvolle kust” – op het raakvlak people & planet – doen we een poging om vanuit de geanalyseerde kustidentiteit de kustzone geografisch te definiëren. Sluiten we kortom het hoofdstuk met hetgene we begonnen.

Op basis van de bevraging kan geconcludeerd worden dat de kust afgebakend kan worden als “de zone die onder een actuele invloed van het land op de zee (en vice versa) staat” en dit in een brede betekenis (van zilte invloeden als zoute kwel tot de lokroep van de zee op de horden toeristen). In een meer geografisch verfijnd perspectief zou in de landzijde de E40 en de (toekomstige) A11 als scheidsrechter gehanteerd kunnen worden als zou aan de zeezijde de ganse Belgische Noordzee gevat worden³⁰. Dit zou kortom betekenen dat Veurne en de Moeren wel doch Diksmuide en de IJzerbroeken niet tot de kustzone gerekend worden.

Dit is kortom een pragmatische vertaling / verfijning van de definiëring die het TERRA-project vooropstelde :

een strook land en zee van uiteenlopende breedte, die bestaat uit dat deel van het land dat beïnvloed wordt door zijn nabijheid tot de zee en dat deel van de zee dat beïnvloed wordt door zijn nabijheid tot het land, en de natuurlijke kustsystemen en de gebieden waarbij menselijke activiteiten het gebruik van kustbronnen impliceren
(Belpaeme, 2001)

³⁰ An sich zou in casu de Noordzee de begrenzing beperkter kunnen worden. Echter in de regel hebben zandbanken die -5 m TAW gesitueerd zijn nog een impact op het golfklimaat (mededeling BMM & Waterbouwkundig Labo). Daar deze situatie tot diep in de Belgische Noordzee aangetroffen kan worden, lijkt het trekken van een lijn parallel aan de kustlijn (zoals in Nederland geschiedde bij de definiëring van het kustfundament) te voorbarig.

An sich zijn er redenen om breder te gaan (in casu hinterland kan gewezen worden op o.m. de waterhuishouding – de toeristische aantrekkingskracht - ...). Wellicht is het daarom opportuener om te spreken over

- de kustzone *sensu stricto* (i.e. enge zin) als hoger gedefinieerd, dit is als het ware het kustfundament – de fundering waarop het huis “kust(zone)” genaamd gebouwd is

alsook – aanvullend –

- de kustzone *sensu lato* (i.e. brede zin) als pragmatisch gedefinieerd vanuit een (contextspecifieke) systeemanalyse

in casu betekent dit dat afhankelijk van thema's ook een ruimere context mee in ogenschouw genomen kan worden

- zo is het hydrologisch een evidentie om de waterhuishouding van de kustzone – de kustpolders op een (deel)bekkenniveau te hanteren
- zo is het toeristisch-recreatief te verdedigen om – in secundaire orde – ook een ruimer hinterland en zelfs een grensoverschrijdend perspectief te hanteren
- zo is het ecologisch te verdedigen om terug te vallen op de definitie in de Ecosysteemvisie voor de Kust die de kustzone definieerde als “het ecologisch functioneel samenhangend gebied bestaande uit het mariene milieu, het strand, de slikken en schorren, de duinen en de poldergebieden” (Provoost & Hoffman, 1996))
- ...

Deze kanttekening is weliswaar geen vrijgeleide om de kustzone te rekken. In bijzonder dient gewezen te worden op het aspect “een actuele invloed” wat de deur sluit om de kustzone te ruim te benaderen als zou het de integrale geologische polderzone (die ook het Meetjesland of de Scheldepolders zou omvatten). Hier was in 1997 en is anno 2015 geen draagvlak voor (en zou ook vanuit andere systeemanalyses het begrip “kustzone” uithollen).

3 De waardenvolle kust

Het gerinkel van de kassa is altijd groter dan het geruis van het geweten.

Jean-Marie Dedecker, Knack, 22/03/2015

De analyse van de genius locus van de kust en de vaststelling dat de kust een tragedy of the commons symboliseert lijkt alsof de Nederlands CoBrA-dichter Lucebert gelijk heeft met zijn stelling als zou alles van waarde weerloos zijn. Als zouden we pas beseffen wat we hebben als het (quasi) verdwenen is. Als zou thans de balans planet – profit zwaar langs één kant doorwegen.

3.1 De geïntroduceerde kust

Men komt naar de zee voor de zee, de openheid, de kustduinen.

Men komt niet naar de kust voor de gebouwen.

De gerangschikte kust

Een blik op de top 25 van 2015 en 1997 naar probleemstellingen lijkt de stelling van Lucebert alleszins te bevestigen. Als we focussen op de druk op het ecosysteem van de kust dan zien we volgende thema's die hier expliciet naar verwijzen :

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
1	Te weinig bescherming / beschermd	26%	41%	19%	92%	100%	56%	45%
2	Overbebouwd - druk op open ruimte	11%	41%	44%	75%	60%	67%	44%
8	Atlantikwall - ruimtelijke kwaliteit	37%	27%	41%	25%	0%	0%	27%
18	Overrecreatie	5%	0%	7%	58%	10%	44%	15%
21	Overbevissing / impact boomkorvisserij	5%	0%	0%	25%	30%	22%	9%
23	Afval - plastic soup / zwerfvuil	5%	5%	11%	8%	10%	11%	8%

In 1997 was dit het beeld :

	Thema	Politicus	Econ.	Middenv. + Wet.	Bewoners	Toeristen	TOTAAL
1	Te weinig bescherming / beschermd	85%	75%	100%	70%	80%	82%
2	Overbebouwd - Atlantikwall	75%	55%	95%	85%	90%	80%
4	Grondspeculatie – Druk bebouwing op de open ruimte	60%	45%	75%	50%	75%	61%
6	Fragmentering van duinen	50%	35%	65%	50%	80%	56%
12	Degradatie polder-duin-overgang	50%	0%	45%	0%	40%	27%

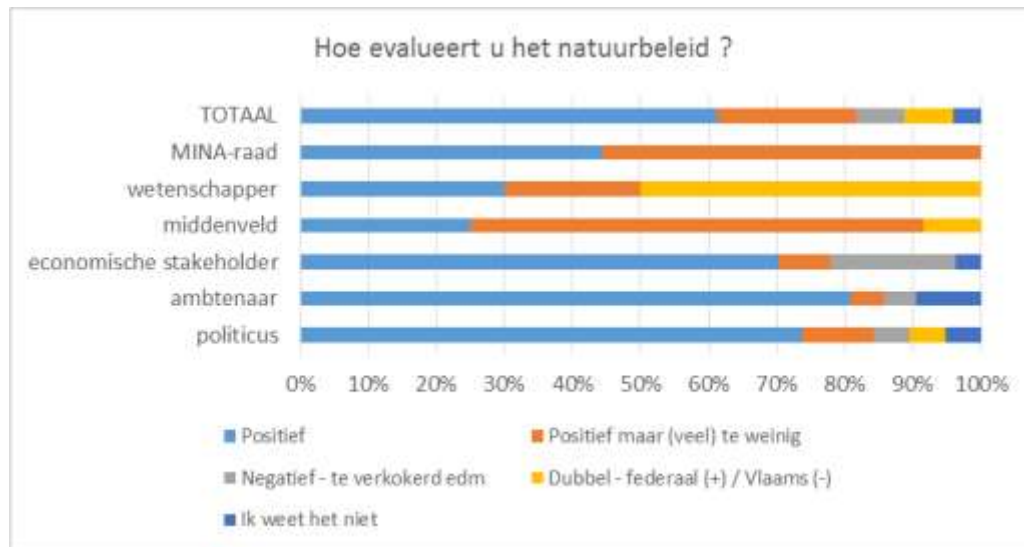
Dat de nummer één en twee eenzelfde score hebben is niet verrassend en is an sich ook te verklaren door de quasi irreversibele uitdagingen die deze vervat. Het terugdraaien van de klok inzake bebouwing mag dan wenselijk zijn, het is – al was het maar vanuit een financieel-technisch perspectief – weinig realistisch (toch zeker op een kustbrede schaal).

Echter wie de cijfers in detail bestudeert, ontdekt dat de rangschikking dan wel hetzelfde mag zijn, de scores zijn substantieel lager. Of beter, deze is substantieel lager bij de categorieën “economische stakeholders” en “politici”. Voor wetenschappers & middenveld liggen de scores in eenzelfde lijn.

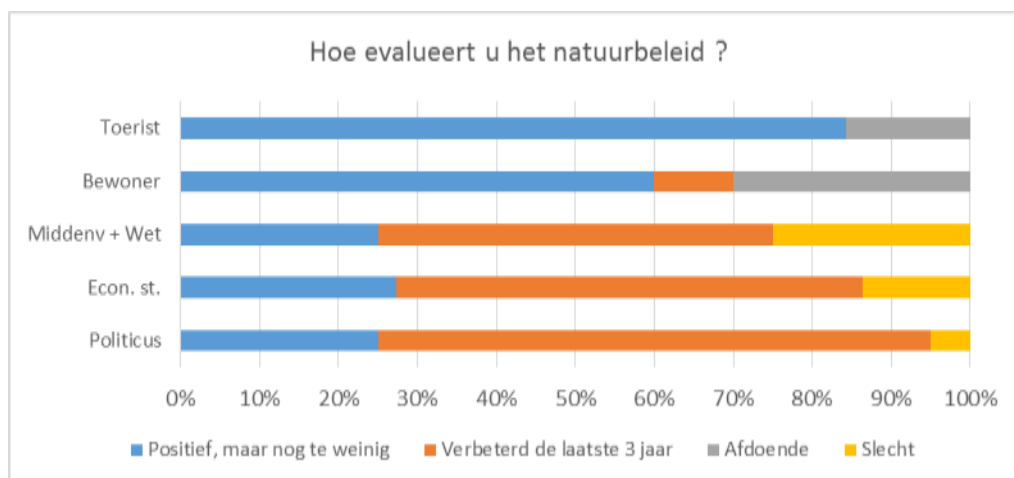
De geëvalueerde kust

Een aanzet tot verklaring vinden we in de evaluatie van het natuurbeleid waar zowel in 1997 als in 2015 naar gepolst werd.

Waar in 2015 het natuurbeleid als volgt gewikt en gewogen was :

Zag de evaluatie in 1997 er als volgt uit :

De geïnterpreteerde kust

De 2 + 2 grafieken (en de uitgebreide antwoorden van de bevrageden) kunnen geclusterd worden in drie (geïdealiseerde) profielen van de bevrageden.

Het eerste type bevragede – vnl. te noteren bij het middenveld (en de academische wereld) – komt tot de conclusie dat de biodiversiteit aan de kust nog achteruit gaat. Dat thans niet alleen de druk op de duinen groot is (in 1997 ijde nog sterk het Duinendecreet na) maar dat deze druk thans ook ervaren wordt in de andere kustbiotopen (polder, strand, zee). Deze analyse is niet verrassend, gelet op de beschrijving van de biodiversiteit in deel 1 die deze analyse objectief bijtreedt.

Het tweede type bevragede – vnl. te noteren bij politici en economische stakeholders – ervaart dat de natuur aan de kust er minder slecht voor staat dan in 1997. Dit kan verrassend zijn vanuit wetenschappelijke hoek (cfr

deel 1) echter lijkt – vanuit een sociaal-maatschappelijk perspectief – (grotendeels) te verklaren gelet op de rol van het Duinendecreet. Waar in 1997 het stof van het Duinendecreet nog niet gaan liggen was, schept het Duinendecreet ogenschijnlijk de idee dat de duinen gered zijn (wat vanuit de bouwstop die het Duinendecreet afkondigde ook klopt) (bovendien zijn er ook op andere vlakken successen geboekt zoals we zagen in hoofdstuk 2.4 – successen die destijds voorpaginanieuws waren ...). Ook het feit dat er thans andere thema's de kustagenda beheersen, schept de idee dat het met de natuur (die niet meer bovenaan de politieke agenda staat) nog niet zo erg of zelfs beter is gesteld.

Als derde profiel van onze bevrageerde is er de bevrageerde – in bijzonder te noteren bij de wetenschappers – die een dubbel gevoel heeft. Waar in de regel (gematigd) positief naar het marien federaal natuurbeleid wordt gekeken, is het verhaal van het terrestrisch gewestelijk beleid in de regel (gematigd tot zeer sterk) negatief (en sluit deze groep zich aan bij het eerste verhaal).

De geïnterpreteerde kust BIS

De bevraging in 2015 gunt ons echter nog een ruimere blik in de evaluatie van de bevrageerde beleidsmakers. Als de spontaan naar voor gebrachte motivatie geanalyseerd wordt achter het antwoord “Hoe evalueert u het natuurbeleid?”, worden volgende facetten van het gevoerde natuurbeleid als positief bestempeld:

	politicus	ambtenaar	econ. st.	middenveld	wetensch.	MINA	TOTAAL
Duinendecreet	32%	43%	37%	42%	30%	0%	34%
Uitbouw natuurgebieden	26%	38%	18%	16%	20%	11%	24%
Bewustwording - educatie	53%	24%	15%	8%	0%	0%	20%
Recreatief medegebruik	26%	19%	30%	8%	0%	22%	20%
Dialog - Compromis	26%	33%	22%	0%	10%	0%	19%
Europese bescherming	5%	10%	4%	42%	70%	0%	16%
Marien beleid	5%	5%	4%	0%	40%	0%	7%

Als negatieve facetten [of veelal zijn het als “mindere facetten” daar deze minder zwaar doorwegen] worden volgende aspecten geopperd:

	politicus	ambtenaar	econ. st.	middenv.	wetens.	MINA	TOTAAL
Ivoren toren - nood aan meer dialoog	11%	19%	26%	0%	10%	0%	14%
Te weinig openstelling	0%	0%	7%	0%	0%	0%	2%
Spanningsveld landbouw (polder)	21%	14%	0%	8%	0%	0%	8%

Als negatieve facetten (in de betekenis van kritiek op een ontgoochelend natuurbeleid) worden gewezen

	politicus	ambtenaar	econ. st.	middenv.	wetens.	MINA	TOTAAL
Te weinig handhaving	0%	0%	0%	17%	0%	11%	3%
Te laat	11%	0%	7%	25%	20%	0%	9%
Nood aan polderbescherming	16%	14%	7%	8%	20%	0%	11%
Te grote druk toerisme - recreatie	11%	14%	11%	67%	0%	11%	17%
Te grote druk bebouwing	16%	14%	11%	50%	20%	22%	19%
Te weinig (ambitieuw / visie / ...)	16%	29%	15%	75%	90%	11%	33%

Er is geen natuurbeleid. Er is een groenbeleid met mooie paden, trapjes, ...

Wat opvalt ³¹ is een breuklijn die bestempeld zou kunnen worden als “dienstbaarheid”, het gegeven dat vanuit een antropocentrisch standpunt de natuur ook (en bovenal) ten dienste van de mens dient te staan. Waar middenveld en wetenschap een duidelijker ecocentrischer vertrekpunt hanteren (getuige hoge scores van in bijzonder de Europese natuurbescherming, i.e. biodiversiteitsdoelstellingen op basis van rode lijsten e.d.m.), hanteren politici en economische stakeholders een antropocentrischer vertrekpunt, i.e. natuur ten dienste van de maatschappij (en niet louter omwille van een al dan niet bedreigde status). Dit blijkt in bijzonder uit het facet “recreatief medegebruik” (het inschakelen van natuurgebieden binnen het toeristisch-recreatief verhaal van de kust) – een facet dat voor het antropogene profiel positief is, een facet dat echter vanuit een ecocentrisch profiel als negatief wordt ervaren - maar ook uit een detailanalyse van de antwoorden achter o.m. de categorie “dialog - compromis”. Immers voor het merendeel van de bevrageden betekent dit dat natuur – enigszins karikaturaal gesteld – vermarktbaar / maakbaar is en zich schikt naar de economische logica van de substitutie (bvb. vanuit het principe van natuurcompensatie). Of hoe – nog karikaturaler gesteld - de groene jongen ³² die niet wou wijken bekeerd is in “one of us”, die bereid is om compromissen te sluiten. Ook de uitbouw van natuurgebieden of het goedkeuren van het Duinendecreet wordt voor velen (deels) geassocieerd met het behouden van de kustidentiteit – de toeristische aantrekkingskracht van de kust – e.d.m. (en in ondergeschikte orde pas met het behouden van kust specifieke fauna & flora).

Een zware analyse die wellicht tot extra duiding noopt. In volgende alinea’s zal daarom vooreerst het verhaal geschetst worden waarom het federaal marien beleid wel als positief wordt bestempeld in de bevraging om vervolgens een reflectie te maken naar het land waarbij we a.h.v. een casus over het natuurgebied de Uitkerkse Polder een antwoord zoeken op de vraag : “Wat kan het land leren van de zee ?”.

3.2 De dienstbare zee

Van Vraag-gestuurde ruimtelijke ordening ...

Ruimtelijke ordening is wereldwijd een vaak gebruikte tool voor het beheer van landoppervlaktes. De nood aan een institutioneel kader rees in bijzonder bij de doorbraak van de industriële revolutie. De bewoning vestigde zich – zoals ze steeds had gedaan getuige ook het verhaal van het ontstaan en de groei van de kust(nederzettingen) – daar waar er werk was. In casu industriële revolutie daar waar er ruwe grondstoffen – ertsen waren. Overbevolkte steden, vervuiling van water & lucht, ... noopten tot een eerste ruimtelijke ordening. Het scheiden van functies werd gemeengoed. In bijzonder de vervoersrevolutie die de auto inleidde, inspireerde planologen en beleidsmakers tot een streven naar strikte scheiding van wonen – werken – vrijetijdsbesteding. De doorbraak van Koning Auto leidt bovendien tot een architectuur en ruimtelijke planning van snelheid en ongebondenheid (Rottier, 1988). De resultante is echter een ruimtelijke ordening die niet langer het Aanbod van rijke (agrarische/vis/erts/...)gronden volgde maar die zich schikte naar de Vraag. U vraagt ? Wij leveren !

Het verhaal van de ruimtelijke ordening bleek kortom andermaal een illustratie van de (schijnbare) maakbaarheid die we ook in deel 1 omschreven. Als persiflage op Bob de Bouwer : “Kunnen we het bouwen ? Ja, we kunnen bouwgrond vinden.”. De resultante van deze ontkoppeling is de gekende ruimtelijke (wan)ordening die Vlaanderen en haar kust typeert. De resultante is een traditionele project-per-project, vergunning-per-vergunning benadering waarbij de Aanbod-zijde slechts in de marge bestudeerd wordt door o.m. het instrument van de milieu-effectenrapportage. Echter vele kleine ingrijpen blijven door de mazen van het net glippen. De cumulatieve slotsom is dan ook veelal zoals we zagen in deel 1 negatief. Een verhaal dat advocaat-generaal Sharpston van het Europees Hof van Justitie omschreef als “death by a thousands cut” (2012

³¹ Op de rol van het Duinendecreet komen we in hoofdstuk 6 “de gestuurde kust” uitgebreid op terug. Evenzo op de thema’s “ivoren toren” en “toegenomen dialoog”.

³² In het Duinendecreet-dossier kregen milieubeschermers o.m. koosnamen als “neocommunisten” – “groene ayatollahs” – e.d.m.

– conclusies in de zaak C-258/11). Of om Diamond (2005) aan te halen : dé vraag van het Paaseiland is niet wanneer de laatste boom viel.

... Naar de liberale kust

Aan de kust is het beleid inzake ruimtelijke ordening niet anders. Of beter, beleid lijkt een groot woord. Beleid veronderstelt immers – zo deelde prof. De Rynck mee in een tussentijdse reflectie op de resultaten van de bevraging – iets vooropgezet, een zekere rationaliteit waarbij het de vraag is of de ruimtelijke ordening aan de kust dan ook als “beleid” bestempeld kan worden.

*Aan de kust is alles wat gegroeid. De haven is wat gegroeid. Het toerisme is wat gegroeid.
Er is geen lange termijnvisie.*

Een mening die misschien hard uit de hoek lijkt te komen (en die ook abstractie maakt van o.m. de masterplannen van Stübbe e.a. die aan de historische genese van de kust als toeristische zone liggen) maar die zeker en vast gestoeld is op de analyse van de bevraging. Zowel in 1997 (met 61% op plaats 4 bij de voorgestelde oplossingen) als in 2015 (met 53% op plaats 1) wordt immers prominent de vraag naar een visie op de kust geopperd (cfr. supra). Bovendien wordt in 2015 ook in de eerste plaats naar “het beleid” (of het gebrek aan beleid) gewezen als de vraag gesteld wordt “wie draagt verantwoordelijkheid voor de overbebouwde kust ?” (en wordt bvb. niet in eerste instantie gewezen op bvb. de bouwpromotoren) (we komen hier later nog uitgebreid op terug).

Wellicht is het dan ook beter om – zoals het studiebureau BA-P (2010) suggereert – te spreken over de liberale kust [in de niet-partijpolitieke betekenis]:

Het zijn liberale mensen aan de kust in de sociologische betekenis van het woord: leven en laten leven, iedereen doet wat hij wil als het maar het eigen project niet in het gedrang brengt. Het is een beetje de mentaliteit van de middenstander die met vallen en opstaan zijn zaak moet draaiende houden van dag tot dag. Het is ook een beetje de mentaliteit van de inwijkeling, die geen wortels heeft in de lokale gemeenschap en eerder een rustig en teruggetrokken leven wil leiden...

Door een 5-tal bevrageden wordt zelfs de reflectie gemaakt dat dit an sich niet eigen is aan het beleidsdomein ruimtelijke ordening. Het beleid staat – zo stelden ze – bol van voorbeelden die vraag-gestuurd zijn, wat anders is sectorale / verkokerd beleid ? Een mening die wellicht ook meer bevrageden delen als we vaststellen dat zelfs een unaniem als geslaagd bestempeld beleidsinitiatief als het Duinendecreet kritiek krijgt – ook en in bijzonder vanuit het middenveld en de academische wereld – omwille van een monofunctionele benadering (zijnde “bouwstop”).

*Het duinendecreet ? Met alle respect gesteld doch men heeft slechts zand beschermd.
Met de ecologische functie is het triestig gesteld.*

Er is nood aan meer dan een bouwstop.

De ecologische integriteit van de duinen gaat door o.m. de vertuining van de duinen nog steeds achteruit.

De dienstbare kust lijkt kortom eerder een kust van het dienstbetoon te zijn. Bouwvergunning, bouwstop, ... ? U vraagt, wij draaien ...

En nu ? De Vraag&Aanbod-gestuurde zee

De vraag is vanzelfsprekend of het überhaupt anders kan, of er een alternatief bestaat. Of inderdaad democratie – om een bevragee te citeren – slechts “de uiting is van collectief egoïsme”. De ruimtelijke ordening op zee lijkt alleszins – getuige de positievere feedback in de bevraging in 2015 – te bevestigen dat een ander pad bewandeld kan worden. Het is een verhaal van een ontluikende mariene ruimtelijke ordening.

Het kan verkeren want tot enkele decennia terug was het principe “Mare Liberum” – de vrije zee nog dé norm, d.w.z. het principe dat de zee vrij te exploreren en te exploiteren is. Echter slinkende visstocks en later ook nieuwe claims op de zee, hebben maritieme naties een andere weg doen bewandelen, hebben grenzen letterlijk op de zeekaart geplaatst. Ook zo in België dat – als één van de pioniers wereldwijd – vanaf 2003 een ruimtelijke ordening van de Belgische Noordzee ontwikkelde.

Vertrekpunt was de Wet op het Marien Milieu in 1999 ³³ doch het Noordzeebeleid kwam pas in 2003 in een stroomversnelling met het aantreden van een eerste ‘eigen’ Minister van de Noordzee die het initiatiefrecht kreeg om alles betreffende het Noordzeebeleid op ministerieel niveau te coördineren (Bogaert et al, 2008). Waar het masterplan (2003 – 2004) eerst gekenmerkt werd door een eerder klassieke sectorale benadering (via o.m. de afbakening van zand- en grindwinningszones en een concessiezone voor windmolens), wordt sinds 2010 effectief werk gemaakt van een integrale(re) mariene ruimtelijke planning. Hiermee geeft België ook uitvoering aan een oproep van de Europese Commissie (o.m. COM(2008) 791) en de – in 2008 – goedgekeurde Richtlijn Mariene Strategie (2008/56/EG). Deze richtlijn plaatst het nastreven van een ‘goede milieutoestand’ ³⁴ centraal. De richtlijn introduceerde zodoende “ecosystem based management” als één van de pijlers van het mariene beleid.

Ecosysteembenadering gedefinieerd

De Conventie inzake Biologische Diversiteit (2000) definieert deze benadering als

A strategy for the integrated management of land, water and living resources which promotes conservation and sustainable use in an equitable way.

Kenmerk	Traditionele benadering	Ecosystem Approach
Structuur	Isolatie – Sectoraal	Inclusief – Holistisch
Doelstelling	Monofunctioneel (veelal economisch)	(Eco)systeemintegriteit
Valuatie	Financiële waardering	Socio-ecologische waardering
Begrenzing	Institutioneel (procedures – hiërarchieën - ...)	Systeem gebaseerd
Benadering	Onze-size-fits-all	Plaats/Context-specifiek
Betrokkenheid stakeholders	Informatief – Beperkte consultatie	Samen-leven = Samen-werken
Beslissingsstructuur	Lineair – top-down	Integrerend - polycentrisch
Opvolging	Beperkt – onbestaand	Adaptief management Cyclisch

³³ Merk op dat dit dus na de afname van de eerste bevraging (1997) was. Ongetwijfeld ligt de dan afwezigheid van een Noordzeebeleid mee aan de oorsprong van de beperkte Noordzee-verwijzingen in de bevraging van 1997 (en ligt de nadruk slechts op “oudere” Noordzee-problemen als (olie)pollutie).

³⁴ De goede milieutoestand wordt gedefinieerd als “de milieutoestand van de mariene wateren die leidt tot ecologisch verscheiden en dynamische oceanen en zeeën en waarbij het gebruik van het mariene milieu op een duurzame manier gebeurt en aldus het potentieel voor gebruik en activiteiten door de huidige en toekomstige generaties veilig stelt”.

Vertaald naar een marien ruimtelijk plan voor de BNZ stelt de – verbrede – Wet Mariene Milieu dat dit een plan is “dat de gewenste driedimensionale en temporele structuur van de menselijke activiteiten organiseert op basis van een lange termijnvisie en aan de hand van duidelijke economische, sociale en ecologische doelstellingen”.

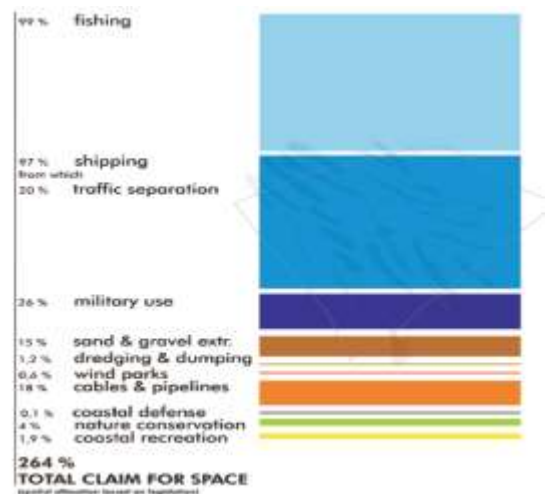
Een ecosysteembenadering zet kortom de idee van een duurzame vol-houdbare ontwikkeling in de praktijk.

Van de chaotische zee ...

Wat betekent mariene ruimtelijke ordening nu in de praktijk voor de Belgische Noordzee ? We maken een reis door de tijd en starten een 10 jaar terug. Het GAUFRE-project zette de gevolgen van de Mare Liberum-doctrine in beeld. Waar op land grondbezit het uitgangspunt vormt voor elke vorm van planning is dit op zee anders. Op zee geldt geen eigendomsrecht en kan geen enkele gebruiker een claim leggen ... waarbij de vrije zee in de praktijk een complex kluwen van activiteiten op zee betekende. (Maes et al, 2005)

Dat de Noordzee destijds een regelvrije omgeving was, zou vanzelfsprekend tekort door de bocht zijn. Afgebakende scheepvaartroutes, militaire oefenzones, ontginningszones, ... dienden eerder als een onderlegger voor een verbodsbeleid dat uitspraak deed over wat (niet) kan. Ze werkten niet structurerend maar beperkten zich tot het regelen aan de hand van sectorale regels en zoneringen, concessies en juridische procedures. Wat in de praktijk tot conflicten leidde van partijen die de zee claimen ... of beter kon leiden want in de praktijk is de zee een voorbeeld bij uitstek van een via vierdimensioneel meervoudig ruimtegebruik. Desalniettemin bleek – in bijzonder door nieuwe ruimtelijke claims (zoals de windmolenparken) – begin 21^e eeuw een grote nood aan een zekere structurering en planning. De Noordzee ? Geen zee van ruimte kortom. (Maes et al, 2005)

Naar de geregelde zee

Anno 2015 ligt als resultante van een sterk gegroeid Noordzeebeleid een marien ruimtelijk plan (MRP) op tafel (Vandevelde et al, 2014). Echter belangrijker dan het plan – dat op het eerste zicht oogt als een klassieke illustratie van een ruimtelijke ordeningsinitiatief – is enerzijds het specifieke beleidskader (dat voorziet in o.m. een cyclisch herziening met stakeholderparticipatie en een openbaar onderzoek) als anderzijds de sterke wetenschappelijke onderbouwing (o.m. een beoordeling van de staat van het marien milieu alsook een socio-economische analyse van de gebruikers van

het BNZ). Hiermee verschilt het MRP fundamenteel van het initiële masterplan dat statisch was en ontbrak aan een specifiek beleidskader of een georganiseerd planningsproces (Belpaeme et al, 2011). Het MRP biedt zodoende rechtszekerheid naar gebruikers van de Noordzee mét een bewaken van de draagkracht van het marien milieu waarbij nieuwe wetenschappelijke inzichten (o.m. a.h.v. monitoring) zullen bijdragen aan het nastreven van de beoogde goede milieutoestand. Hiermee is het MRP een illustratie van een ecosysteemgericht beheer dat contextspecifiek is én een (Noord)zeebreed kader schept voor alle gebruikers. Het dient kortom een veelvoud van objectieven.

In reflectie naar een framework over mariene ruimtelijke planning dat Douvere (2008) ontwikkelde, kan gesteld worden dat het plan

- de ecologische alsook de socio-economische heterogeniteit van de Noordzee als vertrekpunt gebruikt (zo werden bvb mariene beschermde gebieden aangeduid daar waar de biodiversiteit het hoogst is)
- dat een focus ligt op het beheer van menselijke activiteiten (en niet het beheer van het mariene ecosysteem – in casu van de beschermde gebieden betekende dit het aanduiden van zones waar slechts alternatieve niet-bodemberoerende visserij mogelijk is ... in de mariene beschermde gebieden kortom geen natuur-beheer zoals op land wel een management van de menselijke acties)
- dit beheerregime is bovenal gestoeld op wetenschappelijke data (in casu worden zo visserijschepen via black boxes gemonitord)
- bovendien bood het cartografisch visualiseren van de antropogene claims ook een inzicht in (potentiële) conflicten waardoor een op maat uitgestippeld beheer verfijnd kan worden
- of hoe kortom de sectorale benadering plaats heeft ingeruild voor een integrale(r) beslissingstraject.

Samengevat, niet enkel de vraag – de ruimtelijke claims (o.m. voor een energie-atol) liggen op tafel, ook en in bijzonder de specificiteit van het mariene ecosysteem – de aanbodzijde én dit met een lange(re) termijn horizon. Of hiermee het plan “af” is ? Het antwoord is “nee”, al was het maar omdat – conform de WMM – er om de zes jaar een evaluatie zal gebeuren (ook dit cyclisch denken is eigen aan een ecosysteembenadering).

De geëvalueerde zee

Of het plan desalniettemin vrij van kritiek is ? Ook hier is het antwoord negatief. Het ontbreken van een breder, internationaler Noordzee-perspectief kan als een hiaat aangekaart worden. Bovendien zijn de huidige beheermaatregelen wellicht nog ontoereikend om effectief koers te zetten naar de goede milieutoestand. Echter dat laatste mag dan in de bevraging dé grootste negatieve kritiek zijn op het marien ruimtelijk plan, het feit dat er voor het eerst zo’n plan mét zo’n ecosysteemgerichte omkadering op tafel ligt, zorgde dat het plan op plaats 4 (de ontwikkeling van een federaal beleid op de Noordzee - 16%) en plaats 6 (nieuwe economische ontwikkelingen / de realisatie van windmolenparken op de Noordzee - 11%) belandde op de vraag “wat is de meest positieve ontwikkeling de laatste jaar” ... terwijl het ruimtelijke beleid op land als rode draad verweven zit in de top drie van de problemen én uitdagingen aan de kust.

Al dient volledigheidshalve opgemerkt te worden dat de nieuwe ruimtelijke claims op het land niet onverdeeld positief ontvangen worden.

We moeten niet alles doen op zee. Als het nog drukker wordt dan wordt het als een autostrade.

Met richtingaanwijzers voor vogels en schepen.

De vertaalde kust (?)

Het verschil tussen het beleid inzake ruimtelijke ordening op zee en op land mag dan wel – zowel vanuit een beleidsmatige reflectie als vanuit de maatschappelijke bevraging – manifest blijken. Er zijn meer gelijkenissen dan verschillen te ontdekken. Vanzelfsprekend is het vertrekpunt – i.e. de eigendomscontext – verschillend, echter an sich zou men kunnen stellen dat het land (als een stille evolutie) meer en meer op de zee begint te

lijken ³⁵ in een beleidsmatig perspectief. Op het land mag dan wel een sectorale benadering ogenschijnlijk hoogdagen vieren, de kentering is ingezet. Het is een verhaal dat zowel verteld kan worden in de bebouwde context als in de context van de open ruimte. We brengen daarom ter ingeleide een bezoek aan de Uitkerkse Polder, een 1.400 ha groot komgrondengebied gesitueerd tussen Uitkerke / Blankenberge – Nieuwmunster – Wenduine.

3.3 *Het dienstbare land (?)*

3.3.1 Het exemplarische land ³⁶

De Uitkerkse Polder is één van de zeldzaam geworden poldercomplexen die nog een weerspiegeling vormen van een eeuwenoud historisch graslandcomplex doorsneden door fijn netwerk van grachten, laantjes, ... Weliswaar ontsnapte het gebied aan het instrument van de ruilverkaveling, het gebied kon de dans van een intensifiëring niet ontspringen. Overbemesting, waterbeheersing (i.e. drainage en dus verdroging), het scheuren van graslanden, ... alsook een verlies van 150 ha aan bebouwing & campingzone betekende dat de natuur in vrije val was. Slechts dankzij de uitbouw van een natuurgebied door Natuurpunt (alsook het Agentschap voor Natuur en Bos) kon het tij gekeerd worden. Vandaag zijn grote delen Europees beschermd zowel vanuit de Vogel- als Habitatrichtlijn. De kerngebieden vormen een thuis voor zeldzame zilte binnendijkse flora, weidevogels, vriezeganzen, ...

De agrarische polder

Betekende de uitbouw van het natuurgebied de doodsteek voor de agrarische bedrijfsvoering ? Betekende de verwerving het inschakelen van veekuddes van de natuurvereniging ? Toch niet. Natuurpunt erkende van meet af aan de (historische) rol die landbouwers speelden bij het tot stand komen van dit cultuurlandschap. Vandaag heeft de natuurvereniging met 43 lokale landbouwers een gebruiksovereenkomst die gemiddeld 9,8 ha in beheer hebben. De landbouwers worden ingeschakeld voor de begrazing alsook het maai-beheer van hooilanden.

Bij het ontwikkelen van het samenwerkingsmodel werd mede gewaakt over de bedrijfsbelangen van de landbouwers. Zo bieden overeenkomsten van 10 jaar een grote rechtszekerheid. De landbouwers zijn bovendien geen huur of pacht verschuldigd én kunnen zelfs landbouwsubsidies aanvragen als kunnen hun grond inbrengen bij de Mestbank. Hier tegenover staan wel strikte voorwaarden. Sommige vanzelfsprekend zoals een verbod op scheuren van graslanden of ontwateren maar ook stringente voorwaarden zoals uitgestelde maai- en begrazingsdata (om sterfte van weidevogelkuikens door maaimachines of vertrapping van kuikens te beperken). Ook bemesting wordt – op basis van de perceelskenmerken – beperkt of zelfs tot nul herleid (als het een kwetsbaar perceel is).

Het is bovenal ook een proces waarbij beide partijen leren. Zo betekent het samenwerkingsmodel ook een stimulans voor het samenvoegen van percelen. Voor de landbouwer betekent dit immers minder transportkosten én zelfs opportuniteiten voor extensieve rassen zoals Blonde d'Aquitaine, i.e. soorten die beter aangepast zijn aan de polder-context én mét eenzelfde rendement qua vleesproductie. Maar ook vanuit een

³⁵ Al kan uiteraard ook het omgekeerde gesteld worden. Zoals we zagen in de bouwsteen “ruimte” worden ruimtelijke claims almaar vaker afgewenteld op zee (getuige het uitdoven van zandwinning op land, getuige het moeizaam vergunningbeleid voor windmolens op land, ...). Wellicht is het dan ook beter om van een convergerende beweging te spreken.

³⁶ Dit stuk is gebaseerd op o.m. Berends et al (2007), Van Gompel (2009) & Van Gompel (2015) alsook op persoonlijke ervaring als projectmedewerker – beleidsmedewerker bij Natuurpunt (o.m. verantwoordelijk voor de uitbreiding van het bezoekerscentrum Uitkerkse Polder & de coördinatie van de kustwerkgroep van Natuurpunt)

ecologisch perspectief biedt dit kansen tot een extensivering van het beleid wat o.m. zeldzamere kweldergrassen ten goede komt. Ook vergroot het samenvoegen van percelen het draagvlak voor grootschalige natuurontwikkelingswerken, i.e. het afgraven van percelen wordt door landbouwers minder als storend ervaren. En het betekent ook een landschappelijke opwaardering. Samenvoegen betekent immers ook minder prikkeldraad, hekken en andere storende harde infrastructures. Het model wordt Europees dan ook als een good practice bestempeld als voorbeeld van een geslaagde samenwerking tussen landbouwers en natuurbeschermers.

Samengevat, om prof dr Kuijken aan te halen in het jubileumboek over de Uitkerkse Polder (Van Gompel, 2009) :

Er zijn voldoende gelijklopende belangen tussen landbouw en natuurbehoud om tot een hecht bondgenootschap te evolueren in de strijd voor een leefbare landelijke ruimte zonder verdere versnippering en verstedelijking.

De toeristische polder

Ook de brug met het toerisme werd succesvol gemaakt en ligt mee aan het lokaal draagvlak dat dit natuurgebied kenmerkt. De Nederlandse beeldspraak “elk natuurgebied kent zijn pannenkoekenhuisje” bleek immers ook een grond van waarheid te herbergen, zo bleek uit een studie die Natuurlandpunt in 2006 – 2007 i.s.m. het studiebureau Regenboog Advies verrichtte naar de sociale en economische waardering van de kustpolders. Uit de studie waarbij ruim 600 personen werden bevraagd, kwam o.m. naar voor dat van de 150.000 bezoekers zo’n 25% omwonende, 40% verblijfstoerist en 33% dagjestoerist is.

De onderzoekers kwamen te weten dat – in lijn van andere onderzoeken naar bestedingspatronen – deze bezoekers ook een hoge economische return opleveren. Waar dagjesmensen 12,50 EUR per persoon per dag consumeren, loopt dit bij hotelgasten op tot 70 EUR pp/pd. Over een jaar genomen betekent dit kortom een economische impuls van 3,5 mln EUR per jaar. De studie gaf dan ook een bevestiging aan het College dat de keuze om de uitbouw van het reservaat mee te ondersteunen – dixit toenmalig burgemeester Monset – “de juiste keuze” was.

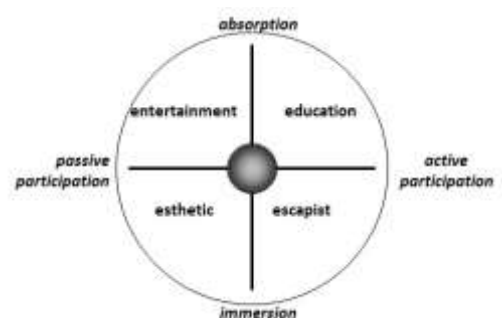
De studie onthulde nog meer. De motivatie om het natuurgebied te bezoeken ligt in lijn van de definiëring van de genius locus van de kustzone : op één stond de troef “rust” (onthaasten – een frisse neus halen - ...), op twee “weidsheid” (het authentieke karakter, groene weilanden, enkele charmante hoeves, het weidse zicht) en op drie “natuur”. Opvallen bij dat laatste is dat veelal niet gewezen werd naar specifieke biodiversiteitskenmerken (bvb. fauna & flora), wel naar enerzijds de totaalervaring van het landschap als anderzijds generaliserende natuurelementen als “water” en “vogel”. De motivatie om het gebied te bezoeken ligt dan ook eerder op het beleven van de polder(identiteit).

De groene beleveniseconomie

Wat Natuurlandpunt en Disneyland met elkaar (niet) gemeen hebben

De opkomst van de beleveniseconomie – ten nadele van de diensteneconomie (die op haar beurt reeds de goedereneconomie verdrong) – wordt vaak aangehaald als één van de onderliggende economische tendensen wereldwijd. In de marketing is het principe alomtegenwoordig getuige de niet langer verkoop van auto’s maar de verkoop van vrijheid (of waarom denkt u dat auto’s in reclamefilmpjes in woestijn- en berggebieden rijden ?), de verkoop van hoop / eeuwige jeugd i.p.v. make-up, ... (Pine & Gilmore, 1999)

Het model van de beleveniseconomie, die een beleving stoelt op 4 kenmerken, kan ook geprojecteerd worden op de beleving van natuur (Slabbinck, 2005). Natuurbeleving is immers niet enkel leren (‘learn’ – ‘understand’) maar ook een factor esthetiek (‘be’), een factor plezier – entertainment (‘feel’) alsook een factor ontsnapping (escapist – ‘do’). Deze analyse gaat ook op voor de

Uitkerkse Polder wat Natuurpunt inspireerde om het verhaal van het natuurgebied op te hangen aan de slogan “ontdek een weidse wereld vol vogels” die (getuige de diverse dubbele bodems) de raison-d’être die bezoekers ook associëren met het gebied vat.

Of hoe de beleveniseconomie vanuit het perspectief ‘genius locus’ (en dus niet enkel voor de polder maar ook voor duin, strand, zee, ...) te vertalen is als de bezinningseconomie. Het zoeken naar rust, reflectie, verdieping, authenticiteit, ... (naar : Bade & Van der Schroeff, 2008)

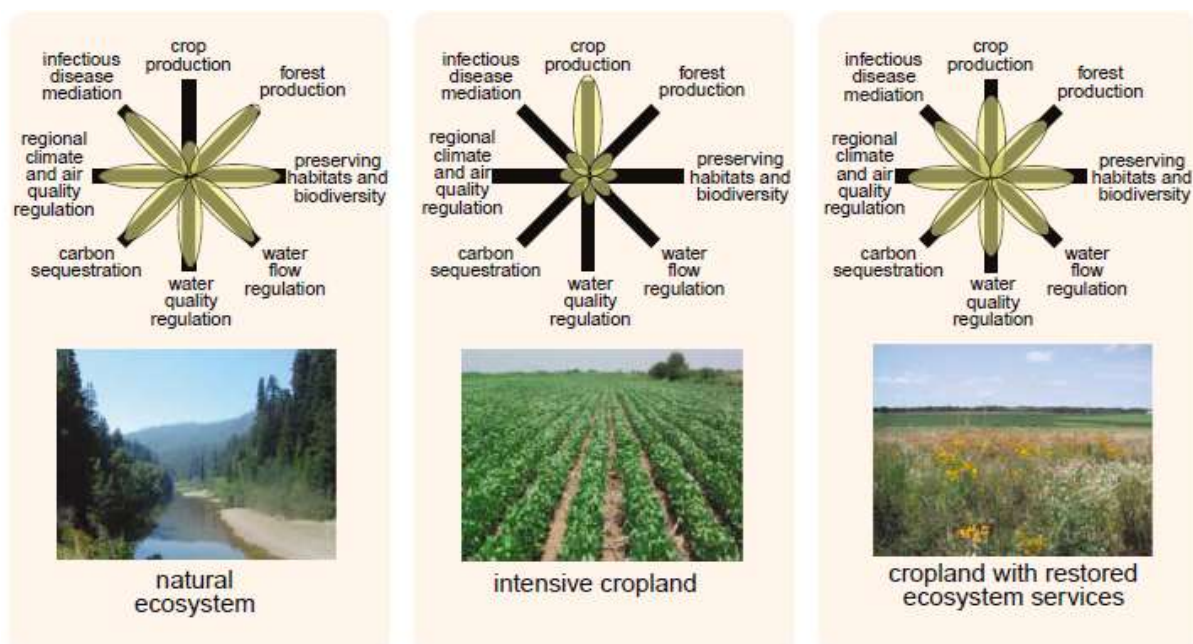
De meerlagige polder

Om Magritte te parafraseren : *de Uitkerkse Polder ? Ceci n’est pas une réserve naturelle.*

Het gebied wordt thans gekenmerkt door tal van verhalen die ook een meervoudig gebruik onthullen. Naast hogere verhaallijnen zouden nog tal van andere verhaallijnen uitgeschreven kunnen worden. Zo wordt de Uitkerkse Polder door een fijnmazig netwerk van sloten (152 km) en greppels - laantjes (100 km) gekenmerkt, wat maakt dat de polder 20 km blauwe infrastructuur per vierkante kilometer telt. Het hydrografisch netwerk draagt zo niet alleen een steentje bij aan de rijke biodiversiteit maar betekent ook een groot waterbuffer. En ook de waterkwaliteit heeft baat bij dit fijnmazig netwerk daar stikstof en fosfor verwijderd worden uit het water dankzij natuurlijke processen die zich afspelen in het water en de oeverzones (Meire, 2015). En dan vergeten we nog verhaallijnen als de koolstofbuffer die historische graslanden vormen, de pollinatie en de pestcontrole, ...

De analyse van het gewestplan als zou de Uitkerkse Polder slechts natuurgebied of agrarisch gebied zijn (‘groen of geel’), blijkt kortom manifest foutief te zijn. De Uitkerkse Polder bewijst dat niet gekozen moet worden tussen landbouw of natuur. Integendeel, het bevestigen van het historisch landgebruik bewees eens te meer dat het geheel meer is dan de som der delen.

De analyse van het model Uitkerkse Polder illustreert ook wat wetenschappers wereldwijd vaststellen. Natuurlijke ecosystemen zijn van nature in staat om tal van diensten op een hoog niveau aan te reiken met uitzondering van gewasproductie. Intensief beheerde agrarische gebieden daarentegen kunnen (op korte termijn) wel een hoge gewasproductie realiseren doch ten nadele van andere diensten. Een “middle ground” benadering – zoals de Uitkerkse Polder – toont echter dat een win-win mogelijk is zonder per sé zwaar in te hoeven boeten op de agrarische functie. (Foley et al, 2005 - figuur)

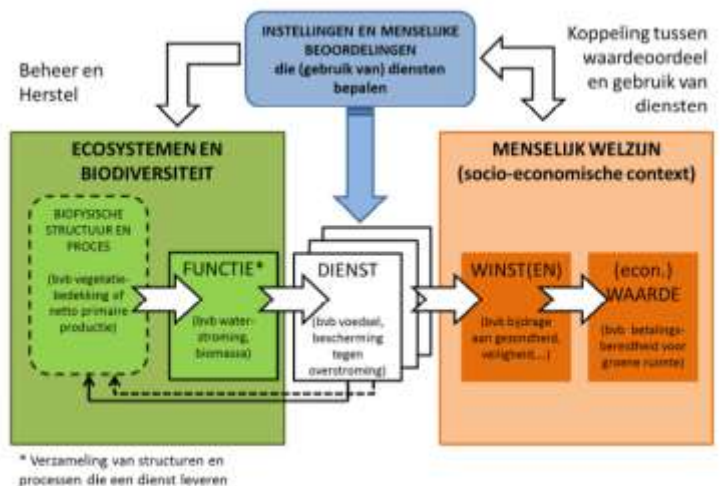
3.3.2 Het gediende land

De waardevolle kust

De idee dat een (natuur)gebied ook diensten anders dan behoud van biodiversiteit levert, wordt door wetenschappers bestempeld onder de vlag 'ecosysteemdiensten' (o.m. TEEB, 2010). Het kan gaan om zowel producten (bvb. drinkwater, voedsel, ...) als processen (bvb. afbraak van afvalstoffen) die door ecosystemen worden geleverd. Het gaat ook om een breed palet aan diensten : producerende diensten zoals de productie van voedsel, regulerende diensten zoals de kustbescherming, culturele diensten zoals toeristisch-recreatieve voordelen en habitat- of ondersteunende diensten die andere diensten mogelijk maakt zoals de nutriëntenkringloop (o.m. MEA, 2005).

Wetenschappers hebben de waarde van ecosysteemdiensten berekend voor de gehele biosfeer en kwamen uit op een opbrengst à 33 triljoen dollar per jaar. Ter vergelijking, het Bruto Mondiaal Product bedraagt 'slechts' 18 triljoen dollar. (Costanza et al, 1997)

In bijzonder bevestigen dergelijke studies dat kustecosystemen tot de rijkste ecosystemen ter wereld behoren. Costanza (1999) schat zelfs dat 36% van de globale ecosysteemdienstwaardering toe te wijzen is aan kustecosystemen. Of hoe Leopold II de nagel toch op de kop tikte, de kust is inderdaad een goudmijn ...

(figuur Sander et al, 2011)

De gewaardeerde kust

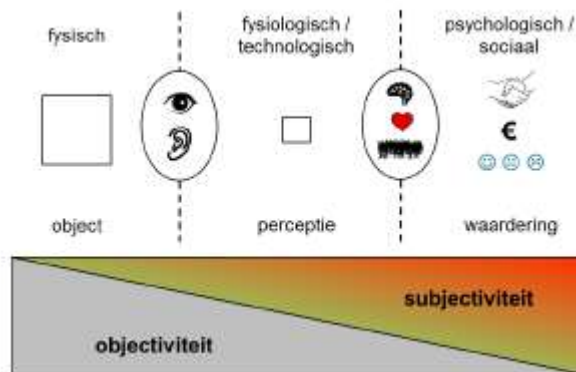
Het verhaal van de Uitkerkse Polder en de bredere (theoretische) bevestiging bewijst dat een win-win mogelijk is. Echter uit de bevraging in 2015 blijkt alsnog een grote kloof tussen deze wetenschappelijke waardering en de appreciatie die de beleidsmakers aan de dag leggen. Zo wordt door 8% van de bevroegden gewezen op het spanningsveld landbouw – natuur in de polder. Nooit als een conflicterende situatie, eerder als een bekommernis dat de agrarische bedrijfsvoering niet in het gedrang mag komen. Ook uitspraken over de vrees van gesloten natuurgebieden (12% - door 7% als echt knelpunt gesignaleerd) illustreert dit verschil tussen de reële (wetenschappelijke – economische) en de maatschappelijke waardering van ecosysteemdiensten.

Bescherming moet mijn inziens wel altijd in functie van natuur én mensen staan.

Het mogen geen afgesloten gebieden worden. Natuurgebieden zijn immers openbare ruimtes.

Bovendien blijkt ook uit de algemene teloorgang van de kust(identiteit) die de meerderheid van de bevroegden meedeelde dat – karikaturaal gesteld – de praktijk de theorie tegensprekt. Dat het kustecosysteem / de kustidentiteit dan wel waarde(n)vol is, doch dat andere waarden de bovenhand haalden als puntje bij paaltje kwam.

Wat ligt aan de oorsprong ? Wat we van de wereld waarnemen, wordt bepaald door een aantal perceptiefilters. Niet alleen onze zintuigen maar ook o.m. de persoonlijke ontwikkeling of de invloed van de onmiddellijke omgeving is van tel (Van Reeth et al, 2014). Getuige o.m. de soms uitgesproken verschillen tussen wetenschappers en economische stakeholders in de bevraging.

(figuur : Edwards – Jones et al, 2000 in : Van Reeth et al, 2014)

De bevraging leert kortom dat het gros van de bevroegden niet alleen niet vertrekt vanuit de intrinsieke waarde van het kustecosysteem en de fauna & flora, maar dat de bevroegden bovenal een verengd antropocentrisch, utilitaristisch – instrumenteel perspectief hanteren op het concept ecosystemendiensten.

De hoopvolle kust

Er blijkt kortom een grote kloof te zijn tussen enerzijds de significante inspanningen die wetenschappers thans leveren om het concept ecosystemendiensten te onderbouwen (getuige o.m. het verhaal van de ecosystemendiensten dat als kapstok diende voor het recentste natuurrapport van het INBO) en anderzijds de maatschappelijke appreciatie. Al dient dit meteen genuanceerd te worden vanuit twee thema's die wel wijzen op een (ontkiemend) draagvlak.

Zoals betoogd in hoofdstuk 3 is de genius locus van de kust (te determineren als een culturele ecosystemendienst) als rode draad te herkennen bij het merendeel van de bevroegden. De mooiste illustratie werd in deze context geleverd door de bouwstop die het Duinendecreet afkondigde. Bovendien wijst de bevraging ook op een groeiend draagvlak om ook buiten de duinen naar een steady state-politiek (26%) te gaan om de kustidentiteit te handhaven (wat deze beleidsambitie “stoppen met aansnijden open ruimte” op plaats 6 zet).

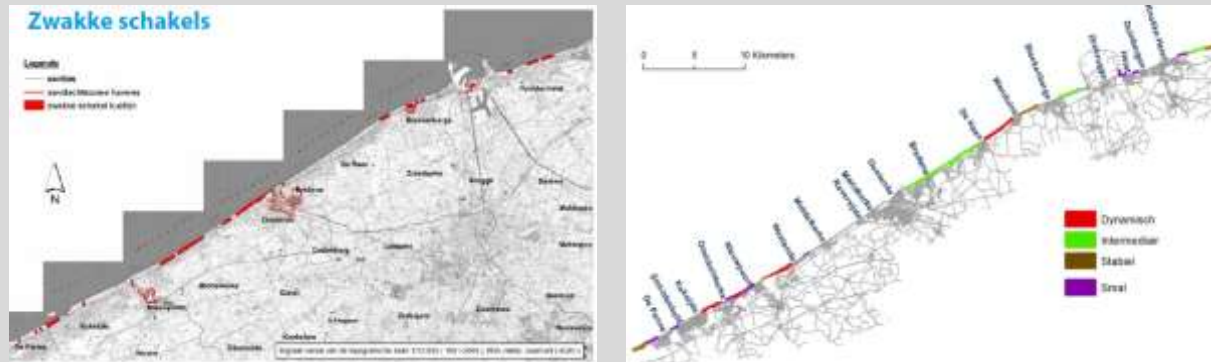
Huisje, boompje, beestje

Is waardenvol waardeloos ? Toch niet. De mooiste illustratie vinden we aan de kust waar 'zicht op zee' (d.w.z. 'zicht op de genius locus') zorgt voor vastgoedprijzen die substantieel verschillen. Volgens De Tijd (09/09/11) lag het prijsverschil tussen frontaal en lateraal zeezicht in de grootte-orde van 30%. In De Haan, Knokke-Heist en Oostende liep dit zelfs op naar 40% en meer. Nu deze toplocaties schaars worden, stijgt het aantal projecten met – om Bouwgroep Versluys te citeren - 'zicht op beschermd duingebied'. Onderzoek ontbreekt naar de vastgoedmeerwaarde echter onderzoek in Nederland leert dat de extra waarde van woningen in en rond natuurgebieden geschat kan worden op 10 tot 30% (MNP, 2003). De meeropbrengst vloeit niet enkel naar de grondeigenaar / projectontwikkelaar vloeit ook terug naar de overheid. Weliswaar niet naar de natuuradministratie wel naar o.m. het gewest (registratierechten & onroerende voorheffing). (Bade et al, 2012)

Een andere opportuniteit voor de (potentiële) maatschappelijke verankering van het concept 'ecosystemendiensten' biedt de klimaatverandering. Zoals we in hoofdstuk 7 omstandiger zullen bespreken kent klimaatadaptatie een groeiend – ontluikend draagvlak voor een herstel van natuurlijke processen aan de kust. Gevraagd naar klimaatadaptatie-maatregelen wijzen bevroegden immers op o.m. de nood aan een natuurlijker kustverdediging (30%), een aangepast waterbeheer met een prominente(re) rol voor de polders als waterbuffer i.f.v. schaarstes en/of overstromingen (30%), de nood aan een klimaatadaptievere ruimtelijke planning (23%). Klimaatverandering legt immers kortom het falen van het huidig landgebruik – de aangetaste integriteit van het kustecosysteem (met een verhoogd risico op overstromingen, watertekorten, ...) bloot.

Zoek de verschillen. Hard versus zacht. Goliath versus David.

Wie een blik werpt op het masterplan kustveiligheid (Afdeling Kust, 2010 – figuur links) en de zwakke schakels ontdekt dat deze allen gesitueerd zijn in hetzij de havens hetzij de badplaatsen. Waar kortom een harde structuur (dijk of kade) i.p.v. een duin de grenslijn land – zee vormt.

Onderzoek door het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (Provoost et al, 2011) inventariseerde de zeearepduinen naar hun ecosystemedienst 'kustverdediging' (figuur rechts). Niet verwonderlijk – zie ook hoofdstuk 3 in deel 1 – zijn dit juist de sterke schakels qua kustverdediging. Waar een breed en dynamisch duin aanwezig is, resulteert dit in een significante reductie zowel naar economische schade als naar slachtoffers. Waar de duinenreep te smal is, is ze kwetsbaar(der).

Opgemerkt dient te worden dat dit weliswaar opnieuw een bevestiging is van een antropocentrisch perspectief – een verengde interpretatie van het concept "ecosysteemdiensten" (en verre van een erkenning van de intrinsieke waarde die natuur heeft). Samengevat : de dienstbare kust is een kust waarbij het kustecosysteem ten dienste staat van de mens (als kustbewoner, -bezoeker, -ondernemer, ...).

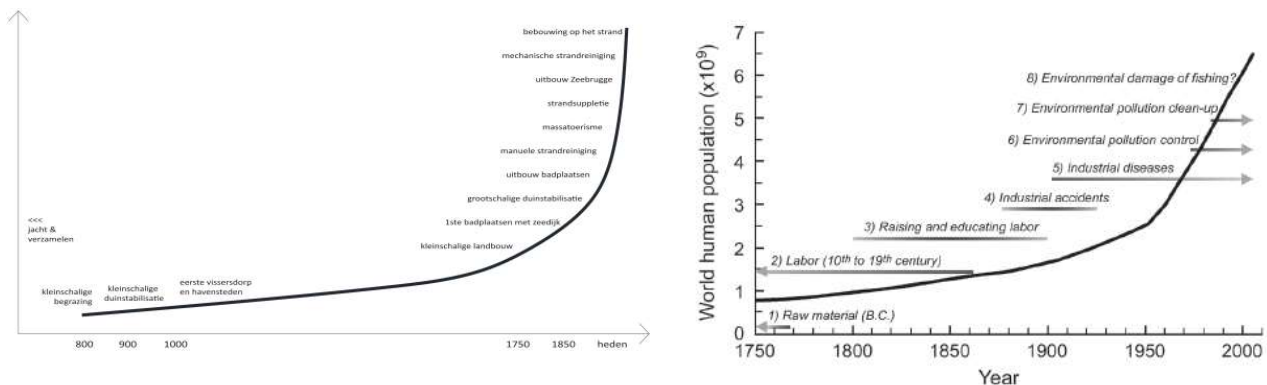
3.3.3 Het dienende land

Het verhaal van het meervoudig gebruik van de Uitkerkse Polder herbergt – naast het verhaal van de ecosystemediensten – nog een tweede verhaallijn (die we weliswaar summierder zullen aankaarten daar dit minder uit de bevraging bleek). Meervoudig betekent in de praktijk ook een multisectorele juridische omkadering. In de praktijk dicteert vandaag niet alleen het natuurdecreet of de Vogel- en Habitatrichtlijn de wet in de Uitkerkse Polder. Ook tal van andere wetgevende kaders hebben een vinger in de pap.

Deze trend heeft alles te maken met de analyse die we in deel 1 van deze publicatie beschreven. De claims op de kust namen zoals we zagen de laatste decennia exponentieel toe, dito de druk op het kustecosysteem en haar componenten biodiversiteit – ruimte – water – sediment. De exponentiële curves van de druk op het ecosysteem (figuur links) betekenden ook zoals we zagen een exponentiële toename van de externaliteiten (Hardin, 1976 – figuur rechts) alsook een exponentiële toename van onze afhankelijkheid op technologieën ('lock-in'). Anders gesteld. Van een onderbenutte kust is de kust getransformeerd in een overbelaste kust ³⁷. Niet alleen betekende dit zoals we betoogden het ontstaan van de schuldige kust maar betekende dit ook dat er nieuwe spelregels gelden. Of minder theoretisch gesteld. Waar in de 19^e eeuw de uitbouw van badplaatsen nog bij een grotendeels afwezig juridisch kader kon geschieden, waar begin 20^e eeuw de landbouwer zonder veel regels kon boeren, ... kreunt de kust (en bij uitbreiding Vlaanderen en zelfs ruimer) thans niet alleen onder

³⁷ Ook hier kan een reflectie "think local, watch global" gemaakt worden. Onderzoekers als Daly (2005) en Constanza (2008) wezen reeds op de gewijzigde economische spelregels in een "volle wereld". Waar de huidige macro-economische groei-idefix botst op de planetaire grenzen.

een exponentiële toename qua ecologische druk maar ook onder een exponentieel toenemende administratieve last.

Over de verjuridisering kan een aparte studie gewijd worden. Echter wat zeker één van de drijfveren is, is het vermijden van een nog grotere druk op het ecosysteem of zelfs het herstel van de ecosysteemintegriteit. In reflectie naar het model dat we ontwikkeld hebben in deel 1, kan gesteld worden dat deze wetgeving (onder mee) ambiert om de squeeze een halt toe te roepen of zelfs naar een unsqueeze te gaan. Nog anders gesteld : de grenzen aan de groei worden ook (almaar meer) vertaald in juridische grenzen – normeringen.

Zonder volledigheid te ambiëren kan gewezen worden op

- Kaderrichtlijn water (2000/60/EG) die de concepten “goede oppervlaktewatertoestand” en “goede grondwatertoestand” vooropstelt, verwijzend naar zowel goede ecologische als chemische kwaliteiten
- het Natuurdecreet dat via de opmaak van “instandhoudingsdoelstellingen” uitvoering geeft aan de Vogel- en habitatrichtlijn
- ...

Of hoe kortom – zoals de Kaderrichtlijn Mariene Strategie en het concept Good Environmental Status – ook op land meer en meer (weliswaar sectorale) kwaliteitsdoelstellingen worden geponeerd. Of hoe kortom dienstbaar op land als op zee een tweede betekenis krijgt (of zou moeten krijgen) : ten dienste van een te handhaven / te herstellen minimale ecologische kwaliteit.

Een kleine geschiedenis van het kustbeleid

De tendens naar een integratie van het kustecosysteem is een proces dat reeds diverse decennia zich uitrolt. In grote lijnen kan het kustbeleid gevat worden in een processie van Echternach gevat in vier grote stappen :

- fase 1 (hoogtepunt jaren 1960 – 1970) : de vijandige zee, de woeste zee als vijand die te bekampen is, ecologische bekommernis zijn schier onbestaande – de natuur wordt beschouwd als een (massa-)consumptiegoed, veiligheid / toerisme primeert en publieke participatie is onbestaande, het is de tijd van o.m. een eenzijdige focus op harde zeeweringstechnieken / vastgoedontwikkelingen / e.d.m.
- fase 2 (startend medio jaren 1980) : de ergste excessen worden dankzij een ontluikend milieubewustzijn getackeld, olierampen leiden bvb. tot een verplichting van dubbelwandige schepen, de bouwwoede in de duinen wordt getemperd en zelfs een halt toegeroepen (cfr Duinendecreet), het is de tijd van een ontkiemend, weliswaar nog reactief beleid dat in hoofdzaak nog steeds gestoeld is op een ingenieursbenadering
- fase 3 (startend medio jaren 1990) : een groeiend publiek draagvlak, de introductie van het concept ‘duurzame ontwikkeling’ leidt tot een sterkere milieureflex, het kustbeleid wordt ambitieuzer (zoals de afbraak van de marinebasis in de IJzermonding) , de zeewering evolueert naar het principe “zacht waar het kan, hard waar het moet”, ..., we kunnen spreken over een geïntegreerd kustzonebeleid
- fase 4 : grenzen aan de groei drukken de beleidsmakers met de neus op de feiten, reactief wordt pro-actief, de overheid schikt zich in haar nieuwe governance-rol, de kustlijn evolueert naar een kustzone, kwaliteit

primeert boven kwantiteit, geïntegreerd wordt integraal [een goed voorbeeld is de Lange Termijn-visie op het Schelde-Estuarium] [we komen hier in hoofdstuk 8 nog uitgebreid op terug]

Het kustbeleid in ons land schippert thans tussen fase 2 en 3. Opvallend, door 5 van de 20 “anciens” vermeldt, is dat waar na het Duinendecreet stappen richting fase 3 en zelfs eerste stapjes richting fase 4 werden gezet (en bvb. Afdeling Kust en ANB samenwerken aan de inrichting van sluffers), deze dynamiek vanaf 2004 afkalft (o.m. – enigszins paradoxaal – door de Beter Bestuurlijk Beleid-hervorming). De administraties plooiën almaar vaker terug op hun vakdomein (ook omwille van budgettaire restricties wat een terugvallen op de kerntekenen betekent), het Coördinatiepunt Kustzonebeheer (zie verder) wordt in 2014 opgedoekt, ...

*Nu denken we terug in hokjes. Je moet ook wel als ambtenaar,
je vertrekpunt is immers “waar moeten we rond werken ?” terwijl je het antwoord al deels weet.
We zouden beter werken met beleidsoverleggen. Mensen samen zetten om tot één verhaal te komen.*

Of hoe het land inderdaad meer en meer op de zee lijkt ... al blijft het wachten op een overkoepelend kader en zijn er reeds stappen gezet. En zo zijn we terug bij de bevraging anno 2015 beland waar een te rigide kader – de nood aan meer dialoog door 14% van de correspondenten wordt aangekaart als een minpunt bij het natuurbeleid. Het kan in het licht van de ervaring op zee (die wel als positief werd bestempeld – ook door economische stakeholders die bij het terrestrische natuurbeleid kritischer waren) dan ook eerder als een extra pleidooi voor een kustbrede visie worden beschouwd. Waar rechtszekerheid wordt geschapen én voor de menselijke activiteiten én voor het ecosysteem. Dienstbaarheid en rechtszekerheid voor mens én ecosysteem als communicerende vaten kortom.

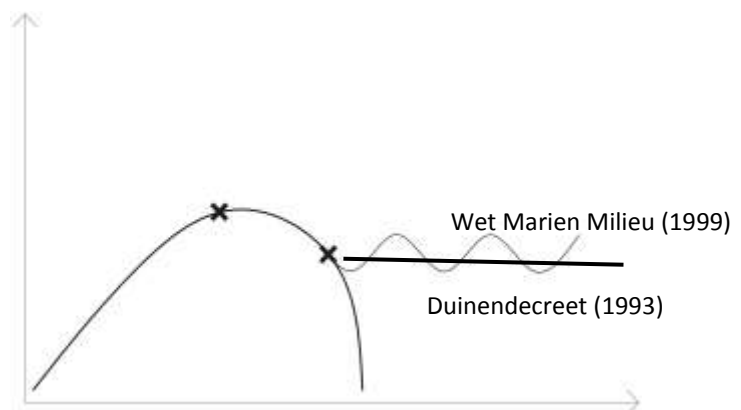
3.4 De concluderende kust

*If cynism is knowing the price of everything and the value of nothing,
then the centres of world finance are breeding grounds of cynism.*

Skidelsky & Skidelsky, 2012

In dit hoofdstuk hebben we de schijnwerpers gericht op “de waardenvolle kust”, op het raakvlak planet – profit. We introduceerden het concept “dienstbaar” om te wijzen op enerzijds de diensten die het kustecosysteem levert (al worden deze nog niet ten volle gewaardeerd) als anderzijds de (ontluikende) bescherming van een minimale dienstverlening die het kustecosysteem zou moeten leveren (sectoraal op land, integraal op zee).

Centraal bleek het concept waardering te staan, i.e. de bijdrage van een object (de kust / de zee / de Uitkerkse Polder / ...) tot een bepaalde doelstelling of set van doelstellingen (Costanza & Folke, 1997). Waardering is dan ook onlosmakelijk verbonden met het maken van keuzen (zowel individuele als collectieve) (Van Reeth et al, 2014). Ook het niet beslissen kan in zekere zin beschouwd worden als een beslissing. Zo was het kustecosysteem tot de 20e eeuw gekenmerkt door een éénrichtingsverkeer, i.e. toenemende claims van de mens op de kust en haar bouwstenen (ruimte – water – ...). De lege kust evolueerde echter naar een (over)volle kust – zie deel 1 – waarbij kritische drempelwaarden overschreden werden of dreigen te worden ... wat tot beslissingen leidde voor een bescherming (van aspecten) van het ecosysteem. Kortom het concept “dienstbaar” illustreert het overshootmodel waarbij het (al dan niet) vellen van een waarde-oordeel cruciaal is voor het al dan niet optreden van een maatschappelijk kantelpunt getuige o.m. het Duinendecreet, de aangescherpte Wet Marien Milieu, ...

figuur : een reflectie vanuit het overshoot-model op enerzijds het Duinendecreet (resultierend in een kwantitatieve noodstop), als anderzijds de Wet Marien Milieu (resultierend in een cyclisch beleid waarbij schommelingen (oscillations) te verwachten zijn)

Van natuurlijk kapitaal naar commonwealth

In het vorige hoofdstuk werd de stelling geponeerd als zou de kust(identiteit) beschouwd kunnen worden als een "common". Dit hoofdstuk biedt een aanvullend perspectief. Wetenschappers bestempelen ecosysteemdiensten als de interest op het natuurlijk kapitaal dat de planeet rijk is. Zoals elke financieel expert zal bevestigen is het verdedigbaar om van deze rente te leven [als we inflatie vergeten] doch getuigt het van een roekeloos gedrag om ook van het kapitaal te leven. Nochtans is dat wat we thans doen met het natuurlijk kapitaal. Meer zelfs zoals we zagen in deel 1 is er sprake van een schuldige kust, i.e. leven we van geleend kapitaal, leven we niet van de interest maar van het kapitaal (Schumacher, 1973). Om de metafoor te vertalen. Zoals we concludeerden in het hoofdstuk "de kwaliteitsvolle kust" is de genius locus van de kust in hoofdzaak gestoeld op kwaliteiten van het kustecosysteem (wat wetenschappers zouden bestempelen als een culturele ecosysteemdienst). Echter ook dit kapitaal – onze commonwealth³⁸ – werd weinig zorgvuldig beheerd.

De vaststelling dat de kust als common ook bekeken kan worden als het verhaal van een gedegradeerde ecosysteemdienst, biedt nog bijkomende perspectieven. We hernemen het framework van Lamont (2006) inzake het hanteren van een ecosysteembenadering :

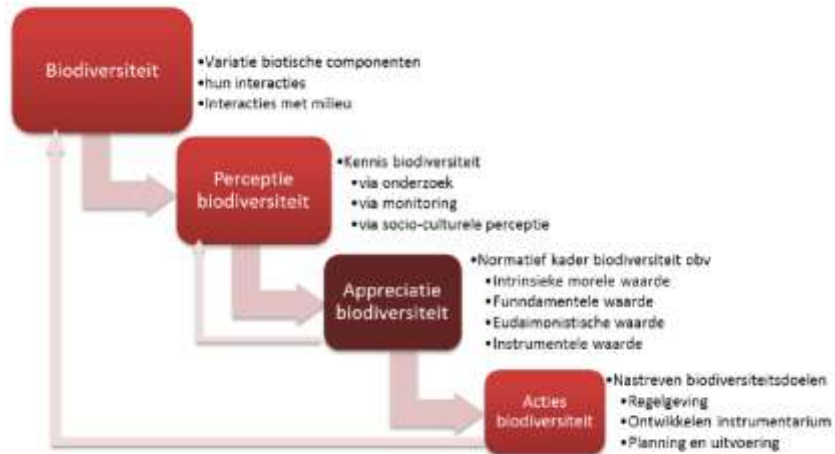
Kenmerk	Traditionele benadering	Ecosystem Approach
<i>Structuur</i>	Isolatie – Sectoraal	Inclusief – Holistisch
<i>Doelstelling</i>	Monofunctioneel (veelal economisch)	(Eco)systeemintegriteit
<i>Valuatie</i>	Financiële waardering	Socio-ecologische waardering
<i>Begrenzing</i>	Institutioneel (procedures – hiërarchieën - ...)	Systeem gebaseerd
<i>Benadering</i>	Onze-size-fits-all	Plaats/Context-specifiek
<i>Betrokkenheid stakeholders</i>	Informatief – Beperkte consultatie	Samen-leven = Samen-werken
<i>Beslissingsstructuur</i>	Lineair – top-down	Integrerend - polycentrisch
<i>Opvolging</i>	Beperkt – onbestaand	Adaptief management Cyclisch

Is dit geen antwoord op de kritiek die tal van bevrageden lieten noteren ? Is dit geen roadmap voor het streven naar een versterken van een kwaliteitsvolle kust – de genius locus ? Samengevat van maximale kust op weg naar een optimale kust. Op weg naar het grootst gemene veelvoud.

De beleefde kust

De vraag is niet enkel wat we kunnen leren van ecosystemen (ecosysteembenadering) maar ook wat ecosystemen kunnen leren. Als we het discours inzake ecosysteemdiensten ter hand nemen ontdekken we opvallende gelijkenissen met het discours dat Pine & Gilmore (1999) bewandelden als ze het framework voor de beleveniseconomie uitdokterden (dat we reeds kort aanhaalden in de casus Uitkerkse Polder). Immers, hoe worden ecosysteemdiensten ervaren ? Wanneer wordt (eventueel de stap gezet naar actie, i.e. bescherming) ?

³⁸ Deze term is afkomstig van Ernest Bader die diens bedrijf omgevormd had tot een coöperatieve als teken van dankbaarheid naar diens werknemers die het succes en de groei van het bedrijf mogelijk had gemaakt. Het is een verhaal dat omstandig omschreven in de economische klassieker 'Small is Beautiful' kwam (Schumacher, 1973).

figuur : rol van perceptie en appreciatie in ondernemen van biodiversiteitsacties
(Scheiders & Spanhove, 2014 naar Edwards-Jones et al., 2000)

Immers, hoe worden economische succesverhalen geschreven ? Door consumenten niet aan te spreken met het verhaal van grondstoffen, noch met een verhaal van goederen, noch met een verhaal van diensten ... wel met een verhaal van belevenissen. Anders gesteld. De koffieboon is dood, de koffie vergeten, de geserveerde koffie een vage herinnering ... een moment van ontspanning is bon ton. Kijk naar de kust. Geen optelsom van biotische & abiotische factoren, evenmin een landschap (waar je doorheen kan fietsen of wandelen) ... wel een vakantiebestemming, een ontsnapping aan de hectische werkweek ... een arcadisch natuurbeeld, de kust als de andere kant van de wereld. Of als parafrase op von Clausewitz' befaamde uitspraak (als zou oorlog politiek zijn maar dan voortgezet met andere middelen) : economie is ecologie maar dan voortgezet met andere middelen (Bade et al, 2012).

4 De inclusieve kust

Waar we tot heden sterk gefocust hebben op het kustecosysteem, richten we in dit hoofdstuk de schijnwerpers op het raakvlak “people” en “profit” of beter – zoals zal blijken uit de resultaten van de bevraging in 2015 – een veelvoud aan spanningsvelden waarbij de concepten “leefkwaliteit” – “leefbaarheid” centraal staat.

4.1 De geïntroduceerde kust

De gerangschikte kust

In 2015 zijn volgende thema’s te linken met de thema’s “leefbaarheid” – “leefkwaliteit” :

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
1	Te weinig bescherming / beschermd	26%	41%	19%	92%	100%	56%	45%
2	Overbebouwd - druk op open ruimte	11%	41%	44%	75%	60%	67%	44%
5	Betaalbaar wonen	32%	45%	41%	25%	20%	33%	35%
9	Vergrijzing (demografie)	37%	27%	41%	17%	0%	0%	26%
10	Ontgroening (demografie)	37%	32%	30%	25%	10%	0%	26%
12	Mobiliteit	26%	27%	41%	25%	0%	0%	25%
15	Spanningsveld tweede verblijven	5%	27%	11%	25%	0%	67%	19%
16	(Kans)armoede	16%	9%	33%	8%	10%	0%	16%
17	Verouderd vastgoed patrimonium	16%	9%	30%	25%	0%	0%	16%
18	Overrecreatie	5%	0%	7%	58%	10%	44%	15%
22	Gebrek aan erfgoed-beleid	5%	5%	19%	17%	0%	0%	9%
24	Teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven	0%	0%	11%	17%	0%	22%	7%
25	Toeristische pieken (leefbaarheid)	11%	5%	7%	0%	0%	11%	6%

In 1997 ging het om volgende thema’s :

	Thema	Politicus	Econ.	Middenv. + Wet.	Bewoners	Toeristen	TOTAAL
1	Te weinig bescherming / beschermd	85%	75%	100%	70%	80%	82%
2	Overbebouwd - Atlantikwall	75%	55%	95%	85%	90%	80%
3	Geen strikte toepassing van wetten en plannen	80%	75%	90%	45%	40%	66%
4	Grondspectatie – Druk bebouwing op de open ruimte	60%	45%	75%	50%	75%	61%
9	Toeristische pieken	60%	20%	65%	50%	45%	48%
13	Teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven	40%	5%	40%	30%	15%	26%
14	Conflicten tussen sectoren & actoren	35%	30%	35%	10%	5%	23%
17	Verouderd vastgoed patrimonium	25%	55%	15%	0%	10%	21%

De verbrede kust

Op hoofdlijnen kan gesteld worden dat in 1997 de nadruk sterk lag op enerzijds de bouwwoede als anderzijds – in mindere mate – de toeristische pieken. In 2015 is een verbreding merkbaar. De thema’s uit 1997 blijven actueel maar worden aangevuld met sociale en sociologische thema’s. Het onderscheid is belangrijk want waar sociale thema’s wijzen op een spanningsveld, daar niet iedereen over dezelfde middelen beschikt (wat gevat wordt door thema’s als (kans)armoede alsook het verouderd patrimonium (gelinkt aan lage huurprijzen / situaties die naar huisjesmelkerij neigen / ...) , wijzen sociologische thema’s op een spanningsveld bij de manier waarop groepen aan de kust samenleven (waarbij niet alleen het spanningsveld bewoners – toerisme uit 1997 wordt aangescherpt – o.m. door de sindsdien sterke toename van het aantal tweede verblijven – maar

waar zich thans ook o.m. een duidelijk spanningsveld toerisme – haven / industrie aftekent). In dit hoofdstuk zullen we deze spanningsvelden in detail onder de loep leggen.

4.2 De bebouwde kust

De optimistischere kust

*De zeedijk beschermd het hinterland wel tegen de zee
maar beschermd de kust niet tegen het binnenland, integendeel.*

Zoals reeds aangekaart in hoofdstuk 3 “de kwaliteitsvolle kust” wordt de bebouwing aan de kust als een bedreiging gezien voor de genius locus voor de kust. In dit hoofdstuk zullen we hier uitgebreider bij stilstaan daar dit ook als een bedreiging voor de leefbaarheid – de leefkwaliteit aan de kust wordt bestempeld.

Wie de bevraging in 2015 in detail vergelijkt met deze in 1997, ontdekt opvallende nuances. Waar in 1997 de nadruk sterk lag op de duinen – de zeedijk-zone (andermaal een getuige van het spanningsveld dat kristalliseerde in het Duinendecreet), slaat de bekommernis thans op een bredere zone (in bijzonder wordt ook gewezen op de druk van de uitdeinende stad op de polder, in mindere mate de druk op het strand (strandclubs e.d.m.) en – in nog beperktere mate – de economische ontwikkelingen op de Noordzee).

Een ander frappant verschil is dat – zoals we reeds opmerkten in het hoofdstuk “de waardenvolle kust” – de scores lager liggen. In bijzonder bij politici is er een significante daling merkbaar als we inzoomen op het thema “overbebouwd – Atlantikwall” (van 75% naar 11%). Als motivatie – voor alle doelgroepen – kan andermaal gewezen worden op de gestreden strijd van het Duinendecreet. Echter in de antwoorden viel ook enerzijds een zekere berusting (bij alle actoren) als anderzijds een zeker optimisme (in bijzonder bij ambtenaren, politici en economische stakeholders) te noteren.

De berusting heeft te maken met een zekere pragmatische(re) kijk op de bebouwing alsook op een andere kijk op de kust als een stedelijk netwerk, of hoe een groep bevrageden van de nood zelfs een deugd maakt (we komen hier nog uitgebreider op terug).

De kust is bebouwd en blijft bebouwd. Dat is onomkeerbaar.

Het optimisme heeft niet enkel te maken met het Duinendecreet die voor tal van bevrageden de balans terug / deels in evenwicht bracht maar ook met andere hoopvolle ontwikkelingen (cfr. hoofdstuk 3.2) zoals de opwaardering van de publieke ruimte en de verhoogde aandacht voor architectuur en (in mindere mate) erfgoed.

*Ik woon bewust met m'n gezin in een appartement.
Mijn tuin zijn de parken en het strand van Oostende.*

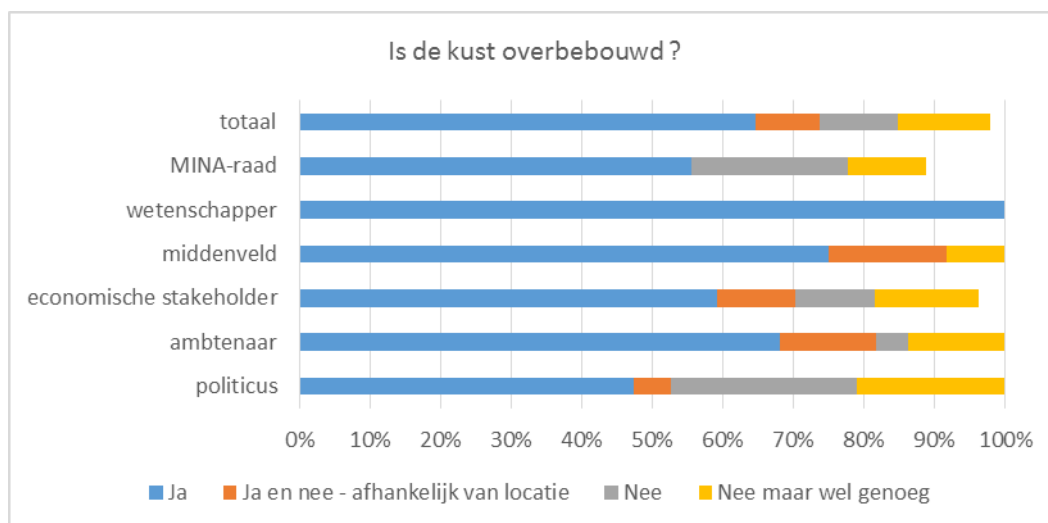
De overbebouwde kust

Gelukkig dat het Duinendecreet er is. Ik zeg dat ook als ondernemer. Duinen zijn een asset voor de kust.

Dat de bebouwing minder aangekaart wordt als problematisch dient wel meteen genuanceerd te worden.

Primo, zoals we zagen in hoofdstuk 3.2 is de (over)bebouwing dé factor die een negatieve evaluatie van de toestand van de kust bepaalt.

Secundo, als we expliciet polsen of de kust overbebouwd is, luidt het antwoord als volgt :

Deze grafiek vertelt niet alleen een verhaal dat een meerderheid de stelling bijtreedt als zou de kust overbebouwd zijn (waarbij weliswaar in bijzonder politici gematigder zijn) maar biedt ook perspectief op – bij een nadere analyse van de bijhorende motivatie – een kwantitatief alsook een kwalitatief verhaal.

Er is niet teveel wel teveel te weinig kwaliteit.

De vraag moet anders geformuleerd worden : is de kust foutief bebouwd (i.p.v. overbebouwd) ?

De kwantitatieve kust – Op weg naar een steady state ?

Nu is het dweilen met de kraan nog open. We moeten eerst de kraan dicht draaien.

Waar in 1993 een breed maatschappelijk & politiek draagvlak resulteerde in het Duinendecreet (en in 1997 nog scepticisme leefde over de slagkracht & slaagkracht), tekent zich anno 2015 een ontluikend draagvlak af om een bredere bouwstop af te kondigen (op land) én dit verspreid over de diverse bevroegde doelgroepen.

	Oplossingen	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
6	Stoppen aansnijden open ruimte	32%	32%	19%	33%	20%	22%	26%

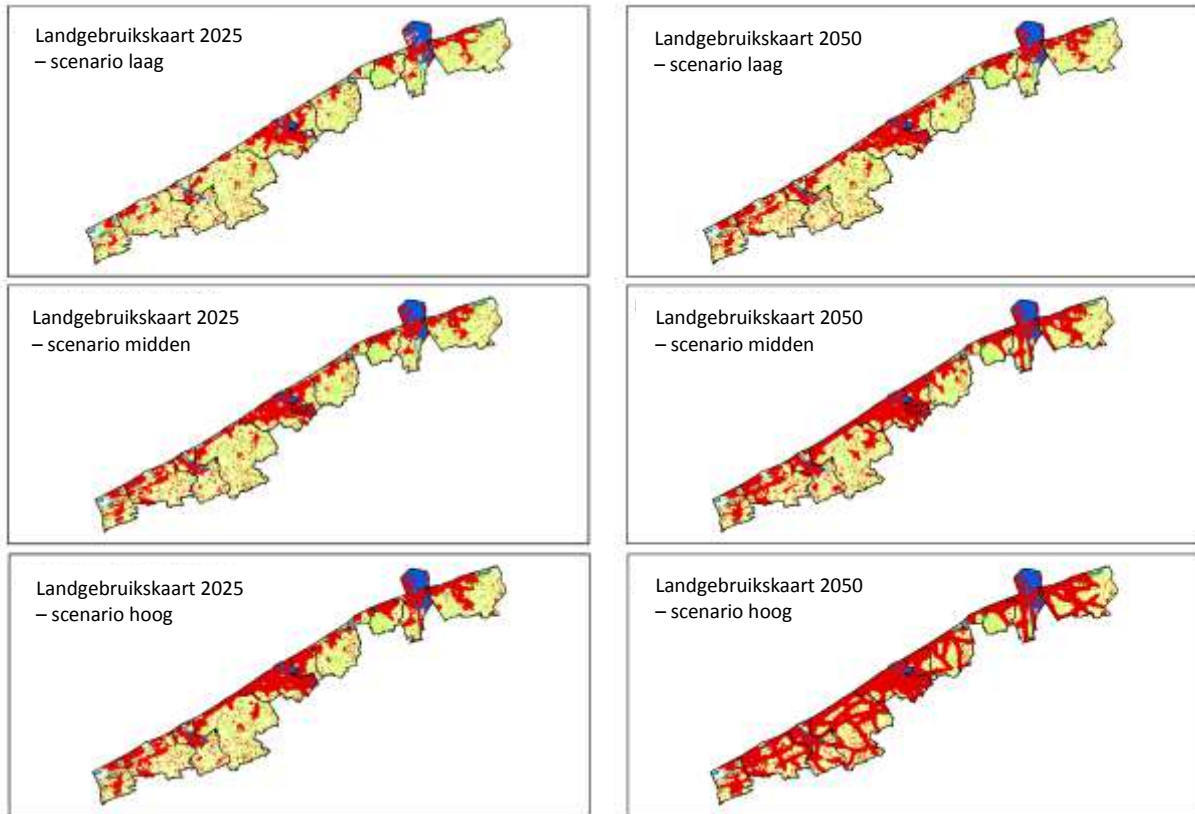
Weliswaar zou kunnen opgemerkt dat het slechts een kwart van de bevroegden behelst, echter (zoals bij alle andere reflecties naar de resultaten van de bevraging) dient opgemerkt te worden dat het om spontane antwoorden gaat ... dat kortom de vraag niet expliciet gesteld werd of men voor of tegen het aansnijden van open ruimte is. Tevens gelet op de antwoorden “is de kust overbebouwd ?” (waarbij 65% “ja” antwoordde en 13% “nee maar wel genoeg”), lijkt het een interessante onderzoeksvraag om het concept van een “steady coast” (i.e. een kust waar de footprint van de verstedelijkte – versteende ruimte niet toeneemt) nader te bevragen.

Het stedelijk netwerk van de kust afbakenen moet een vrij harde manier zijn om te zeggen “tot hier en niet verder”.

In bijzonder zou bij zo’n vervolgtraject als ijsbreker de toekomstverkenning kunnen gehanteerd worden, die Poelmans (2010) uitwerkte en die volgende sprekende simulaties geeft voor een ongewijzigd dan wel een

bijgestuurd beleid (opgemerkt dient wel te worden dat dit scenario de planologische bestemmingen en beschermingen zoals het Duinendecreet negeert) :

(tip : vergelijk met de evolutie in de 20^e eeuw als opgenomen in hoofdstuk 2.2 in deel 1)

De kwalitatieve kust

*Moest dat [Oosteroever Oostende] in Antwerpen staan is dat hoogwaardige architectuur.
We hebben een omslag nodig om de kust als stad te bekijken.*

De hoger geponeerd reflectie als zouden beleidsmakers aan de kust zich berusten in de bebouwde kust klinkt fatalistischer dan bedoeld. Uit de bevraging blijkt weliswaar een ontgoocheling dat het concept “stedelijk netwerk kust”³⁹ uit het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) niet gerealiseerd werd (we komen hier in het volgend hoofdstuk op terug). De idee om de kust als een stedelijk netwerk te benaderen, heeft zich wel genesteld bij het merendeel van de bevrageden (ook bij het middenveld al is dit eerder met een droefheid).

*De laatste jaren zijn er grote inspanningen gebeurd i.f.v. een sterkere stedelijke dynamiek.
De kust evolueert van één langgerekt vakantiedorp naar een strook met stedelijke allures.*

Gewezen kan worden op o.m.

- het (moeizame) debat over hoogbouw aan de kust (zie verder in dit hoofdstuk)
- de inspanningen naar de promotie van de kust op de leest van citymarketing (zowel per badplaats als kustbreed)

³⁹ Het RSV stelt dat een stedelijk netwerk gekenmerkt wordt door ‘hun ligging en samenhang van infrastructuurle, ecologische, functionele en/of fysiek ruimtelijke kenmerken” die bovenal ‘structuurbepalend voor Vlaanderen’ zijn. De motivatie om de kust als een stedelijk netwerk te bestempelen put het RSV uit de ‘toeristisch-recreatieve voorzieningen en potenties van nationale betekenis’ alsook ‘de maritieme transportfunctie rond de poorten’ (i.e. Oostende en Zeebrugge).

- het pleidooi voor een duurzame mobiliteit (op plaats 4 in de opgesomde oplossingen, vermeld door 30% van de bevrageden) waarbij stedelijke mobiliteitsconcepten ((ondergrondse) randparkings – hoogwaardig openbaar vervoer (in bijzonder tram) – verkeersvrije winkelstraten – circulatieplannen – ...) in de mond wordt genomen
- de (her)ontdekking van het openbaar domein waarbij in bijzonder infrastructures / concepten als parken – boulevards - ... geprezen worden
- ...

Het gros van deze facetten kan überhaupt zelfs als een grootstedelijk denken bestempeld worden. Wat ook objectief, o.m. morfologisch als sociologisch, bijgetreden kan worden (zie ook deel 1). Morfologisch vertoont de kust bijvoorbeeld een bebouwing die eerder steden als Gent en Antwerpen kenmerkt (die eenzelfde percentage gebouwen met 5 of meer bouwlagen kennen, VCB 2013). Sociologisch kan bijvoorbeeld gewezen worden op de zomerse bevolking aan de kust die zich eveneens kan meten met Gent en Antwerpen maar ook met uitdagingen zoals kansarmoede of vergrijzing.

Onderstreept dient te worden (dit wordt ook bevestigd door rapporten zoals o.m. Meire & Bracke, 2005; provinciebestuur & HOWEST, 2010) dat deze analyse niet alleen geponeerd wordt door de bevrageden over Oostende als centrumstad maar tout court over gans de kust (al is het soms met een dubbel gevoel). *Wie zei ook al weer dat “op één of andere dag de Belgische kust nog slechts één enkele dijk en één enkele badstad zal zijn” ?*

De illustratieve kust

Hoogbouw aan de kust (?)

Willen we nieuwe hoogbouw in Knokke-Heist ? En zo ja, waar en onder welke voorwaarden ? Want grond komt er niet meer bij in de toekomst ? Willen we extra woningen creëren zonder aan natuurgebied te raken, dan zullen we in de hoogte moeten bouwen. Willen we die saaie Atlantik Wall op de dijk doorbreken, dan zullen we daar meer variatie in moeten brengen. [...] Dus ja, Knokke gelooft dat er ruimte is voor nieuwe hoogbouw aan de kust. Maar niet willekeurig en om het even waar.

De Standaard (21/03/2015) laat Kris Demeyere, schepen van ruimtelijke ordening in Knokke-Heist, aan het woord. De toon is illustratief voor zij die (in de media alsook in de bevraging) positief staan t.o.v. hoogbouw. Voorwaardelijk weliswaar want het trauma van de Europatoren (weliswaar iconisch als deel van de Oostendse skyline zoals een bevrageerde opmerkte) resulteerde in lessen voor de toekomst :

- lessen om aandacht te besteden aan een levendige en attractieve plint
- lessen om aandacht te besteden aan een hoogwaardige architectuur
- lessen om aandacht te besteden aan een kwalitatieve inkleding van de omgevende publieke ruimte
- ...
- lessen kortom om doordacht (bvb. vanuit een hoogbouwnota) werk te maken van bakens voor de kust.

Ook al wijzen projectontwikkelaars als Bart Versluys ook op andere voordelen (“Ik wil geen open ruimte of duinen meer aansnijden” – De Zeewacht 17/04/2015), een negatief dan toch kritisch kamp geeft repliek zoals ingenieur-architect Marc Maertens in De Standaard poneert :

Hoe hoger een gebouw, hoe solitairder hij moet staan om te functioneren. En dan spreek ik nog niet van problemen met wind, beschaduwning en onveiligheidsgevoelens die hoge torens genereren. Wetenschappelijk groeit de consensus dat hoogbouw geen antwoord is op de huisvestingsproblemen. Daarom is die hele hoogbouwdiscussie aan de kust absoluut niet onschuldig.

Wat opvalt in het debat is dat niet alleen dergelijke rationele elementen opduiken maar ook dat er vanuit een achterdocht naar projectontwikkelaars en lokale politici wordt gewezen (we komen hier in hoofdstuk 6 nog uitgebreider op terug). Zoals Dirk Gunst van vzw Oostendse Oosteroever stelt (De Zeewacht 17/04/2015) :

Het stadsbestuur spreekt hier enkel de taal van het beton en heult vrolijk mee met de immo-jongens. [...] Enkel het blinde en vlugge geldgewin telt.

Bovendien wordt ook gewezen op de uitdaging van het verouderde patrimonium aan de kust zoals Kurt Verheggen van vzw Dement stelt in De Zeewacht :

Veel verouderde appartementen staan leeg, sites met potentieel zoals het Co-center staan al jaren te verkommeren en huisjesmelkers blijven de belle époque-panden vermassacreren.

De artikels in De Zeewacht & De Standaard illustreren de discussie die ook tijdens de bevraging te noteren viel. Ook al werd er niet expliciet naar gepolst, de bevraging leert dat 25 bevrageden een reflectie maakten naar hoogbouw, 16 bevrageden voorwaardelijk positief, 5 bevrageden negatief en 4 bevrageden met een gemengd oordeel. Opvallend is dat zij die positief antwoorden dit steeds voorwaardelijk kaderen, i.e. niet als een pleidooi voor een hogere Atlantik Wall – een algemeen optrekken van de bouwhoogtes (wel in de betekenis van bakens, ook in de tweede lijn) en met criteria zowel naar inplanting als naar architectuur (in brede betekenis – bvb. ook invulling van de plint). Een debat over (beeld/leef/...) **kwaliteit i.p.v. kwantiteit** dus.

4.3 De toeristische kust

Het is veelzeggend. En pijnlijk tegelijk. Het strandseizoen is nog maar pas op gang geschoten en het protest en het ongenoegen over geluidshinder door muziekinstallaties steekt al opnieuw de kop op. Omwonenden overwegen om stappen te ondernemen naar hogerhand om aan het gedoe paal en perk te stellen.

De intro van een hoofdartikel in het Brugs Handelsblad (17/04/2015) vormt de perfecte introductie van het spanningsveld toerisme – bewoning. Het is een spanningsveld dat als een rode draad steevast verweven was en is met de geschiedenis van de toeristische kust. Een haat-liefde verhaal die we reeds in hoofdstuk 7.2 in deel 1 inleidden. Een verhaal geschreven door de Middelkerkse “pretboeren” die hun groententeelt inruilden voor de lucratievere uitbating van campings (BA-P, 2010). Een verhaal geschreven door de Oostendse vissers die na een opstand “verbannen” werden naar de andere zijde van de vaargeul. Een verhaal van dr. Casse die met dank aan Leopold II en diens stromannen burgemeester werd van Middelkerke. ... Het is een verhaal dat zich ook aftekent in de bevraging in 2015 (en in 1997), we hernemen de probleemstellingen gelinkt aan toerisme :

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
14	Nood aan extra toeristisch beleid	37%	5%	41%	0%	0%	0%	19%
15	Spanningsveld tweede verblijven	5%	27%	11%	25%	0%	67%	19%
18	Overrecreatie	5%	0%	7%	58%	10%	44%	15%
24	Teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven	0%	0%	11%	17%	0%	22%	7%
25	Toeristische pieken (leefbaarheid)	11%	5%	7%	0%	0%	11%	6%

Waar overrecreatie vnl. doelt op de recreatiedruk in de duinen (het spanningsveld planet – profit waar we reeds uitvoerig op ingingen) wijzen de andere thema’s op een spanningsveld tussen enerzijds zij die een (verdere) opwaardering van het toeristisch beleid bepleiten en anderzijds zij die grenzen aan de toeristische groei bepleiten.

Uit de bevraging in 2015 blijkt dat dit spanningsveld neerkomt op twee belangrijke breuklijnen :

- enerzijds een breuklijn over de invulling van het toeristisch product van de kust. Karikaturaal gesteld : “alles kan (en alles moet) om de kust op de toeristische kaart te plaatsen” versus “de kust als een toeristische bestemming gestoeld op de intrinsieke kustkwaliteiten (rust – beleving duin, strand & polder - ...)”.

De kust moet een hoogwaardige vrijetijdzone zijn of ze zal niks zijn.

- anderzijds een bevestiging of zelfs een uitdiepen van de historische breuklijn tussen kustbewoners en “vreemdelingen” / “aangespoelden” (cfr. hoger)

*De Kop van Sas [Bredene] wordt de Kop van Jut voor buurtbewoners en zeilers.
De Oosteroever en The White [Oostende] ?
Een beleid voor binnenlanders i.p.v. een beleid voor eigen bewoners.*

Het is een spanningsveld dat geïllustreerd wordt door twee verhalen die we detecteerden in 2015 : het verhaal van de seizoensverbreding alsook het verhaal van de tweede verblijven.

De verbrede kust

*De kust sluit zondagavond.
Vorig jaar wou ik in de winter gaan eten met m'n vrouw.
We hebben om 19u30 vijf etablissementen bezocht en we zijn geëindigd in het frietkot.*

De achillespees van het kusttoerisme was van meet af aan de concentratie in slechts een vrij kortstondige periode (initieel beperkt tot de zomermaanden). Door de toeristische sector wordt dan ook alle kansen aangegrepen. Met succes zo blijkt uit de toeristische cijfers én uit de bevraging (want door 12% wordt de seizoensverbreding als één van de meest positieve ontwikkelingen in de laatste 10 jaar bestempeld).

Dat het toeristisch seizoen verbreed wordt / dient te worden, wordt an sich door weinigen bekritiseerd. Wat wel bekritiseerd wordt, is de wijze waarop. Badplaatsen organiseren immers festivals, commercialiseren het strand door de inrichting van beachbars, ... wat tot conflicten kan leiden en door diverse bevragingen als een aantasting van de eigenheid van de kust wordt bestempeld.

De kust is echter geen pretpark. We moeten meer inspelen op rust i.p.v. lawaai.

De kust is niet brood en spelen. In Oostende volgt het ene festival na het andere.

Mensen komen nochtans naar de kust voor de rust, de ontspanning ...

Wat is de meerwaarde van zo'n festival ? Dat kan bij wijze van spreken net zo goed in Bachten de Kupe.

Al dient opgemerkt te worden dat – ook als we focussen op de kustbewoners – de meningen sterk verdeeld zijn. Dat de roeping van de kust als de toeristische bestemming ook een keerzijde heeft wordt voor een deel van de bevragingen zelfs als een evidentie beschouwd.

Er is niks erger dan tweede lijn inwoners die dan vinden dat er niks meer mag gebeuren.

De kust is een toeristische zone.

De kust evolueert naar een tweede verblijftoerisme ... en in de week is de badplaats terug van “ons”.

Misschien is de tijd rijp om een oud dossier – vakantiespreiding – onder het stof te halen ? Vanhove (1975) motiveerde dit denkspoor vanuit o.m. het lage kapitaalrendement & de korte tewerkstellingsperiode bij commerciële logies en de onderbenutting van investering in de publieke sector die de pieken impliceren. Tevens wees hij op een democratisering van het vakantieproduct (want minder pieken betekent ook mindere prijspieken).

Zeker in de zomer lijkt het evenwicht zoek. Waarom gaan we niet naar vakantiespreiding ?

We spreiden schoolvakanties over meer dan 2 maanden zoals in Frankrijk en Nederland.

Dat is ook beter voor het toerisme. Je kan een hotel maar éénmaal verhuren.

Ook de leefbaarheid, bereikbaarheid, ... heeft er baat bij.

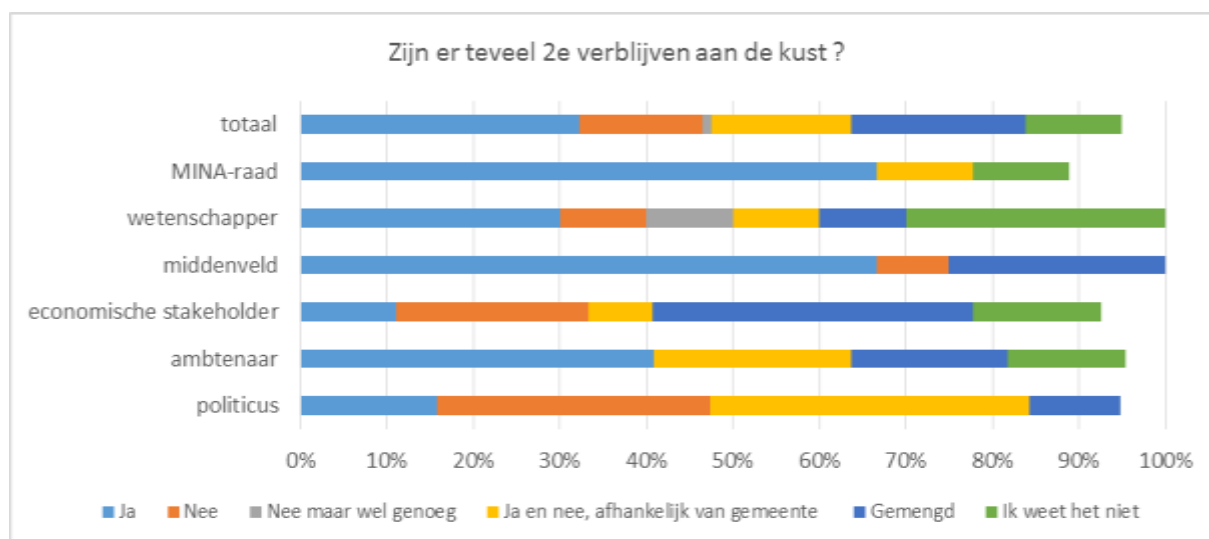
De tweede kust

*De kust telt nu meer vakantiehuizen in oude vissersstijl
dan dat er in de hele geschiedenis Vlaamse vissers zijn geweest.*

De Moor, 1993

Een thema dat dit spanningsveld uitdiept is (de groei van) de tweede verblijven.

Op de vraag of er volgens de bevroagden aan de kust teveel tweede verblijven zijn, antwoorden de bevroagden in 2015 als volgt :

Opvallend is dat – getuige ook de stiltes / het zuchten / ... die bij deze vraag te observeren is bij schier de helft van de bevroagden – deze vraag zeer gemengd en zeer genuanceerd beantwoord wordt.

Een detailanalyse van de motivaties die de bevroagden hanteerden om hun standpunt toe te lichten, ziet er als volgt uit :

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Positieve facetten							
Tewerkstelling - middenstand	16%	9%	26%	8%	0%	0%	13%
Peiler van het toerisme	21%	5%	22%	0%	0%	0%	11%
Belastingen voor gemeente	5%	0%	19%	0%	0%	0%	6%
Negatieve facetten							
Verdwijnen hotels	5%	0%	4%	0%	0%	0%	2%
Draagt bij aan vergrijzing	11%	9%	4%	0%	10%	0%	6%
Piekbelasting - verdwijnen middenstand	11%	14%	4%	8%	0%	0%	7%
Ruimte inname	5%	5%	15%	25%	20%	0%	11%
Piekbelasting kust	16%	14%	15%	25%	10%	0%	14%
Verdringing - druk eigen bevolking	37%	41%	15%	25%	20%	11%	26%
Leegstand winter - desolate stad	32%	41%	33%	42%	30%	11%	33%

Andermaal blijkt duidelijk een spanningsveld tussen enerzijds de toeristisch-economische opportuniteit als anderzijds de leefbaarheid.

Tweede verblijvers betekenen een toegevoegde waarde voor de economie. Ze consumeren zelfs meer dan eigen bewoners (die gaan immers minder op café, die doen hun boodschappen in grote winkels in Brugge, ...).

Tweede verblijven betekent ook gemeentelijke inkomsten die bijdragen aan de welstand van de eigen bevolking.

De toeristisch-economische opportuniteit zit niet alleen vervat in het feit dat tweede verblijven bijdragen aan een sterker economisch weefsel (o.m. door een bijdrage aan de seizoensverbreding) maar ook een meerwaarde betekenen voor de bewoners (verwijzend naar het hoog uitrustingsniveau dat mede gefinancierd wordt door het toerisme) ... wat ook lijkt te kloppen uit de cijfers. Onderzoek van het CIB wees uit dat tweede verblijven vandaag zelfs meer opbrengen voor de gemeentelijke kas dan de belastingen op de eigen kustbewoners (in 2007 40,6 mln EUR t.o.v. 30 mln EUR, in 2012 53 mln EUR (+ 30%) t.o.v. 28,3 mln EUR (-6%)) (CIB, 2014). Bovendien wordt ook gewezen door 6% van de bevrageden (in bijzonder politici) dat vakantie een basisrecht is en dat dit ook een recht op een tweede verblijf impliceert.

Het facet leefbaarheid is dan weer te ontleden als 1° de beleving van de kust (zowel de beleving van de kustidentiteit als de beleving van de badplaatsen waarbij tweede verblijven o.m. gelinkt worden aan de bouwdruk) alsook 2° een gezond maatschappelijk / socio-economisch weefsel in de badplaatsen (de leegstand in de winter, het verdwijnen van hotels, ..., de druk op de eigen bewoners).

Appartementen bouwen is 5 jaar werkgelegenheid ... dat is niet duurzaam

Klopt de verhouding eigen bewoners – tweede verblijvers nog ?

Hebben we geen nood aan grenzen aan de uitbreiding ?

Waarom niet een expliciet onderscheid tussen Bad én Dorp ?

Het is niet logisch dat tweede verblijven zich nestelen in Westkapelle of Ramskapelle.

Hier zou een verplichte domiciliëring thuishoren.

Grenzen aan de groei van tweede verblijven ?

22 augustus 2012. Na een Zwitsers referendum wordt een plafond ingesteld: maximaal 20% van het Zwitserse woonaanbod (gemeten op gemeente-niveau) mag ten dienste staan van tweede verblijvers. Met het referendum halen de groene jongens van Foundation Franz Weber en Helvetia Nostra hun slag thuis. De achtergrond? Bezorgdheid over de groei van het aantal tweede verblijven, van 240.000 (1980) tot 500.000 (2012), deze cijfers staan voor 12% van de woningvoorraad (in de Zwitserse Alpen tot zelfs 50%). De achterliggende maatschappelijke kritiek is drievoudig. Tweede verblijven creëren 'les volets clots' (gesloten rolluiken, zie hoger), ze verdringen de lokale bevolking en zorgen voor een ontgroening door stijgende immobiliënprijzen. Tweede verblijven leidden tevens - zo luidt de analyse - tot urban sprawl en dus schade aan het ecologisch systeem.

Het pleidooi van de Zwitserse milieubeweging wordt kracht bijgezet met studies over de teloorgang van dorpen als Crans Montana. Op 20 jaar tijd deinde het toeristisch plaatsje substantieel uit. Niet omwille van de hotelcapaciteit (die halveerde tot 2.500 hotelbedden), wel omwille van de spectaculaire verdubbeling van het aantal tweede verblijven (tot 33.000 bedden). Omdat hun bezetting slechts 6 weken per jaar bedroeg is de economische omzet gedaald van 165 mln naar 143 mln francs. Meteen de reden van de Zwitserse gemeente om stimuli zoals ruimtelijke ordeningsinitiatieven te genereren voor commerciële logies én om het aantal tweede verblijven te bevrozen (via een reeds eerder – lokaal - referendum).

Vervang Zwitserse bergdorpjes door Vlaamse badplaatsen, waar tweede verblijven globaal 60% van de woningmarkt bezetten met lokale pieken tot 90% en meer (zie deel 1), en de beeldspraak is dezelfde. Of toch (nog) niet. Waar het Duinendecreet als een end-of-the-pipe actie gekenmerkt wordt, snijdt het Zwitserse mes met grotere precisie tot aan de bron mét respect voor de toeristische economie (getuige stimuli voor o.m. hotels).

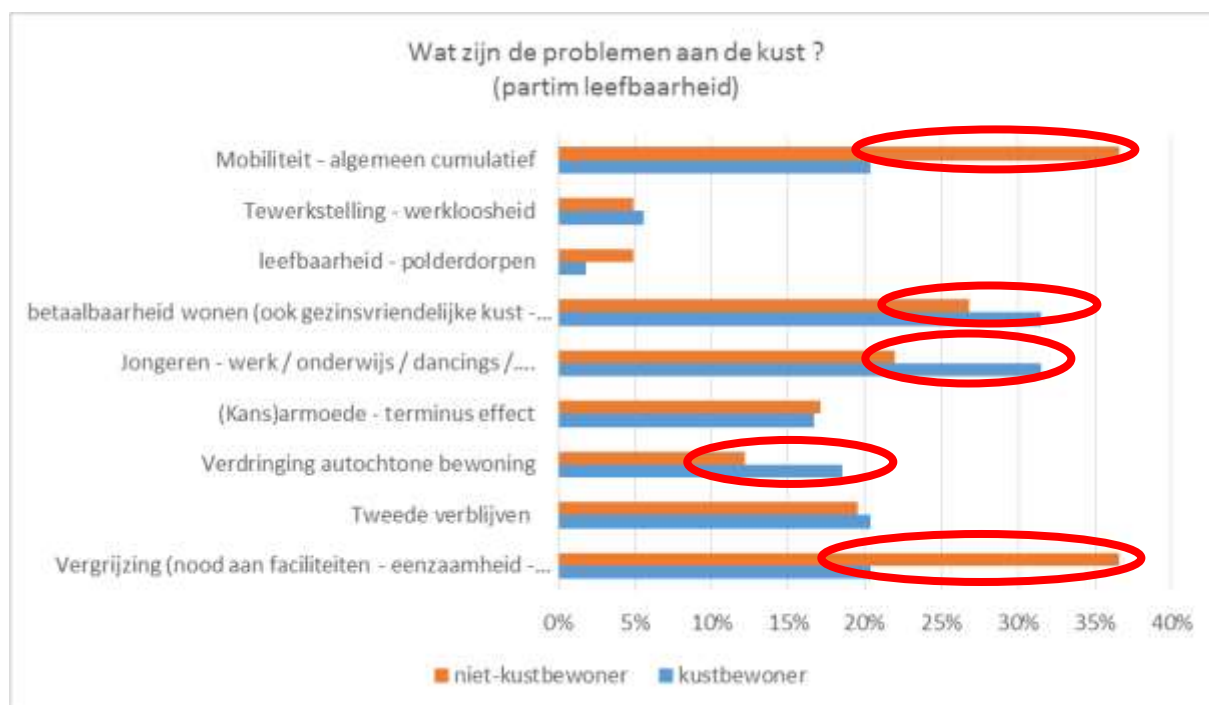
bron : Slabbinck, 2013

Het verhaal van de tweede verblijven is kortom duidelijk een verhaal van evenwichten, een verhaal van gevaren als kansen. De tijd lijkt rijp om na het uitgebreide onderzoek (en minder beleidsvoorbereiding) ook een stap te zetten richting een echt beleid inzake tweede verblijven.

4.4 De bewoonde kust

Waar vorige hoofdstukken “de bebouwde kust” en “de toeristische kust” enigszins in lijn van de bevraging in 1997 lagen, vond in 2015 zoals gesteld een verbreding plaats van de kustproblematieken op het raakvlak people - profit. In dit hoofdstuk “bewoonde kust” focussen we op de bewoners van de kust en de sociale en sociologische uitdagingen die zij ervaren. Om deze verhaallijn uit te diepen wisselen we het geweer van schouder en brengen we het verhaal aan de hand van een statistische verwerking waarbij we turven op kustbewoners en niet-bewoners (i.p.v. politici – ambtenaren - ...).

Als we een reflectie maken naar de leefbaarheidsproblemen die aangekaart werden in de bevraging in 2015, ontdekken we volgende antwoorden :

Uit een eerste (oppervlakkige) analyse kunnen drie vaststellingen afgeleid worden :

- het markante verschil bij het thema mobiliteit (20% kustbewoners versus 37% niet-kustbewoners) kan verklaard worden door problemen naar bereikbaarheid en parkeren die geassocieerd worden met de toeristische kust, i.e. de toeristische kernzones (terwijl kustbewoners eerder buiten de toeristische kernzones wonen en dit probleem minder ervaren en/of een zekere gewenning vertonen)
- thema's als betaalbaar wonen en ontgroening wijzen dan weer op uitdagingen met een raakvlak binnen de persoonlijke (familie)kring die bevroegden ervaren (dit blijkt manifest uit de anekdotes die gepaard gingen bij deze thema's – verwijzingen naar eigen familieleden, verwijzingen naar jeugd, ...)
- verschillen bij een thema als vergrijzing kunnen dan weer verklaard worden door een pragmatische kijk op het thema dat kustbewoners aan de dag leggen (“we maken er het beste van”) (dit bovenal ook gelet op persoonlijke contact met vergrijsde kustbewoners – burens / familie / ...) t.o.v. niet-kustbewoners (die eerder een bedreiging zien in het thema vergrijzing).

We focussen nu op twee thema's namelijk ‘vergrijzing’ en ‘ontgroening’. Op het eerste zicht beide een demografische vaststelling (cfr deel 1) die echter telkenmale een grotere uitdaging vervat.

De vergrijzde kust

*Vergrijzing is een tikkende sociale tijdbom.
Eenzaamheid, geen sociaal netwerk, ... kan potentieel een vicieuze cirkel creëren.*

Een thema dat in 1997 ontbrak is de thematiek van de vergrijzing die zich aan de kust sterker of beter sneller manifesteert dan elders in (West)Vlaanderen (zie deel 1). Thans wordt dit thema door 26% van de bevrageden aangestipt als een probleem, vaak (doch niet altijd) in één adem genoemd met het probleem van de ontgroening (dat ook 26% van de bevrageden aanstipt). Het is een verhaal dat veel kenmerken vertoont met de thematiek van de tweede verblijven. Enerzijds wordt gewezen op (potentiële) gevaren. Anderzijds wordt gewezen op opportuniteiten (in bijzonder de uitbouw van een zorgeconomie die in bijzonder ook kansen schept naar innovatie). Of hoe het probleem van vergrijzing voor het merendeel van de bevrageden eerder als een sociaal-economisch aandachtspunt dan echt als een demografisch knelpunt kan worden bestempeld.

*Hoe vermijden dat vergrijzing afglijdt tot vereenzaming ?
Vereenzaming moet niet, je zit aan de kust immers met een massa mensen.*

De kust heeft een traditie van zorg. We moeten daar terug mee aanknopen.

De ontgroende kust

*We zien de zestigplussers graag komen daar niet van maar er is een keerzijde. Geen kinderen.
Geen instroom van jonge mensen. Geen scholen. Geen jeugdbeweging.*

Vergrijzing mag dan kortom minder als een demografisch probleem beschouwd worden, de (demografische) ontgroening wordt wel scherper én breder aangekaart in de bevraging. Naast de demografische ontgroening (an sich een symptoom) die expliciet door 26% van de bevrageden wordt aangestipt, zijn er immers ook breder sociologisch / maatschappelijk knelpunten die gelinkt kunnen worden aan volgende deelfacetten

- de nood aan betaalbaar wonen (waarbij in bijzonder gewezen wordt naar de druk van tweede verblijvers) (dit afzonderlijke geturfd thema wordt zelfs door 35% van de bevrageden vermeld *)
Opgemerkt kan worden dat bij een leefbaarheidsonderzoek aan de kust in 2005 i.o.v. de provincie West-Vlaanderen het facet "betaalbaarheid" met 4,9 op 10 de slechtste punten kreeg van alle bevragede aspecten én dit kustbreed (Matthys & Bracke, 2005).
- de nood aan werk in eigen streek (waarbij toerisme als een te zwakke economische basis wordt bestempeld – zie volgend) (dit afzonderlijke geturfd thema wordt door 25% van de bevrageden aangekaart)
- de nood aan onderwijs (7%), in bijzonder hoger onderwijs, aan de kust (verwijzend naar het (nakend) vertrek van diverse campussen in Oostende)
- de nood aan ontspanningsmogelijkheden (5%).

*Er wordt te weinig aan jongeren gedacht. Werk is cruciaal.
Oostende is karakteristiek. Hogescholen weg. Marine weg. Scheepsherstellingen weg. ...*

*We moeten alles doen om jonge mensen aan de kust te houden.
De kust mag geen streek worden om te sterven.*

Als "ontgroening" dan ook in brede (niet-alleen-demografische) zin wordt geturfd, dan blijkt zelfs dat 46% van de bevrageden dit aankaart wat maakt dat dit zelfs als één van dé problemen voor de kust kan worden bestempeld (op eenzelfde hoogte als thema's de overbebouwing, de druk op de natuur of de fragmentatie van bevoegdheden). Wordt enkel gekeken naar kustbewoners dan is dit zelfs afgetekend met 52% hét probleem voor de kustzone !

4.5 De werkende kust

De relatieve inkomensontwikkeling en de werkloosheid in de kustgemeenten, enerzijds, en de trends inzake het toerisme, anderzijds zijn aanduidingen dat toerisme alleen niet bij machte is om het werkgelegenheidsvraagstuk in de Kustzone op te lossen. Een ondersteuning via andere activiteiten dringt zich op. Dit kan echter niet lukraak geschieden. [...] In dit licht is een concentratie van een oordeelkundige industrialisering noodzakelijk. De ontwikkeling van de industriële activiteit moet beperkt blijven tot Zeebrugge, Oostende en Veurne. Bij de uitbouw van deze kernen moet de kwetsbaarheid van de toeristische activiteit van de Kust de volle aandacht krijgen.

De rede van (oud)gouverneur Vanneste in 1987 (!) vormt de perfecte intro voor het thema “de werkende kust”. Het is het verhaal van bevrageden die geslingerd worden tussen enerzijds (de nood aan meer) werk in eigen streek (door 17% van de bevrageden aangestipt) en (het behouden van) de streekidentiteit.

We gaan het niet alleen halen met winkels & horeca. We hebben nood aan werk in de buurt.

We hebben een smalle economische basis. Geen regionale economie. We zijn kwetsbaar.

*De kust focust thans te éézijdig op toerisme.
Echter waar kan lichte industrie ? Niet in de kustnabije zone.*

Dit spanningsveld bleek in bijzonder als gepolst werd naar de gewenste beleidsambities voor de kust (zie hoofdstuk 8) waarbij het thema “economische uitbreiding” (in de betekenis van haven / industrie / ambachtelijke zones / e.d.m.) scherpe reacties ontlokte. Struikelblok was de – uit de bevraging van 1997 hernomen – term “uitbreiding”. Waar in 1997 12% van de bevrageden een rationeel ruimtegebruik bepleitte, was de feedback in 2015 als volgt :

- 35% wees op de storende landschappelijke impact (waarbij 15% wel wees op de invulling van bestaande haven-, industrie- en ambachtelijke zones en zelfs een kleine groep ook een uitbreiding van de haven van Zeebrugge bepleitte)
 - 15% pleit om prioritairder dan uitbreiding in te zetten op reconversie / inbreiding van bestaande terreinen
 - 10% zegt “ja” mits het kust-specifiek is (bvb. gerelateerd aan maritieme bedrijvigheid (bvb. het iconische beeld dat ferry’s ooit betekenden voor Oostende) of streekeigen visserijproducten).
- (ook deze analyse bepleit kortom een steady coast)

Uitbreiding is so nineties.

Aanvullend kan ook opgemerkt worden dat (weliswaar bij een bevraging over de toekomstvisie op de kust) 15% van de bevrageden ook pleitten voor een innovatieve kust (die eerder kennisintensief dan ruimte-intensief van aard is).

*De kust biedt een uniek labo. De kust heeft een ongelooflijk potentieel.
We kunnen een innovatieve topregio worden.*

De factor *genius locus* die we reeds omstandig in hoofdstuk 3 “de waardenvolle kust” introduceerden, steekt kortom prominent de neus aan het venster. Of hoe kortom – tevens gelet op een pleidooi van 25% van de bevrageden voor werk in eigen streek – de tewerkstellingsopgave een dansen op een slappe koord is.

Maar er is meer. Wordt het facet “toekomstvisie / oplossingen” uit de bevraging in detail geanalyseerd, blijkt dat 25% pleit voor een versterking van het toeristisch economisch weefsel (meer kwaliteit (15%) – nog sterkere seizoensverbreding (10%) – inzetten op watersport & strandbars (5%)) en 21% voor een versterking van het niet-toeristisch economisch weefsel (haven (15%), maritiem / off shore energie (12%), visserij (7%)).

Opvallend hierbij is dat 12% expliciet opmerkte dat toerisme een te enge economische basis vormt voor de kust. Nog opvallender is dat zij die pleiten voor een versterking van het economisch weefsel (cumulatief 43% van de bevrageden) in het merendeel hetzij toerisme hetzij haven vermelden. Slechts een kleine minderheid vermeldt én toerisme én haven als economische aandachtspunten. Opvallend is dat in bijzonder vanuit toeristische hoek vrij scherp wordt geoordeeld over (de landschappelijke impact van) de haven.

Appartementen bouwen is vijf jaar werkzekerheid. Echt duurzaam is dat niet hé.

De haven van Zeebrugge maakt het toeristisch product "Heist" kapot.

De kust is geen economische zone.

Al dient ter afronding van "de werkende kust" wel gewezen te worden dat naast de groep die pleit voor een toeristische dan wel andere economische impuls voor de kust, de groep die eerder sceptisch tot negatief staat tegenover bedrijvigheid groot is ... andermaal speelt de factor *genius locus*.

Er is altijd wat nieuw. Eerst windmolens. Nu een energie-atol. What next ?

De zee als nieuw wingewest er over. Ik word er niet vrolijk van.

4.6 De andere kust

Analyses naar de bebouwde kust, de toeristische kust, de bewoonde kust en de werkende kust zijn de meest frappante socio-economische verhaallijnen, die gevat kunnen worden onder de noemer "leefkwaliteit". Er zijn weliswaar nog andere thema's te ontdekken echter gelet op de academische & professionele achtergrond van de auteur (die graag het gezegde "schoenmaker blijf bij je leest" respecteert) wordt hier niet nader op ingegaan. Al wenst de auteur wel te wijzen op twee andere markante cijfers :

- het relatief hoge aantal bevrageden die het thema "(kans)armoede" aankaarten (16% - ontbrekend in 1997) waarbij in bijzonder wordt gewezen op
 - o (het gevaar van) segregatie, een (dreigende) opdeling aan de kust tussen 'have and have not's' (bvb. jong, kroostrijk en allochtoon versus grijs, alleenstaand en aangespoeld)
 - o de link met verouderd patrimonium (wat maakt dat hier kapitaalzwakkere personen belanden ... en de kapitaalkrachtigere babyboom-gepensioneerde nieuwe tweede verblijven kan verwerven)
 - o bovendien dient opgemerkt te worden (dit wordt ook bevestigd in de cijfers (o.m. Meire & Bracke, 2005)) dat hierbij niet alleen naar Oostende wordt gewezen maar dat het merendeel wijst op het gegeven van een zich over de ganse kust stellend probleem
- de quasi afwezigheid van het veiligheidsthema (zowel in de betekenis van verkeersveiligheid als veiligheid met betrekking tot criminaliteit).

4.7 De reflecterende kust

Het raakvlak people – profit herbergt zoals we zagen diverse verhaallijnen en dito spanningsvelden. De vraag die we in dit hoofdstuk behandelen (dat zowel dienst doet als conclusies bij hoofdstuk 5 als tussentijdse conclusie van de voorgaande hoofdstukken), is of er tussen deze thema's ook een rode draad te ontdekken valt.

Het antwoord is kort samengevat : ja. Op het eerste zicht is dat de bebouwde omgeving. Het is echter zoals we in komende alinea's zullen beschrijven, geen verhaal van bebouwing in de enge zin (dit is één kant van de medaille, eerder de donkere zijde zoals we reeds zagen) wel een verhaal geschreven door de kustbewoners en bezoekers (dat is de andere kant van de medaille die de kust een extra *raison d'être* geeft).

Een verhaal dat zoals u zult ontdekken andermaal draait over de waarde(ring) van de kust(stad). Andermaal een verhaal over kwaliteiten i.p.v. kwantiteiten.

4.7.1 De verstedelijkte kust

De verstedelijkte kust

De kust wordt een stad. De kustbewoner wordt een stadsbewoner.

Welkom in het Anthropoceen ! Of de bevrageden het nu leuk vinden of niet, het merendeel van de bevrageden onderschrijft (al dan niet expliciet dan wel impliciet door de aangekaarte thema's) dat de kust (willens nillens) is getransformeerd naar een verstedelijkte kust. Het is een verhaal dat enerzijds een aandachtspunt is (als bedreiging t.o.v. de *genius locus* van de kust) als anderzijds een opportuniteit.

Het beeld als zou de kust als één stad(sregio) (i.p.v. een verzameling van afzonderlijke badplaatsen) benaderd kunnen worden, is een verhaal dat zich genesteld heeft in tal van thema's die aangekaart werden in de bevraging. Zonder volledigheid na te streven kan gewezen worden op thema's als toerisme, bevolking, mobiliteit, tewerkstelling – economie, kustverdediging en natuur.

Dé mooiste illustratie is ongetwijfeld dat de vraag voor één totaalvisie op de kust als nummer 1 opduikt als gepolst wordt naar oplossingen (53% van de bevrageden). Hiermee springt "totaalvisie" van plaats 4 naar plaats 1 in de rangschikking. Opvallend is dat t.o.v. 1997 hierbij het merendeel van de thema's slaan op het sturen van de bebouwde kust (en het handhaven & versterken van de natuurlijke kust).

Illustratief van dit stedelijk denken is dat 3 bevrageden een pleidooi hielden voor een kustbouwmeesterschap – een kwaliteitskamer. Niet in de betekenis van één persoon, wel een team dat ingezet wordt over gans de kust. Een team dat gemeentes ondersteunt bij ambitieuze projecten. Een team dat een platform creëert om good practices te delen. Een team dat PPS-ervaring van grotere badplaatsen als Oostende en Knokke deelt met badplaatsen die het veelal aan capaciteit ontbreken om complexe projecten te sturen.

De vierdimensionale stedelijke kust

Zoals we zagen is het niet de bebouwing die de kust mee haar aantrekkingskracht geeft (integendeel zelfs). Wat is het dan wel ? Zoals ecosystemen ook baat hebben bij een grote diversiteit, zo floreert ook de kuststad bij diversiteit. Zoals een natuurgebied als de Uitkerkse Polder bewijst dat een win-win mogelijk is door niet te kiezen of voor landbouw of voor natuur. Zoals het federaal marien beleid bewijst dat een meervoudig gebruik van onze elfde provincie opportuniteiten schept voor mens én natuur. Zo bloeit en groeit de kust bij een diversiteit.

In abstractie kan gesteld worden dat de kust floreert dankzij het netwerk kust (een tweedimensioneel concept) als dankzij een meervoudige gebruik (een vierdimensioneel concept). Enige duiding :

- het netwerk kust : de kust vertoont immers alle kenmerken van een stedelijk netwerk : een uniek landschap (cfr *genius locus*), een dominante economische activiteit (toerisme), specifieke lineaire infrastructures die samengaan met de ruimtelijke structuur (kusttram – zeedijk – koninklijke baan / E40 - ...), een sociologisch draagvlak, ... (naar : BA-P, 2010)
- de meervoudige kust : reeds geprezen in de 19^e eeuw door o.m. schilders voor het steeds wisselend landschap, zo wordt de kust ook vandaag gekenmerkt door een steeds wisselende verschijning (en dan denken we niet alleen maar aan de grote toeristische schommelingen). Bovendien zorgt de menging van primaire functies (wonen – werken – toerisme) voor een (deels fysisch overlappende) diversiteit aan menselijke activiteiten.

Op enkele uren tijd kunnen boerendorpen in megacities transformeren.

De vierdimensionale kust

Mensen maken de kust(stad) mee

Werd in de 20^e eeuw (niet alleen aan de kust) voluit gekozen voor zonerings, vandaag kan dit concept als een anachronisme bestempeld worden. Ook hier is de spreekwoordelijke klepel te ver doorgeslagen. Waar een eeuw geleden de verdunning van de overvolle, geïndustrialiseerde stad inderdaad een oplossing was, is de uitgedunde verspreide stad dé bron geworden van vele milieuproblemen.

Het mooiste voorbeeld (versta : de beste bad practice) is de huidige inrichting (van het merendeel) van het openbaar domein. Thans te bestempelen als niet-plaatsen slechts gericht op de transportprestaties (Loeckx, 1999). Het kan verkeren want in de Grand Matter die Leopold II introduceerde aan de kust, vonden esthetische en utilitaire, hygiënische en militaire, symbolische en economische doelstellingen elkaar in o.m. de uitwerking van boulevards. Het mooiste voorbeeld vinden we ongetwijfeld in de zeedijk. Revolutionair vanuit het perspectief van de 19e eeuw werden private relaties hier in het publiek vertoond, toonde arm zich aan rijk (en vice versa), ... Zien en gezien worden. Functiemenging-avant-la-lettre. Niet verwonderlijk dan ook dat de herontdekking van het openbaar domein – de investeringen in het publieke ruimte op één belandde als één van de meest positieve ontwikkelingen in de bevraging. Het zou Jane Jacobs, dé pleitbezorgster van wat zij met ‘het ballet van de straat’ bestempelde (1961), plezieren.

Dat de kuststad meer is dan een verzameling gebouwen en publieke ruimtes blijkt, niet enkel uit de gegroeide aandacht (t.o.v. 1997) aan de publieke ruimte. Badplaatsen bewijzen ook dat een doordachte inplanting van (semi)publieke functies – een doordachte herontwikkeling van sites als een vliegwiel voor een ruimere omgeving kunnen dienen. In Blankenberge wordt zo de komende jaren een nieuw station opgericht. Vergeet hierbij het beeld van een station als slechts op- en afstapplaats van reizigers die 's avonds een uitgestorven indruk nalaat. Vanuit het concept “het station als stadslobby” werd het station niet enkel als een multimodaal knooppunt uitgewerkt (met de integratie van diverse vervoersmodi), de doordachte inplanting van twee hotels (met ontbijtruimtes & receptie gericht naar de straat) zorgt ook voor een oplading van het straatbeeld de klok rond. Of hoe het station ook een multitemporeel knooppunt wordt. Bovendien kan het gebouw met de handtekening van architect Corbiau als een nieuw baken voor de badplaats bestempeld worden. Het geheel is eens te meer, meer dan de som der delen.

De eerste conclusie van het onderzoek naar het raakvlak people – profit, is dan ook dat de verstedelijkte kust een onmiskenbaar deel uitmaakt van de kustbeleving doch dat de bevragingen deze dienstbaar van de kustbewoners, -toeristen, ... zien. De kuststad niet als een stedelijk artefact gekenmerkt door een hoge architecturale of historische waarde (zoals een studie over werelderfgoedstad Brugge meer dan waarschijnlijk wel zou concluderen), wel als een podium voor de mens of beter een podium voor de interacties tussen mensen. En zo zijn we bij de tweede conclusie over raakvlak people – profit beland : de samen-levende kust.

4.7.2 De samen-levende kust

De gewaardeerde kust

In deze publicatie plaatsen we – op basis van o.m. literatuuronderzoek en een bevraging – kritische kanttekeningen bij de kust en het kustbeleid. Kritiek niet in de enge betekenis van slechts negatieve beoordeling wel in de originele, etymologische betekenis van iemand die beoordeelt, analyseert, observeert. Ook al mogen de in deze publicatie neergepende analyses voornamelijk kritisch-negatief klinken, het verhaal dat bovenal (tussen de regels) genoteerd werd tijdens de bevraging is dat de kust een unieke streek is waar mensen graag wonen, werken en recreëren. De kritiek die genoteerd werd is dan ook in de eerste plaats te verstaan als de boodschap : “de kust verdient (nog) beter”.

De personen die in 2015 en 1997 bevestigd werden, staan hierbij niet alleen. Een grootschalige bevestiging van sleutelfiguren in 2003 – 2004 (Meire & Bracke, 2005) over 71 wijken aan de kust bevestigt dit beeld :

Het beeld dat na anderhalf jaar leefbaarheidsonderzoek aan de kust blijft hangen is in de eerste plaats het beeld van de Kust als een zeer aantrekkelijke en aangename regio om te wonen. Niet alleen van de zee, het strand en de duinen maar ook van het hinterland en het rustgevende karakter van de polders gaan een enorme aantrekkingskracht uit. [...] Veel gepensioneerden willen graag permanent aan de Kust wonen. Ze hopen er wellicht voor de rest van hun leven een rust- en vakantiegevoel te ervaren.

Bevestigingen bewijzen kortom de meerwaarde om niet enkel te vertrouwen op klassieke indicatoren die slechts focussen op kwantiteiten (demografische tendensen, ruimtebezetting, ...) daar die weinig vertellen over de (ervaren) kwaliteit. Meire & Bracke (2005) stellen dan ook dat leefbaarheid in wezen immers een kwestie van 'beleving' blijft. De bevestigingen in 2015 en 1997 treden deze stelling bij.

Toerisme is cultuur én natuur. Mensen komen naar hier als het mooi is, als het aangenaam is, ...

Dit hoofdstuk bood kortom een aanvulling op de eerdere hoofdstukken "de kwaliteitsvolle kust" en "de waardenvolle kust". De kust blijkt immers niet enkel geëvalueerd op basis van haar *genius locus*. In komende alinea's zullen we dan ook focussen op een (mogelijke) verbreding van het concept "streekidentiteit" via een vertaling van een definitie op leefbaarheid door van der Valk & Muster (1998) :

Leefbaarheid is de waardering, of het gebrek aan waardering, van het individu voor zijn of haar leefomgeving.

De verstrengelde kust (een theoretische reflectie)

Vanhove (1966) definieerde het streekeigene – de streekidentiteit als

Het eigen van een streek uit zich onder vele vormen : het natuurlijk recreatief apparaat, de landschappen, fauna en flora, de ruimtelijke ordening, de economische bedrijvigheid, de geschiedenis van de streek, de architectuur en tenslotte de leefgewoonten en omgangsvormen.

Vertaald naar de kust en de waardering van de kust door de kust zouden we vanuit een theoretisch framework kunnen stellen dat

(kust)identiteit = genius locus x polis

Het verhaal van de *genius locus* van de kust hebben we in het hoofdstuk "de kwaliteitsvolle kust" geanalyseerd (we komen hier dan ook niet meer op terug).

Het verhaal van de 'polis' is niet het verhaal van de stad als "de verzameling van gebouwen" (tenzij deze gebouwen dienen als verwijzing naar de stad als tastbaar collectief geheugen van de volkeren waarvan architectuur & landschap de uitdrukking is (Rossi, 1966)) wel in de oud-Griekse betekenis als verwijzing naar het burgerschap (Petrella, 1997; Montgomery, 2011). Het verhaal van de polis is immers het verhaal van de menselijke samenleving. Of zoals de Atheense generaal Nicias tijdens de Peloponnesische Oorlog (431 - 404 v.Chr) zijn manschappen zou toevertrouwd hebben op het strand van Syracuse :

Jullie zijn de polis. Waar jullie zich vestigen. [...] Het zijn mensen die de polis maken, niet de muren, niet de schepen. Geen polis zonder mensen. Geen schip zonder mensen. (Thycydedes)

Het verhaal van de polis is ook gekend bij de oude Romeinen onder de term "civis" waaruit "citizen" en "civilisation" is ontsproten. Het is een verhaal dat we vandaag dan ook in economische termen eerder zouden vertalen als een verhaal van "human resources management" (op stads/streekniveau). Kortom het streekeigene – de identiteit niet verengd tot "alles wat oud is" (i.e. enge visie op erfgoed – naar : Vanhove,

1966) noch tot “alles wat niet des mensens is” (i.e. enge visie op natuur – naar : De Raeve, 1989b) wel als een intense verstrengeling 1° tussen mens en ecosysteem (genius locus) en 2° tussen mensen onderling (polis) .

In casu van de kust kan vastgesteld worden dat de genius locus & de polis intens verstrengeld zijn. Om een metafoor te poneren : de kustidentiteit als synoniem voor het DNA van de kust bestaat uit twee strengen vervlochten met elkaar. Bovendien worden deze strengen, zo bleek uit de analyse van de bevraging, gebruikt als toetsingskader (voor het kustbeleid)

- tewerkstelling ? ja, maar geen synoniem voor een landschappelijke verminking
- toerisme ? ja, maar geen synoniem voor een bouwwoede
- natuur ? ja, maar geen synoniem van afgesloten reservaten.

De verbrede kust (een praktische vertaling)

Om de DNA-metafoor door te trekken. Elke streng bestaat op haar beurt uit kenmerken die bijdragen tot het karakter van de kust. In casu van de genius locus wezen we reeds op de (illusie van) ongereptheid, de openheid / weidsheid van het landschap, ... In casu van de polis kan gedacht worden aan o.m. volgende (complementaire) kenmerken (gepuurd uit de bevraging) :

- identiteit – de authenti-city
 - de schoonheid & de beleving van de badplaatsen a.h.v. in bijzonder haar publieke ruimte (zeedijk, boulevards, pleinen, ...)
 - de geschiedenis – het (materieel & immaterieel) erfgoed van de kust
 - en hiermee samenhangend de diversiteit van de badplaatsen, de diversiteit van de ontspanningsmogelijkheden, ...de kust voor elk wat wils
- gezondheid
 - de associatie van de kust met het ontspannen – het ontsnappen aan de werkstress e.d.m.
 - de associatie van de kust met gezondheid (zeelucht, visserijproducten, ...)
- nabijheid
 - zowel vanuit een fysische benadering (bereikbaarheid vanuit het hinterland als bereikbaarheid aan de kust as such dankzij haar ‘walkability’, ketenmobiliteit (kusttram), ...)
 - alsook in een sociologisch perspectief (aanspreekbaar & bereikbaar als dam tegen vereenzaming maar ook als toeristische troef zoals de place-m-as-tu-vu in Knokke illustreert)

In secundaire orde kan ook gewezen worden op aspecten (die weliswaar niet kust-eigen zijn doch die wel hun steentje bijdragen aan de leefbaarheid van de kust) van een levende kust in de betekenis van werkend – tewerkstelling (een boterham kunnen verdienen) alsook in de betekenis van levendig (cfr. vrees ontstaan van spookdorpen door een onbalans tweede verblijven).

Kortom het begrip “dienstbaarheid” dat we in het vorige hoofdstuk lanceerden wordt nader uitgediept : niet alleen het kustecosysteem maar ook de kustbebouwing ten dienste van de kustbewoner/toerist/werknemer. Of hoe een analyse vanuit het raakvlak people – profit een sociale duurzaamheidsdimensie toevoegt aan de discussie over het kustbeleid.

De kust op maat

*The city's greatest attraction : people
The city must be inclusive and there must be room for everyone*

Jan Gehl, 2010

Expliciet dient opgemerkt te worden dat deze analyse duidelijk maakt dat het debat over het kustbeleid geen debat is over kwantiteiten, wel over kwaliteiten. Waarbij de mensenmaat als maatstaf wordt gebruikt (zowel naar appreciatie van het kustecosysteem als naar de appreciatie van de badplaatsen). De mens als kwalitatieve maatstaf betekent ook dat we – om Schumacher (1973) aan te halen – af dienen te stappen van de afgoderij van het “gigantisme”, dat we meer dienen te focussen op de deugden van “smallness”.

*First they built the road, then they built the town
That's why we're still driving round and round*

Arcade Fire, Wasted Hours-lyrics

Dit betekent kortom ook het hanteren van een ander lexicon. Een focus op nabijheid (i.p.v. dichtheid). Een focus op mobiliteit & nabijheid (i.p.v. verkeersstromen). Een focus op diversiteit (i.p.v. zonering – functiescheiding & dichtheid). ... Dit vraagt kortom ook voor een andere ruimtelijke ordening. Een ruimtelijke ordening niet langer gestoeld op verdelen en (schijnbaar) beheersen maar op een nieuw ethos van integratie, inclusie en (menselijke) dynamiek. Of hoe kortom “space” transformeert in “place”, van huis naar thuis, van een abstract begrip naar een concept dat haar waarde(n) ontvangt door de aanwezigheid van andere mensen (o.m. Madanipour, 2001). Het doet De Sola Morales concluderen dat publieke ruimte ‘collectieve ruimte’ (1992) ... en in zekere zin dus een common. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de investeringen van de kustgemeentes in het openbaar domein (die doorheen de jaren gedegradeerd waren tot – karikaturaal gesteld – contextloze monofunctionele verkeersassen) zo sterk gewaardeerd worden in de bevraging.

*Regardless of planning ideologies and economic prerequisites, careful management of the human dimension
in all types of cities and urban areas should be a universal requirement.*

[...] Life, space, buildings ... in that order, please.

Jan Gehl, 2010

De kapitaalkrachtige kust

Kunnen nog meer parallellen getrokken worden tussen de ‘genius locus’ en de ‘polis’ ? Kan de ‘polis’ ook als een ‘common’ bestempeld worden ? Het antwoord is een genuanceerd ja. Als we teruggrijpen naar het theoretisch kader (Ostrom et al, 1999) : uitsluiting van bevoordeligen is moeilijk (zo werd de uitspraak “de kust is van iedereen” door 7 bevrageden letterlijk in de mond genomen) en overexploitatie door één gebruiker kan leiden tot een verminderde hulpbron voor anderen. Ook de ‘polis’ maakt kortom in zekere zin deel uit van de commonwealth van de kust. Of hoe – cfr. hoofdstuk 3.4 – het conceptueel kader dat Barnes (2006) uitdacht als zouden ‘commons’ drie verschijningen aannemen (natuur, publiek domein, cultuur) alsnog als toetsingskader voor de kust kan dienen.

de commonwealth van de kust

=

natuurlijk x menselijk x stedelijk kapitaal

Of zoals naar analogie met ecosysteemdiensten (t.o.v. natuurlijk kapitaal) ook de metafoor gehanteerd kan worden als kan (het kapitaal van) de kust een dividend opleveren, denken we o.m. aan (niet-limitatief)

- een stedelijk dividend – denken we aan het hoge uitrustingsniveau van de kust, aan de diversiteit van handelszaken, ... (facetten die eerder doen denken aan centrum- en zelfs grootsteden)
- een gezondheidsdividend – sloganesk zou gesteld kunnen worden dat niet stadslucht maar kustlucht vrij en gezond maakt
- een sociologisch dividend – de kust als hét terras én de achtertuin van de Vlaming (zoals een bevroegde het stelde), dé ontmoetingsplek bij uitstek om met vrienden en familie af te spreken
- een lifestyle dividend - denken we illustratief aan de kracht van het merk ‘Knokke’ maar ook aan de nieuwe trendy wind die watersportclubs en beach bars doet waaien of tout court de kust als hét symbool van de welvaartstaat en het recht op vakantie (geenszins een evidentie in historisch perspectief).

Echter zoals met visstocks loert overexploitatie ook bij een roekeloos beheer om de hoek en kan bijvoorbeeld een sociaal deficit ontstaan (denken we aan de vergrijzing van het vastgoedpatrimonium (door 16% van de bevroegden aangekaart als een tijdbom), aan de (on)betaalbaarheid voor het wonen in eigen streek (door 35% aangestipt), aan een te overheersende plaats van de auto die de menselijke interacties in het publiek domein overstemt (gelukkig wordt de klok zoals we zagen teruggedraaid), ...) (naar Montgomery, 2011). Of hoe kortom een stedelijk beleid maar ook een kustbeleid in essentie het beheer van een hernieuwbare grondstof is waarbij exploitatie binnen veilige grenzen dient te gebeuren. Leven van het dividend maar niet van het kustkapitaal – de commonwealth (incl. het stedelijk kapitaal).

Of om terug te grijpen naar de introductie van voorliggende publicatie : niet enkel de wereld kent planetaire grenzen (een ecologisch plafond en een sociale fundering), ook zo voor de kust. Weliswaar op maat van de kust. We praten over enerzijds typische kustecosysteemgrenzen (cfr. bouwstenen besproken in deel 1) als anderzijds over minima inzake leefbaarheid van de kust vanuit een sociaal – sociologisch perspectief.

Of om terug te vallen op de metafoor van de kustidentiteit als DNA dat het karakter kenmerkt. Eens er sprake is van een overshoot – een overschrijding van grenzen, dan kan dit beschouwd worden als een defect gen. Een mismatch die leidt tot een scheefgetrokken situatie. Een kust die zichzelf – met bvb. een banale en overheersende bebouwing / een te drukke toeristische programmatie / ... - in de voet lijkt te schieten. Een kust die mank loopt en al ziende blind is ... op weg naar haar eigen afgrond zo het lijkt ... tenzij er ingegrepen wordt (maar dat is voor het volgende hoofdstuk “de bestuurde kust”).

Epiloog – De publieke kust

Open ruimte als publieke ruimte (?)

De vaststelling dat de polis – de stad een deel van de kustidentiteit is, kan verrassend klinken (en was ook dé verrassing voor de auteur van dit onderzoek), echter het kan ook vanuit een ruimere evolutie verklaard worden. Een van de beste illustraties is het doctoraatsonderzoek van Leinfelder (2007) dat een illustratie biedt dat – in navolging van Foucault – het discours van het platteland de werkelijkheid vormt (*of is het vervormt*?). Waar de landbouw na de tweede wereldoorlog haar contract met de samenleving (namelijk de voedselvoorziening) heeft nagekomen dankzij o.m. een verhoging van de productiviteit en een beheersing van de kosten – heeft ze thans (zo betoogt de onderzoeker) nood aan een nieuw contract met de samenleving. Zoals aan de kust met haar duinen vormen agrarische gebieden immers meer en meer enclaves binnen een verstedelijkte omgeving. In die zin krijgt de open ruimte aan de kust en hinterland ook steeds meer fysisch-morfologisch een uiterlijk dat vergelijkbaar is met dat van de stedelijke publieke ruimte, namelijk de onbebouwde ruimte tussen de bebouwing. Maar niet alleen ruimtelijk is er sprake van een zekere convergentie. Claims op de open ruimte vertonen ook meer en meer gelijkenissen op de claims op de stedelijke publieke ruimte denken we o.m. aan het recreatief medegebruik (in casu van de kust kan illustratief vastgesteld worden dat het flaneren op de zeedijk gecontinueerd wordt als het kuieren in de duinen, dat dit voor een bezoeker één continuüm ‘de toeristische kust’ werd). Het doet Leinfelder concluderen dat naast de economische en ecologische duurzaamheidspijler er ook meer nood is aan een erkenning van de sociaal-culturele dimensie. De bevraging in 2015 (en de vergelijking t.o.v. 1997) onderschrijft deze stelling.

5 De gestuurde kust

5.1 De filosofische kust

Met het concept “waardering” dat centraal staat in ons verhaal, treden we Vermeersch (1988) bij als zou er geen (milieu-)ethiek zijn zonder menselijke waardering ... *wat maakt de panda immers het beschermen waard ?* Of vertaald naar deze publicatie : zonder mensen geen stad, maar ook zonder mensen geen kust. Het lijkt een bevestiging van het Anthropoceen (cfr deel 1) waarbij de mens (willens nillens) de beheerder is van de kust en de kustidentiteit (in het Engels prachtig bestempeld als “steward” – zie o.m. Costanza, 2008; Daly & Farley, 2011).

Zonder mensen geen kust. Of toch geen kustbeleving (of is het : geen waardering van de kust ?). Het lijkt enerzijds een Chinese hersenbreker. *Maakt een boom geluid als hij valt en niemand staat er bij ?* Anderzijds lijkt het een contradictie. *Was de genius locus niet de herinnering aan iets wat niet des mensens leek ? Was de kust geen geromantiseerde herinnering naar de vier elementen (water, wind, vuur (zon) en lucht) ? Is de identiteit van de kust niet een illustratie van een arcadisch natuurbeeld ?*

Zonder mensen geen kust. De aanwezigheid van mensen als mede raison-d'être voor de kust is in 2015 een realiteit. Niet alleen de genius locus maar ook het stedelijk weefsel (als habitat en niet als artefact) brengen harmonie, creëren een doel (om op vakantie te gaan / om er te leven / ...), wekken interesse en verwondering. Zoals DNA niet bestaat zonder twee strengen, zo wordt ook de kustidentiteit gecreëerd door de interactie – de interdependentie. Dit wandelen op een slappe koord lijkt een bevestiging van wat Montgomery (2013) omschreef als recept voor de ‘happy city’ :

Mensen hebben nood aan de koesterende, helpende warmte van andere mensen maar hebben ook nood aan de helende natuur. We hebben nood aan verbondenheid maar ook aan afstand. We halen genot uit nabijheid maar worden afgeschrikt als dit omslaat naar overstimulering. We zullen slechts slagen in het ontwarren van de puzzel van de gelukkige stad als we de tegenstrijdige krachten begrijpen en de spanningsvelden kunnen overstijgen.

Sprekend over een kustidentiteit – sprekend over een kustbeleid is dan ook sprekend in tegenstrijdigheden of beter in een veelvoud van kenmerken. Zoals een DNA ook een veelvoud aan karakters van een persoon herbergt, zo ook de kust en de kuststad.

Slechts weinig boeken vatten het beeld van de stad met vele gezichten zo subliem samen als “De onzichtbare steden” van Calvino (1981). De auteur betoogt op een verhalende wijze dat elke stad vele steden herbergt. De metafoer die m.i. het best de kustidentiteit omvat is het verhaal van de spinnenstad – een lichte stad⁴⁰.

De subtiele steden - Het verhaal van Ottavia, de spinnenstad

Er ligt een kloof tussen twee steile bergen. De stad hangt boven de leegte. Vastgebonden aan de twee toppen met kabels en kettingen en loopbruggen. Je loopt over de houten dwarslatten en let erop dat je je voet er niet tussen steekt. Of je grijpt je vast aan de mazen van een hennepnet. Eronder is honderden en honderden meters lang niets. Een enkele wolk komt voorbij. Meer in de diepte zie je de bodem van de kloof. [...] Hangend boven de afgrond is het leven van de inwoners van Ottavia minder onzeker dan in andere steden. Ze weten dat het net maar een bepaald gewicht kan houden en niet meer.

De vraag die we in dit hoofdstuk behandelen is hoe de mens als beheerder van de kust het er tot heden vanaf afbracht (en welke lessen we kunnen trekken naar de toekomst). *Beantwoordde het kustbeleid aan de verwachtingen van de bevroegde beleidsmakers ? Moet het roer omgegooid worden ?*

⁴⁰ licht, i.e. in de betekenis van een kleine (ecologische) voetafdruk – met een beperkte maatschappelijke impact ... of zoals Gandhi het ooit zeer scherp stelde : “live simply that others might simply live”

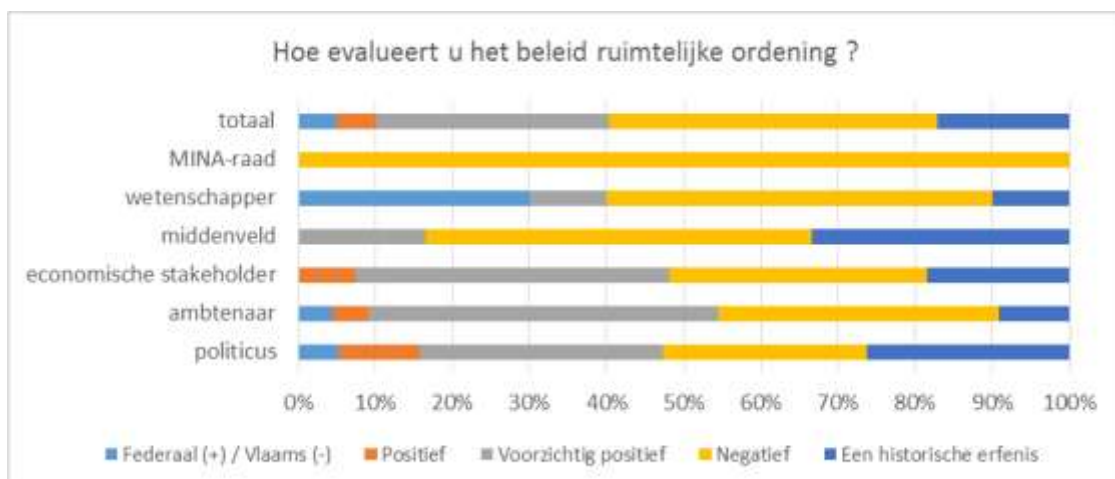
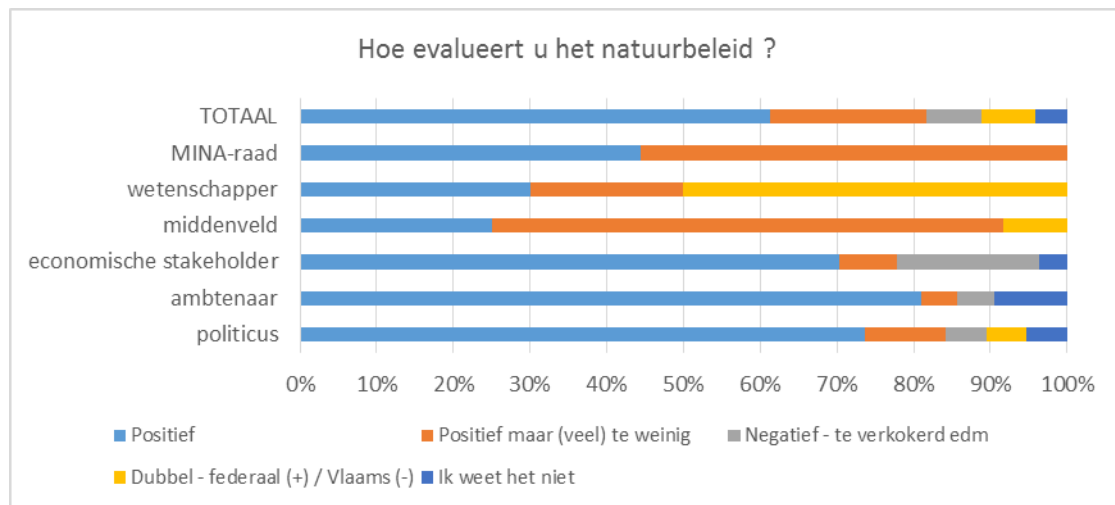
5.2 De illustratieve kust

Het verhaal van de bebouwde kust is al meermaals de revue gepasseerd. Ook vanuit een bestuurskundige invalshoek biedt het een interessant relaas. Als uitgebreide opwarmer bij een reflectie op het kustbeleid zullen we dan ook twee relevante beleidsdossiers onder de loep nemen : het natuurbeleid (die kort door de bocht als een beheerder van de genius locus zou beschouwd kunnen worden) en het beleid inzake ruimtelijke ordening (dat vooral gepercipieerd wordt met de bebouwde omgeving en als beheerder van de polis).

Wie in 1997 immers een blik wierp op beide beleidsdomeinen, kon (kritisch / voorzichtig) hoopvol zijn voor beide domeinen – zeker t.o.v. de jaren 1960 en 1970 toen een beleid (naar de waardering van vandaag) schier onbestaand was. Het natuurbeleid leek immers gelanceerd met een Duinendecreet en op Vlaams niveau een in opmaak zijnde Natuurdecreet en aspiraties voor o.m. een Vlaams Ecologisch Netwerk (weliswaar in 1997 reeds in zwaar stormweer verkerend). Ook inzake ruimtelijke ordening leek een nieuwe wind doorheen het beleidslandschap te waaien. In 1993 was zo de beruchte opvulregel (dat een sterke aanjager was voor de lintbebouwing) geschrapt. Wetgeving inzake zonevreemde bedrijven en afwijkende BPAs (afwijkend t.o.v. de gewestplannen) werden aangescherpt. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen ging in 1997 de laatste rechte lijn in. Een bestuurlijk kantelpunt leek in de maak, of niet ?

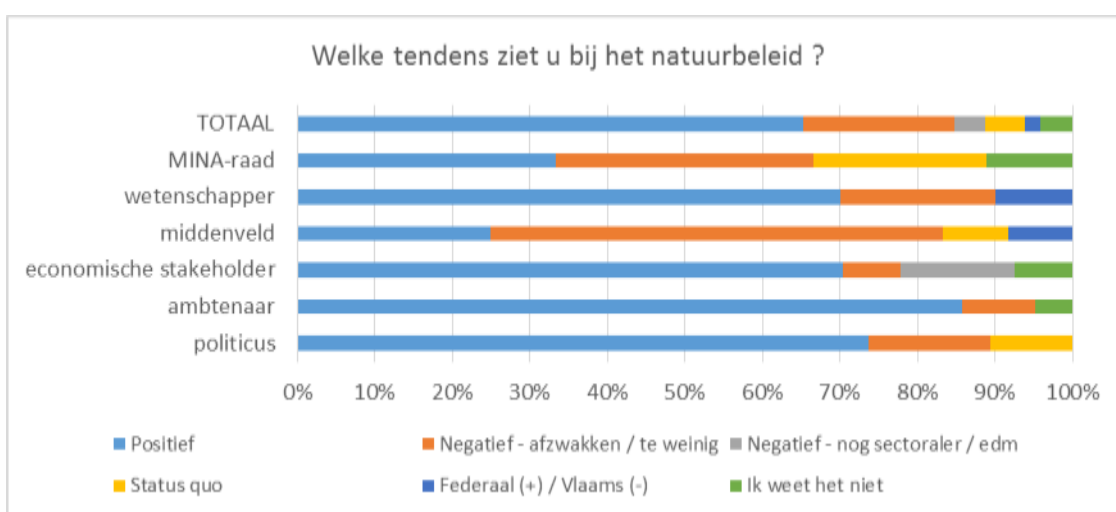
De veelzeggende kust

Wat leert de bevraging in 2015 ? Was de hoop terecht of bleek het een ijdele hoop ? Het verhaal is genuanceerd want het is een verhaal dat gekenmerkt wordt door een opvallende breuklijn die zich tussen beide domeinen aftekent. De resultaten van de bevraging spreken voor zich :

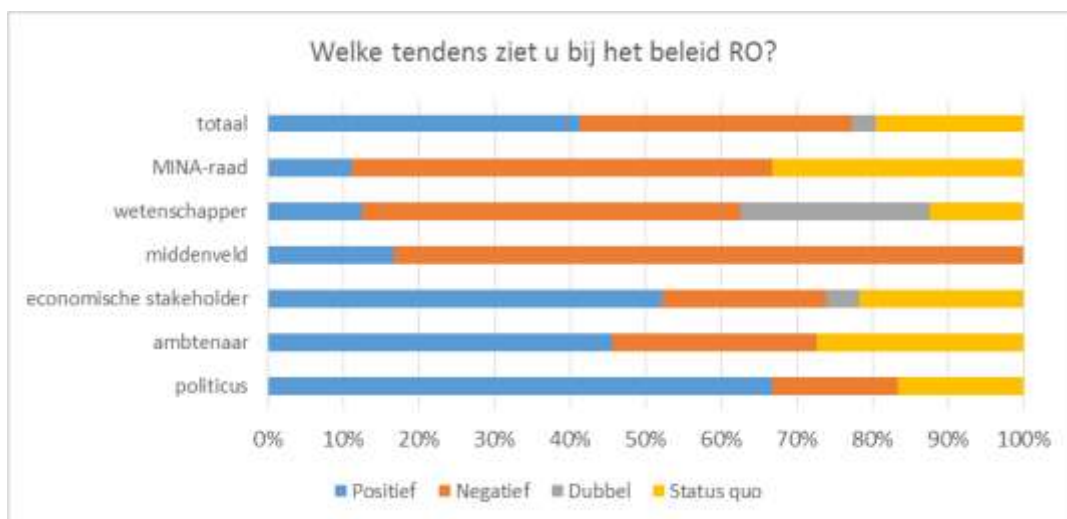

Waar het natuurbeleid door 61% als positief wordt bestempeld en nog eens 20% die het positief doch nog ontoereikend evalueert (vnl. middenveld en MINA-raad), is het beeld inzake ruimtelijke ordening somberder. Een meerderheid maakt een negatieve evaluatie, verwijzend naar hetzij recente evoluties (42%) hetzij de historische erfenis (17%). Slechts 35% van de bevroagden is (voorzichtig) positief. Zoals eerder opgemerkt, wordt er ook (vnl. bij wetenschappers) een duidelijke nuance gemaakt tussen het federale & het gewestelijke beleid.

In 1997 werd slechts gepolst naar het natuurbeleid doch de cijfers maken de trendbreuk nog duidelijker. In 1997 evalueerde 6% van de bevroagden het natuurbeleid als afdoende en noteerde 39% een positieve evolutie de laatste 3 jaar, terwijl 44% een positieve evaluatie maakte doch het beleid nog ontoereikend bestempelde (t.o.v. thans 20%). Dat uit deze cijferevolutie kan afgeleid worden dat het natuurbeleid haar aspiraties waar gemaakt lijkt te hebben ⁴¹ blijkt ook als expliciet gepolst wordt naar tendensen :

*De stellingenoorlog is voorbij. Wie had dat gedacht ?
Vijf à tien jaar terug waren we nog de groene ayatollahs !*

⁴¹ Al dient opgemerkt te worden (zoals we vroeger reeds besproken) dat als tweede verklaring van deze evolutie ook de aandacht voor natuur(beleid) verzwakt is.

*Ruimtelijke ordening ? Een eeuwige strijd tussen wat kan en niet mag.
Het moeilijkste beleidsdomein aan onze kust.*

Waar het natuurbeleid gekenmerkt wordt voor 65% van de bevrageden door een positieve evolutie (19% ziet een afzwakking – 9% is negatief want te sectoraal), is het beeld inzake ruimtelijke ordening terug genuanceerder. Slechts 38% (vnl. politici, ambtenaren en economische stakeholders) ziet een positieve tendens, 33% is eerder negatief en 18% ziet noch een vooruitgang noch een verslechtering.

Samengevat lijkt er kortom sprake van twee beleidsdomeinen, die met verschillende snelheden gevoerd werden. Enerzijds het natuurbeleid dat stappen vooruit zette. Anderzijds een beleid inzake ruimtelijke ordening dat zich niet lijkt te kunnen bevrijden uit de ketens van het verleden.

Een lange introductie die ons brengt tot dé hamvraag “waarom is het ene beleid vanuit bestuurskundig perspectief wel succesvol gebleken en het andere niet?”. Als leidraad zullen we grasduinen door de motivaties van de bevrageden bij de evaluatie van het Duinendecreet ⁴² en de evaluatie van het beleid inzake ruimtelijke ordening.

Het Duinendecreet ? Een ongelooflijke stunt na 30 jaar duinen opsouperen.

De historische kust

Een eerste verschilpunt is vanzelfsprekend de startpositie. Weliswaar worden in de jaren 1990 in beide domeinen trendbreuken genoteerd, de historische achtergrond kan niet sterker verschillend zijn. Waar het natuurbeleid en in bijzonder de duinen als de underdog beschouwd kunnen worden (met een milieubeweging die zwaar in het defensief stond), lagen de kaarten inzake het beleid ruimtelijke ordening anders. Dit bleek zeer scherp als de vraag gesteld werd “wie is verantwoordelijk voor de (over)bebouwing aan de kust?” (meerdere antwoorden mogelijk).

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	weten.	MINA	TOTAAL
Niemand	0%	9%	0%	0%	10%	0%	3%
Historische evolutie / erfenis	16%	18%	11%	25%	30%	0%	16%
Het beleid	32%	45%	26%	50%	40%	33%	36%
Bouwpromotoren *	5%	18%	19%	42%	0%	22%	17%
Markt – Vraag & Aanbod	5%	9%	7%	50%	10%	0%	12%

* bouwpromotoren werden veelal in één adem vernoemd met lokale beleidsmakers, wat maakt dat deze categorie antwoorden bestempeld kan worden als een illustratie van wat professor De Grauwe (in het U-Place-dossier - Het Journaal, 14/02/2015) bestempelde als ‘crony capitalism’ (i.e. een te grote verwevenheid tussen politici en projectontwikkelaars).

De vaststelling als zou beleid sterk padafhankelijk zijn, wordt kortom bevestigd.

- Enerzijds speelt de historische context, zowel in de resultaten (met o.m. de befaamde Atlantik Wall) als in het toekomstig kader (zo werken gewestplannen “trendbevestigend” (Vermeersch, 1986)).
- Anderzijds wordt de historische rol van ruimtelijke ordening bevestigd. Ruimtelijke ordening in de 2^e helft van de 20^e eeuw weerspiegelt immers een neoliberal denken waar een marktgerichte

⁴² Waarom het natuurbeleid verengen tot het Duinendecreet kan de lezer zich afvragen. De reden is 1° dat uit de bevraging bleek dat het Duinendecreet enerzijds breed gekend is bij de bevrageden (in schril contrast met bvb. bescherming Noordzee of poldergraslanden) als 2° dat dit instrument dé trendbreuk belichaamt (zo werd door 34% van de bevrageden het Duinendecreet vermeld als motivatie voor een positieve beoordeling van het natuurbeleid) alsook 3° dient vermeld te worden dat het Duinendecreet expliciet bevraged werd.

ruimtelijke planning moet prikkelen in plaats van regelen. De legitimatie van de ruimtelijke planning werd niet langer de behartiging van het algemeen belang maar de efficiëntie, het behagen van de markt. Of hoe de overheid zich met de opmaak van o.m. gewestplannen in een ongemakkelijke spreidstand manoeuvreerde, waar ruimtelijke ordening erodeerde tot een façadepolitiek. (naar Saey, 2013)

Of vertaald naar de kust vatte Uyttenhove (2011) dit kernachtig samen :

De immobiliënsector, de stedenbouw en de ruimtelijke planning hadden als taak de economische vastgoedmarkt op peil te houden met als gevolg dat de toeristische ruimte op een hydraulische machine begon te lijken. De vooropgestelde ruimtelijke toenadering tussen toeristische vraag en aanbod leidde tot de aanleg van het autowegennet, de ringbanen rond de badsteden, de verbreding en later ontubing van de Koninklijke Baan, de alomtegenwoordige auto.

Toen het eerste appartementsblok opdook vroeg ik aan de schepen van ruimtelijke ordening :

“Hoe kunt ge da in uw kop steken ?”

en de schepen antwoordde: “Dat was de eerste immobiliënmakelaar die we konden strikken.”.

Voilà, ziedaar de visie van de lokale politieker.

Oostende kiest om 22 bouwlagen hoog te bouwen. Knokke 60 lagen.

Dat is eerder profilering dan ruimtelijke ordening.

Dit alles staat in schril contrast met het Duinendecreet dat door 20% letterlijk bestempeld wordt als “een trendbreuk” of “een mijlpaal”.

De vogelvrije versus de toegeëigende kust

Hoe is de trendbreuk dan te verklaren ? Waarom is het Duinendecreet wel als “geslaagd” te bestempelen. Eén factor is zeker “mensen” (of beter trekkers). Het wetslagen van het Duinendecreet wordt ook – door 18% van de bevrageden – toegedicht aan “politieke moed” verwijzend naar het momentum dat gecreëerd werd waarbij de creatie van een maatschappelijk draagvlak cruciaal was. Van Bogaert (2014) schetst de rol van de sleutelfiguren :

Eerst en vooral was er de actieve groene achterban met als hoofdrolspeler de Duinenwerkgroep die geëngageerde volksvertegenwoordigers uit verschillende partijen aanporden om hun eisenbundel politiek te vertalen. Deze grotendeels lokale politici en een ambitieuze minister werden gedreven door de urgentie van dit dossier en door onderlinge concurrentiestrijd. Dit bracht het duinenbeleid in een stroomversnelling. Vervolgens was er ook een grote bereidheid van de bevoegde ambtenaren om vanuit het Instituut voor Natuurbehoud, een nauwkeurige uitwerking van dit dossier te garanderen. Tenslotte was ook de pers de duinen voldoende genegen om een draagvlak te creëren dat nodig was om mensen achter het beschermingsplan te scharen en tot actie aan te zetten. Het belang van scherpe onderzoeksjournalistiek van enkele reporters kan hierbij nauwelijks overschat worden.

Ook na het Duinendecreet wordt het natuurbeleid aan de kust sterk gekenmerkt door politieke (en andere) sleutelfiguren, die beleidsaspiraties in de praktijk brachten. Illustratief kan gewezen worden op de rol van o.m. Minister Johan Sauwens (in het dossier van de IJzermonding) of Minister Vera Dua (in het dossier van het Zwin en de Zwinderduinen). Het verhaal van sleutelfiguren aan de kust kan ook in andere domeinen niet miskend worden. Zo versnelde het Noordzeebeleid pas bij het aantreden van een Noordzeeminister. Zo drukte Rudolf Vanmoerkerke zijn stempel op het (toeristisch) landschap in de jaren 1970 met de ontwikkeling van vakantieparken. ...

En laat daar nu ook het schoentje wringen bij ruimtelijke ordening, dat ontbreekt aan politiek eigenaarschap. Zoals Albrechts (2013) opmerkte, wenste geen enkele politicus zich als eigenaar op te werpen van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen wat het een project *sui generis* maakt. Niet verwonderlijk (vanuit een standpunt van politicus bekeken) als we de analyse van Canfyn (2014) voor ogen nemen :

Ruimtelijke ordening is niet electoraal lonend maar straffend. [...] Ruimtelijke ordening gaat voor de Vlaamse burger over de interpretatie die aan (zijn) grondbezit wordt gegeven. Het gaat dus over een persoonsgebonden materie waarbij het ik-gevoel moet winnen van het algemeen belang.

De kust is vooral een verhaal van gemiste kansen.

Stübbe, Leopold II hadden grote concepten met tuinvijken en boulevards.

Of je er nu voor of tegen bent, zo'n rigide plan zorgt voor een consistente ontwikkeling.

Nu is de kust aan haar lot overgelaten en missen we zo'n plannen.

Aansluitend kan opgemerkt worden dat ook diverse bevrageden meedeelden dat de ruimtelijke ordening aan de kust illustratief is voor het (falend) Vlaamse beleid.

De Atlantikwall ? An sich is dat de ultieme lintbebouwing in het Vlaamse land !

De ontgoochelende versus de succesvolle kust

Er is wel een goede visie maar er is geen omzetting naar beleid.

Maar er is meer. Het ontbreken van een momentum – het niet voegen van de daad bij het woord blijkt als een rode draad te lopen in het verhaal van ruimtelijke ordening. Een ontgoocheling die voor tal van bevrageden zelf niet te maken heeft met een gebrek aan een visie want die was er (en die kon meestal ook gedeeld worden) :

- zo introduceerde het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen zoals we zagen het concept “het stedelijk netwerk kust” ... doch bleef dit concept dode letter tot heden ...
- zo werd een Structuurplan voor de Kustzone ontwikkeld ... doch raakt het plan niet verder dan een voorontwerp ...
- zo werd een visie opgemaakt over de toekomst van de Koninklijke Baan ... doch dit ligt thans in een kast stof te vergaren (terwijl 7% van de bevrageden expliciet bepleitte om het plan eindelijk uit te voeren) ...
- ...

Meer zelfs, ten velde werd het tegendeel vaak vastgesteld door de bevrageden.

De lintbebouwing zet zich lustig verder. Leffinge versmelt met Oostende.

Westkapelle versmelt met Westkapelle.

Brugge en Blankenberge groeien naar mekaar door de uitbouw voorbij de Blauwe Toren.

Met het PRUP Strand & Dijk wordt onze laatste open ruimte geprivatiseerd

terwijl het strand van iedereen zou moeten zijn.

Ruimtelijke ordening kreeg inderdaad de perceptie alsof het façadepolitiek zou zijn, als zou het een papieren tijger zijn zonder slagkracht (24% van de bevrageden). Belangrijk om op te merken is dat dit ook een domper zet naar de toekomst. In bijzonder bij ambtenaren en middenveld werd een zekere plan-moeheid genoteerd, verwijzend naar o.m. het in opmaak zijnde project rond de Metropolitane Kust ⁴³ of het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen.

Het Stedelijk Netwerk kust is nooit geconcretiseerd. Idem dito voor het PRS.

Slechts het PRUP Strand & Dijk zag het licht, doch dat is meer regelneverij.

Nu komt het Metropolaan Kustlandschap wat weliswaar conceptueel ok is doch niet concreet

... waardoor het wellicht ook in de kast zal verdwijnen.

⁴³ Opgemerkt dient te worden dat de bevraging plaatsvond voor het plan in de pers kwam. De 5 bevrageden die het project aankartten waren kortom betrokken in het proces.

Ook hier kan het contrast met natuurbeleid niet groter. Zoals we reeds eerder aanhaalden, werd niet enkel een bouwstop in de duinen geïntroduceerd maar bracht het natuurbeleid de jaren na het Duinendecreet ook de uitbouw & inrichting van natuurgebieden (zo werd tussen 1998 – 2004 480 ha duinen aangekocht), ambitieuze natuurontwikkelingsprojecten zoals o.m. afbraak 'Swimming Pool' (Knokke-Heist), ... (Herrier et al, 2005b). Of hoe kortom het natuurbeleid (in de duinen) een ongeziene dynamiek inleidde (Herrier et al, 2005).

Met het Duinendecreet kwam er ook een aankoopbeleid, een ecosysteemvisie, verwervingsinstrumenten en hieruit vloeiden samenwerkingen met o.m. AWZ zoals met de sluffers.

*Het Duinendecreet was een eerste effectieve stap in een grotere positieve evolutie.
Je zou kunnen zeggen dat het Duinendecreet een grote bal aan het rol bracht.*

De arme versus de kapitaalkrachtige kust

Weliswaar niet expliciet opgemerkt in de bevraging doch we kunnen ook niet rond de vaststelling dat – metaforisch gesteld – het natuurbeleid niet alleen kon terugvallen op een grote familie maar dat deze familie ook kapitaalkrchtig bleek te zijn ⁴⁴. Zo werd n.a.v. het Duinendecreet 21 miljoen EUR schadevergoeding uitbetaald (Vlaams Parlement, 2012). Zo betekende het verwerven en het inrichten van natuurgebieden nogmaals een significante budgettaire inspanning. En ruimtelijke ordening ? Dit kent – karikuraal gesteld – een kleine familie (vnl. academici en een handvol leden van het middenveld) die bovendien slechts over budget voor papieren initiatieven (visievorming, opmaak RUP, ...) beschikt. Een grondbeleid of een ander instrumentarium is quasi onbestaand dan toch quasi ongebruikt (denken we bijvoorbeeld aan de dode mus die het instrument 'planbaten' in de praktijk bleek te zijn).

De uitgeholde versus de waterdichte kust

*Ieder interpreteert [stedenbouwkundige] voorschriften anders.
Hoe beter je het verkoopt, hoe sneller het vergund wordt.*

Opmerkelijk is ook dat bevrageden aan de kaak stellen dat het – reeds als te zwak bestempeld – beleid inzake ruimtelijke ordening uitgehold wordt of lijkt te worden. Veelzeggend is dat op nog geen 15 jaar tijd de decretale verankering 31 maal wijzigde (Vloebergh, 2013). Ook dit staat in schril contrast met de analyse van 8% van de bevrageden (allen ambtenaren !) die het Duinendecreet prijzen omdat er geen achterdeuren zijn (en er geen reparatiebesluiten nodig waren).

*Er is geen onderhandelingsmarge. Er kan niet mee geschoven worden.
In tegenstelling tot klassieke ruimtelijke ordening waar de grens verlegd of zelfs weggeveegd kan worden.*

In diezelfde lijn kan opgemerkt worden dat – door 16% van de bevrageden opgemerkt als een pluspunt – sinds 1997 ook het belang van de Europese natuurwetgeving toenam, dat in zekere zin het natuurbehoud (inzake Europese zeldzame soorten & habitats) een harde sector werd. Dat zoals bebouwing een juridische lock-in betekent, dat ook natuurbescherming een juridische lock-in (bewust) creëerde ... wat door bevrageden zowel als positief als negatief (i.e. het beeld van een verkokerde, weinig flexibele overheid) wordt bestempeld.

Opmerkelijk is dat één derde van zij die de verkokering binnen het natuurbeleid aanklaarten, er ook enigszins begrip konden voor opbrengen getuige o.m. volgende quotes.

*Het Agentschap Natuur en Bos is het meest defensief van allemaal.
Begrijpelijk. Hielen in het zand tegen de hebzucht.*

⁴⁴ Al is deze familie krimpend zowel in aantal als in kapitaalkracht, al is dit draagvlak voor natuurbeleid thans wel fors geslinkt zo merkten diverse bevrageden op.

Omwille van de druk op de omgeving is protectionistisch beleid noodzakelijk.

De a-democratische kust (?)

Het duinendecreet ? Een staatsgreep op de ruimtelijke ordening !

Als er dan toch gelijkenissen werden genoteerd, dan was het dat (in beperktere mate) vragen werden gesteld bij het democratisch gehalte van het Duinendecreet en (in grotere mate) bij de besluitvorming inzake ruimtelijke ordening.

Inzake het Duinendecreet werd door 7% van de bevroegden kritiek geuit op de wijze van aanmelden. Enerzijds werd getwijfeld aan de wetenschappelijke gronden waarop percelen al dan niet werden aangeduid. Anderzijds werd de beperkte inspraak betreurd. Dat laatste gebeurde steeds met een verwijzing naar huidige planningsprocessen waar een openbaar onderzoek de regel is ... wat in schril contrast staat met het Duinendecreet dat initieel niet voorzag in participatie. Slechts na aandringen van actoren (vnl. grondeigenaars) werd alsnog een openbaar onderzoek georganiseerd (Bogaert, 2004). Dankzij een sterke juridische én wetenschappelijke onderbouwing leidde het openbaar onderzoek weliswaar tot een schrappen van ca. 64 ha kleinere percelen (minder dan 2 ha), er werd ook 167 ha bijkomend gebied aangeduid wat de teller op een totaal van 1.098 ha beschermd duingebied bracht (Provoost, 1999).

Inzake ruimtelijke ordening werd ook een democratisch deficit vastgesteld, dit zat vervat in de kritiek op 1° het gebrek aan slagkracht (24%), 2° de grote macht van lokale besturen (17%) en 3° de te sterke focus op vastgoedontwikkeling (17%). Bovendien werd ook (weliswaar niet geturfd) gewezen op o.m. de sluipende besluitvorming en de complexiteit van de wetgeving – inspraakprocessen (wat de drempel tot participatie verhoogt).

De stuurloze kust

Het Duinendecreet was belangrijk. Niet voor wat er gered werd wel voor de gewijzigde mentaliteit.

Concluderend.

Als reflectie naar de casus Duinendecreet – Ruimtelijke Ordening wordt de (filosofische) reflectie bevestigd als zou beleid sterk samen hangen met de waarde die gegeven wordt (of niet). In zekere zin zijn alle menselijke acties dan ook te bestempelen als beleid in een brede betekenis. In zekere zin zijn alle menselijke acties immers te bestempelen als het sturen van het spreekwoordelijke schip 'de kust' naar de ene of de andere richting. In die zin was het Duinendecreet dan ook meer dan – zoals diverse bevroegden opmerkten – een bescherming van 'wat zand' maar een illustratie van een maatschappelijk kantelpunt (cfr overshoot-model). Een kantelpunt dat de degradatie van het duinenlandschap een halt toeriep met een abrupte noodrem.

*Het Duinendecreet was een zeer krachtig signaal. Een mijlpaal.
Heel wat mensen zijn toen anders naar de kust gaan kijken.*

Ook het gedijen, het niet ingrijpen en het slechts met de stroom mee drijven, is in zekere zin te bestempelen als 'beleid' in de oud-Griekse betekenis (immers het regeren – to 'govern' is afgeleid van de Griekse term 'kubernáo' dat staat voor het sturen). Het verhaal van (de kritiek op) de ruimtelijke ordening is hiervan wellicht één van de sterkste illustraties, getuige de vaststelling dat 36% van de bevroegden naar "het beleid" verwijzen als gepolst naar wie verantwoordelijkheid draagt voor de (over)bebouwde kust.

*Als je de markt ongecontroleerd laat werken dan weet je wat de uitkomst is : tweede verblijven.
Dit gaat op termijn ten koste van het sociaal weefsel, de tewerkstelling, de levendigheid, ...
dat zijn politieke keuzes die gemaakt worden.*

We kunnen echter nog meer leren uit de casus, als we de kritiek op het beleid inzake ruimtelijke ordening bundelen dan is dit de top 3 :

	politicus	ambtenaar	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	totaal
Gebrek aan een visie	11%	27%	26%	33%	60%	11%	26%
Gebrek aan slagkracht / Slechts visies	0%	50%	22%	33%	10%	22%	24%
Te grote macht lokaal beleid	16%	18%	19%	33%	10%	0%	17%

Het Duinendecreet en het beleid inzake ruimtelijke ordening zijn vanzelfsprekend niet de enige facetten die bestempeld kunnen worden als "het kustbeleid". Er zijn nog tal van andere beleidsdomeinen die bijdragen tot wat bestempeld kan worden "kustbeleid" dat bleek ook manifest uit de bevraging. De vraag is dan ook of deze punten van kritiek representatief zijn als verbeterpunten voor het kustbeleid? Dan wel of er andere krachten spelen? In de volgende hoofdstukken zoomen we uit en gaan we op zoek naar "do and don'ts voor een kustbeleid". *Stapt u mee aan boord van het schip "Kustbeleid"?*

5.3 De statistische kust

Eerste halte : een (droge) kijk op enkele onderzoeksresultaten.

Op meerdere momenten werd gepeild in de bevraging naar bestuurskundige aspecten. We zetten enkele van de meest frappante cijfers op een rijtje om vervolgens enkele rode draden te filteren.

- Is er een kustbeleid ?

De cijfers spreken andermaal voor zich: 63% van de bevrageden vindt niet dat er sprake is van een kustbeleid, 23% vindt van wel, 14% antwoordt met gemengde gevoelens.

	politicus	ambtenaar	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Nee	42%	55%	63%	100%	60%	78%	63%
Ja	37%	27%	26%	0%	10%	22%	23%
Genuanceerd	21%	18%	11%	0%	30%	0%	14%

Als gevraagd wordt of er het laatste decennium een evolutie waarneembaar is, zijn de meningen wel positiever gekleurd. 47% van de bevrageden (in bijzonder politici, ambtenaren en wetenschappers) zien een positieve evolutie. 26% ziet eerder een achteruitgang (in bijzonder middenveld). 20% van de bevrageden ziet een status quo.

	politicus	ambtenaar	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Positief	68%	55%	44%	17%	60%	22%	47%
Negatief	16%	14%	26%	58%	30%	33%	26%
Status Quo	16%	27%	22%	17%	0%	33%	20%

Op het eerste zicht lijken de meningen eerder verdeeld inzake de trend echter het betreft veelal nuance. In globo kan gesteld worden dat het merendeel van de bevrageden wel een vooruitgang in het denken (aan een kustbeleid) zag doch dat het doen (veelal) nog ontbreekt ... en voor de ene bevragee wordt dit positiever dan voor de andere beoordeeld.

Dat er een kentering qua kustbreder-denken optrad, blijkt in bijzonder als de positieve factoren die bevrageden vermelden. Behoudens nummer 2 (een verbeterde toeristische dynamiek) behelst het veelal beleidsontwikkelingen die de bevrageden hoopvol stemden (al merkte het merendeel nog op dat het nog vaak wachten op concrete resultaten is – illustratief : dat er een Noordzeebeleid is, is

positief echter een effectieve natuurbescherming laat (dixit het merendeel van de bevrageden) nog op zich wachten)

	politicus	ambtenaar	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Groeiende reflex geïntegreerd denken	11%	32%	15%	8%	30%	0%	17%
Toeristische dynamiek	47%	0%	19%	0%	0%	0%	14%
Europees beleid	0%	5%	7%	17%	60%	0%	11%
Noordzeebeleid	5%	9%	7%	0%	50%	0%	10%
Kustburgemeester-overleg	21%	9%	7%	0%	0%	0%	8%
Andere overlegplatformen	26%	5%	4%	0%	0%	0%	7%
Groeiende bewustwording	5%	5%	11%	0%	10%	11%	7%

Wordt vervolgens een analyse gemaakt naar de negatieve factoren die de bevrageden vermeldden, dan blijken volgende factoren (top 10) meer of minder door te wegen :

	politicus	ambtenaar	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Fragmentering van bevoegdheden	26%	45%	48%	33%	50%	0%	37%
Korte termijn denken primeert (geen visie)	21%	23%	33%	67%	70%	11%	34%
Falen lokaal niveau - "dorpspolitiek"	26%	36%	33%	42%	40%	0%	31%
Geen geïntegreerd denken	0%	41%	22%	17%	30%	44%	24%
Falende uitvoering ("veel praten, weinig actie")	5%	14%	15%	58%	70%	11%	23%
Falen lokaal beleid - concurrentie i.p.v. samenwerking	16%	32%	33%	0%	0%	0%	19%
Negatieve impact ruimtelijke ordening	5%	14%	15%	25%	10%	33%	15%
Te sterke / éézijdige focus op toerisme	5%	9%	4%	42%	30%	0%	12%
Afzwakken rol provincie	11%	9%	19%	0%	10%	0%	10%
Focus op winstbejag	0%	0%	7%	25%	10%	11%	7%

Tevens vermeld waren o.m. het gebrek aan de handhaving (6% - in bijzonder vermeld door het middenveld en wetenschappers) en de precare financiële situatie van de gemeentes (5% - in bijzonder vermeld door politici).

- **Wat beschouwt u als de meest prangende problemen in de kustzone ?**

De negatieve aspecten zijn op zich niet verrassend daar deze in lijn liggen van de resultaten op de vraagstelling naar problemen in de kustzone. Volgende aspecten (met een bestuurskundige inslag) lagen in 2015 immers op de spreekwoordelijke lever van de bevragede beleidsmakers.

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
3	Fragmentatie - versnippering bevoegdheden	26%	50%	59%	33%	60%	22%	44%
4	Gebrek aan één gemeenschappelijke visie	21%	41%	33%	75%	80%	22%	41%
6	Kritiek op werking lokaal bestuursniveau	26%	32%	48%	42%	20%	0%	32%
13	Geen geïntegreerd denken	0%	45%	22%	25%	40%	0%	23%
19	Gebrek aan politieke moed	0%	14%	15%	17%	30%	11%	13%
20	Geen strikte toepassing van wetten & plannen	0%	5%	7%	17%	30%	22%	10%

Ook in 1997 werd meermaals kritiek op het beleidsniveau genoteerd :

	Thema	Politicus	Econ.	Middenv. + Wet.	Bewoners	Toeristen	TOTAAL
3	Geen strikte toepassing van wetten en plannen	80%	75%	90%	45%	40%	66%
5	Gebrek aan structurele plannen	70%	70%	90%	40%	25%	59%
10	Decreten en plannen niet juridisch sluitend	65%	30%	60%	25%	20%	40%
11	Kritiek op werking lokaal beleidsniveau	45%	30%	60%	5%	0%	28%
15	Fragmentatie – versnippering bevoegdheden	35%	30%	40%	5%	0%	22%
20	Te weinig communicatie naar de burger	20%	25%	25%	15%	0%	17%
22	Trage – onlogische – corrupte politieke beslissingen	20%	25%	25%	10%	0%	16%
25	Te weinig sensibilisatie / informatie	5%	35%	10%	0%	5%	11%

Andermaal blijkt in 1997 de geest van het (post)Duinendecreet-tijdperk aanwezig. De tijd dat duinen werden volgebouwd wat een perceptie van afwezigheid of uithollen van wetgeving opriep. De tijd dat (karikuraal gesteld) vergunningen zelfs – voor 16% van de bevraging – bij een glas wijn en een hartige hap beslist werden. Ook komt – in mindere mate – een beeld naar voor van een overheid die als vanuit een ivoren toren beslissingen neemt en weinig tot niet overleg treedt met de burger.

- **Konden deze (en andere) problemen vermeden worden ?**

	politicus	ambtenaar	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Ja	47%	59%	26%	67%	70%	78%	52%
Nee	16%	9%	26%	17%	10%	11%	16%
Ja en Nee	32%	23%	44%	17%	10%	0%	26%

Op de vraag of de problemen konden vermeden worden, was 52% van mening van wel, 26% van mening van niet, 26% gaf een genuanceerd antwoord. Opvallend.

De motivatie van hen die positief antwoorden ligt niet alleen in de lijn van eerdere antwoorden met o.m. reflecties naar het gebrek aan visie (17%) maar wijst ook expliciet op good practices die bewijzen dat het anders kon / kan. Zo wordt door 18% van de bevrageden verwezen naar het buitenland (steevast in de betekenis van een minder bebouwde kust). Ook wordt gewezen op lokale good practices zoals o.m. De Haan (andermaal in reflectie tot de bebouwing) en Oostende (uitbouw natuurgebieden in het hinterland). Of hoe kortom niet alleen de genius locus zeer prominent de neus aan de venster drukt maar ook de factor (afwezigheid van) beleid wordt aangebracht.

*Er is een groot verschil met andere landen. We hebben de boot gemist in de jaren 1960.
Ongecontroleerd. Ongestructureerd. Ongebreideld.*

Wordt de motivatie onder de loep genomen van hen die “nee” als antwoord gaven of zij die twijfelen, dan wijst 21% op de tijdsgeest (waarbij men destijds naar eer en geweten handelde ⁴⁵), 13% op de onvoorspelbaarheid van gebeurtenissen en 6% op economische motieven (i.e. de markt vraag die ingevuld werd / moest worden).

De jaren 1960 ? Dat was nadruk op tewerkstelling. Nadruk op wel-vaart i.p.v. welzijn.

⁴⁵ Hardin bestempelde dit in z'n befaamd essay 'tragedy of the commons' (1968) als situationele ethiek geïllustreerd door het voorbeeld van het neerschieten van bizonnen, bij de kolonisatie van de Verenigde Staten in de 19e eeuw keek niemand op ... terwijl dit ruim een eeuw later als een ecologische misdaad bestempeld zou worden. Hardin besloot met de reflectie dat één beeld duizend woorden kan zeggen doch dat een correctie interpretatie tot tienduizend woorden kan vergen.

*Neem het voorbeeld van het Europacentrum in Oostende.
Bij de opening eind jaren 1970 was iedereen blij, "Oostende heeft ook een wolkenkrabber".
Pas later zijn de kritische stemmen opgedoken. Het is dan ook een collectieve schuld.*

*Je kan zeggen dat gebouwen van de jaren 1950 lelijk zijn. We hebben ze ook wel gebouwd.
Waren we fout? Nee, dat is te kortzichtig om dat te zeggen. Het was de geest van de tijd.
We hadden de wetenschap en kennis niet. Elke periode doet zijn best.*

De geërfde kust

Niet enkel wat genoteerd is, is noterenswaardig. Zo dient opgemerkt te worden dat geen bevrageerde wees op de invloed van het gevoerde beleid. Nochtans speelt ook hier de factor 'padafhankelijkheid'. Niet enkel infrastructuurwerken (cfr deel 1) maar ook beleidsbeslissingen (zoals een goedgekeurd gewestplan) drukken gedurende decennia hun stempel op realisaties ten velde. De metafoor kan gemaakt worden op het keren van een grote tanker (zeker mocht al de beslissing genomen zijn om de Schelde op te varen). Beleid neigt daarom vaker te zijn wat er gebeurt of gebeurd is dan wat er zou moeten gebeuren.

met dank aan prof. De Rynck, Universiteit Gent

5.4 De versnipperde kust

5.4.1 De Brusselse kust

De staatshervormingen hebben aan het kustbeleid zeker geen deugd gedaan.

De schuld leggen bij de Belgische staatstructuur zou wellicht al te kort door de bocht zijn echter we kunnen niet omheen de vaststelling dat het beleid aan de kust weinig gebaat was bij het versnipperde beleidsveld dat de kust kenmerkt. Zoals meerdere bevrageerden opmerkten, is het zelfs voor beleidsmakers met enige jaren ervaring op het curriculum nog steeds een kluwen van bevoegdheden. Een gevatte metafoor die door drie bevrageerden geponeerd werd was de vergelijking met Brussel : i.e. sterke gemeentebesturen en hogere besturen (provincie, gewest, federaal) wiens werkingsvelden elkaar fysisch alsook functioneel lijken te overlappen. Het zorgt dat "fragmentering van bevoegdheden" door 44% van de bevrageerden als een probleem voor de kustzone wordt aangestipt.

Opvallend in de bevraging is dat, waar kritiek op een Vlaams of federaal niveau vervat zit in generaliserende opmerkingen, de kritiek op het lokale gemeentelijke niveau zeer expliciet werd geponeerd door 32% van de bevrageerden als gevraagd wordt naar (algemene) kustproblemen. Wordt naar een specifieke evaluatie gevraagd van het kustbeleid dan verwijst zelfs 38% expliciet naar knelpunten op het gemeentelijk niveau (enerzijds kritiek onder de noemer "dorpspolitiek" – een focus op slechts de eigenlijke badplaats en lokale belangen (31%) als anderzijds kritiek onder de noemer "concurrentie" (19%)).

Elke kustgemeente vangt de ander z'n vliegen af.

Elke gemeente profileert zich apart.

De één wil een golf. De ander wil ook een golf.

De ene heeft een Nieuwjaarsduik, de andere organiseert dat ook.

Maar er is meer, ook volgende thema's werden vaak in eenzelfde zin vermeld met gemeentebesturen en/of – politici :

- het denken op een te korte termijn (door 34% van de bevrageerden bestempeld als een probleem voor een kustbeleid) waarbij in bijzonder bedoeld wordt op het feit dat politici slechts één legislatuur ver lijken te kijken
- het te sterk focussen op toerisme (12%) of andere economische belangen

Elke gemeente doet als puntje bij paaltje komt haar eigen goesting.

Tevens rekening houdend met kritiek op het afzwakken van de rol van de provincie (door 10% aangekaart), zou dit een pleidooi tegen (de macht van) gemeentebesturen kunnen lijken ⁴⁶. Dit zou echter te kort door de bocht zijn. Niet alleen dreigt het kind dan met het badwater weggegooid te worden (en zou het een negeren zijn van het goede werk dat gemeentebesturen ongetwijfeld wel doen (doch dat door de vraagstelling niet bevestigd wordt)), het zou ook symptoombestrijding zijn. *Brusselitis* is immers als koorts bij een griepaanval. De kern van de zaak ligt immers op wat bestempeld zou kunnen worden als in essentie een probleem naar schaal(niveau). Bovendien kan ook – zoals drie bevestigden opmerkten – eenzelfde analyse geponeerd worden over havenbestuur zoals ook omstandig betoogd door Huts (2014).

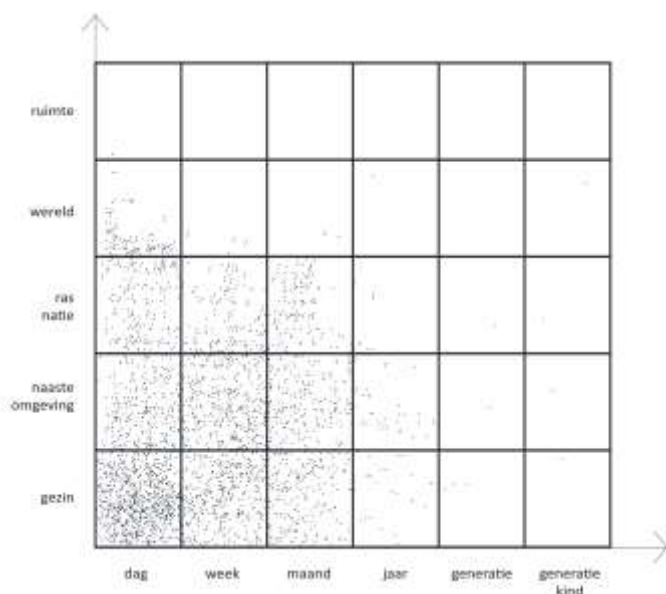
*We moeten afstappen van de individuele havenbenadering.
Nu is het overal een beetje verknoeien of toch knoeien in de marge.*

5.4.2 De kortzichtige kust

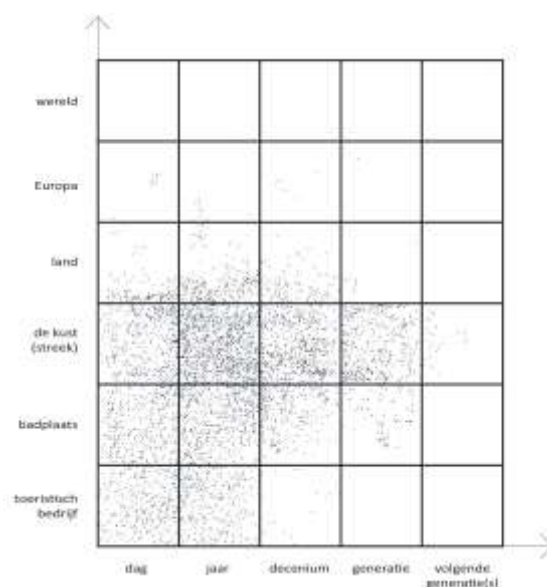
Er is geen kustbeleid. Slechts een zeer korte termijn denken. Een steekvlambeleid.

De theoretische kust

Hoewel het gezichtsveld van vele mensen in tijd en ruimte verschilt, kan de betrokkenheid van ieder mens ergens in de bijgevoegde ruimte-tijdgrafiek aangegeven worden. De meeste mensen hebben alleen of in hoofdzaak belangstelling voor zaken die familie of vrienden raken (en dan slechts over een kort tijdsverloop). Anderen, een kleinere groep, kijken vaker ook verder in de tijd vooruit of over een groter gebied. Nog minder mensen hebben een wereldwijd gezichtsveld dat zich tot ver in de toekomst uitstrekt. (Meadows et al, 1972; Leroy, 2004) Out of sight, out of mind. Of waarom intra- en intergenerationeel denken de mens zo moeilijk ligt.

het gezichtsveld van de mens (Meadows et al, 1972)

*het gezichtsveld van de beleidsmakers aan de kust
(eigen interpretatie bevraging)*

⁴⁶ Interessant detail : Otlet & Vincke – de stichters van de Vlaamse Vereniging voor Steden en Gemeentes – plaatsten reeds in 1919 bedenkingen bij de vraag of de badplaatsen hun taken zouden aankunnen (in : Uyttersprot, 2011) :

Gaat men de toekomst van een verwonderlijke regio bezwaren door de autonomie van onkundige, onverschillige en schraperige gemeenten ? Gaat men de laatste overblijfselen van de natuurlijke schoonheden laten verdwijnen ?

Deze menselijke reflex staat echter in schril contrast met de beleidsuitdagingen die als kustbeleid bestempeld kunnen worden. Waar toeristisch beleid inderdaad in de benedenhoek vertoeft, zit het merendeel op het niveau van de kuststreek én op het niveau van meerdere decennia. En dit zowel vanuit het perspectief uitdagingen – problemen (bvb. vergrijzing dat zich op generatieschaal afspeelt) als vanuit het perspectief oplossingen (bvb. investeringen in infrastructures als rusthuizen worden afgeschreven in termen van decennia)

De zelfreflecterende kust

Ook al dient in deze bevraging de nuance geplaatst te worden dat expliciet gepolst werd naar toekomstvisies e.d.m. als dat beleidsmakers bevestigd werden (die geacht worden op langere termijn te werken), blijkt ook uit deze bevraging dat het merendeel van de antwoorden zich op de tijdschaal op de schaal van “jaren” situeert als dat op de ruimteschaal de schaal van de badplaats “badplaats” – “de kust” situeert.

Een frappante illustratie van deze stelling vinden we als we inzoomen op de bevestigden (19) die antwoorden dat de kustvisie meer dan één generatie ver diende te strekken : geen enkele beleidsmakers van een lokaal niveau (noch politici noch ambtenaar) stipte dit aan (terwijl de helft van de wetenschappers dit wel expliciet onderstreepte).

De mediagenieke kust

... over de vijfde macht die haar stempel drukt op het beleid ... en de bevraging

Bij de afname van de bevragingen bleek bovendien ook hoe sterk de media weegt op de antwoorden. Illustratief. Daags na een kustbrede strandopkuis-actie werd in twee van de drie bevragingen het thema van de plastic soup aangekaart. Het is dan ook belangrijk om kritisch te zijn over de relativiteit van de thema's die in de pers verschenen (en vervolgens opduiken in de bevraging). Bij de aanvang van de bevraging eind januari brak Fernand Huts een lans voor een samenwerking tussen de havens van Zeebrugge en Antwerpen. In februari en maart stond het vastgoed aan de kust meermaals in de kijker met ‘dank’ aan de participatie van Marc Coucke in de vastgoedgroep Versluys in de media, de prijsdaling van appartementen op de zeedijk, de hoogbouwaspiraties van diverse kustgemeentes, ... Ook de discussie over het energie-atol voor de kust van De Haan beheerste wekenlang het nieuws (al was dit minder gesprekstof aan de Westkust ...). Ook het ingestelde verbod op de recreatieve warrelnetten en de (nakende) bescherming van historisch permanente poldergraslanden zette (beperkt tot de wetenschappers & het middenveld) haar stempel. De commotie rond het Metropolaan Kustlandschap dat de Vlaams Bouwmeester lanceert in april (waarbij een denkpiste tot onderwaterzetting van het hinterland aan de Westkust veel stof doet opwaaien), ontsnapt juist aan de bevraging. Tot slot dient ook opgemerkt te worden dat de winter vrij zacht was (waardoor bij de bespreking van het opwarmend klimaat wellicht minder hittegolven geturfd werden en meer “de winters zijn niet meer wat ze waren”).

Ziektebeeld 1 :

De a-democratische kust ⁴⁷

Het is niet altijd even makkelijk voor een lokaal bestuur om te weerstaan aan de sirenenzang van de individuele burger die zijn wensen wenst ingelost te hebben.

Samengevat : een focus op ‘hier en nu’ ... terwijl het kustbeleid eerder een verhaal van een focus op ‘daar en dan’ zou moeten zijn. Een interessante analyse naar de oorzaken van dit falen werd geponeerd door Van Reybrouck die de term ‘Democratisch Vermoeidheidsyndroom’ introduceert. Hiermee verwijst hij naar het moeilijke evenwicht dat elk politiek stelsel dient te vinden tussen twee fundamentele criteria : efficiëntie en legitimiteit. Waar efficiëntie op daadkracht slaat (en dus verbonden is aan een koppeling met de ruimte- en

⁴⁷ Deze alinea's zijn gepuurd uit de publicatie ‘Tegen Verkiezingen’ van David Van Reybrouck (2014)

tijdschaal), slaat legitimiteit op draagvlak. Of hoe het democratisch bestel zich overeind houdt “als een schipper op het dek : door het gewicht van het ene op het andere been te verplaatsen, al naargelang de deining”. Echter vandaag sputtert de efficiëntie en knarst de legitimiteit.

De Nederlandse Tweede Kamer vatte het gevat samen (2009 – in: Van Reybrouck, 2014) :

Politici willen om de volgende verkiezingen te overleven, voortdurend scoren. De in toenemende mate vercommercialiseerde media bieden daarvoor maar al te graag een podium waardoor deze drie sectoren (politiek, media, bedrijfsleven) zich met elkaar bevinden in een houdgreep, een ‘bermudadriehoek’ die alles op mysterieuze wijze naar beneden trekt.

Het doet Van Reybrouck besluiten dat door het electorale stelsel de lange termijn en het algemeen belang keer op keer het onderspit delven tegenover de korte termijn en het partijbelang. Een dictatuur van verkiezingen loert om de hoek. Of hoe kortom het beeld van de “dienstbetoon-kust” (cfr hoger) een bevestiging krijgt.

*Wie is verantwoordelijk voor de overbebouwing ?
Je zou spontaan zeggen de projectontwikkelaars
maar ze hebben kunnen rekenen op de steun van de gemeentelijke overheden*

Ziektebeeld 2 :

De politieke kust ⁴⁸

Er is echter ook – zo analyseerde prof. De Rynck (UGent) bij een tussentijdse bespreking – een tweede reden die in de bevraging komt bovendrijven : political localism. Hiermee duiden academici op het gegeven dat lokale politici snel en eenvoudig toegang hebben tot de hogere beleidsniveaus. Als gevolg kan het lokale beleid sterk doorwegen naar de hogere echelons (ook al zijn lokale besturen relatief beperkt qua taakstelling).

Dit ‘political localism’ maakt kortom dat lokale besturen (en lokale agenda’s) zwaar hun stempel zetten alsook dat hogere niveaus in zekere zin beperkt zijn in hun bewegingsruimte.

*De provincie probeert heel veel.
Die mensen menen dat echt goed met de kust, maar ze mogen niet meer doen dan faciliteren.
Doen ze meer en proberen ze de richting te veranderen dan is de provincie de boeman.*

Ziektebeeld 3 :

De sectorale kust

De sectorale opdeling – in wetten / administraties / ... - duwt iedereen in een rol.

De versnippering in bevoegdheden maakt ook dat de verkokering – die in bijzonder de Vlaamse overheid typeert dixit de bevrageden en niet enkel eigen is aan de kust – hier wellicht sterker ervaren wordt dan elders in België. De laatste jaren – zo merkten diverse bevrageden op – is deze gefragmenteerde institutionele setting zelfs (ondanks de pleidooien in o.m. het Vlaams Parlement) toegenomen. Gewezen werd op

- de hervorming “Beter Bestuurlijk Beleid” (gekoppeld aan de besparingen waardoor administraties nog sneller terugplooiën op hun kerntaken en aldus hun administratieve eilanden) (4 bevrageden)
- de ontvoogding van de gemeentes (cfr. het discours van de Vlaamse overheid om – in bijzonder inzake ruimtelijke ordening – meer bevoegdheden over te hevelen naar het lokale bestuur) (3 bevrageden)

⁴⁸ Deze alinea’s zijn gepuurd uit de paper ‘Local political leadership and new public management in Belgium’, De Rynck, et al (2007)

- de overdaad aan wetgeving vanuit een sectorale invalshoeken wat bijvoorbeeld maakt dat advocaten – dixit Van Coillie (2011) – in de ruimtelijke ordening een belangrijkere rol toegedicht krijgen dan planologen.

Of hoe in bijzonder de Vlaamse overheid terzelfdertijd op het gaspedaal én op de rem lijkt te staan (het contrast met de federale overheid en haar ‘Minister van de Noordzee’-portefeuille is frappant).

Vlaanderen werkt aan een bovenlokale visievorming met het Metropolitaan Kustlandschap.

Echter terzelfdertijd krijgen de gemeentes meer macht.

Ik vraag me dan ook af : zal er ooit wel een overkoepelend beleid komen ?

5.4.3 De samenwerkende kust

De bevraging legt niet alleen knelpunten bloot maar wijst ook naar mogelijke oplossingen, medicijnen om de beeldspraak door te zetten.

Op de vraag naar “kunnen we beleidsmatig lessen trekken uit de problemen ?” noteerden we volgende antwoorden (top 10) in 2015 :

	politicus	ambt.	econ. st.	middenv.	wetensch.	MINA	TOTAAL
Visie (lange termijn & kustbreed)	58%	64%	56%	75%	80%	11%	59%
Geïntegreerd - holistisch	26%	64%	33%	33%	60%	0%	38%
Samenwerking - overleg - dialoog	11%	36%	37%	8%	30%	0%	24%
Monitoring - Voorzorgsbeginsel	0%	27%	19%	25%	70%	0%	21%
Verantwoordelijkheid nemen	32%	27%	11%	33%	30%	0%	22%
Draagvlak - betrekken burgers en middenveld	11%	36%	7%	17%	40%	0%	18%
Beslissingen uitvoeren - incl handhaven	16%	23%	15%	25%	30%	0%	18%
Nood aan trekkers	16%	18%	26%	17%	0%	0%	16%
Creatie sense of urgency - bewustwording	5%	23%	11%	17%	10%	0%	12%
Provincie als intermediair bestuur	11%	9%	0%	0%	0%	0%	4%

Als versnippering een probleem is dat veel aangekaart was, dan was samenwerking in de brede betekenis (geografisch – territoriaal, institutioneel, ...) logischerwijze een alternatief dat hoog genoteerd staat ⁴⁹. Hierbij dient meteen opgemerkt te worden dat bevrageden ook wezen naar goede voorbeelden. Als good practices werd gewezen op o.m. het Noordzee-beleid (dat we reeds vroeger bespraken), de toeristische samenwerking gestuurd door Westtoer (13 bevrageden), het kustburgemeesteroverleg (cfr box) , het kunstenevenement Beaufort (6), de strandreddingintercommunale (2) en het maritiem reddings- en coördinatiecentrum – MRCC (2). Ook kustbrede projecten of initiatieven (Duinendecreet, kustverdediging, e.a.) werden als good practice aangekaart.

Wat kunnen we leren uit de case studies ?

- **de noodzaak als dé drijfveer**

Opvallend is dat een spontane samenwerking eerder uitzondering dan regel is. Zo noopt de globalisering van de vrijetijdseconomie lokale overheden tot samenwerking om sterker te

⁴⁹ Op de nummers 1 en 2 komen we in het hoofdstuk 7 terug, al zullen we deze facetten (en andere scores) ook verwerken in de hieropvolgende analyse daar dit o.i. mee gevat kan worden onder de (verbrede) noemer “samenwerking”.

staan in een competitieve toeristische wereld. Zo noopt het verspreid landschap van 17 administraties die bijdragen aan o.m. de rampenplanning op zee tot het ontstaan van het MRCC. Zo noopte het verdrinken van 146 toeristen in de periode 1960 – 1979 tot een professionelere en kustbrede aanpak voor de veiligheid van baders (en het ontstaan van de intercommunale kustreddingsdienst IKWV in 1982).

Drinkwater ?

Een bovenlokale samenwerking-avant-la-lettre

Bij de bespreking van de geschiedenis van het drinkwater aan de kust (deel 1 – hoofdstuk 5) werd reeds gewezen op de oplossing die ‘Bocqwater’ bood voor o.m. Oostende en Blankenberge. Slechts de aanvoer van drinkwater over een afstand van 230 km zorgde voor een gegarandeerde toevoer van drinkwater (zowel in kwalitatief als kwantitatief perspectief).

Het verhaal illustreert niet enkel de druk op zoetwatervoorraden maar biedt ook een prachtige illustratie dat een tragedy of the commons kan vermeden worden. De 19e eeuw betekent niet enkel een sterk groeiende bevolking en economie (en dus een sterk gestegen vraag naar water én een vervuiling van de zoetwatervoorraden) maar betekent ook de vaststelling door Pasteur dat bacteriën aan de grondslag liggen van epidemieën en ziekten als tyfus en cholera. Hygiëne en zuiver drinkwater werden kortom een prioriteit. Bovendien betekende de industriële revolutie ook dat drukleidingen en pompen goedkoper geproduceerd konden worden. Onder deze samenloop van demografie, wetenschap en economie trok de overheid het laken naar zich toe en kan een grootschalig drinkwaternetwerk uitgebouwd worden. Zo zal o.m. de Tussengemeentelijke Maatschappij der Vlaanderen voor Waterbedeling (TMVW) het transport van het ‘Bocqwater’ voor haar rekening nemen. (Boone, 1958; Despiegelaere et al, 2006)

Ook aan de Westkust zien we eenzelfde verhaal. Op 24 december 1924 gingen de gemeenten Adinkerke, het nog jonge De Panne, Nieuwpoort, Oostduinkerke en Veurne over tot de stichting van een Intercommunale met als doel in te staan voor de drinkwatervoorziening van de bevolking en ook al in de optiek dat het kusttoerisme uitbreiding zou nemen. De aanleiding tot de oprichting was het bestaan - een gunstige gelegenheid - van een zeer beperkte drinkwatervoorziening, aangelegd door het Belgische Leger als bevoorrading van de troepen in de Eerste Wereldoorlog. (www.iwva.be)

Interessant “detail” : de (prangende) waterproblematiek was voor de Belgische staat in 1907 dé motivatie om de wet op de intercommunales op te maken. Of hoe noodzaak de moeder van de intergemeentelijke samenwerking was (... en zou kunnen vormen ?). Lag de noodzaak bovendien ook niet aan de oorsprong van de polderbesturen in de 13e eeuw (zie hoofdstuk 5.1, deel 1) ? Niet de geschiedenis herhaalt zich, wel de mensheid.

- vrijwilligheid als achillespees

Een tweede constante is dat vrijwilligheid een goede raadgever maar een slechte leidraad is. Immers het leidt veelal – onder druk van lokale en/of particuliere belangen – tot een race naar de kleinste deler i.p.v. het grootst gemene veelvoud.

Is er een kustbeleid ? Ondanks ijver is er slechts laaghangend fruit geoogst.

Het overleg van de kustburgemeesters : medicijn of symptoom ?

Ook al wordt door 8% van de bevrageden (in bijzonder lokale mandatarissen) het overleg van de kustburgemeesters als een pluspunt bestempeld, de kritische kanttekeningen verwijzen ook naar het ziektebeeld ‘political localism’.

Als de notulen van de bevragingen uitgevlooid worden, dan zien we immers volgend beeld

- 5 bevrageden zijn zeer positief;

- 3 bevrageden zijn voorzichtig positief (doch betreuren dat het overleg in grote dossiers veelal niet in een consensus en nog zeldzamer in een krachtig beleid resulteert);
- 2 bevrageden staan neutraal – kijken als het ware de kat uit de boom;
- 4 bevrageden halen het overleg aan als bevestiging van hun kritiek op de lokale besturen.

*Het kustburgemeesteroverleg ? Dat is een zelfhulpgroep om te foeteren
maar ze slagen er niet in als belangengroep noch om beleid te maken noch beleid door te drukken.*

Of hoe deze oplossing (ten dele) een bevestiging van het probleem lijkt te zijn. Of is dit te scherp ? De praktijk wijst uit dat de sceptische stemmen eerder gelijk lijken te hebben. We verwijzen illustratief naar twee cases die meerdere bevrageden aankaarten :

- in de plaats van een kustbreed hoogbouwdebat in de schoot van het kustburgemeesteroverleg, wordt elke gemeente gemandateerd om (al dan niet) een hoogbouwnota op te maken (nochtans wijst o.m. de Hoogbouwnota Antwerpen uit dat een generiek kader perfect haalbaar is).
- de maandenlange discussie over de verdwaaipalen en vlug-terug-bandjes legde in de pers ook breed de verdeelde slagorde bloot van de diverse kustburgemeesters.

De analyse als zou vrijwilligheid een achillespees inhouden is vanzelfsprekend geen pleidooi voor een autoritaire staat. Het optimum zal wellicht gevonden worden in een herdefiniëring van de rol van de kustoverheden in wat Popper (1945) omschreef als de ‘open samenleving’, i.e. de overheid zoekende naar een evenwicht tussen de paradox van de vrijheid en de paradox van de staatsplanning. Samengevat : de kust moet door de overheid niet alleen beschermd worden tegen superstormen maar ook tegen te lokale of te privatieve belangen (zonder te vervallen in regelneverij).

De overheid moet het kader zetten maar niet als de arrogante overheid – “ik weet het beter”.

- **de juiste maat als kritische slaag (of faal)factor**

Dé hamvraag van het kustbeleid (die sterk samenhangt met de eerste twee analyses) is wellicht : “op welk niveau dient een kustbeleid beslist te worden”. Het is een verhaal dat ook sterk leeft bij de bevrageden, getuige (zowel in 1997 alsook en in bijzonder in 2015) de vraag naar o.m. een kustbrede visie. Een analyse als zou – getuige de brede steun van het bovenlokaal (doch a-democratisch besliste) Duinendecreet – het lokale niveau best overgeslagen worden, zou voor het merendeel van de bevrageden wellicht te kort door de bocht zijn.

Zoals Ostrom (1999) betoogde, dient er dan ook een evenwicht gevonden te worden tussen

- de voordelen van een lokaal niveau, o.m. het beschikken over lokale kennis, het beschikken over een groot draagvlak – het dichtbij de bevolking en het middenveld staan, het op maat uitgewerkt karakter van het beleid (i.p.v. een te generaliserend beleid)
- de voordelen van een bovenlokaal niveau, o.m. de juiste schaal (inzake kustverdediging of waterbeleid is per definitie een bovenlokaal niveau de aangewezen actor) en hierbij aansluitend het uitsluiten van free-riders, het vermijden van lokale tirannieën (in de bevraging werd meermaals de gekende metafoor van de kustbaronniën in de mond genomen), de toegang tot wetenschappelijke kennis, een betere positie bij arbitrage – conflictmediatie.

Of (naar : Ostrom, 1999) deze evenwichtsoefening dient te resulteren in één nieuw bovenlokaal gecentraliseerd orgaan dan wel in een polycentrische bestuursvorming is een andere discussie die extra vervolgonderzoek zou vergen en waar op basis van de bevraging geen uitspraken naar gedaan kan worden (in de bevraging noteerde we slechts beperkte pleidooien voor gemeentefusies (3%) en een nieuwe staats hervorming (4%)).

Als je een echt kustbeleid wilt voeren is de autonomie van de gemeentes zeker niet zaligmakend.

De vergeten kust ?

Wie het kustbeleid de laatste jaren opvolgde, vraagt zich wellicht af waarom het Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer (dat in 2012 ophield te bestaan en – geheroriënteerd – door het leven gaat als de gebiedsgerichte werking van de provincie) vergeten is. De reden is tweeërlei. Ten eerste was het opmerkelijk dat het Coördinatiepunt slechts door 3 bevrageden werd aangekaart (tweemaal als good practice, éénmaal illustratief bij een specifieke casus). Ten tweede is (de stille dood van) het Coördinatiepunt een illustratie van hogere analyse. De genese in 2001 dient beschouwd te worden als een ten dele opportuniteit (subsidies) en een ten dele noodzaak. Echter de noodzaak bleek in de praktijk ‘slechts’ een Europese aanbeveling wat de samenwerking eerder voluntaristisch & ad hoc (gebouwd op samenwerkingsakkoorden beperkt in tijd) dan structureel (verankerd in een juridisch kader) maakte. Eerder informatief dan sturend. Bovendien was de focus eerder als klassiek natuur & milieu te bestempelen dan als holistisch (bvb. de schier afwezigheid van sociale thema’s als vergrijzing of economische thema’s als visserij). Om de rapportage aan de Europese Commissie (Coördinatiepunt, 2010) te citeren :

In general, because ICZM is a non-statutory and voluntary approach, major changes lack and the weight given to ICZM remains limited.

Of hoe de analyse die in de Aanbeveling van de Europese Commissie in 2000 (EC, 2000 & Belpaeme, 2001) vandaag nog steeds op grote lijnen geldt :

- enerzijds de vaststelling dat kustzones van strategisch belang zijn doch dat de druk toeneemt
- anderzijds de vaststelling dat er een gebrek aan een toekomstvisie, een gebrek aan betrokkenheid van actoren, een ontbrekende coördinatie in beleid en wetgeving, een onvoldoende steun van hogere bestuursniveaus naar lokale initiatieven is.

5.5 De verbonden kust

Society is a contract between the past, the present and those yet unborn

Edmund Burke

5.5.1 De gemeenschappelijke kust

Nu het ziektebeeld geanalyseerd is en de geneeskrachtige ingrediënten zijn ‘ontdekt’, is de vraag vanzelfsprekend wat de toekomst zou kunnen brengen als medicijn. De oplossingen die in 2015 (en 1997) geopperd werden, liggen niet verwonderlijk in de lijn van de probleemstellingen.

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
1	Totaalvisie op de kust	47%	73%	41%	67%	80%	0%	53%
3	Een duurzame ontwikkeling - evenwicht	47%	55%	30%	42%	50%	0%	39%
5	Bestuurlijke samenwerking - integratie	21%	50%	37%	8%	20%	0%	28%
11	Visie consequent uitvoeren	16%	14%	26%	17%	10%	0%	16%
19	De integratie van land en zee-beleid	11%	5%	4%	8%	20%	0%	7%

Maar misschien nog opmerkelijker (zowel als we een blik werpen op de oplossingen als op de probleemstellingen) is dat er zich geen partijpolitieke breuklijn manifesteert bij de politici. Zowel lokale als bovenlokale politici kunnen (op een enkele uitspraak na, veelal in de marge vermeld) niet ‘betrapt’ worden op partijstandpunten. Thema’s als toerisme, vergrijzing, natuurbehoud, ... worden niet partijpolitiek aangesneden doch wel vanuit een kustperspectief. Dit ligt in lijn van detailanalyse van het Duinendecreet en het beleid inzake ruimtelijke ordening (hoofdstuk 6.2) en bewijst kortom andermaal dat de kustspecificiteit – de ‘commonwealth’ als toetsingskader primeert. Als er al verschillen in de waardering te noteren zijn dan wijst dit eerder op het profiel (economische stakeholder, academicus, ...) of op een al dan niet woonachtig zijn aan de kust.

Het bevestigt kortom – als parafrase op Renan's befaamde definiëring (van de identiteit) van een 'natie' (1887) – de idee van de kust als een gemeenschappelijk verlangen, een verlangen om samen te leven / samen te ontspannen / samen te wonen / In die zin is het kustbeleid dan ook op te vatten als het eigenlijke streven – het sturen van het schip richting die bestemming. Om een term in eer te herstellen : *oikos nomos*⁵⁰ ('economie'), de regels (*nomos*) van het huis (*oikos*). Ook hier knopen we aan met de oude Grieken. Voor Aristoteles was economie immers integraal deel van de filosofie (tesamen met ethiek en politiek). Meer zelfs, in de originele betekenis werd zelfs geen onderscheid gemaakt tussen het huis (*oikos*) en de stad (*polis* – i.e. de associatie van de vrije burgers). Het begrip stond zelfs überhaupt diametraal tegenover 'handel' – het opzet van geld maken. Wij hanteren echter de bredere interpretatie als de huisregels – economie als 'huishoudkunde'. Of naar de kust als 'commonwealth' vertaald : 'de genius locus' en 'de polis' als het doel en de 'oikos nomos' als het middel (en niet vice versa).

(naar : Petrella, 1997; Petrella, 2004; Petrella, 2010; Scharmer & Kaufer, 2009)

Om de parallel met de kust als 'commonwealth' te vervolledigen. Ook het kustbeleid kan beschouwd worden als een (institutioneel) kapitaal. Pretty (2003) bestempelt dit als het 'sociale kapitaal' dat het idee vat dat sociale banden en normen belangrijk zijn voor mensen en samenlevingen. Waar o.m. vertrouwen in de medemens(en) en wederkerigheid (reciprociteit) als dividend beschouwd kan worden (Putnam, 2000). Vandaag moeten we echter vaststellen (in de bevraging maar ook in ruimere context) dat er vandaag geen sprake is van een democratisch dividend (wat voorvechters van de democratie als Daens ooit dreef) maar eerder van een democratisch deficit (met symptomen als o.m. een afbrokkelend vertrouwen in de samenleving, een stijging in de politieke apathie). Ook hier staan de boeken van de kusteconomie kortom in het rood.

De verbindende kust

'insula' [Latijn] – eiland

De vraag is hoe het tij kan gekeerd worden. Noch de kust noch de bewoners noch de uitdagingen zijn als spreekwoordelijke eilanden te beschouwen. Het geïsoleerd determineren van ziektepatronen is als de DNA-streng slechts in afzonderlijke genen bestuderen (zonder het grotere beeld te zien). Of hoe ook de kust(identiteit) nood heeft aan een verbindende visie die verder gaat dan een (veelal vrijblijvende) samenwerking. Verbinden van 'polis' met 'genius locus' (i.e. een uitgebalanceerd concept van het stedelijk netwerk kust). Verbinden van mensen met de 'genius locus' (i.e. een (h)erkenning van het kustecosysteem en haar ecosysteemdiensten). Verbinden van mensen met de 'polis' (i.e. een (h)erkenning van de stad als podium voor het samen-leven tussen jong & oud, kapitaalkrchtig en minder kapitaalkrchtig, ...). Verbinden van beleid met nieuwe (bindende) institutionele arrangementen. (we komen op deze gedachte uitgebreid terug in hoofdstuk 8)

Cruciaal hierbij wordt (wat misschien paradoxaal klinkt op het eerste zicht) het hanteren van de juiste schaal. De Raevé (1991) bepleitte hiervoor een het hanteren van een zekere 'distantie', i.e. het respecteren van een afdoende afstand. Vertaald naar de resultaten van voorliggende bevraging :

- afstand in de ruimtelijke zin : er is nood aan verbreding van het schaalniveau (het niveau van de kustgemeente overschrijdend) waarbij de schaalniveaus van natuurlijke processen en patronen benaderd worden
- afstand in de tijd : er is nood aan een breed-historisch perspectief waarbij processen in het licht van hun natuurlijke cycli – trends beschouwd dienen te worden

⁵⁰ Eerlijkheidshalve dient opgemerkt te worden dat de oude Grieken onder hun 'economische leer' ook het beheer van de (huis)slaven zagen ... of hoe ook dit een (donkere) illustratie is van de factor 'waarde'. We verwijzen naar de analyse van Hardin (1976) als aangehaald in hoofdstuk 8.3 van deel 1, die stelde dat tot enkele eeuwen terug 'arbeid' in de vorm van slavernij als een (destijds) te verwaarlozen externaliteit te bestempelen was (die thans geïnternaliseerd is in de vorm van lonen e.d.m.).

- afstand in de institutionele zin : er is nood aan wat Bogaert & Maes (2008) bestempelden als een ‘middleground approach’ die top-down en bottom-up benaderingen combineert waarbij o.m. wetenschappelijke kennis aangevuld of getoetst wordt met lekenkennis.
- De puntjes op de i kortom. Een beleid gestoeld op dienstbaarheid i.p.v. een dienstbetoon (volgens het adagio “zo laag als het kan, zo hoog als het moet”). Een beleid gestoeld op duurzaamheid in de pure Zuid-Afrikaanse betekenis van volhoudbaarheid.

In de komende alinea’s zullen we dit enerzijds theoretisch vertalen in nieuwe huisregels (zowel projectmatig – alsook procesmatig) als anderzijds praktisch vertalen in een voorstel van een nieuw institutioneel kader voor de kust.

5.5.2 De projectmatige kust

De ruimtelijke alsook de temporele mismatch heeft zoals gesteld nood aan een nieuw model waarbij het beleid kustbreed en op een lange(re) tijdschaal wordt ontwikkeld. Zoals we vaststelden kunnen ecosysteemdiensten (en in bijzonder de culturele dienstverlening getuige de genius locus) ook beschouwd worden als onderdeel van de ‘res communes’ – de ‘commonwealth’. Welnu, waarom zou ervaring met ecosystemen dan niet vertaald kunnen worden naar een framework voor het beheer van commons in bredere zin ? Waarom zou het framework van een ecosysteembenadering niet naar een ‘commons management’ (een systeembenadering voor onze commonwealth) vertaald kunnen worden ?

Als we het framework van Lamont (2006) andermaal opdissen en projecteren op het beheer van de kust kunnen we volgende huisregels ontdekken :

- de structuur is niet langer sectoraal wel holistisch
(in casu van de polis betekent dit een stad op mensenmaat : van een beleid dat exclusiviteit dan toch conflicten (onbewust) genereert naar een beleid dat inclusiviteit bepleit ... een warme samen-leving);
- de doelstelling is niet langer monofunctioneel (bv. de kritiek op een te sterke focus op tweede verblijven als zouden deze tot spookdorpen leiden,) maar streeft naar een integriteit van de ‘genius locus’ en de ‘polis’ (waar bv. ook voorzien wordt i.f.v. de huisvesting van de eigen bevolking zodat een gezonde demografische mix (‘integriteit’) bewaakt kan worden);
- de valuatie is kortom niet langer financieel gestoeld doch geeft een waardering van de polis & de genius locus weer (niet langer een doel-middel-omkering kortom);
- de benadering is bovenal op maat van de kust en haar kustidentiteit (i.p.v. generalistische concepten die van hogerhand geponeerd worden wordt kortom met de plaats- en context-specificiteit rekening gehouden)
- dit vergt ook een continue opvolging, de polis is immers nooit af.

Samengevat : het beleid op maat van de mens en het kustecosysteem.

5.5.3 De procesmatige kust

De identiteitscrisis van het kustbeleid staat niet op zich en is tekenend voor een beleidstrend waarbij de overheid niet langer geconfronteerd wordt met eenvoudige problemen die als een machine (met vervangstukken e.d.m.) benaderd kunnen worden. Integendeel. Er zijn meerdere probleemdefinities. De projectdefinities wijzigen bovendien continu. Er is sprake van onzekerheid. ... Bovendien dient opgemerkt te worden dat de oplossing niet langer alleen bij de overheid ligt. De rol van de overheid wijzigt dan ook, een trend die vaak omschreven wordt als een trend van ‘government’ naar ‘governance’. (Van Gossom et al, 2014)

De politiek is altijd verantwoordelijk.

Je kan het de mensen niet kwalijk nemen dat ze het onderste uit de kan proberen te halen.

Politiek moet het kader aanreiken en zeggen “tot daar en niet verder”.

Dit laatste wordt ook bevestigd in de bevraging als gepolst wordt naar “wie is trekker voor een kustbeleid”, antwoordde 94% met een sterke (trekkers)rol voor de overheid waarbij 56% expliciet opmerkte dat dit in samenspraak en samenwerking met andere partners (privé – middenveld – academische wereld - ...) diende te gebeuren. 3% antwoordde met een pleidooi voor een a-politiek beleid waarbij het beleid gevoerd wordt door technocraten. Of hoe er (aan de kust en breed-maatschappelijk) een perceptie groeiend is dat de overheid niet langer een bevel-en-heers-strategie (command&control) dient te bewandelen maar het geweer dient te veranderen richting een faciliterend en voorwaardenscheppend beleid (Leroy, 2000).

Het is al te gemakkelijk dat iedereen naar de overheid kijkt.

Om nog concreter te worden zouden de huisregels van de kust gestoeld moeten worden op de zogenaamde Lissabon-principes voor een duurzaam beheer van de oceanen (Costanza et al, 1999) die gestoeld zijn op volgende kernbegrippen :

- individuele als collectieve verantwoordelijkheid
(zodat toegang tot ecosysteemdiensten - commons op een ecologisch duurzame, economisch efficiënte en sociaal faire wijze wordt verleend)
- op de juiste schaal
(zodat het juiste institutionele niveau de grootste impact kan hebben, zodat de overheid optimaal als spelverdeler kan werken, zodat de juiste stake- en shareholders betrokken kunnen worden én zodat de werkelijke kosten en opbrengsten in rekening worden gebracht ... kortom een herijking van het concept ‘subsidiariteit’)
- voorzorgsbeginsel
(in geval van onzekerheid over mogelijke irreversibele effecten op natuurlijk en/of sociaal kapitaal zou het principe ‘better safe than sorry’ overwegen – de bewijslast verschuift kortom)
- adaptief management – cyclisch
(daar onzekerheid inherent is aan de huidige samenleving is een continu vergaren van nieuwe ecologische, sociale en economische inzichten een noodzaak en beleid dient dan ook flexibel – adaptief te zijn)
(bovendien zorgt het werken met beleidscyclusen voor een groeiend draagvlak, goede beslissingen worden immers bevestigd en mindere beslissingen worden bijgestuurd)
- volledig kostendekkend
(alle interne en externe kosten en opbrengsten worden mee in ogenschouw genomen, als er sprake is van afwenteling dienen maatregelen getroffen te worden om de balans terug in evenwicht te brengen ... ook dit pleit voor een herijking van het concept subsidiariteit)
- participatief
(niet alleen torst iedere stakeholder een zekere verantwoordelijkheid, elke stakeholder kent ook een deel van de puzzel, of hoe het (h)erkennen en betrekken van stakeholders cruciaal is om beslissingen te nemen)

Er was eens ... de visserij

Hoe een ‘tragedy of the common’s vermeden werd op zee

Wie de verhalen in deze publicatie voor ogen haalt, ziet dat hogere concepten een (weliswaar) beknopte analyse van oplossingen voor de achterliggende ziektebeelden bieden waar de kust aan ten prooi gevallen is. Neem visserij als voorbeeld. Van verantwoordelijkheid was noch bij de visser noch bij de overheid sprake, louter het economisch-financiële belang primeerde lange tijd. Het zou tot 1983 duren eer in de Europese wateren een Europees visserijbeleid de problemen op de juiste schaal adequater aangepakt zou worden. Tot op vandaag is dit Europees visserijbeleid een proces met continue bijsturingen (enerzijds om het visserijbeleid nog beter in balans te brengen, anderzijds om stockevoluties nauwgezet op te volgen) waarbij de laatste jaren sterk ingezet werd op de afbouw van subsidies, de introductie van een verbod op teruggooi, ... (samengevat de internalisatie van de kosten). Of hoe de diverse partijen (vissers, overheid, middenveld) samen rond de tafel

zitten en transformeren van drie kleine witte eendjes naar drie mooie zwarte zwanen ... om nog lang en gelukkig te leven in een zee vol vis en vissers.

5.5.4 De stadsregio kust⁵¹

*de meeste mensen denken dat een staat om gelukkig te zijn groot moet zijn,
maar zelfs als zij gelijk hebben, hebben zij geen idee wat een grote en wat een kleine staat is ...
Er is een grens aan de grootte van staten zoals er een is aan andere dingen, planten, dieren, werktuigen;
want geen van deze behouden hun natuurlijke kracht als ze te groot of te klein zijn;
óf zij verliezen hun natuurlijke eigenschappen óf zij worden bedorven (Aristoteles, 322 v C)*

Hoe zou de theorie aan de praktijk gekoppeld kunnen worden ? Het lijkt een idee (weliswaar niet geopperd door een bevraagde doch gedestilleerd uit de analyse) om koers te zetten naar een stadsregio. Een stadsregio die de spreekwoordelijke bal (i.e. het stedelijk netwerk kust) op de stip institutioneel binnentrapte.

Met het concept 'stadsregio' verwijzen academici naar een regio die beantwoordt aan volgende kenmerken

- de economische, sociale en culturele voetafdruk van de stadsregio overschrijdt de administratieve grenzen van het lokaal bestuur
(we verwijzen naar de veelvoud aan analyses in deel 1 als deel 2 die dit manifest illustreren, zowel in economisch, ecologisch, sociaal-demografisch, ... perspectief)
- een stadsregio heeft 'fuzzy edges' (hun grenzen liggen niet vast)
- de relevante schaal van de stadsregio hangt af van het onderwerp
(we verwijzen voor deze twee kenmerken naar de afbakening van de kustzone *sensu strictu* en *sensu lato* in hoofdstuk 3.4)
- stadsregio's zijn complexe systemen met een veelheid aan interne en externe relaties
(dit bewijst o.m. de analyse van de versnipperde kust in dit hoofdstuk)

Of hoe de kust de facto reeds als een stadsregio te bestempelen is ... echter de iure nog niet⁵². De vraag lijkt dan ook eerder hoe het concept in de praktijk gebracht zal worden. Wordt gekozen voor de creatie van een stadsregionaal bestuur (al dan niet geënt op een geheroriënteerde provincie ? een versterking van de gebiedsgerichte werking ?), een vrijwillige intergemeentelijke samenwerking, een bestuurlijke hervorming (fusie van gemeentes of staatshervorming), ... ? Wat betekent polycentrisch (wordt in de definiëring van de kust een onderscheid gemaakt tussen de West- en Oostkust of wordt een genuanceerder raamkader ontwikkeld) ?

De provincie ? Waarom niet. De kust biedt een unieke kans voor hun overlevingsstrijd.

Vanuit de bevraging lijkt er alleszins een pleidooi gehouden te worden voor een intermediair bestuur tussen het gemeentelijk en het Vlaams niveau gesitueerd zodat één kustbrede enthousiasmerende visie kan ontwikkeld worden. Bovendien lijkt ook dat uit de bevraging een pleidooi voor een slagkrachtige overheid gedestilleerd te kunnen worden wat ook een delegatie van bevoegdheden noodzaakt van problemen die zich kustbreed stellen of van opportuniteiten die kustbreed kunnen aangepakt worden. Niet enkel zal zo'n takenpakket zorgen voor een sterke legitimiteit en verhoogde slagkracht (institutioneel maar idealiter ook

⁵¹ Deze alinea is geïnspireerd op Cabus et al. (2009), Coppens et al (2014), Temmerman & De Rynck (2012), Tosics I (2011), Voets & De Rynck (2008).

⁵² Bovendien dient opgemerkt te worden dat in een opsomming van potentiële stadsregio's stadsregio's Oostende en Brugge wel vermeld staan doch de kust niet (daar de centrumsteden als vertrekpunten genomen wordt ... echter zoals deze publicatie betoogt kan ook vanuit o.m. het discours van de kustidentiteit maar ook omwille van andere facetten (bvb. invulling 'stedelijk netwerk kust' – cfr RSV) gepleit worden om de kust als stadsregio te bestempelen.

budgetair) maar biedt dit ook potenties voor het opstaan van trekkers (die de gemeentegrenzen overstijgen), het ontstaan van een breed maatschappelijk draagvlak, het bundelen van academische- en lekenkennis, ... Of hoe een stadsregio als medicijn kan dienen voor de symptomen die de bevraging in 1997 en 2015 noteerde.

Hier ligt kortom een opportuniteit naar vervolgonderzoek waarbij best gefocust wordt op een inventarisatie van mogelijke drivers & barrières zodat een wervend discours kan uitgestippeld worden. Zodat uitspraken als zou dit een aanval op een gemeentelijke autonomie zijn, objectief gecounterd kunnen worden. Zoals buitenlandse cases aantonen is een stadsregio immers niet per definitie synoniem voor een mindere macht aan het lokale bestuur (wat ongetwijfeld een gevoelig punt zal zijn voor de lokale mandatarissen). In bijzonder zal ook gekeken moeten worden naar het provinciale, gewestelijke en/of federale niveau daar (een overheveling / ten dienste stellen van) hun bevoegdheden – bvb. inzake ruimtelijke ordening, waterbeheer of wonen – cruciaal zal zijn voor een geloofwaardige institutionalisering ⁵³. Mogelijks biedt een analyse van het model dat Gent & Antwerpen sinds kort genieten een inspiratie. Ook een analyse naar de doorvertaling van de gebiedsgerichte werking zal ongetwijfeld wervend werken.

5.5.5 De geordende kust

Om niet te eindigen, het bijsturen van het kustbeleid zal ook een bijsturen van hogere beleidskaders vergen. Illustratief kan gewezen op de nood tot een transformatie van de ruimtelijke ordening naar een echte omgevingsplanning (*of is het een systeemplanning ?*) waarbij het concept stadsregio kust een antwoord biedt op het pleidooi voor territoriale pacts dat het expertenforum adviseerde aan Ruimte Vlaanderen (Coppens et al, 2015).

Een eerste reflectie leverde volgend framework op (naar Eraydin & Tazan-Kok, 2013) :

	Klassieke ruimtelijke planning – gewestplan “regionale planning”	Dynamische planning – RUP “structuurplanning”	Systeemplanning “omgevingsplanning” (?)
Tijdsperiode	2 ^e helft 20 ^e eeuw	1 ^e decennia 21 ^e eeuw	Toekomst (?) Begin 21 ^e eeuw – filosofie reeds ontkiemend gevat in ruimtelijke planning op zee
Rationaliteit	De ruimtelijke planner als wetenschapper	De ruimtelijke planner als regisseur	De ruimtelijke planner als integrator
Actoren	Vraagzijde-actoren (individueel) & technici met sterke focus op projectoutcome	Vraagzijde-actoren (maatschappelijk) met sterke focus op procesvoering	Coalities Interdisciplinaire werkgroepen met focus op project én proces
Vertrekpunt	Vraag-gestuurd	Vraag-gestuurd (met beperkte aandacht voor Aanbod bvb MER)	Aanbod (als vertrekpunt) en Vraag
Doelstelling	Project	Proces – consensus	Engagement Evenwicht vraag en aanbod
Instrumentarium	Zonering – Focus op functiescheiding	Zonering (weliswaar dynamischer & deur op een kier naar mixed-use)	Voorwaarden
Tijdshorizon	Middel- tot lange termijn	Korte termijn	Lange termijnperspectieven

⁵³ Een inspirerende casus is de Wet Gemeenschappelijke Regelingen (Nederland) waar wgr-plusregio’s vnl. voor ruimtegebonden taken vanuit het rijk en provincies taken overgedragen krijgt (Leiedal, 2010)

Output	Bureaucratische – technische beslissingen	Collectieve beslissingen (door (gemeente)raad na inspraak burgers & middenveld)	Flexibele toetsingskaders rekening houdende met verschillen in ruimtelijke en temporele schaal
Waarden	Individuele belangen	Gemeenschappelijke (en individuele) belangen	Systeemwaarden Genius locus & Polis
Evaluatie	Efficiëntie (ruimtebalansen e.d.m.)	Consensus (gebrek aan procedurefouten/slagen)	Veerkracht van de samenleving en het ecosysteem

De kust als labo voor een nieuwe ruimtelijke planning ... ook dit vergt vanzelfsprekend nog nader vervolgonderzoek.

6 De illustratieve kust

Eén facet is tot op heden nog (quasi) onbehandeld gebleven : klimaatverandering. Het is een verhaal dat zoals we in dit hoofdstuk zullen betogen illustratief is voor de thema's die we behandeld hebben in deze publicatie. Illustratief in de betekenis van symptomatisch naar probleemstelling. Illustratief in de betekenis van inspirerend naar oplossingen.

In dit hoofdstuk focussen we niet op het verhaal van mitigatie, i.e. het brongericht verminderen van de menselijke oorzaken (niet dat hier geen roeping ligt voor de kust, integendeel zelfs). Wel focussen we op het verhaal van adaptatie, i.e. het aanpassen aan de (verwachte) effecten. Een reflectie naar 1997 kunnen we weliswaar niet maken, klimaat ontbrak toen als aandachtspunt. We focussen daarom zowel op de resultaten van de bevraging alsook op een analyse van de diverse projecten (Vlaamse Baaien, Kappa-plan, ...), die de laatste jaren het adaptatieverhaal op de beleidsagenda plaatsten.

6.1 De opgewarmde kust ⁵⁴

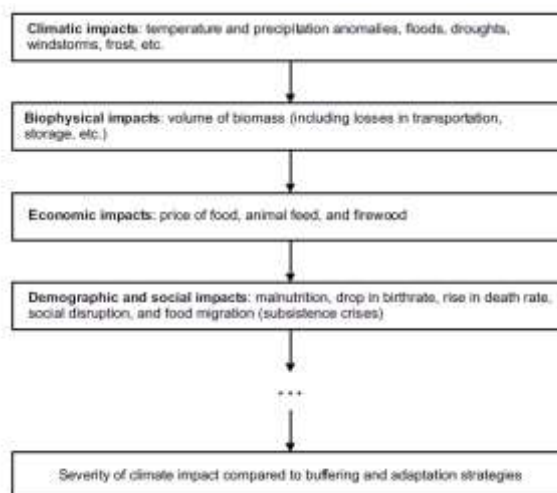
*Het is niet de zeespiegel die stijgt
Maar dit land zelf dat zich verlaagt
Tot wat wij vroeger niet voor mogelijk hielden*

Stef Bos

De socio-ecologische kust

De klimaatverandering wordt wel eens bestempeld als de spreekwoordelijke druppel die de emmer doet overlopen. Hiermee wordt niet alleen gewezen op de directe fysische effecten maar op de cascade aan effecten die zich wereldwijd, doch verschillend van regio tot regio, zullen stellen (o.m. Nicholls et al, 2007; IPCC, 2014). Hiermee is het klimaatprobleem een perfecte illustratie van wat we in deel 1 bestempeld hebben als "een socio-ecologisch systeem".

*figuur : klimaatverandering in een sociaal-ecologisch perspectief
(naar Kates, 1985 – in : Pfister, 2005)*

Als we een blik werpen op de primaire effecten voor onze kustzone met tijdshorizon 2100 (naar o.m. IPCC, 2014, Wong et al, 2014, Nicholls et al, 2007, Van den Eynde, 2011)

- temperatuur : waar in 2011 (waar onderstaande cijfers zich op beroepen) wetenschappers uitgingen van een temperatuurstijging van 2°C (gematigd) tot 4°C (worst case scenario), stelt het IPCC dat we bij een ongewijzigd beleid afstevend op een stijging wereldwijd van 3,7°C tot 4,8 °C;
- zeespiegelstijging en erosie : in een gematigd klimaatscenario wordt een zeespiegelstijging tot 60 cm verwacht in een worst case scenario zelfs tot 200 cm, resulterend in o.m. een verlies aan strandoppervlakte van 17 tot 48%;

⁵⁴ Opgemerkt dient te worden dat we niet focussen op de mariene effecten van klimaatverandering (zoals o.m. verzuring). Dit werd ook slechts in beperkte mate in de bevraging aangekaart. Bovendien situeren deze effecten zich zowel qua probleemstelling als oplossing binnen een internationaal perspectief dat het niveau van de kust overschrijdt.

- neerslagpatronen : de variatie doorheen het jaar zal sterk verschillen wat 's winters tot meer neerslag zal leiden en 's zomers wellicht tot minder neerslag, ook de intensiteit zal sterk verschillen daar kortere doch hevigere neerslagzones worden verwacht;
- stormfrequentie en –intensiteit : een nog onzekerdere en niet éénduidig bewezen effect voor de Noordzeeregio doch een toename in frequentie en –intensiteit zou kunnen verwacht worden;
- verzilting van oppervlakte- en grondwater (tengevolge van o.m. de gestegen zeespiegel (zoutwaterkweldruk) en gewijzigde neerslagpatronen 's zomers).

Als secundaire socio-economische effecten voor kustzones wijst het IPCC op :

	Temperatuur	Extremere events bvb storm	Over- stromingen	Zeespiegel- stijging (ZSS)	Erosie (ten gevolge ZSS, stormen, ...)	Infiltratie zout water	Effecten op fauna en flora
Zoetwatervoorzieningen	X	X	X	X	o	X	x
Land- en bosbouw	X	X	X	X	o	X	x
Visserij (incl. aquacult.)	X	X	x	o	X	X	X
Gezondheid	X	X	X	x	o	X	X
Toerisme en recreatie	X	X	x	o	X	o	X
Biodiversiteit	X	X	X	X	X	X	X
Bewoning & infrastructuur	X	X	X	X	X	X	o

X sterk effect, x zwak effect, o geen of verwaarloosbaar effect (Parry et al, 2007)

Of hoe de klimaatverandering zowel aan de voor- als achterdeur van de kust klopt. Zowel vanuit zee als vanuit het hinterland ⁵⁵ vormen overstromingen een bedreiging. En dan vergeten we nog de andere effecten. Of hoe de klimaatverandering meer is dan “een graadje warmer”.

Het is maar een paar graden ... een revolutionaire gedachte

Extreme weerpatronen treden wereldwijd op vanaf 1787 ten gevolge uitzonderlijke El Niño-patronen. Zo trof een koude winter West-Europa in 1787 – 1888. Vervolgens diende een late en natte lente zich aan, gevolgd door een droge zomer. Bovendien trof op 29 mei 1787 een hagelstorm Centraal Frankrijk zo zwaar als in 2014 waarbij boom- en wijngaarden in o.m. de Loire, Bourgondië, Alsace vernield werden en paarden de dood vonden. Vervolgens een nog strengere winter zo streng dat rivieren bevroren dat de watermolens het zeldzame graan niet konden malen.

Het socio-economisch “resultaat” ? Broodprijzen verdubbelden op één jaar tijd, één vijfde van de Parijse bevolking werd veroordeeld tot de bedelstaf, ... De spanningen dreven ten top in 1789. Stroperij en diefstal waren schering en inslag. ... En toen brak de Franse revolutie uit. Of hoe uitzonderlijke weerpatronen de val van het ancien regime mee bewerkstelligd hebben (wellicht niet veroorzaakt doch ongetwijfeld wel versneld).

(naar: Grove, 2005)

Klimaatadaptatie slaat op het vraagstuk “hoe omgaan met die (verwachte) effecten?”. De Europese Commissie (2007) omschreef adaptatie dan ook als volgt :

Aanpassingsmaatregelen worden genomen om het hoofd te bieden aan klimaatverandering, bv. verhoogde neerslag, hogere temperaturen, schaarsere watervoorraden of een verhoogde stormfrequentie, dan wel om zich op dergelijke voor de toekomst verwachte veranderingen voor te bereiden.

⁵⁵ Enige duiding over de verhoogde kans op overstromingen in het hinterland. Neerslagpatronen worden in de toekomst onregelmatiger en regenbuien in het kustgebied worden intenser. Gravitair afwateren wordt daarenboven steeds moeilijker door een slinkend tijvenster. Of hoe het risico op overstromingen groter wordt. Maar er is meer gaande in het hinterland. Droge periodes zullen steeds langer aanhouden wat de toevoer van zoetwater in het gedrang kan brengen. Bovendien dreigen laaggelegen gebieden te verzilten bij langdurige droogte, onaangepast peilbeheer en verregaande zeespiegelstijging. (Lierman & De Waegemaeker, 2012)

bereiden. Aanpassing is erop gericht de risico's en de schade als gevolg van actuele en toekomstige schadelijke klimaateffecten op kosteneffectieve wijze te verminderen of te profiteren van eventuele voordelen van klimaatverandering.

De statistische kust (deel 1)

Dat een veranderend klimaat effecten zal hebben voor de kust staat kortom buiten kijf (en dat klimaatadaptie noodzakelijk zal zijn idem dito – we komen hier verder op terug). Klimaatverandering is een thema dat sinds 1997 (o.m. door de film 'An inconvenient truth' in 2006, nieuwe IPCC-rapporten (2007 en 2014)) sterk aan maatschappelijke belangstelling won. De eerste vraag die ons dan ook interesseert : reflecteert dit zich ook in een hoge score in de bevraging in 2015 ? Het antwoord is sterk genuanceerd.

Als we een blik werpen op de probleemstellingen dan staat klimaatverandering op plaats 7.

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
7	Kustveiligheid - Klimaatverandering	26%	32%	26%	17%	40%	22%	27%

Als we een blik werpen op de bepleite toekomstacties – visie op de kustzone dan staat klimaatadaptatie op plaats 2 (slechts voorafgegaan door de vraag naar een kustbrede visie).

	Thema	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOTAAL
2	Klimaatadaptatie - Kustverdediging	26%	64%	19%	58%	90%	33%	43%

Nog frappanter dan de forser hogere score & ranking, is de vaststelling (zie hoofdstuk 8) dat als gevraagd wordt naar een ranking van beleidsambities voor de kust (en klimaatadaptatie wordt expliciet vermeld door de vragensteller) dat het klimaatvraagstuk zelfs op plaats 1 belandt als gekeken wordt naar de mediaan. Wordt gekeken naar het gemiddeld aantal antwoorden dan staat klimaat terug op 2.

Cijfers die blootleggen dat er een grote groep is die klimaatverandering hoog op de beleidsagenda wil plaatsen ... of toch als er expliciet naar gepolst wordt ... en dat er ook nog een relatief grote groep is voor wie het spreekwoordelijke water nog niet afdoende hoog aan de lippen lijkt te staan. Andermaal een bevestiging van "bekend is bemind" – "bekend is gewaardeerd" ? Of is er meer aan de hand ?

De statistische kust (deel 2)

Als kind smeten we op 26 december een emmer water over de stoep en konden we gans de kerstvakantie slieren. Nu is het normaal dat we 's winters zelfs sneeuw maken in de Alpen.

Het weerbeeld verschilt. We zien dat ook in de seizoenen op zee.

In de bevraging wordt ook (bewust op het einde om de resultaten van de vragen naar probleemstelling & oplossingen niet te beïnvloeden) expliciet gepolst naar de kennis van de bevrageden van het klimaatvraagstuk.

De vraag naar welke effecten we kunnen verwachten, resulteerde in volgend beeld :

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	totaal
Zeespiegelstijging	74%	95%	89%	92%	100%	67%	87%
Extremen neerslag - overstromingen	16%	64%	22%	67%	60%	11%	38%
Stormen	32%	27%	41%	25%	70%	22%	35%
Droogtes	5%	45%	15%	50%	40%	22%	27%
Effecten fauna & flora	16%	14%	15%	33%	80%	33%	25%
Global weirding - onvoorspelbare & extremere weerpatronen	16%	18%	19%	25%	30%	0%	18%
Temperatuur	32%	18%	30%	17%	20%	0%	22%
Verzilting	0%	36%	4%	25%	10%	11%	14%
Exoten	0%	5%	4%	0%	30%	0%	5%

Verzuring van de oceanen	5%	0%	4%	0%	20%	0%	4%
--------------------------	----	----	----	----	-----	----	----

Dat zeespiegelstijging op één staat is niet verwonderlijk gelet op de grote maatschappelijke en media-aandacht die het thema de laatste jaren kreeg. De ‘achterdeur’-problemen (overstromingen, droogtes, verzilting in het hinterland) zijn significant minder gekend.

Een fijnere analyse leert bovendien nog volgende facetten

- dat wetenschappers (die gemiddeld 4,5 effecten opsomden) de beste parate kennis hebben, is geen verrassing. Opvallend is wel dat politici voorlaatste waren met slechts 2,1 opgesomde effecten (enkel MINA-raadsleden gaven slechts 1,7 opgesomde effecten);
- als een analyse gebeurt naar een eventueel onderscheid tussen kustbewoners en niet-kustbewoners, blijkt dat er resp. 2,4 en 3,3 antwoorden gegeven worden. Detailanalyse wijst uit dat dit vnl. te maken heeft met de verwachte effecten voor het hinterland. Waar slechts 27% van de kustbewoners wijst op meer neerslag en een toegenomen kans op overstromingen, is dit bij niet-kustbewoners 52%. Ook als het gaat over droogtes tekent zich eenzelfde markant verschil af, 16% t.o.v. 41%. *Aprés nous le déluge ?* Zeer letterlijk genomen “ja” dus;
- dat persoonsgebonden factoren belangrijk zijn bewijst ook de begeleidende duiding waarbij vanuit persoonlijke ‘ervaringen’ wordt geput (waarvan we er enkele quotes). Ook de aandacht (of niet) van media aan klimaatverandering kan als cruciaal bestempeld worden.

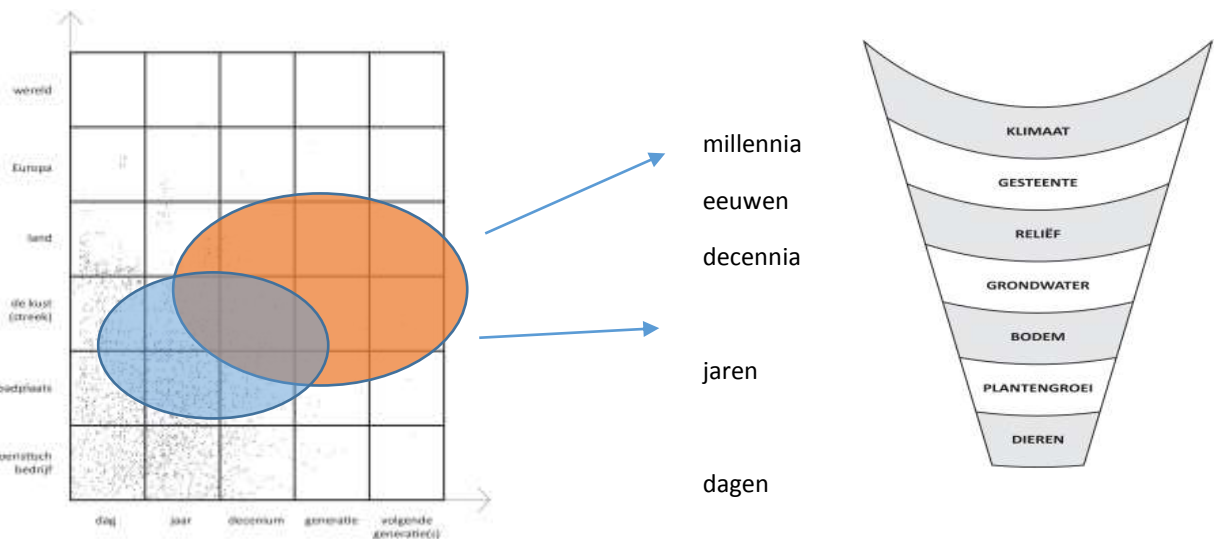
Bovendien dient opgemerkt te worden dat alle bevroagden (in weliswaar grotere of mindere mate) de koppeling maken tussen primaire bio-fysische en secundaire socio-economische thema’s.

Dat tot slot slechts één bevroagde aangaf niet te geloven in klimaatverandering, bewijst kortom dat het klimaatvraagstuk gekend en erkend is. En zo hebben we een (eerste) antwoord op de vraag “maakt bekend bemind ?” ... het antwoord is nee, niet altijd. We herhalen dan ook de tweede vraag : is er meer aan de hand ?

De verschaalde kust

Een detailanalyse van de antwoorden leert dat bij de bevroagden twee grote factoren meespelen die de ‘kloof’ tussen kennis en beleidsambitie aanvullend kunnen verklaren

- (in belangrijkste mate) de tijdshorizon, andermaal een mismatch tussen enerzijds de zienswereld van de bevroagden (met zoals we zagen een sterke focus op het ‘hier en nu’, eerder dan het ‘dan en daar’ – cfr. blauwe arcering) als anderzijds de grotere ruimte- en in bijzonder tijdschaal waarop de diverse effecten van klimaatverandering zich zullen afspelen (cfr. oranje arcering).

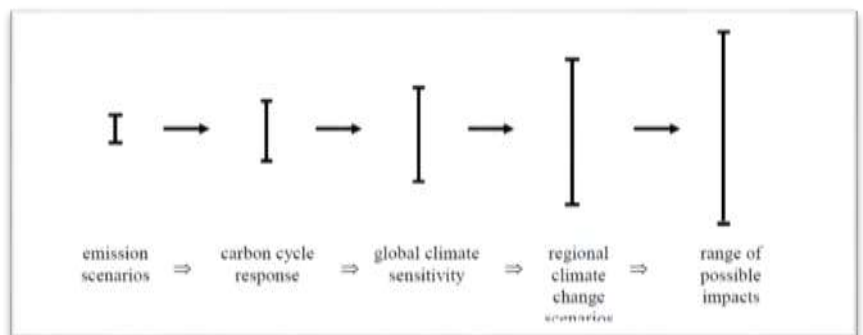
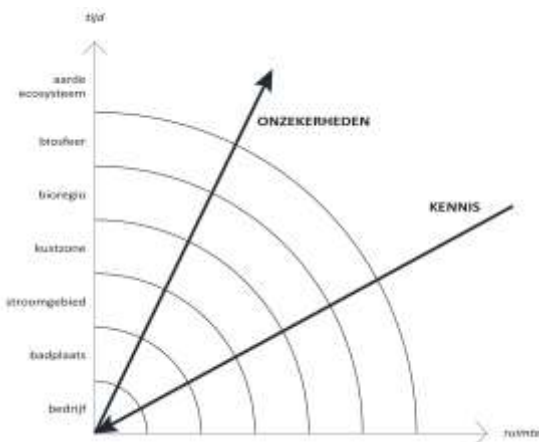

een conceptuele visualisatie van de mismatch tussen het socio-economisch antropocentrisch perspectief (naar Meadows et al, 1972 – zie hoofdstuk 6.4.2 in deel 2) en het ecocentrisch perspectief als gevat in het dominantie-model van de kust (naar Bakker et al, 1979 – zie hoofdstuk 7.5 in deel 1 en bijlage 3.1)

*Klimaat ? Nog niet concreet genoeg. Nog te ver van mijn bed. Ook voor vele anderen.
Kijk naar Vlaamse Baaien en Metropolaan Kustlandschap : vrijblijvende toekomstplannen.*

Klimaat ? Dat is thans ver van mijn bed nochtans weet ik dat het de belangrijkste evolutie is.

- (in ondergeschikte orde) de onzekerheid die gepaard gaat met o.m. de grotere ruimte en tijdschalen en die ook wetenschappers parten speelt. Een grotere schaal betekent immers ook minder kennis en grotere onzekerheden (figuur links). Bovendien zorgt een cascade ('watervaleffect') aan onzekerheden dat de uiteindelijke outcome niet voorspelbaar is. Deze cascade start reeds bij de aanvang van alle klimaatscenario's. Wie kan immers de uitstoot van broeikasgassen (gelinkt aan tich parameters van economische groei tot technologische ontwikkelingen) correct inschatten ? (o.m. OECD, 2003 (figuur rechts) & Hallegate et al, 2012)

Wat als ... de onzekere kust

Een goede illustratie van deze schaalproblemen, biedt het verhaal van de zeespiegelstijging dat gekenmerkt wordt door tal van vertragingen die wetenschappers bestempelen als "the commitment to sea level rise" (o.m. Wigley & Raper, 1993 & IPCC, 2014). Factoren die meespelen zijn o.m. de opwarming van de oceaan (wat leidt tot thermische expansie van het water) en het smelten van gletsjers en ijskappen. Bovendien bestaat de kans dat er irreversibele effecten optreden die nieuwe (mogelijkerwijze zelfs thans nog onbekende) effecten zullen genereren of versnellen. Of hoe – zelfs bij een noodstop als zouden we morgen geen broeikasgassen meer uitstoten – de gestegen concentraties aan broeikasgassen nog eeuwen en zelfs millennia een impact zullen hebben op de zeespiegelstijging (o.m. Pittock & Jones, 2000). Vergelijk het met de kusttram. Zelfs als de bestuurder aan de noodrem trekt zal de tot 69 ton wegende kusttram pas na enige afstand tot stilstand komen. Bij 30 km/u na 30 m. Bij 75 km/u pas na 45 m. Of hoe de kusttram meteen ook een pleidooi is voor mitigatie. Hoe trager we ingrijpen, hoe sneller het klimaatstelsel op hol slaat. Of hoe niet alleen wijsheid met de jaren zal komen ... maar ook (exponentieel oplopende) kosten zal meebrengen ...

Samengevat. De vraag is dus niet langer of het klimaat verandert maar wel in welke mate én aan welke snelheid. En bovenal aan welke snelheid we zullen reageren. Of hoe het klimaatverhaal ook een 'perfecte' illustratie is van het overshoot-model waar niet alleen een ecologisch kantelpunt is (dat we wellicht al overschreden hebben – zie o.m. Rockstrom et al, 2009 & Worldwatch Institute, 2009) maar ook (nood aan) een maatschappelijk kantelpunt. Om de Nederlandse Deltacommissie te citeren : de dreiging is niet acuut maar de opgave is urgent (2008).

6.2 De klimaatadaptieve kust

*Zoals onze burgemeester zegt.
We kopen 100 ha in Durbuy en als het zover is dan verhuizen we naar daar.
Ziedaar onze beste kustveiligheid.
(lachen)*

Adaptatie slaat op het brede spectrum aan acties dat betrekking heeft op de (verwachte) secundaire effecten. In de praktijk blijkt echter dat klimaatadaptatie verengd wordt tot de effecten van de zeespiegelstijging, dat acties slechts focussen op kustverdediging. In casu van onze kust dient zo vastgesteld te worden dat slechts het masterplan kustverdediging als een (ten dele) klimaatadaptatieplan beschouwd kan worden. Noch op lokaal, provinciaal, gewestelijk of federaal niveau ligt een klimaatadaptatieplan op tafel of toch niet met daadkrachtige acties en/of acties specifiek gericht op de kust. Slechts op gewestelijk niveau ligt een adaptatieplan op tafel dat raakvlakken heeft met beleidsdomeinen die ook aan de kust actief zijn. Echter het plan streeft eerder de creatie van een 'klimaatreflex' na waarbij een bestaand en nieuw beleid & projecten gescreend zou moeten worden in functie van de klimaatscenario's (Bogaert, 2013) ⁵⁶. Kortom geen afzonderlijk beleidsdomein maar wel een transversaal aandachtspunt.

6.2.1 De alternatieve kust

Dat klimaatadaptatie aan de kust toch expliciet op de kaart staat, is te danken aan enerzijds de 'dreigende zeespiegelstijging' en media-aandacht voor zware stormen (zoals storm Xynthia die in Europa 65 doden maakte of orkaan Katrina die lelijk huis hield in de Verenigde Staten) maar ook aan diverse studies die actoren gelanceerd hebben en die in mindere of grotere mate verwijzen naar de klimaatuitdaging.

Op een beknopt rijtje gezet :

- **Masterplan kustveiligheid (2011)** **Veiligheid als leidraad**
Opgemaakt door de overheid nadat in 2005 vastgesteld werd dat er t.h.v. de meeste badplaatsen en havens zwakke schakels waren, i.e. dat op diverse plaatsen de veiligheidsniveaus ontoereikend waren. Thans wordt zodoende 300 miljoen EUR geïnvesteerd in strandsuppleties, dijkverhogingen en – verbredingen, stormmuren om het veiligheidsniveau op te krikken tot een 1.000 jarige storm. In Oostende werden reeds 2 strekdammen gebouwd. In Nieuwpoort (IJzermonding) wordt een stormvloedkering geambieerd. Het masterplan kan zodoende beschouwd worden als een continuatie van de 'hold the line' filosofie waarbij de huidige kustlijn wordt bewaakt door het handhaven van de veiligheidslijn), weliswaar met planhorizon 2050 (i.e. rekening houdend met de verwachte zeespiegelstijging). Intens overleg met de diverse kustactoren, info-avonden naar bewoners (i.f.v. concrete projectonderdelen) en een omstandig MER-traject flankeren de opmaak en uitvoering van het masterplan. (Afdeling Kust, 2100)
- **Vlaamse Baaien 2100 (2009)** **Groei als leidraad**
Een consortium van baggerbedrijven en studiebureaus lanceert onder het motto 'van een smalle, harde naar een brede, zachte kust' een toekomstverkenning met horizon 2100. Het plan zoekt naar win-wins met een queeste naar een veilige, natuurlijke, aantrekkelijke, duurzame, ontwikkelende kust.

⁵⁶ De vraag kan gesteld worden of deze klimaatreflex – dit plan afdoende is, of er geen andere acties noodzakelijk zijn (met al dan niet een afzonderlijk actieplan). Deze vraag hebben we – gelet op het opzet van de publicatie – niet nader uitgediept, al zal de lezer wel ontdekken dat de idee van een klimaatreflex ook bruikbaar is als gesproken wordt over een toekomstvisie op de kustzone. In een oneliner gesteld (met dank aan een bevrage) : een toekomstvisie op de kust zal climate proof zijn of de kust zal er niet lang meer zijn.

Leidraad is zand als natuurlijk bouw materiaal waarbij flexibel, stapsgewijs (2020 en 2050) een scala aan acties wordt ontrolld richting 2100. Spraakmakend zijn de ideeën voor eilanden en een zeewaartse uitbouw van de kusthavens. Dankzij o.m. een brede persaandacht en de organisatie van twee congressen rond superstormen zetten ze het plan in de kijker.

- **Kappa-plan (2010)** **Ecologische processen als leidraad**
Getrokken door de kustwerkgroep van Natuurpunt houden milieubewegingen een pleidooi voor een herstel van natuurlijke processen als antwoord op een wijzigend klimaat. Naar analogie met het Sigma-plan (Schelde) en het Nederlandse Delta-plan bepleiten ze de opmaak van een ecosysteemvisie die vervolgens als leidraad kan dienen voor een toetsingskader voor toekomstige maatregelen. Gedacht wordt aan o.m. natuurlijke stranden, dynamische duinen, gecontroleerde doorbraken en ruimte voor water. Via diverse studiedagen, symposia en een rondgang langsheen de MINA-raden aan de kust zetten ze hun pleidooi in de kijker.
- **CcaSPAR (2012)** **Het landschap als leidraad**
Een interuniversitair en interdisciplinair team wetenschappers verricht ontwerpend onderzoek naar het klimaat als ruimtelijke uitdaging. Case studies betreffen o.m. de polders (incl. de Westhoek – IJzerbroeken), de duinengordel, de vooroeverzone en de Westerscheldemonding (Vlakte van de Raan). Door het fysisch systeem en de identificeerbare en karakteristieke genius loci als leidraad te nemen wordt o.m. het concept van compartimentering geïntroduceerd (i.e. een opwaardering van het historisch raamwerk aan dijken, wegen, e.d.m. wat – naar analogie met scheepscompartimenten – een gedifferentieerde aanpak mogelijk maakt) waardoor een divers landschap van o.m. waterlandschappen, overstromingsgebieden, sluffers, e.a. kan ontstaan. (Allaert et al, 2012)
- **Metropolaan Kustlandschap 2100 (2015 - lopende)** **Ontwerpend onderzoek als leidraad**
Een consortium aan landschapsarchitecten & architect-planologen verricht i.o.v. de Vlaamse overheid (o.m. de Vlaams Bouwmeester) ontwerpend onderzoek. Niet één plan maar diverse scenario's reiken bouwstenen aan. Vanuit het landschap als onderlegger wordt zo een pleidooi gehouden voor een voorwaardenscheppend beleidskader, dat niet alleen een antwoord biedt op de verwachte klimaatuitdaging (planhorizon 2100) maar ook op andere uitdagingen (demografie – socio-economisch – e.d.m.). Via de organisatie van workshops worden ook (ambtelijke) actoren betrokken. Het project is thans nog lopende doch de eerste resultaten werden – tengevolge van een ongelukkige framing als zou de Westkust deels opgegeven worden – vrij turbulent in de pers onthaald.

Volledigheidshalve dient opgemerkt te worden dat – voortbouwend op enerzijds het masterplan kustveiligheid als anderzijds diverse concepten uit het plan 'Vlaamse Baaien' – de Vlaamse overheid thans werk maakt van een integrale gebiedsbenadering met planhorizon 2100 onder de noemer 'Vlaamse Baaien'. Diezelfde Vlaamse overheid heeft de (Oost)kust ook geselecteerd als proeftuin voor een traject i.k.v. het toekomstige Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (of klimaatadaptatie hier een issue zal worden is nog niet bekend). Beide trajecten zijn echter nog lopende waardoor deze buiten beschouwing gelaten zullen worden. Echter, sowieso kan opgemerkt worden dat de kust en haar stakeholders het thema klimaat ontdekt hebben.

6.2.2 De verbrede kust

De diverse studies mogen dan gekenmerkt worden door verschillend uitgangspunten en mogen dan ook vergezeld worden door andere toekomstbeelden, een analyse naar inhoudelijke projectmatige kenmerken wijst op een sterk convergerende kijk, i.e. met diverse gemeenschappelijke ingrediënten. In komende alinea's zullen we beknopt een analyse maken naar verschillen en gelijkenissen :

- **de definitie van de kustzone**
Waar het masterplan kustveiligheid ('masterplan') nog vasthield aan de kustlijn, wordt thans een discours bewandeld van een brede kustzone. Waar CcaSPAR, Kappa en Metropolaan Kustlandschap

(MK2100) een benadering polder (incl. IJzer-vallei) t.e.m. zee hanteert, is het plan Vlaamse Baaien 'slechts' zeewaarts georiënteerd. Ook kustbreed stellen deze studies accenten voor die inspelen op de plaatselijke context (MK2100 kijkt zo naar de verstedelijkte context om een onderscheid te maken tussen o.m. Oost- en Westkust).

- **het uitgangspunt van de studie**

Waar het masterplan nog eerder een sectoraal plan was (de milieu-effectenrapportage werd pas op het einde van het traject doorlopen) met focus op kustveiligheid (alsook rekening houdend met toeristische belangen), bepleiten de recentere studies een integraler traject weliswaar met andere zwaartepunten. Zo worden o.m. linken gemaakt naar ('land')mobiliteit (CcASPAR en MK2100), maritieme toegankelijkheid (Vlaamse Baaien, CcASPAR, MK2100) en biodiversiteit (Vlaamse Baaien, Kappa, CcASPAR).

Opvallend bij CcASPAR en MK2100 is dat dit ook expliciet gekoppeld wordt aan het bewandelen van nieuwe denksporen voor een meervoudig ruimtegebruik (bij de andere studies wordt eerder vertrokken vanuit een klassiek denkkader inzake ruimtegebruik).

- **de definitie van klimaatadaptatie**

Waar het masterplan – zoals ook Vlaamse Baaien – slechts het wagonnetje 'kustverdediging' koppelt aan de locomotief 'klimaatadaptatie', verbreden Kappa, CcASPAR en MK2100 dit naar o.m. het waterbeheer in het hinterland, de creatie van verbonden natuurgebieden (vnl. Kappa), e.a. (het gevaar is wel – zoals diverse bevrageden opmerkten – dat de term klimaatadaptatie gebruikt wordt als een 'groen sausje' ... of hoe een uitholling (zoals bij het concept 'duurzame ontwikkeling') om de hoek loert)

- **het opzet van de toekomstige kustverdediging**

Waar het masterplan nog vasthield aan 'hold the line', lanceert Vlaamse Baaien ideeën voor een zeewaartse uitbreiding met weliswaar accenten over de kustlijn (vnl. verbrede stranden en eilanden). Kappa hanteert het principe van een dynamische kustlijn (waarbij een gecontroleerde doorbraak zelf niet uitgesloten wordt). CcASPAR lanceerde zoals gesteld het idee van gecompartmenteerde kustlijn. MK2100 verkent met diverse ontwerp oefeningen diverse scenario's die vorige studies opperden.

- **de zienswijze op de toekomstige kustverdediging**

Waar het masterplan nog gekenmerkt werd door acties die inspelen op morfologische processen ('werken met sediment') zette Vlaamse Baaien de deur voorzichtig open naar een wisselspel morfologische – ecologische processen ('werken met de natuur'). Het Kappa-plan zet dit zelfs centraal terwijl CcASPAR een innovatief concept 'compartimentering' uitwerkt waardoor 'werken met water' ook volop in de schijnwerpers komt. MK2100 bouwt vnl. op CcASPAR verder.

- **de tijdshorizon**

Waar het masterplan nog focuste op 2050, hanteren de latere studies een tijdshorizon tot 2100 (en zelfs – voorzichtig – verder) waarbij – in casu Vlaamse Baaien, CcASPAR en MK2100, ook tussentijdse ijkpunten worden aangehaald. Opgemerkt dient tevens dat Afdeling Kust wel een vijfjaarlijkse evaluatie van het masterplan voorziet (en desgevallend een bijsturing van het onderhoudsregime). Aanvullend dient opgemerkt dat in bijzonder Kappa expliciet sterk inzet op het voorzorgsbeginsel met een pleidooi voor een hoger veiligheidsniveau (10.000-jarige storm). Ook andere plannen hanteren een hoger veiligheidsniveau en/of 'pessimistischer' klimaatscenario t.o.v. het masterplan.

Het discours dat zich als een rode draad doorheen deze plannen aftekent, is een – als een complexe variant op de processie van Echternach – evolutie van een klassieke benadering (gestoeld op een veiligheidsanalyse) naar een meer ecosysteemgericht beheer ⁵⁷. Waar het masterplan en Vlaamse Baaien nog gekenmerkt worden door

⁵⁷ Deze vaststelling dient gekaderd te worden in een tijdsperspectief. Ten tijde van de start van de opmaak van het masterplan (2005) werd een veiligheidsdiscours ('risk assessment') als thè good practice bestempeld. Ook – zo merkten diverse betrokkenen bij het masterplan op bij interviews – was er destijds een te beperkte kennis van het kustecosysteem om echt voluit te gaan voor een ecosysteembenadering (illustratief is zo dat het

een sterke ingenieurstempel als zou de kust maakbaar zijn (door zachte en – in mindere mate – harde structuren), introduceert het Kappa-plan een ecosysteembenadering die – weliswaar afgezwakt – terugkomt in CcASPAR en (in nog zwakkere mate) in MK2100.

De zee is de gewelddadigste en gevaarlijkste natuurkracht.

Afdeling Kust, 2011 – introductie bij het masterplan

Als we het kustlandschap ontwikkelen als de ongecoördineerde som van losse projecten en beleid per sector, dan kunnen we niet vermijden dat er kwaliteiten verloren gaan, dat we bouwen op plaatsen die nodig zijn voor veiligheid of leerbaarheid.

Metropolaan Kustlandschap 2100

Als we het reeds meermaals gehanteerde schema van Lamont (2006) voor een ecosysteembenadering hanteren als toetsingskader (procesfactoren als beslissingskader kunnen vanzelfsprekend niet geëvalueerd worden) :

Kenmerk	Masterplan	Vlaamse Baaien	Kappa	CcASPAR	MK2100
Structuur (Sectoraal – Integraal)	S	I	I	I	I
Doelstelling (Economisch – Systeemintegriteit)	E/S * * integriteit morfologisch	E/S * * integriteit morfologisch	S	E/S * * integriteit morfologisch & hydrologisch	E/S * * integriteit morfologisch & hydrologisch
Waarden (economisch – sociaal – ecologisch)	Economisch	Economisch Sociaal Ecologisch	Ecologisch	Economisch Sociaal Ecologisch	Economisch Sociaal Ecologisch
Benadering (one-size-fits-all – plaats specifiek)	O/P	P	P	P	P

De verhalende kust

Beleidswetenschappers hanteren vaak de term ‘discours’, i.e. de verzameling van rationele & emotionele, van cognitieve & ethische en van nog andere elementen (Leroy & Wiering, 2007). Uit dit discours kan bij aanhoorders een zekere waardering (of aversie) ontstaan, wat een al dan niet slagen van projecten kan verklaren. Ook inzake deze ‘framing’ kan tussen de diverse studies eerder een convergentie (dan een divergentie) ontdekt worden :

- beeldend

Waar het masterplan zich nog bediende van eerder klassieke doch wel laagdrempelige instrumenten (folders, website, info-avonden) bewandelde Vlaamse Baaien en vervolgens – weliswaar in mindere mate het Kappa-plan – een iteratief traject waarbij een visuele toekomstverkenning gekoppeld werd aan het heden via de methode van het terugblikken (‘back casting’). CcASPAR en MK2100 bewandelden evenzeer dit pad weliswaar vanuit de methodologie van het ontwerpend onderzoeken.

Tertiaire klimaateffecten

Klimaateffecten worden vandaag al te vaak louter op basis van wetenschappelijk klimaateffecten, i.e. meteorologische variabelen in de ruime betekenis, gecommuniceerd. Het is echter wenselijk om deze te vertalen in beleidsrelevante indicatoren. Beleidsmakers hanteren immers van nature geen cijfers over

huidige project Vlaamse Baaien thans sterk inzet op studies (o.m. opmaak ecosysteemvisie) teneinde kennishiaten op te lossen).

temperatuur- of zeespiegelstijging. Het risico dat een kloof tussen wetenschappers en zij die de sleutel in handen hebben om veranderingen door te voeren, is dan ook reëel. Er is kortom een noodzaak om de primaire effecten niet alleen te vertalen in secundaire effecten maar ook om deze door te vertalen in maatschappelijke 'tertiaire' effecten die de link leggen met de economische en sociale effecten (Goosen et al, 2013).

Wie de diverse studies bestudeert, ontdekt dat intensief werd ingezet op deze tertiaire effecten, niet louter vanuit een verhaal van kwetsbaarheid (zie volgend). Al dient opgemerkt te worden – getuige de felle reacties in de pers op het MK2100 – dat toekomstverkenningen ook een gevaar inhouden als ze als niet-realistisch of niet-wenselijk worden gepercipieerd. Dit wijst ook op de noodzaak om het proces 'ontwerpend onderzoek' / 'scenariobuilding' as such goed te framen.

- **flexibel - opschaalbaar**

Waar harde maatregelen weinig flexibiliteit bieden (een dijk kan maar moeilijk voor de helft gebouwd worden), is de toenemende populariteit van zandsuppleties sinds de jaren 1970 ook ingegeven door het aspect 'flexibiliteit'. Versnelt de stijging van de zeespiegel dan kan kortom een tandje bijgeschakeld worden. Niet alleen bij het masterplan ook bij de andere studies is dit idee (in grotere of mindere mate) vervat wat tevens ook (indirect - onderbewust) een signaal geeft dat de aanpassingen én het totaalprogramma ook budgettair haalbaar zijn. Vele kleintjes maken een grote opgave immers beter verteerbaar.

- **opportunistisch**

Waar de framing van het Masterplan nog vertrok vanuit het overstromingsrisico zien we een discursieve verschuiving naar een verhaal van opportuniteiten. Weliswaar hanteert Vlaamse Baaien nog een risicodiscours (o.m. door de organisatie van 2 Superstormen-congressen met o.m. de burgemeester van New Orleans die getuigt over de impact van orkaan Katrina), het gebruik van beelden (met eilanden met kansen voor haven, bewoning en natuur) wekt wervend en wijst op win-win-situaties. Ook bij Kappa (kansen voor natuur en zachte recreatie), CcASPAR & MK2100 (kansen voor een landschappelijke meerwaarde) is het verhaal eerder toekomst optimistisch dan –pessimistisch te bestempelen.

[dit opportuniteitsdiscours blijkt ook uit de bevraging, weliswaar verwijst 7% van de bevroagden nog naar de Sinterklaasstorm in 2013, ook 7% bestempelt de opwarming als een opportuniteit van het toerisme]

Wie weet wordt Nieuwpoort zoals Saint-Tropez in Zuid-Frankrijk ?

- **no regret**

Waar het masterplan nog als een noodzaak werd beschreven (gelet op de aanwezigheid van zwakke schakels), is het discours vanaf Vlaamse Baaien doorspekt met maatregelen die als 'no regret'-maatregelen kunnen bestempeld worden (d.w.z. zelfs als de (klimaat)voorspellingen te pessimistisch blijken te zijn, leveren deze maatregelen voordelen op). Zo is ruimtelijke planning die vandaag reeds inzet op minder bebouwing in overstromingsgevoelige gebieden of in de duinen ook vandaag reeds een verdedigbare keuze (die alleen maar aan belang zal winnen als de klimaatopwarming zich doorzet).

- **coalities**

Waar het masterplan nog sterk vervat zat in een klassiek government-verhaal waar de overheid dé (enige) trekker is, confronteert klimaatverandering de overheid met de (hoger geciteerde) governance-reality dat niet één actor alle touwtjes in handen heeft. Het out-of-the-box denken van Vlaamse Baaien bewees zo dat ook studie bureaus en baggerbedrijven hun handen uit de mouwen willen steken. Kappa-plan gaf eenzelfde signaal uit het middenveld. CcASPAR uit de academische wereld. Maar er is meer, sinds het

masterplan wordt elke studie ook gekenmerkt door een coalitie van partners. Illustratief, zo bood het Kappa-plan de academische wereld een platform voor haar know-how via de organisatie van 2 studiedagen (i.s.m. VLIZ).

Samengevat, wat is de meerwaarde van deze coalities ? Coalities verhogen niet enkel de kennisopbouw, ze verbreden het draagvlak, ze versterken het vertrouwen tussen actoren en ze stimuleren een out-of-the-box innovatief denken.

Al deze kenmerken hebben één cruciaal facet gemeen : ze bieden een antwoord op het tijdschaalspanningsveld (ze maken de toekomst – de lange termijn tastbaarder, vandaag én op kortere termijn). Of hoe ook het discours in zekere zin “climate proof” werd gemaakt. Of hoe “framing” ook als een zekere klimaatreflex (maar dan procesmatig) bestempeld kan worden.

6.2.3 De gekende kust (?)

Weliswaar met diverse accenten – zwaartepunten doch desalniettemin opvallend synchroon qua kerngedachtes werd de laatste jaren kortom vanuit diverse actoren klimaatadaptatie op de maatschappelijke agenda geplaatst. De vraag is dan ook of dit zo ook vertaald wordt in een groot draagvlak voor een specifiek beleid. In de bevraging werd dan ook gepolst of eenzelfde verbrede kijk op klimaatadaptatie leeft bij de bevragede beleidsmakers.

Op de vraag ‘welke acties verstaat u onder klimaatadaptatie’ antwoordde men als volgt :

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	totaal
Kustverdediging	84%	86%	93%	83%	100%	89%	89%
Waterbeheer	16%	59%	15%	50%	30%	11%	30%
Draagvlak - Sensibilisatie	21%	36%	19%	42%	20%	11%	25%
Climate proof ruimtelijke planning	5%	41%	7%	50%	50%	11%	24%
Climate proof bouwen	11%	23%	11%	8%	20%	0%	13%
Transitie - Een nieuwe kust	0%	23%	15%	0%	20%	0%	11%
Natuurbeleid - connectiviteit	0%	14%	4%	25%	20%	11%	10%
Zoeken naar win-win (bvz zilte landbouw)	16%	0%	7%	8%	10%	0%	7%
Monitoring - Wetenschappelijk onderzoek	5%	9%	7%	0%	10%	0%	6%

De bevraging ligt (niet verrassend) in lijn van de bevraging naar de verwachte effecten, echter wat opvalt (ook in retrospectief op die bevraging naar de effecten) is dat ondanks alle inspanningen klimaatdebat sterk verengt wordt tot zeespiegelstijging / kustverdediging. Dit is des te opmerkelijker daar de bevrageerden als beleidsmakers bestempeld kunnen worden, i.e. als personen die vertrouwd zouden ‘moeten’ zijn met de initiatieven.

De resultaten geven kortom een indicatie dat plannen toch minder wijd verspreid zijn dan gehoopt zou kunnen worden (in bijzonder Kappa, CcASPAR en MK2100 zijn bovendien vrij beperkt in de pers besproken – dit in tegenstelling tot het masterplan en Vlaamse Baaien (echter deze focussen beide vnl. op zeevaartse acties en klimaatadaptatie verengt tot kustverdediging)).

Dat de inspanningen van de diverse actoren een slag in het water zijn, is vanzelfsprekend niet gezegd :

- zo is de relatief sterke koppeling aan het beleidsdomein ruimtelijke ordening (zowel door de link met ruimtelijke planning als de link met overstromingsgevoelig bouwen (bvz. door het rekening houden met de inrichting & functie van de gelijkvloerse verdieping op zeedijkniveau)) ongetwijfeld mede

te danken aan de studie CcASPAR (wat ook blijkt uit de gesprekken waarbij een 12% van de bevrageden expliciet verwijst naar deze studie).

*Klimaatadaptatie is ook bouwbeleid.
Zowel nadenken over de locatie – “waar bouw ik ?” –
als over de typologie – “hoe bouw ik ?”.*

*We moeten hold the line los laten.
Waarom ook geen compartimentering ?*

- zo bepleiten 30% van de bevrageden een trendbreuk naar kustverdediging, i.e. een kustverdediging die nog meer werkt met de natuurlijke processen (breder dan de huidige focus op morfologische processen)
- zo blijkt dat er een groot draagvlak is om nog meer te doen onder de noemer ‘klimaatadaptatie’
- zo blijkt dat de framing als zou klimaatverandering ook een opportuniteit bieden, ook genesteld te zijn in de perceptie van vele bevrageden. (op deze laatste 2 topics komen we in volgende alinea nog terug)

Klimaatadaptatie ? Een ideale kans om ook andere problemen mee aan te pakken !

*Ik zie in klimaatadaptatie kansen. Zoals met de tram eind 19^e eeuw.
Dat was een landschappelijke transformatie door een integer gepland infrastructuurwerk.*

Dat er sowieso werk aan de winkel is qua sensibilisatie blijkt alleszins ook uit de expliciete vraag door 25% van de bevrageden.

6.3 De bestuurde kust

6.3.1 De ontwakende kust (?)

Dat het klimaat-thema relatief beperkt gekend is (of toch de range aan effecten / maatregelen), dat er nood is aan bewustwording, werd in vorig hoofdstuk besproken ... maar betekent dit ook dat er niks beweegt op bestuurlijk vlak ? Of is er een besef dat er een tandje bijgezet moet worden inzake adaptatie ? Of is de sense of urgency nog beperkt ?

Op de vraag of er een klimaatadaptatiebeleid is aan de kust en zo positief, hoe de bevrageden dit evolueren antwoordden de bevrageden als volgt :

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	totaal
er is geen klimaatadaptatiebeleid	16%	9%	4%	17%	0%	11%	9%
te weinig	21%	64%	64%	67%	100%	78%	61%
afdoende	47%	9%	28%	17%	0%	11%	22%
ik weet het niet	16%	18%	4%	0%	0%	0%	8%

Op hoofdlijnen valt op dat 70% van de bevrageden het huidige beleid als ontoereikend beschouwt, hetzij daar het als onbestaande wordt bestempeld (9%) hetzij daar het als te weinig wordt geëvalueerd (61%). Slechts 22% bestempelt het beleid afdoende. Opmerkelijk, voornamelijk politici tonen een groot vertrouwen in het huidige beleid – bestempelen het als afdoende.

6.3.2 De kritische kust

Een andere opmerkelijke vaststelling bij een detailanalyse van de antwoorden is dat de perceptie van 'klimaatadaptatie', als zou het slechts 'kustverdediging' behelzen, bevestigd wordt. Niet alleen in de betekenis dat er extra ingezet moet worden op kustverdediging maar ook in de betekenis dat klimaatadaptatie meer moet zijn dan inzetten op kustverdediging.

De geuite kritiek kan immers als volgt samengevat worden (bij de MINA-raadsleden werd dit niet bevestigd) :

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	totaal
Kritiek op suppleties - duur / niet efficiënt / ... en/of 'muurtjes'	11%	18%	26%	42%	20%	20%
Ad hoc - korte termijn	5%	14%	19%	50%	30%	18%
Slechts kustveiligheid	16%	23%	7%	25%	10%	14%
Te weinig "werken met de natuur"	5%	5%	4%	33%	50%	12%
Geen / te weinig politieke aandacht	0%	9%	11%	17%	40%	11%
Krampachtig vasthouden aan 'hold the line'	0%	5%	0%	8%	40%	6%
Te laag veiligheidsniveau	0%	5%	7%	8%	10%	5%

Anders gesteld zien we drie verhaallijnen

- een bevestiging van wat we in hoofdstuk 6 “de gestuurde kust” ook noteerden als **een pleidooi voor een daadkrachtige overheid** met o.m. een pleidooi voor een lange termijn-visie ... of hoe klimaatadaptatie een perfecte motor kan zijn voor de opmaak van zo'n visie).

Aansluitend kan ook gewezen worden dat ook in dit thema diverse bevestigingen – in secundaire orde – met de vinger wezen naar het (lokale) bestuur als hindernis dan wel rem voor een (klimaat)beleid voor de kust. Voornamelijk het feit dat andere thema's (bvb. de toeristische activiteiten op het strand of de economische ontwikkeling van de kust) – dat het 'hier en nu' nog primeren in de besluitvorming, wordt geheld.

De rol van het gemeentebestuur is thans het afgraven van embryonale duinvorming.

Dat zegt genoeg over de mentaliteit, niet ?

Een klimaatreflex ontbreekt.

Kijk naar het Zeebrugge SHIP-project⁵⁸ waardoor het water dieper binnen zal stromen.

- **een pleidooi om klimaatadaptatie te verbreden** (voornamelijk werd een pleidooi gehouden om ook de waterveiligheid-in-brede-betekenis (droogtes, overstromingen, verzilting) van het hinterland te betrekken) ... of hoe klimaatadaptatie een perfecte motor kan zijn voor de integratie land – zee, of hoe klimaatadaptatie een thema kan zijn dat kustbreed (letterlijk en figuurlijk) kan ingezet worden

Vlaamse Baaien [van de overheid] ? Ze kijken enkel naar de zee en niet naar het achterland.

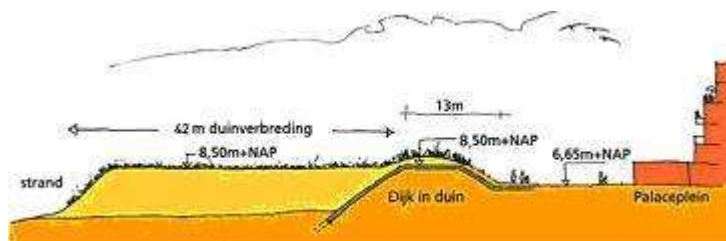
- **een pleidooi voor een andere kustverdediging**, anders in de betekenis van 'meer werken met de natuur' ... of hoe klimaatadaptatie een bevestiging is voor de switch (in denken doch nog niet in doen) naar een meer ecosysteemgebaseerd beheer van de kustzone

⁵⁸ SHIP d.w.z. Strategisch HavenInfrastructuurProject, met dit project heeft MBZ en de Vlaamse Regering beslist om het havengebied ter hoogte van de huidige Visartsluis en de oude achterhaven om te vormen tot een “beperkte open getijzone”. Concreet betekent dit dat de bestaande Visartsluis omgebouwd wordt tot een open vaargeul en dat meer landinwaarts een nieuwe zeeluis gebouwd wordt. Of hoe de invloed van het getij dieper in het hinterland voelbaar is en – zo redeneert de bevestigde – de kwetsbaarheid van Zeebrugge Dorp en diverse havengebieden vergroot.

Muren en dijken bouwen is den truc. What next ? Straks heb je een roltrap nodig om de zee te zien.

De alternatieve kust *bis*

Deze 3 breuklijnen werden ook gepuurd uit de bevraging naar een alternatieve kustverdedigingsmethode : ‘duin voor dijk’, i.e. waarbij voor de bestaande dijk (of duin) een duin opgericht wordt. Kort gesteld, een grote zandsuppletie die een robuustere kustverdediging vormt (in bijzonder omdat naast morfologische processen ook ecologische processen – bvb. duinvorming door helmgras – bevordert wordt).

figuur duin voor dijk (schematische voorstelling Noordwijk - Nederland)

Voor we de resultaten van de bevraging projecteren, dient opgemerkt te worden dat deze methode niet weerhouden werd in het masterplan. Nochtans bleek uit de eerste verkennende studies dat dit een zeer valabele piste was ... echter bij een eerste overleg met de kustburgemeesters werd dit concept als ‘onrealistisch’ dan wel ‘niet wenselijk’ bestempeld daar dit het kenmerkende zicht-op-zee vanuit de dijk zou wegnemen ... exit duin voor dijk.⁵⁹

Was dit schrappen terecht ? Als we de bevraging ter hand nemen, is het antwoord een (voorzichtig) nee :

- op de vraag “wat vindt u van het concept ‘dijk voor duin’ ?” werd immers volgend genoteerd

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	totaal
positief	33%	92%	58%	70%	80%	86%	65%
voorzichtig positief	33%	8%	32%	10%	0%	0%	18%
negatief	8%	0%	11%	0%	0%	14%	6%
Ik twijfel							
– ik heb gemengde gevoelens	25%	0%	0%	20%	0%	0%	8%
ik weet het niet	0%	0%	0%	0%	20%	0%	2%

Klinkt leuk. De kust kan sowieso niet lelijker worden door meer duinen.

Het herinnert me aan de Poolse kust. Ik was daar op slag verliefd. Polen potverdikke. Maar wat een gevoel.

(merk op dat kortom sterk gerefereerd wordt naar de genius locus van de kust – dit zien we bij 40%)

- als een detailanalyse gebeurt naar de spontaan vermelde motivaties dan zien we volgende aspecten die in de weegschaal worden gelegd (bij de MINA-raadsleden werd dit niet bevroegd) :

⁵⁹ Bronnen over deze “exit duin voor dijk” zijn anekdotes aangebracht door diverse bevroagden, dit aangevuld met specifieke gesprekken met betrokkenen van het masterplan. Bronnen die kortom vanuit diverse hoeken (administratie – studie bureaus – academische wereld) het verhaal van het niet weerhouden van ‘duin voor dijk’ bevestigen. Echter op expliciete vraag van de gesprekspartners wordt dit anoniem opgenomen. Toen de auteur op dit markante verhaal botste werd dan ook (in samenspraak met de promotor) een extra vraag toegevoegd aan de bevraging (wat weliswaar maakt dat niet 99 bevroagden geantwoord hebben doch ‘slechts’ 70 bevroagden).

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	totaal
(+) Natuurlijkheid - Dynamischer	5%	32%	15%	33%	20%	18%
(+) Landschappelijke attractief	11%	36%	15%	8%	10%	16%
(?) Perceptie – mentaliteit bevolking / politici (aandachtspunt)	26%	23%	11%	25%	10%	17%
(?) Nood aan proefproject	0%	5%	15%	8%	0%	6%
(?) Maatwerk - Wellicht niet overal aan de kust	16%	0%	22%	8%	10%	11%
(?) Nood aan extra onderzoek	26%	18%	22%	17%	20%	19%

Enkele vaststellingen :

- de analyse als zou er **een paradigmashift naar een natuurlijkere– een ecosysteem gebaseerde kustverdediging** plaatsvinden, weerspiegelt zich ook in deze casus

We gaan niet veel anders kunnen.

We kunnen niet achteruit én we moeten wel werken met de natuur.

- de (ten persoonlijke titel) globale positieve evaluatie (ook gestoeld op een versterking / herstel van de genius locus van de kust) staat echter in schril contrast met **de vrees voor een negatieve evaluatie (i.e. waardering) van de maatregel door anderen (bevolking / politici)** ... echter deze vrees wordt dus (wat de persoonlijke waardering door beleidsmakers betreft) tegengesproken door de bevraging ... enkele citaten schetsen de twijfel die de bevrageden besloep

Het vergt wel dat we taboes doorbreken. We zijn een stereotiep beeld van de kust gewoon.

Er is wel werk aan de winkel naar beleving toerist.

Thans verwacht de toerist een strand zo vlak als een biljartveld dat machinaal gereinigd is zonder vloedmerk.

Voor mij is dat bespreekbaar. Appartement eigenaars zijn bovendien geen domme mensen. Het is wel belangrijk om het uit te leggen. We moeten hen overtuigen met wervende beelden.

Ik stel vast dat er in Zeebrugge kritiek komt omdat het strand te breed is.

In mijn ogen neemt 'zicht op zee' waanzinnige proporties aan.

Dit is in het buitenland niet mogelijk. Hier kan het echter wel ...

Om een (vergeten) Vlaams gezegde aan te halen :

Wie vlinders wil, moet de rupsen gedogen.

Wie aan de kust wil wonen moet de veiligheid erbij nemen.

De voorbeeldige kust ?

Het belang van framing (cfr supra) blijkt kortom andermaal cruciaal te zijn. Tevens gelet op de pleidooien voor een proefproject (6%) en de analyse voor maatwerk (11%) alsook gelet op het gegeven dat de kusttram in de winter 2014 – 2015 zes dagen niet reed tussen Oostende en Nieuwpoort (omwille van zand op de sporen – wat door 5 bevrageden anekdotisch werd aangehaald), zou het kortom een idee kunnen zijn om een demonstratieproject te lanceren waarbij tussen Mariakerke en Middelkerke een duin-voor-dijk gerealiseerd wordt. Niet alleen is hier de bevolking schaars (slechts Raversijde met een beperkte zeedijk), het strand ligt relatief laag t.o.v. de zeedijk (wat een zeezicht voor de meeste zeedijkeigenaars zal waarborgen), ... wat maakt dat hier kortom een win-win ligt.

6.3.3 De belaste kust

Intermezzo. Tot slot werd ook gepolst naar een eventuele verdeling van de kostprijs van een klimaatadaptatieplan voor de kust. Vandaag dient immers niet alleen vastgesteld te worden dat de vervuiler niet dan wel minimaal betaald (een taks shift met zwaardere belastingen op vervuiling ligt wel op de regeringstafel) maar ook dat de genietter niet betaalt. Aan de kust dragen voornamelijk hogere overheden op voor beleidsdomeinen waar de effecten van een klimaatverandering voelbaar zullen zijn (waterbeheer zit vnl. bij het gewest en provincie, kustverdediging zit bij het gewest, ...) terwijl het genot (strandconcessies, zicht op zee, belastingen op panden, ...) voornamelijk bij de lokale spelers (lokale overheden, projectontwikkelaars, toeristische bedrijven, bewoners, ...) zit. Een illustratie van het CCPP-syndroom (Commonize the Cost, Privatize the Profit) (Holling & Gunderson, 2002).

Bovendien dient nogmaals opgemerkt te worden dat 'risico = kans x effect' waarbij zoals we zagen het effect thans sneller stijgt (door de economische ontwikkeling van de kust) dan de kans (Koks et al, 2012). Of hoe het principe van een zogenaamde Pigouviaanse-belasting (waarbij externaliteiten (deels) geïnternaliseerd worden zodat de prijs ook de reële kostprijs weergeeft) ook rationeel verdedigbaar lijkt voor de kust. Echter zoals we reeds meermaals vaststelden, staat tussen theorie en praktijk de menselijke ratio – de menselijke waardering ... wat leert de bevraging ons ?

	politicus	ambt.	econ.	middenv.	wetensch.	MINA	totaal
Combinatie alle drie	21%	36%	26%	25%	40%	0%	26%
Combinatie vervuiler betaalt en hogere overheid	32%	18%	15%	25%	20%	0%	19%
Hogere overheid	42%	36%	52%	33%	30%	78%	44%
Win-win - geen kost wel opportuniteit	5%	5%	4%	0%	0%	0%	3%

De meningen lijken kortom sterk verdeeld, bovendien mist deze tabel zwaar nuance daar dit (ook gelet op de lengte van antwoorden, lichaamstaal, e.a.) als één van de lastigste vragen werd ervaren. Belangrijker zijn dan ook op de motivaties die genoteerd werden

- alle bevrageden vinden dat een (al dan niet leeuwen)deel dient te komen van de hogere overheid daar veiligheid beschouwd wordt als een taak van algemeen belang waarbij (ook voor andere facetten (politie, onderwijs, ...)) het principe van solidariteit dient te spelen. In ondergeschikte wordt ook gewezen op o.m. 1° de vaststelling dat als de kust overstroomt de effecten fysiek maar ook economisch tot diep in het hinterland te voelen zullen zijn, 2° de vaststelling dat de klimaatverandering geen lokaal probleem is en 3° de vaststelling dat iedereen de kust gebruikt (toerist – dagjesmens - ...).

Wie betaalt ? Iedereen. Breekt de zee door dan is de zee tot in Brugge.

De kust is van iedereen. Iedereen gebruikt de kust. Je betaalt toch ook niet voor een bos ?

- de denkpiste om een Pigouviaanse belasting te hebben (weze het 'vervuiler betaalt' dan wel 'genieter betaalt') dient bovenal billijk te zijn (wat kortom ook een dimensie van sociale rechtvaardigheid koppelt aan het klimaatdebat) ... al is er discussie over de term 'billijk', we clusterden de bekommernissen
 - *ontvangt iedereen een ecologisch basisinkomen en betaalt men als men meer verbruikt ?*
 - *wordt een ijkpunt genomen in de tijd waarbij vanaf dan nieuwe ontwikkelingen (bvb. bebouwing) hoger belast worden (en zo ontraden worden / zo bijdragen aan klimaatadaptatie) ?*
 - *wordt gewerkt met exponentieel stijgende belastingschijven ? (zodat vervuiling niet afgekocht kan worden).*

Of hoe kortom het werken met een principe ‘contract and converge’ een billijk principe lijkt te zijn, d.w.z. een ijkingspunt (in tijd en/of per persoon) wordt gebruikt waarbij nieuwe/hogere/... lasten vertaald worden in hogere belastingen (Barnes, 2006).

De economie past zich aan. Kijk naar transport over het water.

De overheid faciliteert dit via aanleg van kades, tel daarbij dat de wegen stil staan, [...] en bedrijven vervoeren via het water.

- de denkpiste om een Pigouviaanse belasting dient bovenal gepaard te gaan met een goede framing, d.w.z. niet dat het een belastingverhoging is, wel dat het duidelijk is waarvoor het geld gebruikt wordt (wat meteen ook als signaal bijdraagt aan een hogere bewustwording & sense of urgency inzake klimaat).

De vervuiler betaalt ? Ja, mits alternatieven, denk ik aan bijvoorbeeld openbaar vervoer

Vervuiler betaalt. Ja, voor bijdragen naar rang én stand én gelegenheid.

Het is wel goed om via de stempel “ecotaks” expliciet te wijzen op de klimaatproblematiek.

6.4 De concluderende kust

De geacclimatiseerde kust

De klimaatverandering bleek weliswaar – in muziklijst-terminologie – dé nieuwkomer t.o.v. 1997, het verhaal is echter genuanceerder. Vooreerst blijkt dat het draagvlak niet kustbreed, i.e. over de diverse stakeholders, heen te noteren is. De oorzaak dient niet alleen gezocht te worden vanuit het principe ‘onbekend is onbemind’ maar bovenal ook bij het feit dat andere acuter ogende problemen de beleidsagenda opeis(t)en.

Vervolgens dient opgemerkt dat klimaatadaptatie voornamelijk gelinkt wordt aan kustverdediging (en minder aan problemen aan het hinterland). An sich dient dit niet als negatief beschouwd te worden. Het zorgde niet alleen voor een plaats op de agenda maar inspireerde ook tot de ontwikkeling van een aantal (maatschappelijk bekeken) kustbrede studies. Ook zorgt de casus ‘kustverdediging’ voor een ruimere (doch geleidelijke) ingang van de principes van ‘ecosystem based management’.

Bovendien lijkt de agendasetting in volle opbouw, lijkt een momentum in de maak met diverse initiatieven vanuit de Vlaamse overheid ... al is dé uitdaging om niet in de “historische fouten” te trappen van het beleidsveld ruimtelijke ordening (cfr hoofdstuk 6.2), i.e. is een daadkrachtige overheid nodig mét de blik op te nabije en verre toekomst noodzakelijk die vanuit een wervend discours dat de visievorming vertaalt in (eerste) acties.

De geklimatiseerde kust

De vraag is echter niet zozeer wat het klimaatdebat kan leren van de kust, wel hoe het klimaatdebat gebruikt kan worden als vliegwiel voor het kustdebat. Pessimistisch gesteld dreigt klimaatverandering inderdaad de spreekwoordelijke druppel te veel te zijn voor de (in bijzonder) ecologische bouwstenen van de kust (sediment – water – biodiversiteit – ruimte, cfr deel 1). Echter *elk nadeel heb z'n voordeel*. Want als het zwaard van Damocles van de klimaatverandering afgewend wordt, worden ook de andere zwaarden afgewend.

Dat dit geen wishfull thinking is maar anno 2015 reeds een meerwaarde kan zijn, blijkt uit een clusteranalyse. Als we de probleemstellingen van de kust (cfr hoofdstuk 2.2) clusteren dan blijkt dat de beleidsmakers van de kust vnl. oog hebben voor de bouwsteen ruimte (vanuit het landschappelijk verhaal – 63% van de bevroagden kaartten dit aan als ze bevroagd worden over de problemen aan de kust), in minder mate de bouwsteen

biodiversiteit (44%), in generlei mate met de bouwstenen water en sediment. Of hoe de ecologische crisis van de kust grotendeels onder de maatschappelijke radar lijkt te duiken.

Leggen we daar de probleemstellingen van het klimaatvraagstuk naast, dan blijkt een grote complementariteit. De bevroagden wijzen vooral op de bouwsteen sediment (i.f.v. de kustverdediging / strandsuppleties – 89%), in mindere mate de bouwsteen water (30%), in mindere mate de bouwsteen ruimte (29 %) en in nog mindere mate de bouwsteen biodiversiteit (11 %). Al dient bij dat laatste lage cijfer meteen de kanttekening geplaatst te worden dat een breed besef lijkt te ontstaan om te werken met de natuur.

De kust moet een groot uithangbord worden voor klimaatbeleid.

En zo is het bedje gespreid voor hoofdstuk 8 “de duurzame kust” waar we op zoek zullen gaan naar nog meer rode draden, de thema’s van deel 2 verbindend alsook de thema’s van deel 1 en deel 2 verbindend. *Gaat u mee de laatste rechte lijn in ?*

7 De duurzame kust

A new type of thinking is essential if mankind is to survive and move toward higher levels

Einstein, 1946

In de introductie van voorliggende publicatie stelden we dat we zullen pendelen tussen verleden, heden en toekomst; dat we zullen pendelen tussen de wereld en de kust (“think global, watch & act coastal”); dat we zullen pendelen tussen het kustecosysteem en haar bewoners & bezoekers; ... Hopelijk bent u, waarde lezer, niet zeeziek geworden doch hebt u kunnen vaststellen dat dit pendelen neer kwam op het doorbreken van schotten, i.e. schotten tussen disciplines en sectoren, schotten tussen mens en ecosysteem, ... schotten tussen onze oren. Niets is wat het op het eerste zicht lijkt. Nee, de overbebouwing is niet de schuld van ‘de betonboeren’ (al is het wel een symptoom). Nee, de stad is niet dé boeman van de kust (al is het wel de achillespees). ...

De verhalen die tot nu in deel 1 en deel 2 de revue passeerden mogen dan bruggen slaan, mogen dan op zoek gaan naar gemeenschappelijke verhalen ... het pendelen was vaak tussen twee of meerdere thema’s wat weliswaar opportuniteiten bood naar destilleren, echter wat de complexiteit van zowel probleemstelling als (potentiële) oplossingen evenwel nog tekort doet. In dit laatste hoofdstuk veranderen we het geweer dan ook een laatste maal van schouder. We gaan op zoek naar het grootst gemene veelvoud. We gaan op zoek naar oplossingen en grasduinen een laatste maal in de bevraging waarbij we één bevroegd luik tot nog toe onderbelicht lieten, namelijk de bevraging naar de oplossingen voor de kust.

Als leidraad voor dit concluderende hoofdstuk hanteren we een maritieme metafoor die we als rode draad doorheen het hoofdstuk zullen hanteren. We zoeken een antwoord op de vraag “hoe kan een schip dat dreigt te kapseizen gered worden?”. We schepen in op een op het vaartuig “de kust” dat de Schelde afvaart, op weg naar de open zee waar de armada “de aarde” zich verzamelt ... of dat is toch de bedoeling.⁶⁰

7.1 De geclusterde kust

Vooraleer we aan de door de bevroagden geopperde oplossingen belanden, werpen we een laatste blik op de problemen aan de kust, brengen we de eerste hoofdstuk samen.

7.1.1 De samengebalde kust

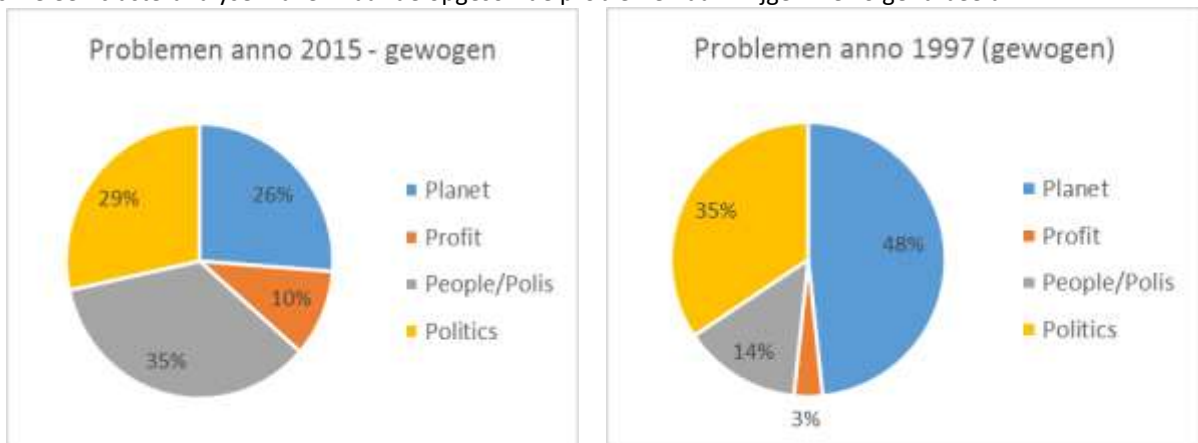
Zoals we concludeerden in deel 1 is de draagkracht van het schip “de kust” overschreden. Niet alleen lijkt het schip te vol geladen maar lijkt het ook onevenwichtig geladen. Het water gutst hierdoor reeds binnen (waardoor de passagiers in de goedkoopste reisklasse met kajuiten onder het Plimsoll-merk verdrinken of dreigen te verdrinken) maar ook loopt het water reeds letterlijk de spuigaten over. Het schip lijkt ook uit koers te raken wat de zandbanken vervaarlijk dichterbij brengt echter het lijkt wel alsof de stuurliu het noorden kwijt zijn, dat de boordinstrumenten de ondieptes niet zien, laat staan dat het lot van de minder financieel kapitaalkrachtige passagiers (die weliswaar ander kapitaal bezitten doch dit werd genegeerd) bekend is. De vraag is kortom niet of het schip de volle Noordzee zal halen wel wat doet het het eerst : kantelen of stranden. ...

Is het verhaal te somber? Of vat het de realiteit samen? Het verhaal is dubbel. De conclusies in deel 1 liegen er immers niet om. De bouwstenen van de kust blijken weinig duurzaam beheerd te worden. De bouwstenen (water, sediment, biodiversiteit, ruimte) dreigen kopje onder te gaan samen en kunnen slechts overleven dankzij dure infusen (waterzuivering, waterimport, zandsuppleties, natuurbeheer, ...) en/of afwenteling intra- of intergenerationeel. De conclusies in deel 2 bevestigt ten dele het beeld van het stuurloos lijkende schip. Ten dele want een stelling als zouden de stuurliu lijden aan eenzelfde ziekte als de crew van de Titanic zou toch nuance missen.

⁶⁰ Deze metafoor is geïnspireerd op Daly (1992), Meadows (2008) en Hardin (1976, Exploring New Ethics for Survival – The Voyage of the Spaceship Beagle).

De geëvolueerde kust

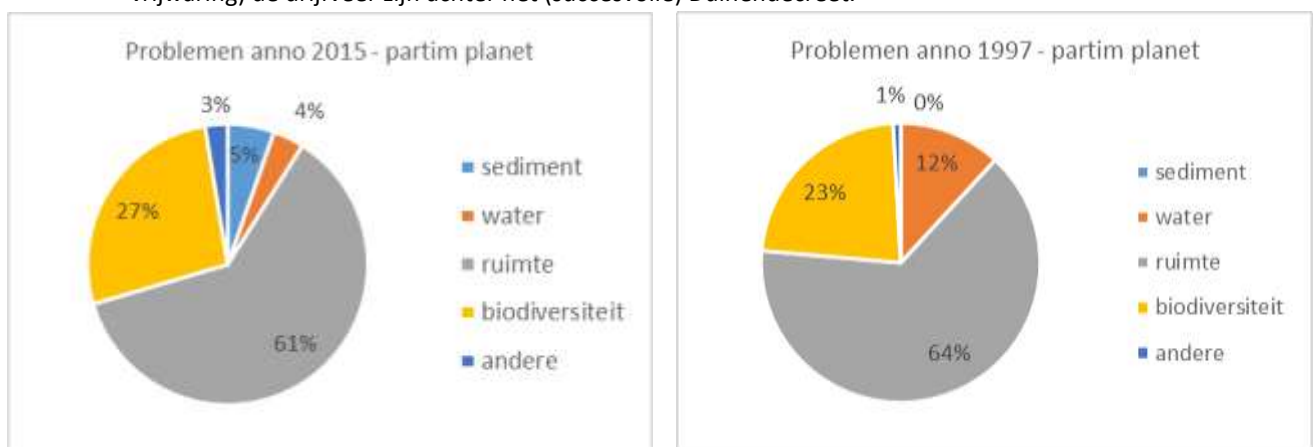
Als we een clusteranalyse maken naar de opgesomde problemen dan krijgen we volgend beeld ⁶¹ :

Een beeld zegt meer dan duizend woorden doch heeft vele woorden nodig om het te begrijpen :

- **planet – het kustecosysteem** (waarin we de bouwstenen als besproken in deel 1 vatten maar ook thema's als o.m. de vervuiling van de Noordzee)

Weliswaar merken bevrageden in 2015 op dat de (speculatie)druk op de duinen weggeëbd is dankzij een succesvolle implementatie van het Duinendecreet. Weliswaar vertellen de statistieken dat problemen als de oliepollutie op zee, dat de illegale campings in de duinen, de problematiek van een te grote grondwaterwinning in de duinen (terecht) uit de ranking verdwenen zijn. Het planet-verhaal is – zoals betoogd in deel 1 – minder rooskleuriger dan in 1997. Dit weerspiegelt zich echter niet in de bevraging. Integendeel zelfs, waar in 1997 de planet-thema's schier de helft van de aangekaarte problemen omvatte is dit bijna gehalveerd. De oorzaak dient zoals gesteld gezocht te worden in 3 hoofdzaken. Primo kan 1997 bestempeld worden als een post-Duinendecreet-tijdperk (waar het stof van het conflict nog amper gaan liggen was ... waar vandaag het natuurbeleid knappe resultaten neerzette ... of hoe de sense of urgency weg leek te deemsteren). Secundo beheersen anno 2015 andere thema's de kustagenda (in bijzonder sociale thema's). Tertio drukken factoren als 'onbekend is onbemind' en 'een focus op het hier en nu (i.p.v. daar en dan)' hun stempel op de afwezigheid van 'planet'-thema's. Een detailanalyse van het planet-thema wijst immers uit dat van de bouwstenen slechts 'ruimte' en in mindere mate 'biodiversiteit' vermeld worden ('sediment' en 'water' als bouwsteen zijn quasi vergeten) ... en laat nu vooral zoals we ontdekten 'ruimte' (i.e. landschappelijke vrijwaring) dé drijfveer zijn achter het (succesvolle) Duinendecreet.

⁶¹ De problemen als opgesomd in hoofdstuk 2.2 "de problematische kust" (en geduid in de daarop volgende hoofdstukken) werd geclusterd op basis van het aantal maal deze thema's (gegroepeerd per duurzaamheidsdimensie) werden aangehaald door de bevrageden. We verwijzen voor meer duiding over de berekening naar bijlage 3.2.

- **people – polis, de samenleving – het welzijn**

De sociale kustthema's (in brede betekenis) verdubbelden meer dan t.o.v. 1997. De verklaring is driërlei. Primo komt de sociale fundering van de kust meer en meer onder druk te staan (vergrijzing zet zich door, idem dito voor ontgroening, het aantal tweede verblijven is t.o.v. 1997 met één derde toegenomen, ...). Secundo komt dit manifesteren in (straat- als media)beeld wat het bewustzijn – de sense of urgency vergroot. Tertio manifesteren deze problemen zich kustbreed (vormen ze geen geïsoleerd probleem meer).

- **profit – prosperity, de welvaart**

Ook dit thema noteert een opvallende toename echter blijft het kleinste thema in de bevraging. De motivatie? Twee tegenstrijdige percepties. Enerzijds, is er het economische klimaat (waarbij o.m. de havens van Zeebrugge en Oostende in de klappen deelden / delen) dat ook sterke media-aandacht geniet (en wat leidt tot een toegenomen aandacht). Anderzijds wordt de kust desalniettemin beschouwd als een welvarende regio (met o.m. een sterke toeristische economie) alsook en in bijzonder worden economische ontwikkelingen (zowel haven als toerisme) gezien als de bedreiging voor de kusteigenheid (wat leidt dat slechts een beperkte groep extra aandacht voor profit vermeldt).

- **politics, het bestuur**

Zowel in 1997 als in 2015 handelt ca. één derde van de antwoorden expliciet over het (gebrek aan) beleid. Enerzijds over bestuurskundige facetten. Anderzijds over kustbrede thema's (zoals de nood aan meer geïntegreerd denken). Dé rode draad wijst bovenal op (een gebrek aan) daadkracht om de problemen te tackelen vanuit één kustbrede visie.

Afrondend dient opgemerkt te worden dat de klimaatuitdaging opduikt (uit het niets) als beleidsthema. De verklaring is dat de beleidsaandacht in 1997 schier onbestaande was of beter voornamelijk focuste op het mitigatievraagstuk waar anno 2015 er diverse adaptatieplannen op stapel staan.

Conclusie 1 : de ondergewaardeerde kust

Your perception runs yours reality

Hogere analyse is niet verrassend in het licht van de eerdere analyses. Integendeel, het bevestigt de diverse analyses en in bijzonder de analyse dat niet een ecocentrische – wetenschappelijk objectieve analyse de doorslag geeft bij het gros van de antwoorden doch dat wel een antropocentrische – persoonsgebonden kijk primeert. Het bevestigt kortom de door het sociaal-constructivisme geïnspireerde stroming in de bestuurskunde en de beleidswetenschappen die – zoals Leinfelder in diens doctoraatsonderzoek (2007) aanhaalde – stellen dat de werkelijkheid waarop het beleid tracht in te grijpen een sociale constructie is. Leinfelder haalt hierbij Hajer (1995) aan :

Any understanding of the state of the natural or the social environment is based on representations, and always implies a set of assumptions and (implicit) social choices that are mediated through an ensemble of specific discursive practices. Dynamics of (...) politics cannot be understood without taking apart the discursive practices that guide our perception of reality.

De idee dat de kust bovenal een menselijke waardering of correcter een menselijk verlangen weerspiegelt, wordt bevestigd. De waardering van de kust heeft immers bovenal te maken met de doorheen de jaren opgebouwde mix van percepties die de kust oproept of zou moeten oproepen. Zoals we zagen kan deze perceptie gevat worden als de identiteit van de kust die zo leert een detailanalyse van de bevraging in 2015 gestoeld is op twee facetten ⁶². Ten eerste de genius locus als een geromantiseerde (deels vervlogen)

⁶² De analyse besloeg in hoofdzaak de resultaten van 2015 (daar een uitgebreide transcriptie van 1997 ontbrak), echter het is de overtuiging van de auteur dat ook in 1997 eenzelfde these gemaakt kon worden. Wordt immers de in 1966 (!) opgemaakte analyse van dr. Vanhove voor ogen genomen, dan komen we immers tot de vaststelling dat niets blijvend is behalve de verandering en de identiteit. Hoogstens wordt het karakter afgezwakt of veelal eerder versterkt ... zoals de groeven op het gezicht van de kustvissers doorheen de jaren slechts dieper liggen in diens wezen ... zo ook met de kust waar bebouwing e.a. krassen nalieten op de kust en haar beleving.

herinnering naar een arcadisch beeld van de kust. Ten tweede de polis, de stad. Stedelijkheid niet als amalgaam van bebouwing wel als een kwaliteit, de kwaliteit van het samenleven (De Rynck et al, 2013). Of hoe een evaluatie van de kust en haar problemen kortom niet afgewogen wordt tegenover de kust als wat ze is, wel wat ze zou moeten zijn en/of wat ze ooit was. Vanzelfsprekend zal deze waardering / de probleemstelling ook haar stempel drukken op de geopperde oplossingen echter zoals we in het volgend hoofdstuk zullen zien, is er meer te concluderen.

7.1.2 De oplossingsgerichte kust

We hebben nood aan een serieuze omslag in ons denken en ons doen.

Als we in 20 jaar geen omslag hebben gemaakt dan weet ik niet of er nog een toekomst is voor de kust.

De geëvolueerde kust

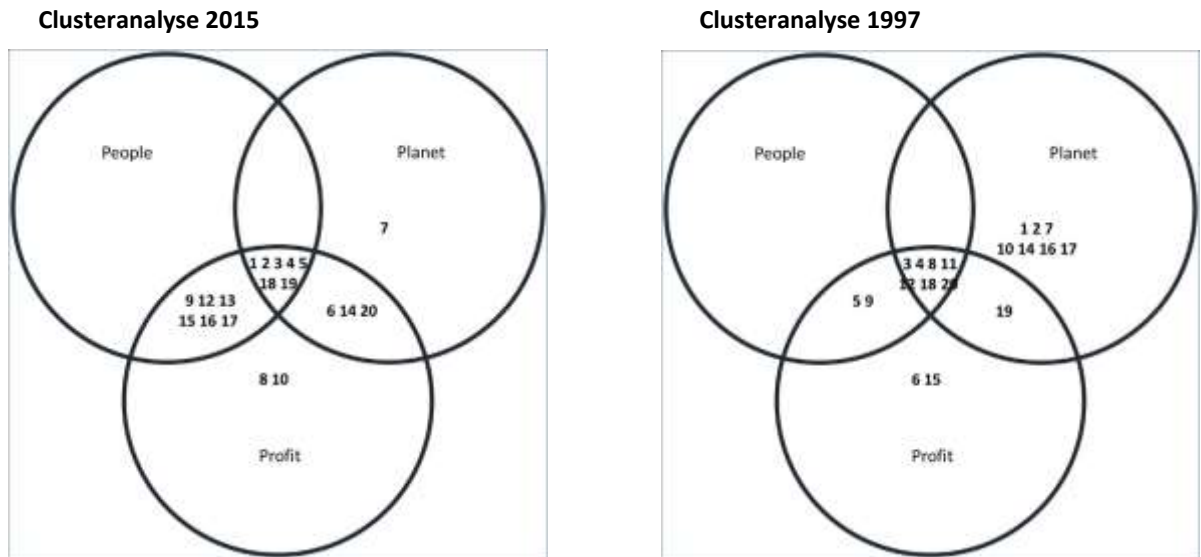
Gevraagd naar een toekomstvisie voor de kust / naar oplossingen, was dit de top twintig

2015		
	Thema	TOT
1	Totaalvisie op de kust	53%
2	Klimaatadaptatie - Kustverdediging	43%
3	Een duurzame ontwikkeling - evenwicht	39%
4	Werken aan een duurzame mobiliteit	30%
5	Bestuurlijke samenwerking - integratie	28%
6	Stoppen aansnijden open ruimte	26%
7	Meer natuurbescherming	25%
8	Inzetten op kwalitatiever toerisme	25%
9	Wonen in eigen streek (gezinnen & jongeren)	24%
10	Inzetten op economische ontwikkeling	20%
11	Visie consequent uitvoeren	16%
12	Kwalitatief wonen - kwalitatief patrimonium	16%
13	Tewerkstelling (in bijzonder van laaggeschoolden)	17%
14	Innovatie	15%
15	Kwalitatieve architectuur	15%
16	Vergrijzing - inzetten op zorgeconomie	14%
17	Inzetten op beeldkwaliteit - Publieke ruimte	11%
18	Een groter draagvlak voor een kustbeleid	12%
19	De integratie van land en zee-beleid	7%
20	Supprimeren Koninklijke Baan (lokaal)	7%

1997		
	Thema	TOT
1	Effectieve natuurbescherming	86%
2	Stop de bebouwing in de duinen	70%
3	Strikte implementatie van ruimtelijke visies	69%
4	Lange termijn visie op de kust	61%
5	Investeringen in parkeerfaciliteiten	47%
6	Seizoensverbreding – o.m. door uitspelen natuurrecreatie	38%
7	Ondersteuning van het Duinendecreet met fin. middelen	32%
8	Sensibilisatie naar toeristen en bevolking	32%
9	Renovatie van de badplaatsen	30%
10	Natuurherstel en –ontwikkeling, o.m. polder	29%
11	Integratie van de diverse beleidsniveaus	24%
12	Duurzame ontwikkeling	24%
13	Minder macht aan lokale besturen	24%
14	Controle op recreatie in natuurgeb.	20%
15	Inzetten op kwalitatiever toerisme	19%
16	Controle & monitoring van vervuiling	19%
17	Bescherming duin-polder-overgang	19%
18	Zonering – ruimtelijke planning	19%
19	Andere drinkwaterbronnen (i.p.v. grondwaterwinning duinen)	18%
20	Meer openbaar vervoer	12%

De geclusterde kust

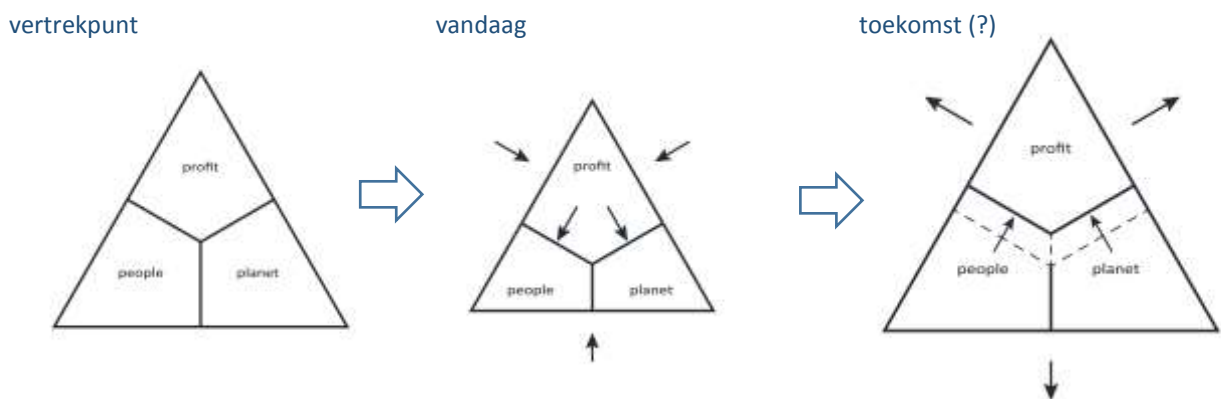
Ook hier zijn er diverse tendensen te ontdekken. Als we andermaal clusteren dan zien we volgende evolutie

Vanzelfsprekend wordt de analyse naar probleemstelling bevestigd, zo wint het raakvlak people – profit aan belang daar dit aspecten herbergt die als de leefbaarheid van de kust kunnen bestempeld worden. Dat ‘groene’ thema’s minder in aantal zijn, ligt eveneens in lijn. Wat echter het meest opvalt, is dat het raakvlak people-planet-profit toeneemt in rangschikking wat kan verklaard worden door enerzijds een groeiende sense of urgency voor een evenwichtiger kustbeleid als anderzijds een groeiend belang voor een geïntegreerd en zelfs integraal denken ⁶³.

Conclusie 2 : de evenwichtigere kust

Zoals we zagen in deel 1 is er sprake van een ‘squeeze’ op de ecologische bouwstenen van de kust, i.e. dat de draagkracht overschreden is / dreigt te worden. Echter in deel 2 stelden we samen met de bevrageden vast dat er ook sprake is van een zekere erosie van het sociale weefsel (alsook in mindere mate van het economisch weefsel). Vertaald naar het driekapitalenmodel van Grosskurth & Rotmans (2004) kunnen we het pleidooi van de bevrageden als volgt visualiseren :

⁶³ Geïntegreerd d.w.z. een afstemming van sectoren (veelal door een ex post-evaluatie – bvb via een milieueffectenrapportage zonder alternatievenonderzoek). Integraal gaat verder en vertrekt vanuit één gemeenschappelijk en afgetoetst doelstellingenpakket. (Allaert, 2010)

Vandaag leidt de nadruk op economische groei niet alleen naar een erosie van het natuurlijk en sociaal kapitaal maar zorgt het ook voor een verzwakking van het economisch kapitaal (het gekendste voorbeeld is de bouw van de befaamde 'Atlantikwall' waarmee de kust aan toeristische aantrekkingskracht verloor). De aspiratie van de bevrageden is dan ook een pleidooi om de balans terug te herstellen, om het ecologisch kapitaal (dat gelinkt is aan de genius locus) en het sociaal kapitaal (dat gelinkt is aan de polis) te versterken. Niet dat de bevrageden een anti-economisch kapitaal bepleiten, wel een anders-economisch model dat o.m. niet ruimte-intensief is (want zoals we zagen, leiden in bijzonder haven- & industriezones tot fricties met de genius locus).

Dit pleidooi bleek in bijzonder als gevraagd werd naar de quotering van de beleidsambities voor de kust. Levenskwaliteit (als metafoor van de genius locus & polis) en klimaat scoren het hoogst. Economische uitbreiding en toeristisch-recreatieve uitbreiding scoren het laagst. Al dient meteen ook de kanttekening geplaatst te worden dat de scores relatief dicht bij elkaar liggen.

	Politicus	Ambt.	Econ.	Middenv.	Wet.	MINA	TOT
economische uitbreiding	2,95	3	3,87	3,13	2,61	2,28	3,22
toeristisch-recreatieve ontw.	4,08	3,68	4,24	2,96	2,95	2,44	3,71
bevolking - wonen	3,95	4	4,35	4,54	3,65	3,33	4,1
levenskwaliteit	3,82	4,25	4,26	4,71	4,5	3,67	4,28
natuur	3,95	4,22	3,89	4,58	4,45	3,44	4,16
klimaat	3,61	4,36	4,28	4,46	4,95	3,67	4,33

Conclusie 3 : De integralere kust

Het pleidooi voor een ander economisch model illustreert bovendien dat het merendeel van de bevrageden geen 'of of'-verhaal bepleiten. Integendeel, zoals de cluster oefening bloot legt situeert het gros van de oplossingen zich op het raakvlak van 2 of 3 duurzaamheidsdomeinen ... dit in schril contrast tot 1997 waar men nog sterk(er) voor engere sectorale oplossingen / facetbenaderingen opteerde. De verklaring is tweeledig. Enerzijds wijst het op een groeiende duurzaamheidsreflex – een groeiend besef om te zoeken naar win-win. Anderzijds wijst het op wat we bestempelden als een grotere dienstbaarheid (i.e. natuur ten dienste van de mens), zo leeft sterk – karikaturaal gesteld – het beeld als zouden natuurgebieden (als waren het parken) opengesteld moeten zijn voor allerhande vormen van recreatie (wat ook expliciet door 15% van de bevrageden wordt bekritiseerd). Feit is dat de kust (land én zee) meervoudiger gebruikt wordt. Zoals omstandig betoogd wordt zowel de open ruimte als de stad multitemporeel en multifunctioneel beleefd.

Het kan verkeer'en

Waar wegenis in de 20e eeuw een monofunctioneel jasje aangemeten werd i.f.v. Koning Auto, herontdekten begin 21e eeuw de meest badplaatsen de publieke ruimte (wat zoals we zagen door 22% van de bevrageden als één van dé positieve ontwikkelingen in het laatste decennium wordt gevraagd). Echter de uitdaging is nog groot, 30% van de bevrageden breekt zo een lans om extra in te zetten op wat kan omschreven worden als een duurzame mobiliteit, i.e. inzetten op een goede bereikbaarheid (auto en trein) , een goede onderlinge bereikbaarheid (kusttram), een goed parkeerbeleid. Dit pleidooi herbergt meer dan een verhaal van mobiliteitsnetwerken (ook hier is het niet kiezen tussen auto of zachtere vervoersmodi maar wel een kiezen voor slimme combinaties), zo pleit 7% voor een lokale verduining van de Koninklijke Baan om zo een landschappelijke breuk weg te werken, om de (zeewerende & natuurrijke) duinen te versterken, om zo de toeristische beleving van de kust aan te scherpen, ... Eens te meer blijkt kortom dat het geheel meer is dan de som der delen.

Ik heb ooit de suggestie gedaan om betalend parkeren in te voeren langsheen de Koninklijke Baan.

Conclusie 4 : de opportunistischere & pro-actievere kust

Aansluitend dient opgemerkt te worden dat, waar de oplossingen in 1997 als defensief of reactief te bestempelen zijn (een Duinendecreet-erfenis), het discours in 2015 over een andere boeg gegooid wordt. In een oneliner gesteld blijkt voor het merendeel van de bevrageden dat elk nadeel zijn voordeel heb. Gewezen kan in bijzonder worden op het klimaatvraagstuk (hoofdstuk 7) waar vanuit diverse stakeholders een wervend betoog werd gehouden om klimaatadaptatie slim te koppelen aan andere uitdagingen. Een ander sprekend voorbeeld is de verstedelijkte kust. Ook al wordt dit naar o.m. beeldkwaliteit zeer nefast bestempeld, het schept ook opportuniteiten. Opportuniteiten om te vermijden dat vergrijzing afglijdt naar vereenzaming. Opportuniteiten om badplaatsen als compacte, duurzame steden uit te werken met een hoogwaardig openbaar vervoernet. Of is het eerder pragmatisme ? De vergrijzing, de bebouwing, ... is er, laat ons er dis het beste van maken. Of is het eerder een berusting ? De bebouwing afbreken lukt niet ... hoe kan het minder erg ? [wellicht is het een combinatie van deze factoren, in afzwakkende volgorde]

Ik vind die Atlantikwall trouwens mooi. Infeite moet je die anders bekijken.

We hebben daar een situatie gecreëerd waarbij duizenden mensen op gelijke voet zicht op zee hebben.

En voor hun appartement is er een publieke ruimte die ook voor iedereen toegankelijk is.

Ook voor dagjesmensen. Dat is uniek.

Conclusie 5 : de verbrede kust

Tevens is het opvallend t.o.v. 2015 dat de kust breder wordt gedefinieerd. Zowel als er expliciet om gevraagd wordt. Zowel als een abstractie gemaakt wordt naar de beleidsthema's. Waar 1997 de focus sterk lag op duinen (en strand), werd in 2015 een kustbreed verhaal neergeschreven (van polder t.e.m. Noordzee, inclusief de stad). De geografische definiëring van de kust, geopperd in hoofdstuk 3, werd bevestigd (met weliswaar een prominere rol voor de polis – de stad). De verklaring kan gevonden worden in een brede maatschappelijke "ontdekking". Beleidsmatig werd zo een marien beleid in onze elfde provincie uitgerold. Toeristisch wordt zo de polder meer en meer als toeristische troef uitgespeeld. ... De kust wordt kortom (almaar meer) 360° beleefd. De kust is in vele opzichten de andere kant van Vlaanderen ... maar zeker niet langer het einde. Al betekent dit ook wel een bevestiging van het gezegde bekend is bemind ... en bezorgd.

Conclusie 6 : de gedragen kust

Wellicht tot heden onderbelicht, gelet op de kritische aard van de analyse, doch het verhaal dat genoteerd werd was bovenal een verhaal van de kust als een sterke en een sterk te koesteren identiteit. Weliswaar werden verschillend genoteerd doch een sterke affiniteit met de kust(identiteit) kon ervaren worden waarbij bovenal een – in bijzonder t.o.v. 1997 – sterk convergerend betoog werd genoteerd (waarbij bovenal de antwoorden als a-politiek bestempeld kunnen worden). Al mag de kustbewoner en –ondernemer wel wat chauvinistischer zijn (zo merkten vier bevrageden op).

De kust zou trotser moeten zijn op zichzelf.

Zoals in Normandië met haar fruits-de-mer.

Geen reclame meer voor biefstuk-friet wel voor tomaat-garnaal !

Om terug te keren naar de metafoer van het schip. Of dit betekent dat er een momentum is om het roer om te gooien, om het schip terug zeewaardig te maken is weliswaar niet af te leiden echter dat er een sense of urgency groeit voor een kustbrede duurzame ontwikkeling staat als een paal boven zeewater. Bovendien dient nogmaals onderstreept te worden dat de neuzen sterk(er) in dezelfde richting staan en dat er meer en meer wervend betoog beleidsmatig als in de bevraging werden genoteerd (figuur : draagvlakmatrix – Buijs, 2009).

Of om de bevraging in 1997 en 2015 met één slogan samen te vatten :

De kust verdient (nog) beter !

7.2 De uitgeruste kust

Het schip “de kust” raakt meer en meer uit koers. Het schip helt vervaarlijk over. Het schip schampte reeds een eerste maal met de kiel over een drempel in de Schelde. Het vertrouwen in eigen kunnen is weliswaar nog groot doch om op veilig te spelen wordt een screening besteld ... die niet mals blijkt te zijn . Op grote lijnen stelt het rapport immers dat een te enge focus op het meenemen van een maximale belading de integriteit van het schip aangetast heeft. De inspecteurs constateerden immers niet alleen dat er teveel vracht (verkeerd) gestapeld was maar dat de blinde focus op gestandaardiseerde containers ook de bemanning verleid had om de compartimenten uit te breken. Niet alleen kan zo één lek fataal zijn, de stevigheid van het casco is aangetast. Ook bovendecks had de ijver om te stapelen eveneens geleid tot onveilige toestanden. De veiligheidsreling was her en der verwijderd, slechts 3 i.p.v. 5 reddingsboten stonden nog op dek, ... De eerste aanbevelingen luidde dan ook om het containerschip terug te transformeren in een stukgoederenschip. Zonder schip geen (te transporteren) lading. Niet de standaardisatie & maximalisatie van de massa, wel de veiligheid van (het schip en haar) bemanning moeten centraal of toch centraler staan luidde het eerste eindverdict scherp.

7.2.1 De doorgelichte kust

Een oud zeemansgezegde luidt : je kan maar roeien met de riemen die je hebt ... of vertaald vanuit de metafoor : het schip “kust” is wat ze is met al haar troeven maar ook maar met al haar beperkingen (bvb. slechts 67 km breed). Dat is ook het beeld dat bij een eerste detailinspectie bleek. Om het economische luik te citeren : de kust had op te grote voet geleefd. De boeken kleurden rood. De resultatenrekening legde bloot dat de uitgaven significant groter waren dan de inkomsten. Lekken konden slechts bestreden worden door van het kapitaal te leven. Of hoe niet alleen i.f.v. het nog meer stapelen de compartimenten gesloopt werden maar waarom ook compartimenten gesloopt werden om de motoren van het schip (die o.m. dienden om het binnen gutschende water weg te pompen) te voeden. Er moest dringend ingegrepen worden ... maar hoe ?

De metafoor slaat vanzelfsprekend op de vermeende substitutie van het ecologisch kapitaal (gevat in de genius locus) alsook het sociaal kapitaal (gevat in de polis) door het economisch kapitaal. Echter zoals we ontdekten wordt hierdoor niet alleen het ecologisch en sociaal kapitaal bedreigd maar schiet het economisch kapitaal zich ook in de voet. De vraag is dan ook hoe het schip terug in orde hersteld kan worden. Zoals betoogd hebben we nood aan nieuwe huisregels (‘economie’) – brede zin maar ook in enge zin. Immers toen klassieke economen als Adam Smith hun economische theorieën neerpelden was land in overvloed aanwezig, was arbeid goedkoop, was energie een beperkte productiefactor en was financieel kapitaal zeldzaam ... (o.m. Daly, 2005)

Op basis van literatuurstudie en gefilterd uit de analyses van de bevraging breken we een lans om de kust niet langer als een (dreigend) vastlopende machine maar als een organisme te benaderen. We vertalen kortom het systeemdenken dat in deel 1 de leidraad was en projecteren het op de kust ⁶⁴. Om de huisregels te herijken. Om (zoals economen als o.m. Daly (2005) en Constanza (2015) betogen) de stap te maken van een conventionele (markt)economie naar een ecologische economie. We komen hier later nog uitgebreid op terug. Hieronder focussen we op de voornaamste ‘overtredingen’ die de inspecteurs vaststelden aan de kust met een reflectie naar de (in ere te herstellen) huisregels.

*Hoe groot een stad ook is, of hoe klein ook, uiteindelijk gaat het om de mensen die er wonen
en de woningen die er zijn [...] al die andere organen, alle functies en structuren,
zijn er om dat gewone leven mogelijk te maken en om het te bedienen.
[...] Eeuwenlang hebben architecten dingen willen maken die af waren en in zichzelf vertoond.
Eeuwenlang hebben zij monologen gemaakt. Habraken, 1969*

⁶⁴ Ter oprissing. Naar Meadows (2008) definieerden we in deel 1 een systeem als “een verzameling van elementen (mensen, cellen, molecules, ...) die in die mate onderling verbonden (‘interconnected’) zijn dat ze over een tijdshorizon een eigen gedragspatroon ontwikkelen”. Wie een blik werpt op de polis - de badplaats ontdekt dat de drie basisvoorwaarden vervuld zijn : 1° elementen (bestaande uit gebouwen, mensen, ..., koffiebars en boekhandels) 2° verbondenheid (door wetten, marktwerking, ...) en 3° doelstelling (wonen, werken, recreëren, ...).

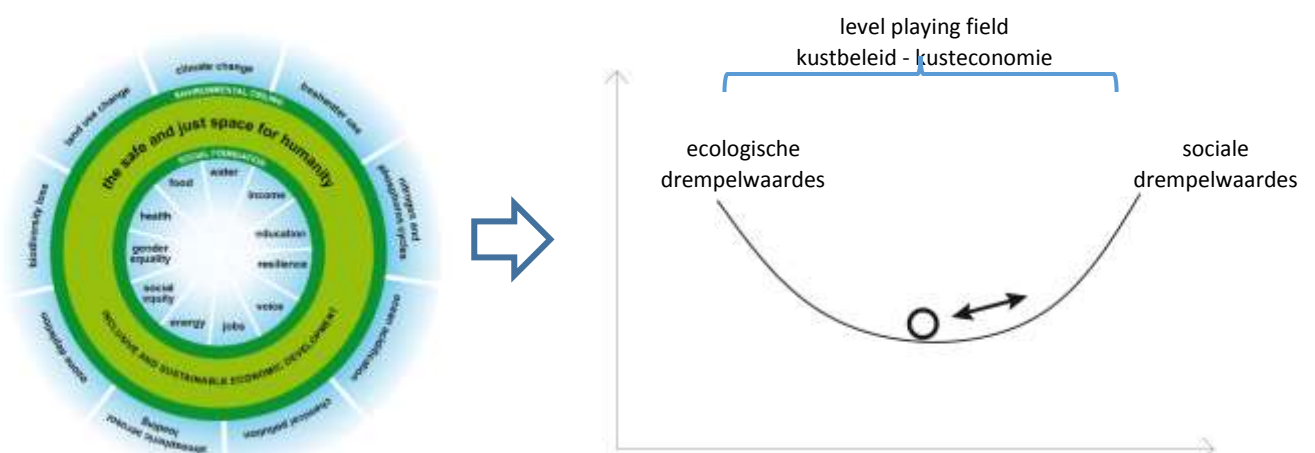
7.2.2 De minimale kust

Geponoerd door von Liebig in de 19e eeuw als “de wet van minimum” is het niet langer dé hamvraag “wat hebben we meer nodig ?” wel “waar er is er een tekort aan ?”. Waar de Duitse onderzoeker tot deze conclusie kwam vanuit een onderzoek naar de noodzakelijke voedingsstoffen voor landbouwgewassen, kan in casu van onze metafoer gewezen worden op de draagkracht van het schip of in casu van de kust kan o.m. gewezen worden naar de overbebouwing die de landschappelijke kwaliteiten geërodeerd heeft. Bevraagden wezen ook op de vrees van de erosie van het sociaal fundament door een te groot aantal tweede verblijvers en/of vergrijsde bewoners.

Maar wat betekent de wet van het minimum nu voor de kust ? Om Diamond (2005) te parafraseren (die stelde dat het niet de laatste gevelde boom op Paaseiland was die van tel was): het is niet het laatste bouwblok aan de kust die de emmer aan de kust doet overlopen, evenmin is het het laatste jonge gezin dat zal wegtrekken, de laatste bakker die de deuren sluit die het polderdorp doet inslapen, noch is het de laatste baanwinkel die de weg doet dichtslippen, ... het is kortom niet de laatste ingreep die het kantelpunt zal inluiden. Of hoe het overshootmodel dat als leidraad hanteerden in deel 1 niet alleen slaat op ecologische systemen maar tout court op alle systemen.

In een ander daglicht gesteld : de wet van het minimum is ook een wet van het genoeg, de sufficiëntie (zie o.m. Skidelsky & Skidelsky, 2012). Waarbij zoals we zagen in de bevraging vaak ook een pleidooi naar wat een “steady state” (Daly, 1991) werd geopperd. Waar het stedelijk netwerk van de kust ook een effectief afgebakend stedelijk gebied zou moeten betekenen. Waar – zoals in Zwitserland – ook grenzen aan de ongebreidelde groei van tweede verblijven werden geopperd. Waar ... bevraagden kortom tot de slotsom kwamen dat niet meer maar minder of genoeg de kust gelukkig zal maken.

In de inleiding van de publicatie verwezen we naar planetaire grenzen die enerzijds slaan op ecologische grenzen (Rockström et al, 2009) – ‘het ecologisch plafond’ als anderzijds op sociale grenzen (Raworth, 2012 - figuur) – ‘de sociale fundering’. Welnu de vertaling van het achterliggende overshootmodel op de kust bewijst dat eenzelfde beeldspraak gehanteerd kan worden. Ook de kust heeft een ecologisch plafond en een sociale fundering, ook hier spelen factoren als draagkracht, ook hier is het de opgave om te zoeken naar toegevoegde waardes door te leven op het inkomen i.p.v. te leven op het kapitaal (en niet langer – om het lexicon van de zandbankstudies te hanteren – aan zelfkannibalisme te vervallen), ook hier is het de opgave om tussen deze begrenzingsen te werken. Of in de metafoer van het valleimodel : aan de ene kant hebben we (een veelvoud aan) potentiële sociale kantelpunten, aan de andere kant hebben we (een veelvoud aan) potentiële ecologische kantelpunten ... het is de uitdaging om deze te respecteren (en een veiligheidsmarge te hanteren ... daar we thans op het scherp van de snee leven volgens het CATNAP-principe (Cheapest Available Technology Narrowly Avoiding Prosecution)).

figuur : van planetaire grenzen (Raworth, 2012) naar kustgrenzen

Om afrondend Daily (1997) te citeren :

Tenzij de mensheid zelfmoordgedachtes heeft, zou het ten minste de vitale life-supportsystemen en processen dienen te handhaven om het voortbestaan van de mensheid te bewaken. Maar er is meer. We zouden ook meer moeten doen dan dit minimum, het gaat immers ook om een waarde(n)voller en rijker samenleven die ook raakt aan spirituele en ethische vraagstukken.

7.2.3 De volhoudbare kust

Nu kent duurzaamheid nog te vaak de perceptie van een verzameling van vervelende randvoorwaarden die inperkt ... i.p.v. een garantie voor een blijvende duurzame economische exploitatie.

In de publicatie hanteerden we reeds meermaals de Zuid-Afrikaanse term voor 'duurzaamheid' namelijk 'volhoudbaarheid'. Of zoals de Britten het stellen de 'ability to sustain' – de mogelijkheid om vol te houden (Elkington, 1997). Of zoals Etienne Vermeersch in de klassieker "De Ogen van de Panda" (1988) het stelde :

Ons pleidooi komt neer op het herformuleren van een ethische regel die Kant reeds naar voor bracht : handel steeds zo dat de regel van uw handelen tot algemene gedragsregel kan worden verheven.

Anders gesteld : "wat we thans aan de kust doen, kunnen we dit nog vijftig / honderd / ... jaar volhouden ? kunnen we deze ingreep / ingrepen met een factor x dupliceren ?". Het antwoord is (veelal) "nee" en dit zowel vanuit een ecocentrische kijk (deel 1) als – weliswaar voorzichtiger zo leert de bevraging (deel 2) – vanuit een antropocentrische kijk.

Om de metafoor van het schip te hanteren. Het is niet verstandig om het schip sneller te doen varen door onderdelen van het schip op te stoken. Of om de vergelijking met financieel kapitaal te maken : het kan geen kwaad om te leven van de interesten, het is echter een slecht idee om te leven van het kapitaal. Welnu zo is het ook met andere kapitaalvormen waar de mens als rentmeester moet optreden. Costanza & Daly (1992) definiëren een volhoudbare ontwikkeling dan ook aan de hand van vier principes :

- het beperken van de impact van de menselijke activiteiten in respect tot de draagkracht van het (natuurlijk) kapitaal dat aangesproken wordt;
- technologische vooruitgang dient efficiëntie-verhogend i.p.v. productie-verhogend te werken, kwaliteit i.p.v. kwantiteit dient nagestreefd te worden;
- hernieuwbaar kapitaal (zowel bron als 'sink') mag niet sneller aangesproken worden dan aan een snelheid waarop zij kan herstellen;
- niet-hernieuwbaar kapitaal mag niet sneller aangesproken worden dan aan de snelheid waarmee hernieuwbare alternatieven ontwikkeld kunnen worden.

Zoals betoogd dient de genius locus van de kust als een niet hernieuwbaar kapitaal bestempeld te worden (als bvb. de landschappelijke kwaliteiten weg geërodeerd zijn dan is het quasi onmogelijk om deze terug te brengen). Ook de polis is in zekere zin niet hernieuwbaar (tenzij met zware investeringen in bijvoorbeeld het publiek domein de stedelijke samenleving terug gerevitaliseerd wordt).

It's the Economy Stupid [campagneslogan Bill Clinton]

Rijkdom is als zeewater : hoe meer men ervan drinkt, hoe dorstiger men wordt.

Arthur Schopenhauer

Zoals we zagen in deel 1 (ecocentrisch) en deel 2 (antropocentrisch) werd de kust niet per definitie gelukkiger van meer bebouwing, meer haveontwikkeling, meer toerisme, ... De reden is dat er sprake is van een doel-middelomkering. Geld bleek andermaal een goede dienaar doch een slechte meester te zijn. Om Godfried Bomans aan te halen : door weelde zijn wij arm geworden ... of vertaald naar de kust : we zijn geëvolueerd van groene weelde naar grijze armoede.

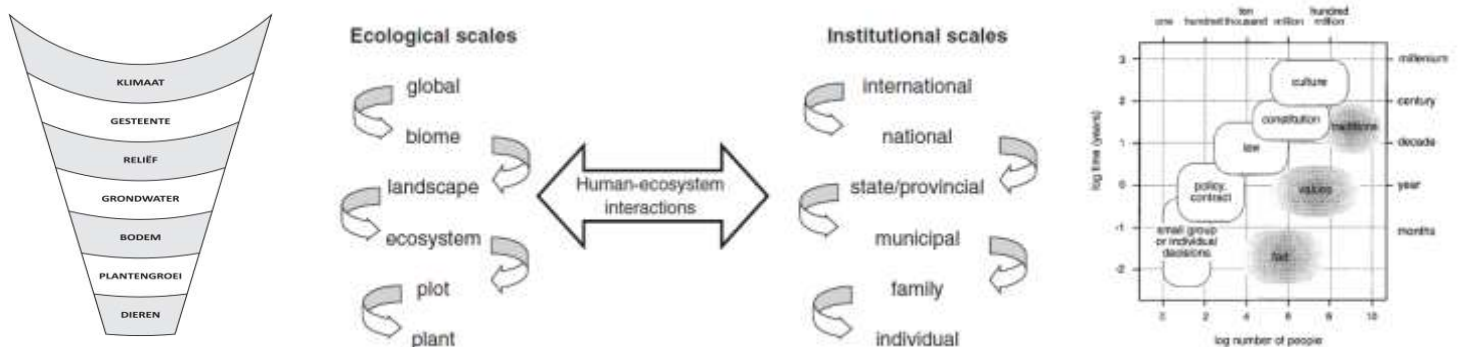
Bibliotheken zijn hieromtrent al vol geschreven (o.m. Jackson – 2009) en zouden ons te ver leiden, het is wellicht opportuun om stil te staan bij een belangrijke spraakverwarring die reeds in het tweede rapport aan de Club van Rome (Mesarovic & Pestel, 1974) aangekaart werd. De auteurs pleitten voor een ‘organische groei’ waarbij de analogie werd gemaakt met het opgroeien van een persoon, i.e. zodra een mens volwassen is stopt de mens met fysiek groeien. Niet dat de persoon in kwestie zich niet verder zal ontplooiën.

Deze organische groei staat dus in tegenstelling van de ongedifferentieerde groei, i.e. een exponentiële toeneming van het aantal identieke cellen (of tout court objecten) zoals bij de ontwikkeling van een kanker. De eerste cel deelt zich in twee, twee in vier, enz. Te onderstrepen is bovenal dat het hier gaat om een vermeerdering van cellen die als twee druppels water op elkaar lijken. Waar organische groei bovenal ook staat voor de vorming van orgaanspecifieke eigenschappen overeenkomstig het ontwikkelingsproces van het organisme. Waar grootte en vorm van de organen worden bepaald door hun functie (die afhankelijk is van de behoeftes van het gehele organisme). Waar patroon en organisme onafscheidelijk verbonden zijn met de blauwdruk van leven (als neergepend in het DNA). Of hoe kortom organische groei ten dienste staat van het organisme ... in de termen van voorliggende publicatie vertaald : hoe organische groei ten dienste zou moeten staan van de kust(identiteit) ... *en is dit juist niet een rode draad door het betoog van het gros van de bevrageden in 1997 én 2015 ?* Economen als Daly pleiten dan ook om de macro-economie terug te enten op de micro-economische essentie van vraag én (een beperkt) aanbod ... schaarste als drijfveer voor innovatie & creativiteit. Of om terug te grijpen naar ons etymologisch woordenboek : de “p” van “profit” niet vertaald als winst wel als (het door de oude Romeinen beoogde) vooruitgang.

(naar Costanza, 2015; Daly, 1991; Daly, 2005; Mesarovic & Pestel, 1974)

7.2.4 De schaalbare kust

Niet enkel de reflectie naar het hernieuwbaar – niet hernieuwbaar karakter van de socio-ecologische bouwstenen van de kust is een cruciaal aandachtspunt, ook de schaal waarbinnen deze bouwstenen zich situeren is cruciaal. Zoals we zagen, stelt zich hier een probleem dat “de kustschaal” niet bestaat. Het dominantiemodel (Bakker et al, 1976) dat we hanteerden in deel 1 legde zo bloot dat er alleen reeds vanuit een ecologisch discours een veelvoud aan schalen is. Zo ook vanuit een institutionele, economische, sociale, ... invalshoek. In bijzonder dient gewezen te worden op diepgewortelde paradigma’s die verankerd zijn in waarden en culturen.

*visualisatie van het te overbruggen schaalverschil binnen en tussen ecologische en institutionele systemen
(naar : Hein et al, 2006 (naar: Leemans, 2000), Holling & Gunderson, 2002, Bakker et al, 1976)*

Kustbeleid is dan ook als het werken in een aardbevingsgevoelig gebied waar een multitude van breuklijnen zich kan vormen. Academics wijzen dan ook op de val van de ignorantie (als schalen niet (h)erkend worden), de val van de mismatch (als schalen niet correct (h)erkend worden) en de val van de pluraliteit (als de schalen niet correct gewaardeerd worden) (Cash et al, 2006). Wellicht is dit dan ook de moeilijkste opgave voor het kustbeleid. Nochtans liggen hier grote opportuniteiten zowel naar efficiëntie (de economische

duurzaamheidspijler – ‘profit’) als naar ‘equity’ – een eerlijke verdeling van lasten en lusten (de sociale duurzaamheidspijler – ‘people’) (Cabus et al, 2006).

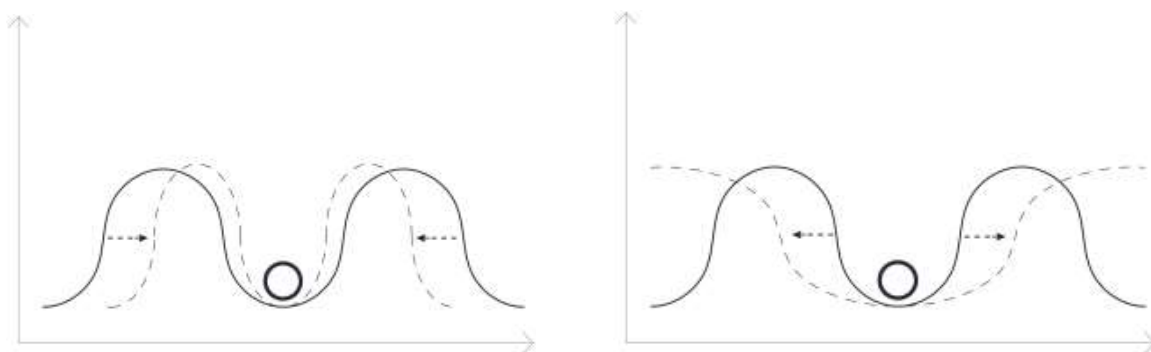
Eén aanbeveling is dan ook niet te geven tenzij dat vanuit de filosofie “ruimte voor ... [bouwsteen] “ / “de kust op [bouwsteen]-maat” gewerkt dient te worden. In deze publicatie wezen we zo reeds op o.m. het principe “ruimte voor sediment” (pleidooi voor een natuurlijker kustverdediging), het principe “ruimte voor water” (pleidooi voor een natuurlijker waterbeheer), het principe “op maat van mensen” (pleidooi voor een stad op mensenmaat – Gehl, 2010). Of hoe het antwoord neerkomt op een veelvoud aan antwoorden.

7.2.5 De veerkrachtige kust

Hogere wetmatigheden zijn geen pleidooi voor een statische economie, voor een kust die als onder een koepel gestopt wordt, een Bokrijk van 20^e eeuwse bebouwing. De wet van het minimum is bovenal geen wet van het maximum, wel een pleidooi voor het handhaven van de systeemintegriteit (en bij voorkeur het hanteren van een veiligheidsmarge ... i.p.v. het op het scherp van de snee spelen). Immers – zoals het overshootmodel ons leert – dreigen kantelpunten overschreden te worden en belandt de kust in een ‘no analogue’-state. Het denken over de kusteconomie gaat dan ook over het (h)erkennen van kantelpunten. Het denken over een volhoudbare kusteconomie is dan ook denken over een veerkrachtige kust. Het nadenken over de capaciteit van de kust om verstoring te absorberen, om zichzelf te reorganiseren (‘adaptatie’) en desgevallend het herdefiniëren van de kust als er kantelpunten overschreden zijn (‘transformatie’). Ook hier blijkt kortom het model dat centraal stond in deel 1 perfect te projecteren op de kusteconomie in breedste betekenis (waarbij identiteit dé sleutel is tot inzicht in de veerkracht, immers veerkracht ontstaat uit de eigenschappen (‘het DNA’) van de identiteit (Walker & Salt, 2012)). Vandaag moeten we echter vaststellen dat kantelpunten overschreden dreigen te worden of overschreden werden. De veer is bij wijze van spreken gebroken of is toch overbelast.

De vraag is vanzelfsprekend hoe het anders kan. In deel 1 concludeerden we dat de huidige oplossingen veelal “weerstand” (engineering resilience) verwarren met “veerkracht (ecological resilience). Of zoals de figuren illustreren : het is noodzakelijk om de processen (letterlijk als figuurlijk) ruimte te geven – om de “squeeze” die we in deel 1 beschreven om te draaien naar een “unsqueeze”. Andermaal een bewijs van een Newtoniaanse kijk op kustecosystemen als waren het machines ... terwijl een Darwiniaanse kijk op kustecosystemen als waren het organismes noodzakelijk is. Ook aan de kust lijkt er sprake te zijn van een spraakverwarring.

Resource management should strive to retain critical types and ranges of natural variation in ecosystems
Holling & Meffe, 1996

figuur : engineering resilience (weerstand) versus ecological resilience (veerkracht) (naar Peterson et al, 1998)

De kunst is dan ook – zoals gesteld door o.m. Walker & Salt (2006) – om opties open te houden, nieuwe opties te ontdekken ... terwijl we vandaag juist deuren sluiten, ons angstvallig verschuilen achter hogere dijken, achter meer tweede verblijven, ... omdat we geen alternatief (het zogenaamde TINA-syndroom) lijken te zien ... en hoe het dal dus dieper en dieper wordt, de ruimte voor processen inkrimpend (i.p.v. verruimend) ... een alles of (wellicht) niks spel. Casinokapitalisme om Barnes te citeren (2006). Veerkracht is dan ook bovenal te definiëren als het verstaan en het omhelzen van verandering (Walker & Salt, 2006). Veerkracht is zowel we zagen eerder

een kwestie van judo dan boksen ... of is het dansen met de zee (Furet et al, 2008) ? Om zoals de 'oude' kustbewoners te leven met de realiteit van de zee, haar giften en haar grillen. Om de dynamiek (en andere dynamieken) te begrijpen en daar ons wagonnetje aan te koppelen. Veerkracht is dan ook niet louter een ecologisch concept maar dient bovenal als een sociaal-ecologisch concept benaderd te worden bestaande uit enerzijds de fysisch-ruimtelijke component (i.e. de veerkracht van natuurlijke ecosystemen alsook de veerkracht van menselijke infrastructuren) als anderzijds een maatschappelijke component (i.e. de veerkracht van een samenleving op basis van o.m. haar economisch vermogen, haar institutioneel vermogen en haar sociaal vermogen) (o.m. Tempels et al, 2013).

Naar een Act of Interdependence

De 10 geboden van een veerkrachtige kust – De 10 geboden van een systeemdenkende kust

Concluderend (ook t.o.v. de andere "wetten").

Om het tastbaarder te maken, hebben we (naar Walker & Salt, 2006; Hawken, 1993) de spreekwoordelijke 10 geboden voor een veerkrachtige kust (met casussen uit de kustpolis en in bijzonder de vergrijzing, de lezer kan vanzelfsprekend ook de parallel maken met andere subsysteem van de kust)

- **gij zult divers zijn** – zoals in een ecosysteem floreren menselijke systemen als steden dankzij een veelvoud aan relaties (en verschrompelen ze bij een monocultuur, bij een one-size-fits-all-benadering). Neem de kust waar de badplaatsen thans dreigen af te glijden naar een te sterke aanwezigheid van tweede verblijven. Een aanwezigheid van bewoning of commerciële logies mag dan ook niet uit het oog verloren worden. Evenzo moet ook gewaakt worden over een gezond demografisch evenwicht (mét jonge gezinnen). Of neem het begrip "vergrijzing" ... dat an sich niet bestaat als één begrip, de ene bejaarde is immers vitaler dan de andere, de behoeften zijn verschillend en zo dus ook de noodzakelijke oplossingen (van thuiszorg tot bejaardenhuizen). Leg kortom niet al uw eieren in één mand ... en erken dat er een veelvoud aan kippen is.
- **gij zult niet statisch zijn** – zoals een schip dat op het droge ligt haar zeewaardigheid verliest, zou stilstand immers achteruitgang betekenen. Dynamiek is bovenal ook inherent aan een (kusteco)systeem. In deel 1 introduceerden we daarom ook de term 'dynamische stabiliteit' (hoofdstuk 1.1). Veerkracht betekent dan ook zoals we zagen het inspelen op verandering, het dansen op het ritme van de zee, het dansen op de dynamiek. Hoe kan bijvoorbeeld het potentieel van de geconcentreerde bewoning aan de kust gebruikt worden om te vermijden dat vergrijzing (die willens nillens zal optreden) afglijdt naar vereenzaming ?
- **gij zult modulair zijn** – een focus op slechts 'tweede verblijven'-toerisme zorgt voor een hyperconnectiviteit wat betekent dat als het slecht gaat met de tweede verblijven het slecht gaat met de kusteconomie (in enge zin) ... het ontdebelen, het leggen van de spreekwoordelijke eieren in meerdere mandjes (én toerisme én haven én zorgconomie én ...) maakt dat schokken beter opgevangen kunnen worden (kijk ook naar de haven van Zeebrugge die (te) sterk afhankelijk is van containers en enkele rederijen ... dit in schrill contract met bijvoorbeeld de Gentse zeehaven) [daarom ook dat recordpogingen dominostenen een "safeline" aanleggen, een ontdebeld traject dat niet alleen van onderdeel naar onderdeel loopt maar ook een parallel traject loopt ... als één facet faalt strandt het ganse schip niet in onze metafoor]
- **gij zult rekening houden met de traagste variabelen** – het gezegde 'samen uit, samen thuis' betekent voor de kust als systeem (een systeem dat de facto betekent dat elementen verbonden zijn) ook dat rekening gehouden moet worden met de diverse tijdschalen. Een focus op slechts de organisatie van evenementen (een focus op jaarlijkse toeristische cycli) met veronachtzamen van de op generationeel vlak afspelende demografische tendenzen (in casu vergrijzing met een tijdschaal van tientallen jaren) zou dan ook een tijdbom kunnen creëren. De kust kortom als een inclusief systeem mét blik op diverse tijdschalen.
- **gij zult rekening houden met feedback** – onbekend is onbemand én gevaarlijk, het (h)erkennen van grenzen is dan ook belangrijk om tijdig in te grijpen. Academisch onderzoek (bvb. monitoring en toekomstverkenningen) is dan ook belangrijk om te kunnen anticiperen op uitdagingen als vergrijzing.

- **gij zult continue streven naar innovatie** – veerkracht is zoals we reeds stelden het omhelzen van dynamiek (i.p.v. het negeren of tegenhouden), echter dynamiek betekent ook een nieuwe kust met onzekerheden en onbekenden. Innovatie in de betekenis van leren (van successen en mislukkingen), experimenteren, ... is dan ook de boodschap. Zo kan de kust zoals diverse bevrageden bepleiten uitgespeeld worden als dé proeftuin voor de zorg economie.
- **gij zult uw sociaal kapitaal verstandig uitspelen** – zoals we zagen is de polis / de menselijke samenleving een troef van de kust, het tappen uit de (onderbenutte) reservoir i.f.v. leiderschap – sociale netwerken – vertrouwen – wederkerigheid - ... biedt nog tal van kansen. Zo biedt vergrijzing zoals we zagen de kans voor een extra impuls naar het vrijwilligersleven, bejaard is immers zoals we zagen geen synoniem voor 'op rust'.
- **gij zult uw ecologisch kapitaal verstandig uitspelen** - eenzelfde reflectie kan vanzelfsprekend gemaakt worden naar het uitspelen van het natuurlijk kapitaal van de kust – het uitspelen van de ecosysteemdiensten. In bijzonder in het licht van de klimaatverandering winnen – zo leert de bevraging – ecosysteemdiensten aan bekendheid. Zoals reeds eerder betoogd, is dit geen 'donkergroen' verhaal, is het bovenal een verhaal van diensten i.f.v. de mens. In casu van de vergrijzing kan de kust aanknopen met haar (ecosysteem)kwaliteiten als dé gezondheidsbestemming (gezonde lucht, verkwikkende landschappen, ...).
- **gij zult samen werken** – zoals betoogd in hoofdstuk 7 (we komen hier verderop nog op terug) is niet langer één actor ('de overheid') dé trekker van het kustbeleid maar zullen meerdere partijen aan de kar trekken. Of hoe ook het kustbeleid een verschuiving van 'government' naar 'governance' kent. Vertaald naar de vergrijzing zou het slechts leggen van de financiële last bij de overheid een slecht idee zijn en zal gezocht moeten worden naar nieuwe vormen van een publiek-private samenwerking, zal ook het middenveld haar steentje moeten bijdragen, ...

Het recht om te dromen

Ten tijde van het zeilschip ging het gezegde dat als men wist naar waar men diende te varen, elke wind geschikt was. Al laverend op de wind kon een behendige kapitein immers elke bestemming bereiken ... maar dan is het uiteraard niet enkel belangrijk om een goede kapitein en bemanning te hebben (in hoofdstuk 8.3 gaan we hier verder op in) maar ook om de bestemming te weten. En laat dit nu wellicht de grootste uitdaging aan onze kust zijn, het ontbreken van een visie (op nummer één in de bevraging in 2015).

Dat een visie nochtans cruciaal is staat buiten kijf, net zoals de geschiedenisboeken ook vol staan met voorbeelden van mensen die weten waar ze naar toe willen het schip ook zo kunnen sturen. Kijk naar visionaire mensen die een lans braken voor sociale zekerheid, stemrecht voor allen, ... Niet alleen de waardering van de kust is kortom persoonsgebonden maar ook verandering. Verandering start bij de spreekwoordelijke slag van een vlinder die een orkaan kan veroorzaken (Lorenz, 1963). Of in kusttermen gesteld : *was elke duin niet ooit één zandkorrel die dwars ging liggen ?*

En zo zijn we aan gebod 10 gekomen (naar, Petrella, 2004):

Gij zult dromen.

Martin Luther King never inspired others with "I have a nightmare".

He started with his famous words "I have a dream".

So let's live our dream and be the change we want to see.

So let's make our dreams come true and take responsibilities.

For the benefit of people. For the benefit for the next generations.

Think globally. Act locally. Change personally.

Schops, 2008

7.2.6 De reflecterende kust

We moeten duurzaam denken van A tot Z. Van opstaan tot gaan slapen.

Met het pleidooi voor nieuwe huisregels zetten we de puntjes op de i in het concept “economie”. Een pleidooi om het huis (‘oikos’) terug in orde te brengen. Het is bovenal een pleidooi voor een paradigmashift. Een paradigmashift die – om terug te vallen op onze maritieme metafoor – een nieuwe kaart aanlevert. Die niet louter “water” weergeeft (dat is immers te oppervlakkig). Een kaart die ook o.m. de zandbanken onder water weergeeft. Die kortom zoals het valleimodel aangeeft waar de drempelwaarden (valleiranden) liggen ... zodat de bemanning kan vermijden zijn om averij op te lopen. Bovendien is dit ook een pleidooi om de lading in het schip evenwichtiger te stapelen (... ook dat vergroot immers de kielspeling).

Het pleidooi voor nieuwe huisregels voor de kust die we dan ook noteerden tijdens de bevraging is dan ook een pleidooi voor zo’n nieuwe kaart. Die niet alleen zegt waar we naar toe gaan maar die ons ook in de spiegel doet kijken.

Zoals het Vlaams klimaatadaptatieplan (Bogaert, 2013) een lans breekt voor een “klimaatreflex” zou de veelvoud aan betogen genoteerd in de bevraging vertaald kunnen worden als een vraag naar een “kustreflex”

- ... een reflex om niet enkel oog te hebben voor ‘hier en nu’ maar bovenal ook ‘daar en dan’
- ... een reflex om oog te hebben voor een evenwichtige benadering
- ... een reflex om niet alleen op zoek te gaan naar toegevoegde waarde maar ook naar meerwaardes
het geheel zou immers meer dan de som der delen moeten zijn.

Van kustreflex naar klimaatreflex (en vice versa)

... waarom we een nieuw Kyoto-verdrag niet nodig hebben (om te starten)

Bij de start van de studie die uitmondde in voorliggende publicatie lag de focus op het klimaatverhaal. De idee was om een stand van zaken te bieden in het debat inzake klimaatadaptatie. Al vlug bleek echter dat het klimaatthema zoveel raakvlakken heeft met kustbeleid (en vice versa) dat er nood was aan een verbreding. Klimaatverandering betekent niet enkel de spreekwoordelijke druppel teveel maar betekent ook dat een oplossing voor het klimaatvraagstuk ook een oplossing voor de kust is. Klimaatadaptatie is dan ook in de regel te bestempelen als ‘no regret’. Dit idee leeft zoals we zagen ook sterk bij bevraging waar bovenal ook bleek dat klimaatadaptatie een opportuniteit biedt om het concept ‘ecosysteemdiensten’ in te burgeren (immers zo onbekend zijn ecosysteemdiensten bij ‘klassieke’ milieuproblemen, zo wervend werken deze in het klimaatdebat). Er is kortom geen excuus om nu reeds de handschoen op te nemen en werk te maken van een klimaatbeleid voor de kust.

7.3 De verbindende kust

Een ander oud zeemansgezegde luidt : we zitten allemaal in hetzelfde schuitje. Het rapport over het schip “de kust” bevatte nog een tweede resem aanbevelingen. Niet alleen de erbarmelijke zeewaardigheid van het schip werd zwaar op de korrel genomen, ook de bemanning kwam er bekaaid van af. Het gros had slechts kwalificaties voor kleinere schepen. Al doende was elkeen ingescheept op almaar grotere vaartuigen. An sich zou dit geen probleem geweest zijn (ervaring is immers vaak de beste leermiddel) doch de bemanning hield vast aan de oude spelregels en technieken. Wat leidt tot vervaarlijke situaties als je weet dat een containerschip een diepgang tot 13m50 haalt dat zich bijgevolg anders gedraagt dan een binnenschip met een diepgang van 2m50 ...

De lijst met aanbevelingen van de inspecteurs loog er dan ook niet om : de bemanning diende een nieuw vaarbewijs te halen om met de spelregels van een groot schip te varen, nieuwe kaarten én instrumenten moesten aangekocht worden en bovenal moest op de lokale kennis van een loods aan boord vertrouwd worden. Last but not least werd een pleidooi gehouden voor een (h)echte samenwerking. Al te vaak merkten de inspecteurs op dat elk bemanningslid zich beperkte tot zijn takenpakket. Steken vielen, opportuniteiten werden gemist, ... Het inspectieverslag eindigde dan ook met een pleidooi om samen aan hetzelfde zeil te trekken.

7.3.1 De rivaliserende kust

De bevraging (zowel in 1997 als in 2015) leert bovenal dat de bevroagde beleidsmakers aan de kust meer gemeen hebben dan ze verschillen. En toch werd de kritiek genoteerd dat in bijzonder lokale besturen als waren het concurrenten optraden. En toch werd (in mindere mate) de kritiek genoteerd dat in bijzonder Vlaamse ambtenaren als in een ivoren toren, naast elkaar werkten als zou 'de' Vlaamse overheid niet bestaan. En dat terwijl de kust zoals we zagen de muze zou kunnen vormen om onder het motto 'samen sterk' de schouders te steken onder één kustbeleid.

Andermaal lijkt er nood om puntjes op de i te plaatsen om terug te grijpen naar de originele betekenis. Niet van het woord 'concurrent' wel van het begrip 'rivaal'. Vandaag doemt het beeld op van twee concurrenten die op het scherp van de snee een machtsstrijd beslechten ... terwijl de Romeinen het begrip gebruikten om de aangelanden van een waterloop te bestempelen (tip : denk aan het Franse 'riverain'). Aangelanden die kortom van eenzelfde goed gebruiken ... en bij wie een overexploitatie door de ene, een nadelig effect bij een ander zou creëren. Wie het werk van Nobelprijswinnares Ostrom naslaat (o.m. 'Governing the Commons', 1990), ontdekt dat waterbeheer hét typevoorbeeld is van het beheer een 'common', een collectief goed.

Eenzelfde beeldspraak gaat op voor 'de kust', een beperkt in grootte qua oppervlakte gebied waar menig persoon een aanspraak op maakt of wenst te maken. Bewoners, toeristen, ondernemers, ... We hanteerden in de vorige hoofdstukken dan ook de beeldspraak dat het natuurlijk en sociaal kapitaal (dat uit de bevraging naar voor kwam als dé gemeenschappelijke pijlers van de kust) te bestempelen is als onze 'commons', onze collectieve goederen, onze commonwealth. Echter het gevaar schuilt om de hoek, om te vervallen in een tragedy of the common (Hardin, 1968). Echter zoals Ostrom omstandig betoog, moet het verhaal van de commons niet zo eindigen. Het roer kan ook omgegooid worden. De vraag is dan ook : hoe kunnen we (zoals de Romeinen bewezen) vanuit het concept 'rivaal' in peis en vrees leven naast mekaar ? Hoe moet het schip "de kust" bestuurd worden ?

Earth provides enough to satisfy every man's need but not for every man's greed

Gandhi

7.3.2 De theoretische kust

De menselijke kust

In het vorige hoofdstuk lanceerden we de oproep om werk te maken van een kustreflex. In dit hoofdstuk zullen we dit concept concretiseren. De term kustreflex is bovenal een pleidooi om de duurzaamheidspijlers in de praktijk te brengen om het waarde(n)-oordeel te stelen op het waarde(n)-oordeel van de mens als

- *homo economicus* : is er sprake van een efficiënte toewijzing van de schaarse kust-commons ?
 - *homo communicus* : is er sprake van een rechtvaardige verdeling van de kust-commons ?
 - *homo naturalis* : is er sprake van een volhoudbare aanwending van de kust-commons ? wordt de systeemintegriteit bewaakt ?
- (naar Daily, 1997; Costanza & Folke, 1997)

De praktijk toont dat we nog veraf zijn. Zoals we vaststelden kunnen we niet om de vaststelling heen dat de focus van het kustbeleid op het 'hier en nu', op het (eigen) individu lag. Dat dienstbaarheid zoals we ontdekten werd verward met dienstbetoon. Antropocentrisme kortom verengt tot egocentrisme (Scharmer & Kaufer, 2013). Het beeld als zou de mens een *homo homini lupus* – een wolf voor zijn medemens (Plautus, 195 v Chr) zijn, lijkt kortom bewaarheid te worden. *Heeft Hardin dan toch gelijk als hij stelt dat een 'tragedy of the commons' als quasi onvermijdbaar is (met slechts als oplossing hetzij een privatisering hetzij een staatsplanning) ?*

De ideale kust⁶⁵

Nobelprijswinnares Ostrom betwist dit ten stelligste. Akkoord de geschiedenisboeken zijn somber, er zijn echter ook tal van case studies die bewijzen dat het anders kan (Ostrom et al, 1999). Uit deze good practices filterde Ostrom zeven principes voor een succesvol beheer van 'common pool resources'. We confronteren deze vooreerst met de evaluatie van het Duinendecreet (dat zoals we zagen in hoofdstuk 6.2 als een good practice kan bestempeld worden ... is dit terecht ?) om vervolgens een reflectie te maken naar lessen voor een (toekomstige) kustbeleid en in bijzonder het denkspoor geopperd in hoofdstuk 6 voor een stadsregio "kust".

- **afgelijnde grenzen ('clearly defined boundaries')**

Waar in ruimtelijke ordening afwijkingen schering en inslag zijn, stelde het Duinendecreet een harde lijn. Gebieden gevat door het Duinendecreet waren gevat door een erfdienstbaarheid non aedificandi. Geen achterdeurtjes, de lijn was de lijn gepuurd op basis van wetenschappelijke argumenten naar de definiëring van de maritieme duinen. Ongetwijfeld dé successleutel voor de positieve evaluatie.

Geografisch bestaat 'de' kust weliswaar niet. Een pluriformiteit aan socio-ecologische thema's betekent ook een pluriformiteit aan schalen. Echter het geografisch denkkader als geponeerd in hoofdstuk 3 kan wel als leidraad dienen. Bovendien kunnen thema's – zie verder – ook gebundeld worden (bvb. in sociologisch-demografische uitdagingen (gevat in woonmarkten), in ecologisch-hydrologische uitdagingen (gevat in bekkens), ...). Bovendien kan niet omheen de vaststelling dat vandaag de administratieve grenzen weinig gelukkig gekozen zijn daar ze geenszins met enige socio-ecologische schaal samenvalt. Het pleidooi voor een stadsregionaal / kustregionaal institutioneel kader dient dan ook om dit hiaat op te vangen en te streven naar een wegwerken (in de mate van het mogelijke) van deze mismatch.

- **afstemming van regels met lokale omstandigheden ('congruence')**

Waar in ruimtelijke ordening gegoocheld wordt met – in theorie waardevolle, in de praktijk betekenisloze – generieke concepten als 'gedecentreerde bundeling' / 'stedelijk netwerk' / ... die lokale wortels ontbreken om te slagen, kon het Duinendecreet dankzij een wetenschappelijke omkadering de juridische storm overleven. Echter waar Ostrom wijst op een bottom-up-benadering (waar lokale kennis en inzet ook mee in de weegschaal wordt genomen), is het Duinendecreet een top-down beslissing. Waar de eigenaars bovenal niet de genietters van de "common" (de gehandhaafde landschappelijke kwaliteiten) zijn. Genot en eigendom werden ontkoppeld ... wat mee aan de oorsprong lag van het felle protest van de grondeigenaars die zich beroofd zagen van hun toegang tot de "common".

De kust(common) als een collectief verhaal van rechten én plichten, als een verhaal van aanspraken en verantwoordelijkheden is vandaag nog verre toekomst (tenzij op zee waar sinds kort het pad van een (eco)systeembenadering bewandeld wordt).

Illustratief. Het eigendomsrecht wordt in de regel nog beschouwd als een absoluut recht (ook al bewees het Duinendecreet dat dit niet zo hoeft te zijn⁶⁶). Ook de koppeling met de (bescherming van

⁶⁵ Deze alinea is gepuurd uit werk van Ostrom (o.m. *Governing the Commons – 1990; Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges – 1990* (Ostrom E, Burger J, Field C, Norgaard R, Policansky D))

⁶⁶ Enige juridische duiding (naar : Defoort, 1995). De grote meerderheid in de rechtsleer is van mening dat de bouwvergunning een recht creëert en geenszins de vaststelling betekent dat de aanvrager een bepaald recht zou hebben (ook al is dit de opvatting die leeft bij leken). In de rechtsleer wordt dit o.m. afgeleid uit de vaststelling dat ieder onroerend goed belast met een erfdienstbaarheid non aedificandi waarbij slechts via de verlening van een bouwvergunning een individuele opheffing wordt bekomen. Het recht om te bouwen ontstaat kortom niet uit het eigendomsrecht maar wel uit de bouwvergunning. Een bouwverbod als geregeld in het Duinendecreet is dan ook geen onteigening in de zin van artikel 16 van de grondwet. Of hoe de wetgeving op de ruimtelijke ordening in de rechtsleer wordt beschouwd als één van die typische voorbeelden van een reglementering die een beperking op het gebruik van eigendom inhouden. Of hoe het Duinendecreet de deur op een kier zet om ook plichten te linken ... een interessant denkspoor in het ontwikkelen van een systeemplanning (cfr hoofdstuk 6.5.5).

de integriteit van) ecosysteemdiensten / commons is vandaag nog veraf. In het pleidooi voor een kustregionaal discours zou het responsabiliseren en sensibiliseren dan ook een belangrijk vraagstuk moeten zijn. Een denkpiste. Kan bijvoorbeeld de kust uitgespeeld worden als een pilootproject voor de introductie van 'verhandelbare grondrechten' ? Kan dit gekoppeld worden aan een taks shift waarbij een herziening van het kadastraal inkomen gekoppeld wordt aan push- en pullmaatregelen om de spanningsvelden bewoning – open ruimte / eigen bewoning – tweede verblijven / ... op te lossen ? Kan dit gekoppeld worden aan de opstart van een krachtadig grondenbeleid i.f.v. de uitbouw van een groene infrastructuur (als 1° een eerherstel van de genius locus en 2° als een eerherstel van de ecosysteemdiensten als kustverdediging) en een slimme(re) verdichting van de kuststad (met bvb. een gestuurde ontwikkeling van bakens) ?

Of hoe het pleidooi voor een kustregionaal kader niet enkel gepaard zou moeten gaan met visievorming maar ook een daadkrachtig taken- én mandatenpakket. Of om terug te vallen op de oude Romeinen die aan het concept burger(schap) (*civic*) ook het concept solidariteit (*solido* - volledig) koppelden, i.e. het juridisch principe (geen moreel concept) dat bepaalt dat de leden van éénzelfde groep of familie (*socius* - lid) onverdeelde verantwoordelijkheid dragen voor de daden van de andere leden. Solidariteit kortom niet langer eng geassocieerd met vrijgevigheid of liefdadigheid, wel als verantwoordelijkheid tegenover de samenleving en de toekomstige generaties. (Petrella, 2004; Petrella, 2010) Samen uit, samen thuis.

- **collectieve beheerarrangementen ('collective-choice arrangements')**

Waar Ostrom een lans breekt voor participatie aan het beheer van de commons zien we aan de kust (en Vlaanderen bij uitstek) een koud-watervrees voor inspraak. In het Duinendecreet werd initieel zelfs niet voorzien in een openbaar onderzoek. In grondgebonden beleidsdomeinen als ruimtelijke ordening, leefmilieu, erfgoed, ... is inspraak vaak de gebeten hond (denken we aan dossiers als U-Place, Oosterweel, hotel du Louvre (Oostende), ...). Nochtans stelden we vast dat er (aan de kust en elders) sprake is van een democratisch deficit.

Het pleidooi voor een kustregionaal kader kan hier ook (ten dele) een antwoord op bieden. Waar vandaag beleidsthema's als ruimtelijke ordening / leefmilieu / wonen / ... (die hoog scoren in beide bevestigingen) ontbreken in verkiezingsdebatten (of op het verkeerde moment op de verkeerde plaats opduiken), kan een kustregionaal democratisch kader het democratisch deficit ombuigen in een democratisch dividend. Of hoe het stimuleren én legitimeren van een kustbrede schaalbenadering hand in hand kan gaan met een eerherstel van het institutioneel kapitaal. Wat meteen zal zorgen dat ruimtelijke ordening niet langer als een wees bestempeld hoeft te worden.

- **monitoring**

Waar zowel het Duinendecreet alsook het beleid ruimtelijke ordening (in de feiten) bestempeld kunnen worden als een klassiek eindtoestand-beleid (waar o.m. beleidsevaluatie en desgevallend een bijsturen ontbreken), stelt Ostrom vast dat succesvolle beheerregimes van commons geënt zijn op monitoring, op de ontwikkeling van een cyclisch beleid.

Ook hier kan vanuit de bevestiging Ostrom bijgetreden worden. Dat het natuurbeleid thans minder aandacht ontvangt heeft niet enkel te maken met successen als het Duinendecreet maar ook door het wegvallen van een sense of urgency in de media. Onbekend is onbemand blijkt bovendien ook uit de vergeten of mindere aandacht aan beleidsuitdagingen die überhaupt zelf vergeten worden (doch die daarom niet minder urgent zijn zoals we zagen in deel 1). Het monitoren van het beleid en kustthema's stelt dan ook de mogelijkheid om dit hiaat te counteren ... mits dit ook gekoppeld wordt aan beleidscycli. Bovendien biedt het cyclisch werken ook een antwoord op het gevaar van schaal mismatches. Immers cyclisch werken betekent ook een continu verweven van (beleids)thema's onderling en met het beleid.

- **gradueel oplopende sancties ('graduated sanctions')**
 Waar handhaving bij ruimtelijke ordening veelal bij de bevraging de perceptie kreeg van onbestaand dan toch te laks (of waar het beleid zelfs als mede-plichtig werd bestempeld aan de landschappelijke degradatie), was de handhaving bij het Duinendecreet van meet af aan zeer rigide en stringent (met o.m. verzegelde bouwwerven). Ook dit was eerder een illustratie van een top-down benadering, de overheid die haar wil oplegt.
 Ook al werd handhaving niet specifiek bevestigd in de bevestiging toch is het interessant om te wijzen naar de outcome op de vraag "wie dient de factuur van klimaatadaptatie te betalen?" (hoofdstuk 7.3.3). Weliswaar stond – verwijzend naar het algemeen belang – "de overheid" (i.e. de algemene overheidsmiddelen) op één, ook de principes "de vervuiler betaalt" en/of "de genietter betaalt" konden een groot deel van de bevestigingen volgen. Weliswaar werd hierbij (vanuit een sociale duurzaamheidsreflex) gepleit voor een billijke verdeling werd – zo kon afgeleid worden – een lans gebroken voor het principe 'contract and converge'.
 Sowieso kan opgemerkt worden dat het principe van gradueel oplopende sancties – belasting een bijdrage kan leveren. Is het niet om de budgettaire puzzel te doen kloppen en wordt het "slechts" gekoppeld aan een taks shift (wat op lange termijn zeker haar vruchten af zal werpen zoals economen als Pigou bewezen), lijkt het bovenal een geschikt instrument om een zekere sense of urgency te creëren / om aan te tonen dat diensten van de commons waardevol en niet langer waardeloos zijn. Ook hier kan een kans liggen voor een (budgettaire enigszins autonome) kustregio.
- **arbitrage ('conflict resolution mechanisms')**
 Waar het Duinendecreet en het beleid ruimtelijke ordening als een kind van de 'government'-stijl bestempeld kunnen worden, analyseert Ostrom dat informele mechanismes wervender, efficiënter en effectiever kunnen zijn. Het is in zekere zin een illustratie van een 'governance'-benadering waar de overheid zich als één van de gesprekspartners opstelt, waar het beleid geënt is op de creatie van coalities (eerder dan het afdwingen via geboden en verboden).
 Hier ligt wellicht – als we de bevraging in ogenschouw nemen – één van de grootste uitdagingen. Weliswaar worden ingrediënten van een governance-benadering aangereikt, het merendeel van de bevestigingen is toch nog zeer sceptisch. Opvallend is dat in bijzonder vanuit het middenveld (dat vragende partij zou moeten zijn voor meer inspraak) er een groot pleidooi is voor rigide, afdwingbare kaders én een sterke handhaving (omdat de praktijkervaring voor hen bewijst dat anders toch maar een loopje genomen wordt). De vraag is uiteraard of het een of / of – verhaal is dan wel een en / en – verhaal is. In navolging van de strategie voor de kustverdediging is het misschien een idee om het principe "zacht als het kan – hard als het moet" nog meer ingang te laten vinden? Een klassiek verhaal van de preek, de wortel en de stok?
- **autoriteit ('minimal recognition of rights to organize')**
 Ostrom breekt aansluitend een lans voor stimuli voor vrijwillige samenwerkingsverbanden. Ook hier blijkt anno 2015 een discrepantie met de bevraging – beleidsanalyse. Immers vrijwilligheid bleek in de praktijk de achillespees van de bestaande samenwerkingsverbanden. Vrijwilligheid impliceert veelal een alles (bij consensus) of meestal niets (bij afwezigheid (consensus) (Cabus et al, 2009). Dat vrijwilligheid – dat netwerking afgeschreven moet worden is hiermee niet gezegd. De jaarlijkse organisatie van het kustforum door de provincie West-Vlaanderen mag dan wel weinig tastbare resultaten genereren, dat het bijdraagt aan een kustbrede kijk kan niet ontkend worden. Echter om van woorden naar daden te gaan blijkt er toch voor de bevestigingen nood te zijn aan een sterk(er) kustbeleid. Ook dit zet het pleidooi voor een kustregio kracht bij.

De vertaalde kust

Wie het kustbeleid onder de loep neemt, stelt kortom vast dat in woord en daad het kustbeleid nog niet als een good practice voor het beheer van een 'common pool resource' bestempeld kan worden, dat de evaluatie op de 7 aanbevelingen van Ostrom zeer pover is (zelfs voor het Duinendecreet). Meer zelfs. In de bevraging in 2015 gaf zoals we zagen 63% zelfs aan dat er überhaupt geen sprake is van een kustbeleid. Echter wie de

aanbevelingen van Ostrom toetst aan de bevraging ziet dat deze in lijn liggen van gesuggereerde oplossingen van pijnpunten. Al is er licht in de tunnel, het besef is (t.o.v. 1997) groeiend.

Dé vraag is dan ook hoe stappen gezet kunnen worden naar een succesvol beheer van onze 'common wealth', hoe een evolutie richting een 'common pool resource management' voor de kustcommons gezet kan worden (het weze immers irreëel om in één stap te gaan ... Rome was ook niet in één dag gebouwd). Het antwoord is ons inziens al (verspreid weliswaar) gegeven. Wie de aanbevelingen uit de vorige hoofdstukken onder de loep neemt ontdekt immers één rode draad : "verbinden" ("connectivity") :

- het inhoudelijk verbinden van beleid met het kust(eco)systeem via het concept van een ecosysteembenadering (dat ansich vertaald kan worden naar een "common based management")
- het procesmatig verbinden van beleid met het kust(eco)systeem via de de Lissabon-principes (Costanza et al, 1999)
- het verbinden van stake- en shareholders ⁶⁷ met beleid via de evolutie van een government-model naar een governance-model. (naar : Drijfhout & Prins, 2005)

7.3.3 De gemeenschappelijke kust

De (verwerkte) bevraging gaf echter niet alleen indicaties dat het roer omgegooid moet worden, dat de bemanning op een andere leest geschoeid moet worden, maar gaf ook concrete vaarinstructies. Uit de bevraging in 2015 bleek (en dit nog sterker dan in 1997) dat niet enkel problemen zich kustbreed nestelen maar dat ook oplossingen zich kustbreed ontkiemen. Bovendien is er telkens een sterke koppeling te maken met de kustidentiteit. Het verbinden van de beleidsthema's vanuit een 'joint fact finding'-benadering voor een regio als de kust heeft dan ook ongetwijfeld een serieus streepje voor t.o.v. regio's die een mindere of ontbrekende streekidentiteit kennen zoals de Leiestreek rondom Kortrijk (doch die wel slagen in een sterk regionaal verhaal met bvb. Leiedal) (De Rynck, 2010).

De geïdentificeerde kust

Zonder in herhaling te willen vallen (we verwijzen naar hoofdstuk 3) kunnen we samenvattend stellen dat de analyse, als zou de genius locus de kern van de kustidentiteit zijn, bevestigd werd. Met het concept genius locus knoopten we aan met de romeinse overtuiging dat elk onafhankelijk wezen zijn eigen beschermgeest had. De genius bepaalt (zo luidde de these) wat een wezen is of wat het wil zijn (Norberg-Schulz, 1980) of – in de praktijk – wat het is voor anderen (Verhaeghe, 2012). Ook identiteit is kortom niet waardenvrij.

Een genius locus helpt bovendien om te identificeren en te oriënteren

Terwijl identificatie de basis vormt voor het gevoel van de mens dat hij ergens thuishoort, is oriëntatie de functie die hem in staat stelt de 'homo viator' te zijn. Het is kenmerkend voor de moderne mens dat zijn rol als zwerver lange tijd op de eerste plaats kwam. Hij wilde 'vrij' zijn en de wereld veroveren. Tegenwoordig beginnen we ons te realiseren dat echte vrijheid impliceert dat men zich thuis voelt en dat 'wonen' betekent dat men zich op een concrete plek thuis voelt. Norberg-Schulz (1980)

Zoals we zagen is de kustidentiteit opgebouwd uit (en wordt het kustbeleid aldus geïdentificeerd en georiënteerd – afgewogen op) twee pijlers

- enerzijds de genius locus – de geest van de kust als wat het ooit was / wat het ooit geweest zou moeten zijn, een landschap op de breuklijn land – zee, een landschap dat de aardelementen (water – zon – aarde – lucht) een podium biedt, kortom een *locus amoenus* (de lieflijke plaats), i.e. een geïdealiseerd toevluchtsoord in de natuur als tegenstelling tot (met enige theatrale overdrijving) de

⁶⁷ We hanteren bewust deze anglosaksische begrippen en wijzen hiermee expliciet op de belangen die op het spel staan ("at stake") als het feit dat elke een aandeel ("share") heeft in de "common wealth".

locus terribilis (de vreselijke plaats) dat het hectische / stresserende binnenland betekent ... de kust kortom als de andere kant van het (binnen)land;

- anderzijds de polis – de stad of beter de stedelijkheid, een landschap dat de mens een podium gaf, een verhaal van “zien en gezien worden” als spiegel én venster op het menselijk samen-leven, een verhaal van dansen op een slap koord tussen gebouwen & openbare ruimte als forum van de polis en gebouwen als bedreiging van de genius locus.

De thematische kust

We hebben nood aan een beleid die kustbreed de gemene delers bedient.

Er zijn een aantal functies die gemeenteoverschrijdend zijn en die voor de consument (lokale bewoner / toerist / 2^e verblijver / ...) ‘universeel’ van toepassing zijn.

De rode draad die de genius locus en de polis verweeft is het concept “leefbaarheid” (ecocentrisch) – “leefkwaliteit” (antropocentrisch) maar de kust wordt ook gekenmerkt door andere kustspecifieke thema’s (i.e. thema’s die elders in Vlaanderen – België niet op de beleidsagenda) komen. Op basis van de thema’s die de revue passeerden (en in bijzonder vanuit het concept ‘kustcommons’) zou gesteld kunnen worden dat volgende thema’s een kustbreed beleid vergen ⁶⁸ :

- grondgebonden materies
 - kustverdediging
 - waterbeheer
 - ruimtelijke planning (met focus op kustbrede thema’s als open ruimte – stedelijk netwerk kust en aansluitende thema’s als bvb. inplanting van ambachtelijke zones)
(of een vergunningsbeleid ook kustbreed georganiseerd moet worden is een andere vraag (al is vanuit de omgevingsvergunning (i.e. grotere projecten mét een relatief ruime omgevingsbelasting) én het hoogbouwdebat (dat veelal door de hoogte de facto gemeenteoverschrijdend beleefd zal worden) zeker iets te stellen om voor minimaal deze facetten op een bovenlokaal niveau te werken))
 - natuurbeleid
 - mobiliteit (vanuit de thema’s 1° bereikbaarheid (vanuit zee / hinterland) en 2° netwerken (kustbreed – bvb. tram / fiets / wandelen))

samengevat zou kunnen worden dat het om de (bovenlokale) groene & grijze infrastructuur van de kust gaat, waarbij vandaag vnl. de bovenlokale overheden (federaal & gewestelijk en in mindere mate provincie) aan zet zijn doch vanuit een versnipperde & verspreide slagorde de scope is best kustbreed al is differentiatie mogelijk (op stedelijke morfologie bvb. westkust – oostkust / op bekkenniveau bvb. IJzer – Brugs bekken) doch zo wordt vermeden dat een kust met diverse snelheden ontstaat (of dat een gefragmenteerd beleid als vandaag wordt gevoerd)

DE AFKICKENDE KUST

Een andere kijk op kustverdediging

Hogere thema’s mogen dan wel ‘klassiek’ – sectoraal opgesomd zijn, het is vanzelfsprekend de uitdaging om lering te trekken uit het verleden en resoluut koers te zetten voor een integrale benadering. Integraal in de betekenis van het hanteren van de principes van een gebiedsgerichte werking. Integraal bovenal ook in de betekenis van een land – zee – integratie. Ook andere principes uit de ecosysteembenadering zijn vanzelfsprekend van toepassing.

⁶⁸ Het zou opportuun zijn om bij een vervolgonderzoek deze lijst (al dan niet aangevuld) voor te leggen aan beleidsmakers (daar het concept “stadsregio” – “kustregio” niet bevroegd werd kon immers uit de bevraging geen clusteroefening geschieden en kon slechts als een zekere vorm van expert judgement voorliggende lijst gedestilleerd worden op basis van de resultaten van de bevraging & reflecties op literatuuronderzoek).

Hoe kustverdediging kan transformeren in sedimentbeheer

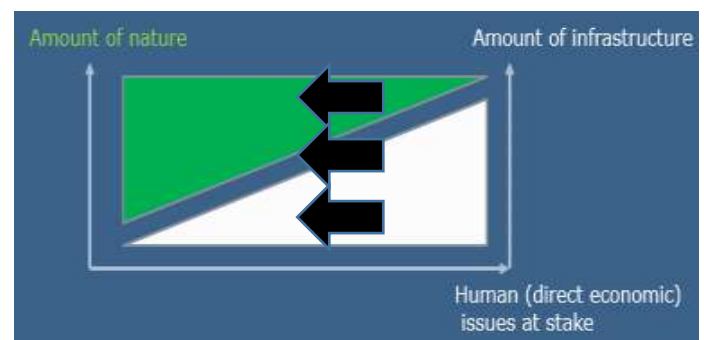
Zoals betoogd in deel 1 kan immers niet gesproken worden over een (natuurlijke) kustverdediging zonder te spreken over sediment(beheer). In casu zou een (flexibele) zonering kunnen gebeuren van de kustzone die in een zee-land-transect beschouwd wordt als (op hoofdlijnen)

- de zandreserves (t.h.v. zones die geen impact hebben op het golfklimaat)
- het kustfundament (de natuurlijke kustverdediging – de ondiepe zandbanken t.e.m. de duinen)
(eventueel kan dit kustfundament nog onderverdeeld worden in o.m. diverse veiligheidszones op land
 - buiten de veiligheidslijn (bvb. strandconstructies)
 - veiligheidszone 1 – zeedijkzone waar (nieuwe) gelijkvloerse functies overstromingsbestendig moet zijn)
- het gecompartmenteerde hinterland (waar diverse veiligheidsregimes gelden met een specifieke doorvertaling naar het landsgebruik – cfr. Metropolaan Kustlandschap 2100)

Of hoe naar analogie met de Good Environmental Status ook een Good Sediment Status – een integriteit van de sedimenten en de morfologie nagestreefd zou worden (naar : EuroSION, RIKZ et al, 2004), .

Hoe sedimentbeheer kan transformeren in systeembeheer

Een natuurlijke kustverdediging is echter meer dan “werken met sediment”, ook ecologische processen (en soorten als helmgras) spelen een cruciale rol. Het in ere herstellen van dynamische – natuurlijke standen en duinen betekent bovendien niet alleen een versterken van de ecosystemendiensten (en een afkicken van dure infrastructuurwerken) maar ook een eerherstel voor de biodiversiteit (en dus het makkelijker én goedkoper halen van de instandhoudingsdoelstellingen voor de Habitat-richtlijn-gebieden).

(naar : Meire, 2011)

Samengevat

Een andere taakstelling ... niet alleen voor ingenieurs

*In de wondere waterwereld maar zeker niet alleen daar,
bestaat het gevoel dat alles maakbaar, meetbaar en dus planbaar is. [...]
Voor korte tijd leef je in de illusie dat je het onder controle hebt. Dat je snapt hoe het zit en het zal gaan.
En dat je de beloften die je doet aan samenleving en bestuurders ook daadwerkelijk kunt maken.*

Leewis & Zanting, 2001

Hoger verhaal is bovenal een illustratie van een afstappen van de maakbaarheid van de kust, van de nieuwe rol die ingenieurs in een ecosystemenbenadering zich moeten toemeten (zoals ook planologen zich een andere rol moeten toemeten zoals we zagen).

Gepuurd uit literatuurstudie kunnen we stellen dat een ingenieur in de toekomst zich volgende criteria zou moeten toe-eigenen :

- het vertrekpunt is een groot inzicht in ecologische processen die als leidraad gelden ('biomimicry')
- initieel wordt een nieuw concept lokaal (experimenteel) toegepast doch zo succesvol kan het opgeschaald worden (neem bvb. het voorbeeld van de Nederlandse zandmotor als nieuw denkspoor inzake kustverdediging)

- of het project “succesvol” bestempeld kan worden, hangt af van een evaluatie op basis van een ecologische alsook sociaal-maatschappelijke monitoring (en dus niet louter van het civieltechnisch haalbaar zijn) waarbij succes stoelt op criteria als

- het project kent een meervoudige maatschappelijke en ecologische meerwaarde
- het project is kosten-efficiënt
- het project is (maatschappelijk / ecologisch / ...) volhoudbaar op langere tijdschaal
- het project wordt beschouwd als een ‘publiek goed’
 - hiertoe is een transparante rapportage een conditio sin qua non
 - evenzo is een ex ante en ex post publiek participatief proces bij elke fase
 - evenzo is een onafhankelijk auditing een hoeksteen
 - met als kers op de taart een maatschappelijke gedragen ‘governance’ beslissing

(naar o.m. Rayner et al, 2013 & Olsen, 2012)

Samengevat een kustreflex en niet alleen voor ingenieurs ...

Zou een fusie (of verregaande) samenwerking tussen bijvoorbeeld het Agentschap Natuur en Bos & Afdeling Kust geen echt “beter bestuurlijk beleid” zijn vanuit de nieuwe stadsregio / kustregio ? Waarbij het model van het Franse Conservatoire du Litorale wordt gehanteerd ? Waarbij ook eigen inkomsten verworven kunnen worden om zo alle duinen onder een eenvormig beheer te brengen ? Waarbij een Kustdecreet zoals het Bosdecreet een multifunctionaliteit (mét respect voor de integriteit van het ecosysteem) bepleit ? Of komt er ook één Vlaams Minister van Kust (die in tandem met de federaal Minister van de Noordzee) koers zet naar een echt kustbeleid ? Waarbij veiligheid verbreed wordt tot waterveiligheid met blik naar de zee én het hinterland ? Waarbij de samenwerking verankerd wordt in een BestuursAkkoord Kust (zoals gedeputeerde Durnez in 2011 suggereerde) ?

- grondgebonden materies (secundaire orde – de kwalitatieve ruimtelijke ordening zo u wenst, waar hoger de kwantitatieve ruimtelijke ordening - planning (op macro- en mesoniveau) omvatte)

- architectuur
- publieke ruimte
- hoogbouw
- e.d.m.

zoals geopperd in hoofdstuk 5.7.1 kan het een denkpiste zijn om een kustbouwmeesterschap / kwaliteitskamer kust op te richten die 1° de lat hoog legt voor ambitieuze stadsprojecten en 2° als denktank kan dienen (zoals het project Metropolaan Kustlandschap 2100 thans deed als we abstractie maken van de ongelukkige communicatie en het relatief besloten traject)

- persoonsgebonden materies (1)

- vergrijzing
- ontgroening
- tweede verblijven

in een beeldspraak vraagt deze mikado van thema’s een integrale benadering, die het lokale niveau duidelijk overstijgt, waarbij wellicht best vertrokken wordt van een verbrede kustregio (incl. hinterlandgemeentes) om in te spelen op de bevolkingsnaden. Weliswaar zou vervolgens op een verfijnde schaal acties uitgestippeld kunnen worden (op basis van woonmarkten), echter gelet op de over de ganse kust manifesterende specificiteit is een toolbox die kustregionaal wordt ontwikkeld opportuun

- persoonsgebonden materies (2)

- erfgoed

weliswaar wordt in de bevraging het maritieme (immateriële en materiële) erfgoed weinig vermeld als streekidentiteit, het behoeft wellicht weinig betoog dat dit thema wel alle potenties heeft om kustbreed benaderd te worden (met weliswaar accenten op lokaal niveau) – het ontstaan van de vzw Kusterfgoed voorjaar 2015 is in deze context dan ook niet verrassend

Opgemerkt kan worden dat economische thema's als toerisme en havens ontbreken [vanzelfsprekend wordt o.m. de ruimtelijke footprint van deze activiteiten wel gevat door hogere opsomming]. De motivatie is tweërlei :

- an sich zijn deze thema's als van secundaire orde te bestempelen, d.w.z. waar hogere thema's het raamwerk scheppen voor (de genius loci & de polis van) de kust, vormen deze thema's een verfijning – een invulling (en zelfs een bedreiging dixit een niet onbelangrijke groep bevrageden) ... de kust op mensmaat én op maat van het (eco)systeem
- tevens overstijgt – wat havenbeleid betreft – de scope het kustniveau en dient een visievorming op Vlaams niveau uitgewerkt te worden binnen een echt Flanders Port Area-verhaal.

Eveneens kan opgemerkt worden dat ook een thema als veiligheid (bvb. strandveiligheid / kustbrede problematiek als piekbelasting) ook een kustbrede benadering verantwoordt, echter hieromtrent werd in de bevraging geen of zelden een pleidooi gehouden voor een kustbrede ontwikkeling (al werd het wel aangehaald als good practice). De motivatie is (wellicht) tweërlei voor dit ontbreken. Enerzijds is dit vandaag al afdoende goed geregeld (veelal ontstaan uit noodzaak zoals we zagen met het verhaal van de strandreddingsintercommunale IKWV). Anderzijds dragen deze thema's niet bij tot de kustidentiteit (en worden deze dan ook in mindere mate tot niet gerekend tot de raison d'être van een kustbeleid).

De menselijke kust *bis*

De thema's mogen dan de bouwstenen vormen voor een kustbeleid (dat de definiëring van een stadsregio of een stedelijk netwerk overstijgt, daarom dat wellicht beter gesproken wordt over de kustregio), het zullen mensen zijn die het spreekwoordelijke cement vormen. De Rynck & Voets (2008) wijzen dan ook op drie categorieën die op de rem kunnen staan / dan wel een samenwerking een impuls kunnen geven :

- **de maatschappelijke laag**, i.e. de schaal waarop maatschappelijke verbanden zich organiseren ('community of interests') – de civiele geledingen, weliswaar kan opgemerkt worden dat het middenveld sterk gemeentelijk geënt is doch hun werking is de facto geënt op kustbrede thema's waarbij in mindere of grotere mate reeds een forum bestaat voor kustbreed overleg (van de zorgsector, over de gidsen (sinds kort zelfs ondersteund door een kustgids-opleiding), tot de milieu- en natuurbeweging)
ook bij toeristen en bewoners leeft o.i. een kust-reflex, al werd deze doelgroep niet bevraged, illustratief kan gewezen worden op de boutade "*de mensen gaan niet meer op vakantie in Blankenberge of Koksijde, de mensen gaan op vakantie aan de kust*" die we meermaals mochten noteren (weliswaar in diverse formuleringen)
- **de bestuurlijke laag**, i.e. bestuurlijke patronen en instrumenten, weliswaar zorgt de fragmentatie voor een versnipperd landschap, de werking is (met uitzondering van de gemeentes) veelal als kustbreed én kustspecifiek (bvb. De Lijn – de kusttram), Afdeling Kust, provincie – gebiedsgerichte werking kust, ...). Bovendien werd tijdens de bevraging bovenal bij (lokale als bovenlokale) ambtenaren genoteerd dat een groot en groeiend besef heerst dat een samenwerking vruchtbaarder is (doch worstelen ze thans met de verkokering die hen in een rol duwt) ... ook hier lijkt kortom een goed cement in de wording
- **de politieke laag**, weliswaar kan andermaal opgemerkt worden dat de bevraging aantoont dat visies op kustbeleid niet gestoeld zijn op partijpolitieke standpunten, de sterke historische rol van lokale besturen (en symptomen als political localism) en hun focus op het 'hier en nu' vormen wellicht dé grootste remmende factor om de sprong te maken naar een echt kustbreed beleid
deze analyse werd niet alleen gepuurd uit de bevraging maar ook uit de studie "regionaal kustnetwerk" (BA-P 2010) dat een bevraging organiseerde bij o.m. alle kustburgemeesters en volgend noteerde

In alle gesprekken klinkt de grote bekommernis door om de goede positie van de eigen gemeente veilig te stellen en om antwoorden te vinden voor specifieke dagelijkse vraagstukken. [...] Van een echte visionaire gemeenschappelijke aanpak over de hele kustregio is geen sprake. Alleen aan de

oostkust is er enige traditie in samenwerking. Verschillende factoren leiden zelfs tot een zeer gediversifieerd en geschakeerd gemeentebestuur.

... al moet opgemerkt worden dat er (zo bleek in de bevraging in 2015) bij de (lokale) politici een groeiend besef is om kustbreed te werken, dat met het aantreden van een nieuwe voorzitter sinds 2010 een (actiever) kustburgemeesteroverleg het licht zag (weliswaar met nog hiaten zoals we zagen), ... of hoe dit cement (om in de beeldspraak te blijven) nog zeer liquide is en tijd nodig lijkt te hebben om te harden

Bij de lokale politici aan de kust zie ik twee groepen.

Enerzijds, vooral de oudere generatie, zij die zich angstvallig richten op de eigen gemeente.

Anderzijds, vooral de jongere generatie, zij die over de muurtjes willen en durven kijken.

De projectmatige kust

Niet alleen een kustbrede visie, niet alleen een portefeuille met thema's, ook en bovenal kunnen projecten wervend werken. Bovendien vermijden ze dat visies blijven zweven (zoals de bevraging vaststelden met o.m. het RSV's concept "de kust als stedelijk netwerk" of de visievorming Koninklijke Baan). Ook kunnen ze nieuwe denkpatronen initiëren en zo bijdragen aan visievorming over de kust. Planologen als Jamie Lerner (2014) en Sola De Morales (1992) spreken dan ook over stedelijke acupuncture. Ecologen als Meadows (2008) spreken over hefboomen, i.e. plaatsen in een systeem waar een kleine verandering een grote wijziging in het gedrag van een systeem kan teweegbrengen. Of hoe projecten aantonen dat een tabula rasa niet nodig is (wat bovenal veelal überhaupt niet mogelijk is). In een digitaal perspectief gesteld is acupuncture als het uploaden van nieuwe software en hardware aan een computer waarbij programmeerfouten gecorrigeerd worden (Hamdi, 2004). Niet verrassend dan ook dat naast thema's ook zo een veelvoud aan projecten geponeerd werden, die blijf geven van een kustreflex (of toch een gemeenteoerschrijdende reflex). In bijzonder werd de kusttram (zowel als mobiliteitsdrager, als beelddrager van de publieke ruimte, als (potentieel) icoon door het design, ...) door 10% van de bevragingen vermeld als een (potentiële) ambassadeur – good practice van de kust.

De afgezoomde kust

een gebiedsgerichte casus

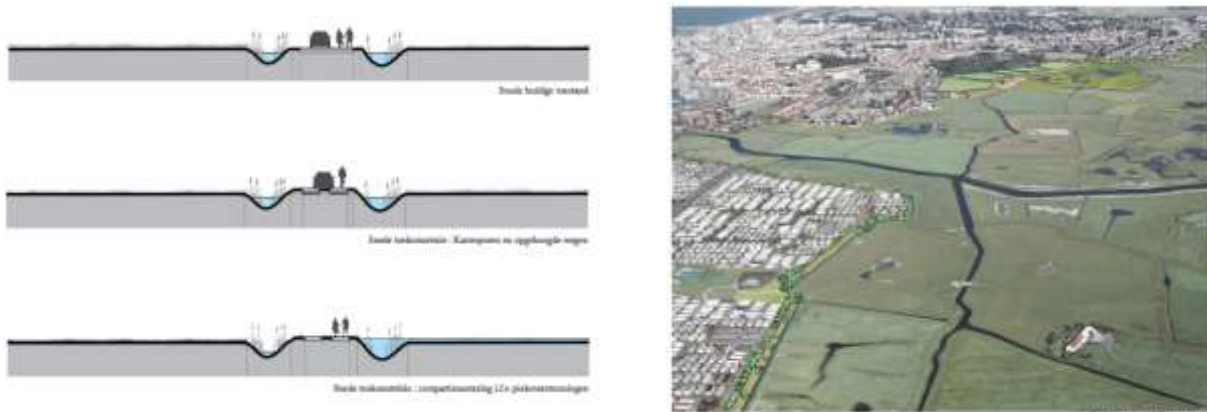
Zoals we zagen behoort ook de polder tot de kust(identiteit). Vandaag is het (schaarse) kustbeleid echter zeewaarts gericht met een sterke focus op en rond de zeedijk. Een gemiste kans analyseerde de provincie die een onderzoek naar de beeldkwaliteit van het hinterland bestelde (Cluster, 2014).

De studie legde vier ruimtelijke ontwerpogaves bloot :

- de stadsrand, waar in Vlaanderen stadsrandzones gekenmerkt worden door een rafelig randgebied dat uitdeint, is de grens tussen platteland en stad scherper, veelal ontstaan door grote infrastructures (zoals steenwegen, verkavelingen en campings) en/of planologische begrenzingen (bvb. natuurgebied), veelal is de visuele en recreatieve beleving van de stadsrandzone beperkt. De uitdaging is dan ook 1° hoe een "blinde gevelwand" tot een "panoramisch venster" op het achterliggende landschap kan evolueren, 2° hoe een robuuste buffering de impact van de bebouwing t.o.v. de open ruimte kan verminderen
- de dorpskernen (zoals Klemmerke, Ramskapelle, Eggewaartskapelle), waar een samenhangende ruimtelijke visie nog ontbreekt wat resulteert in banale verkavelingen die geen respect tonen voor het bestaande dorp noch voor het omliggende landschap ... De uitdaging is dan ook om met respect voor de karakteristieke identiteit een geleidelijke organische groei na te streven.
- De compartimentering van het hinterland. Zoals CcASPAR illustreerde dient een antwoord geboden te worden op de impact van de klimaatverandering mét respect en zelfs integratie van de historische structuur (dijken, bermen, spoorwegbeddingen, kanaaloevers, ...)
- Het clusteren van landschappelijke recreatieve programma's zodat de huidige fragmentatie teruggedraaid wordt dankzij één verweven landschappelijk en toeristisch-recreatief verhaal.

Het framework werd gedestilleerd uit o.m. een ontwerpogpave voor de Uitkerkse Polder (cfr. simulaties) waarbij voorstellen o.m. de inrichting van de stadsrandzone als groene gordel, een opgehoogde wegeninfrastruur (i.f.v. een compartimentering - het uitspelen van de polder als waterbuffer, alsook een optimalere beleving van het landschap).

De analyse lijkt aan te sluiten bij de City Beautiful-beweging (de Grand Manner) die de ruimtelijke planning onder Leopold II typeerde om de kustlijn te transformeren in een doordacht ontworpen bebouwde rand. Waarbij gaanderijen (zoals de Koninklijke Gaanderij) de contactzone land – zee afzoomden én een vista boden op de zee. Of hoe (weliswaar verticaliserende) bakens ook een iconische bijdrage kunnen leveren aan de beleving van de genius locus van de kust. Een interessant denkspoor ... waarom nog wachten om de eerste stappen te zetten ?

7.4 De samenvattende kust

7.4.1 De herbronnen kust

In deel 1 concludeerden we onder de noemer “de gedesorienteerde kust” (hoofdstuk 8.4) dat de van nature dynamische processen (quasi) stil gevallen zijn, dat het schip “de kust” in zwaar weer is beland. In dit laatste hoofdstuk van deel 2 hebben we gepuurd uit de bevraging richtlijnen gedestilleerd hoe het schip terug zeewaardig gemaakt kan worden én hoe koers gezet kan worden om rustigere, veiligere waters te bekomen. In valleitermen gesteld : het bleek mogelijk om van de valleirand weg te gaan. De spreekwoordelijke slinger die teveel naar de ene kant doorsloeg, kan kortom terugkeren.

Hanteren we andermaal (naar analogie van de gedesorienteerde kust) kustbeelden dan zouden we volgende herbronnen kust kunnen projecten

- van gemaakte kust naar spontane kust : waar een mechanische visie (resultierend in een defensieve reflex geënt op het concept ‘weerstand’) ingeruild wordt van een dynamische (eco)systeemvisie (resultierend in een synergetische reflex geënt op het concept ‘veerkracht)
- van versnipperde kust naar harmonische kust : waar bruggen worden geslagen tussen het natuurlijk kapitaal, het socio-cultureel & stedelijk kapitaal en het economisch kapitaal van de kust – waar iedereen mede-eigenaar wordt van de kust (cfr. het facet “solidariteit” als kenmerk van de kustburger)
- van vergrijsde kust naar inclusieve kust : waar diversiteit en authenticiteit de regel eerder dan de uitzondering is (en geen bedreiging maar juist een opportuniteit)
- van immobiele kust naar dynamische kust : waar inspeland op de van nature kustspecifieke dynamiek, inspeland op de immer wijzigende maatschappelijke context, inspeland op de gevolgen van de klimaatverandering, de statische kust(lijn) ingeruild wordt voor een dynamische kust(zone)

- van zwakke kust naar zachte kust : waar de kustactoren aan eenzelfde zeel trekken, op het ritme van het (eco)systeem, waar co-existentie niet staat voor elkander gedogen maar voor een queeste naar symbiose
- van waardevolle kust naar waardenvolle kust : waar de zachte waarden van de kust (van ecosysteemdiensten tot erfgoed) naar waarde geschat worden
- van anonieme kust naar iconische kust : waar de open & bebouwde ruimte en haar bewoners & gebruikers een afspiegeling vormen van een herontdekte & herbevestigde kustidentiteit
- van grenzeloze kust naar verantwoordelijke kust : waar grenzen aan de groei vertaald worden – dankzij een groeiend maatschappelijk draagvlak – in een rechtvaardig ('fair'), efficiënt en volhoudbaar ('duurzaam') beleid
- van zieke kust naar veerkrachtige kust, bestand tegen huidige en toekomstige stressfactoren (weze het economische of klimaatschokken).

7.4.2 De exemplarische kust

Zoals al meermaals betoogd, is de analyse van de kust noch naar probleemstelling noch naar oplossingen uniek. De kust is als een venster op de wereld (en veel inspiratie werd dan ook geput uit publicaties die een mondiale perspectief in ogenschouw namen). In deel 1 concludeerden we o.m. dat de analyse als zou een nieuw geologisch tijdperk – het Anthropoceen – aangebroken zijn ook van toepassing zijn op de kust. De menselijke impact is immers dermate groot dat de mens het functioneren van het ecosysteem van de planeet (o.m. Steffen et al, 2011) en de kust beïnvloedt. In deel 2 wordt dit beeld op scherp gezet. Het is de menselijke waardering (of het gebrek) dat de drijfveer wordt voor het (al dan niet) voeren van een kustbeleid mét (al dan niet) oog voor de systeemintegriteit. Alsof de mensheid als een romeinse keizer met een vingerknip over leven of dood niet kan beslissen.

De analyse in deel 2 plaatst ook de analyse als zou de kust / de wereld een illustratie van een socio-ecologisch systeem zijn (cfr deel 1) in een nieuw perspectief. Waar tot de aanvang van de industriële revolutie de mens nog sterk afhankelijk was van het ecosysteem, lijken de banden sindsdien doorgeknipt ... of werd toch de illusie gewekt. Vandaag moeten we immers zoals we zagen op zoek naar nieuwe spelregels. Een wet van het minimum kwam zo in de plaats van een wet van het (nastreven van een) maximum ('the sky is the limit'). Ook dit is een bewijs van het Anthropoceen.

Economen als Costanza pleiten dan ook voor een "stewardship" – een besef dat de mens (willens nillens) aan het roer staat van het ruimteschip "de aarde". Een rentmeesterschap in de pure betekenis : leven van de rente en niet van het kapitaal. Als kompas voor de toekomst van onze wereld en onze kust wordt dan ook gepleit voor een 'Ecological Economics' (Constanza, 2015) die de wereldwijde analyse (die zoals u zag ook opgaat voor onze kust) vertaalde in volgende synthese.

	Conventionele (markt)economie	Ecologische economie
Wereldvisie	The sky is the limit dankzij o.m. technologische vooruitgang en substitueerbaarheid van goederen en kapitaalstromen	Een eindige wereld gekenmerkt door dynamische interagerende systemen
Protagonisten	De mens als de enige hoofdrolspeler	De mens deel van een groter systeem
Wetten	Newton (actie → reactie) 'survival of the strongest (richest)'	Darwin (evolutie) 'survival of the fittest'
Tijdschaal	Beperkt in tijdshorizon en in aantal schalen (kwartaalrapportage → afschrijvingen kapitaalgoederen – 3 à 50 jaar)	Meerdere tijdschalen
Ruimteschaal	Individu tot Internationaal	Lokaal tot globaal
Technologische vooruitgang	Optimistisch	Voorzichtig sceptisch

Academische benadering	Deductie – wiskundige modellen Streven naar statische evenwichten	Inter- en transdisciplinair (pluralistisch) Erkennen dynamische evenwichten
Eigendombenadering	In hoofdzaak (geprivatiseerde) rechten, op maat van de markt(economie)	Rechten én plichten (verantwoordelijkheden), op maat van het systeem

Of zoals ze in het middeleeuwse Brugge zouden zeggen : noblesse oblige ... de mens als dominante kracht aan de kust (en de wereld) is niet alleen zichzelf verantwoordelijkheid verschuldigt maar ook de aarde, de kust. Enigszins plastisch gesteld : de mens mag geen nestbevuiler zijn in het Anthropoceen.

7.4.3 De getransformeerde kust

De geherdefinieerde kust

In deel 1 was de theorie van het systeemdenken onze leidraad. In deel 2 ontdekten we dat dit model niet alleen een leidraad biedt voor een ecocentrische kijk op de kust maar ook voor een antropocentrische kijk.

Laat ons ter afronding nog eens twee definities (Walker & Salt, 2006) voor ogen nemen :

- **adaptatie**, de capaciteit van systeemcomponenten en van mensen om de veerkracht van een systeem te beïnvloeden (om de dimensionering van de vallei aan te passen).
- **transformatie**, het herdefiniëren van een systeem door rekening te houden met nieuwe systeemvariabelen / de spelregels van een nieuwe vallei.

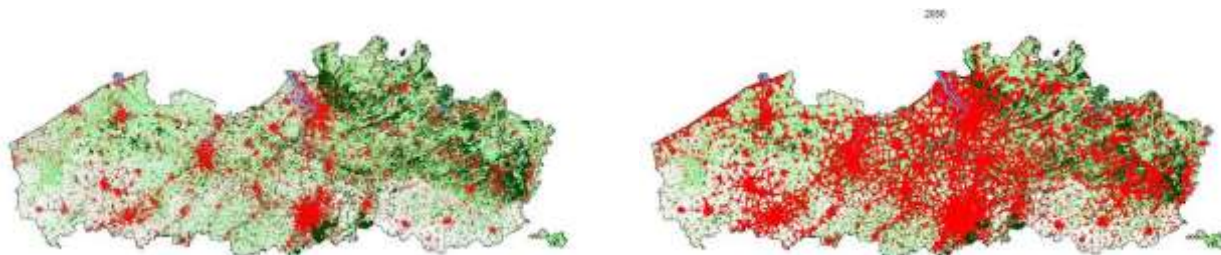
Met de (verbrede) bevestiging van het Anthropoceen dienen we te concluderen dat we niet langer moeten spreken van adaptatie maar (ook) van transformatie. Ook aan de kust. De kust is (willens nillens) getransformeerd in een stedelijke kust. Natuurgebieden werden (willens nillens) parken. De tijd is dan ook nu om eerlijk in de spiegel te kijken en na te denken wat we willen (welk schip willen we ?) en hoe we dit gaan bereiken (welke koers zetten we ?). Trappen we andermaal in de maakbaarheidsillusie of gooien we het roer om ?

De metropolitane kust ... een evenwichtige kust ?

Het Groenboek Beleidsplan Ruimte Vlaanderen wordt opgehangen aan de metafoor van (een streven naar) een metropolitaan Vlaanderen. Frappant is dat een definitie van het begrip “metropolitaan” ontbreekt. Is het een vaststelling ? Een beleidsambitie ? Wat zijn de waarden ? Het beleidsplan plaatst bovendien naast “metropolitaan” het concept “mensenmaat” en “veerkracht” ... wat m.i. de spreekverwarring nog groter maakt want is “metropolitaan” niet “op maat van ...” ?

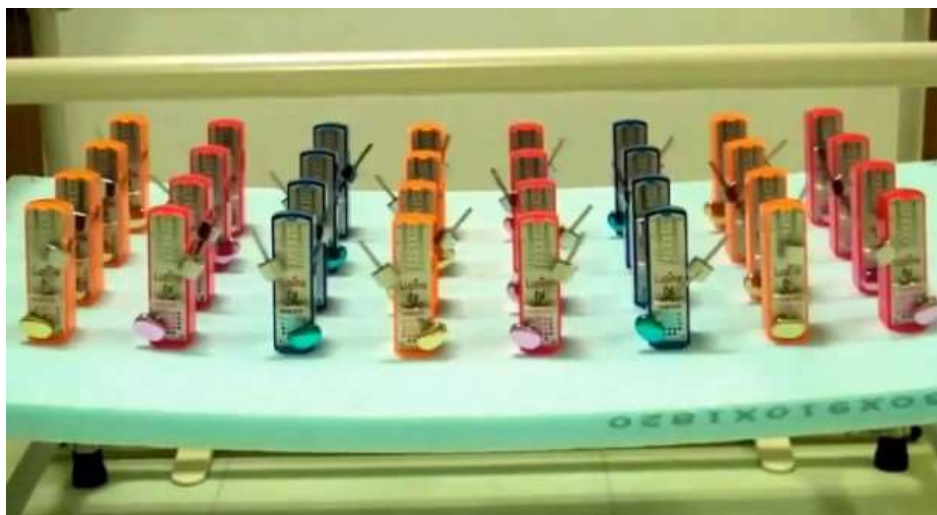
Vandaag lijkt het beleid echter “metropolitaan” te hanteren in de andere betekenis, nl. in de betekenis van (een reactie op) de stad (polis) op haar volle maat (metron). Zoals Schumacher analyseerde in de economische klassieker “Small is Beautiful” (1973) wordt metropolis dan echter verward met megapolis.

Wat dat zou kunnen betekenen werd gevisualiseerd door Poelmans (2010) in haar doctoraatsthesis :

Vlaanderen anno 2010 (links) & Vlaanderen anno 2050 bij een ongewijzigd hoog landgebruik (Poelmans, 2010)
(wat dit betekende voor de kust zagen we in hoofdstuk 5.2)

Voorliggende publicatie hanteerde dan ook een ander discours. Een metropool in de betekenis van ‘metron’ als ‘volle limiet’. Kortom een metropolis als metafoor van een evenwichtsoefening. De kust als metafoor voor een modern stedelijk Arcadië in het Anthropoceen, een kralensnoer van begrensde badplaatsen gevat in een veerkrachtig en zelfs antifragiel kustecosysteem. Een evenwichtsoefening tussen het cultuurlandschap van de stad en het (in een romantisch perspectief bekeken) natuurlandschap van de kust. Een triomf van de verstedelijke badplaats én een triomf van het ecosysteem van de kust. Metropolitaan als het bewaken van de mensenmaat (de polis) én het bewaken van de maat van het ecosysteem (de genius locus – de geest van de plaats). Van grenzen aan de groei ... naar een ontwikkeling met mate. De kust heeft kortom alle potenties in huis om als labo voor een echt metropolitaan Vlaanderen te dienen.

*de kust als verzameling van metronomen,
op het ritme van de diverse schalen, op maat van mens en ecosysteem*

7.4.4 De ethische kust

We begonnen deze publicatie met het rapport van de Club van Rome (Meadows et al, 1972) en eindigen er ook (bijna) mee :

Wij zijn ervan overtuigd dat onze huidige sociaal-politieke organisatie, korte-termijnvisies, versnipperde benadering en bovenal ons tegenwoordig waardensysteem, niet in staat zijn de moderne Problematiek die steeds complexer en wereldomvattender wordt aan te kunnen of zelfs maar de ware aard ervan te doorgronden. Er moeten diepgaande veranderingen aangebracht worden om de toestand van de wereld bij te sturen voor het te laat is. De veranderingen kunnen pas dan goed beginnen en gericht worden als wij begrijpen hoe de nieuwe realiteiten voor staan, verschillen van die welke de mensheid in voorbije eeuwen heeft gekend.

[vervang ‘wereld’ door ‘kust’, nvda]

Op het risico van als een Nostradamus bestempeld te worden, lijkt er eind 20^e eeuw – begin 21^e eeuw een kentering ingeluid (en niet alleen aan de kust, al is de kust wel exemplarisch en zelfs uitvergrotend zoals we zagen). De grenzen aan een te eenzijdig economisch paradigma in de 20^e eeuw drukten beleidsmakers met de neus op de feiten als zou de kip met de gouden eieren geslacht worden. Beslissingen als de goedkeuring Duinendecreet (an sich een staatsgreep vanuit het natuurbehoud op de marktwerking), een ontluikende mariene ruimtelijke planning (die breekt met de terrestrische ruimtelijke ordening), ... lijken een nieuw tijdperk in te luiden. Een tijdperk waar duurzame ontwikkeling invulling geeft aan haar Zuid-Afrikaanse betekenis van een volhoudbare ontwikkeling. De bevraging wijst uit dat dit geen wishful thinking is of hoeft te zijn. Dat deze tendenzen de reflectie vormen van een aandienend maatschappelijk kantelpunt. Waar de kust meer is dan een smalle strook ‘zon, zee en strand’-vertier. Waar politici niet langer bevreesd hoeven te zijn voor een electorale

Epiloog : de toeristische kust

Van ruimteschip “de aarde” naar schip “de kust”

Weinig beelden zijn zo iconisch als de foto genomen op kerstnacht 1968. Een foto genomen door astronaut Bill Anders uit Apollo 8 die om de maan cirkelde. Het besef van een eindige planeet, een gemeenschappelijk ruimteschip was dé eye-opener die aan de grondslag lag van de moderne milieubeweging (Gore, 2006; Petrella, 2010).

In deze publicatie vertrokken we van het overshoot-model dat ontwikkeld werd aan o.m. Massachusetts Institute of Technology. Het drukte ons – dankzij de Club van Rome – met de neus op de feiten : er zijn grenzen aan de groei, we leven op een eindige planeet. Ook al lijkt de groei van de bevolking en de wereldeconomie anders te stellen. The sky is not the limit. Integendeel. We kunnen wel proberen onszelf te onttrekken aan de wetten van planeet aarde, tot we een andere planeet gevonden hebben, is die planeet onze enige thuis (en is onze kust onze kust). Of hoe we vandaag de illusie gewekt hebben dat de ruimtecapsule ‘economie’ zich kan loskoppelen van het moederschip ‘aarde’. Meer zelfs, de lancering bleek succesvol en het moederschip lijkt minder en minder invloed op de capsule uit te oefenen terwijl we met hoge snelheid ons verwijderen ... tot we almaar vaker geconfronteerd worden met de keerzijde van de medaille ... en we beseffen dat thuis nog niet zo slecht was, tot we beseffen dat het Holoceen, ja zelfs die grijze Noordzee nog niet zo slecht was. Of hoe we vandaag meer en meer tot het besef komen dat een U-bocht noodzakelijk is om terug naar het moederschip te komen ... om tussen veilige sociale & ecologische grenzen te vertoeven. Home sweet home.

De laatste puntjes op de i

De oude Grieken zouden deze catharsis bestempelen als “toerisme”. Toerisme is immers afgeleid van het Griekse ‘tornos’, keerpunt (De Meulemeester, 2011). De oude Grieken hanteerden immers de uitdrukking ‘*theorein eis ta Olympia*’ verwijzend naar de tocht die ze maakten om de tempel van Zeus in Olympia te bezoeken en om – na ook het bewonderen van sportieve exploitaties (inderdaad het ontstaan van de Olympische Spelen was een eerste vorm van massatoerisme) – vervolgens terug naar huis te keren. Een idee dat ook als beeldspraak gold voor de Europese toeristen in de 17^e en 18^e eeuw. Waar ‘*faire un grand tour*’ duidde op het maken van een verrijkende rondreis om uiteindelijk verrijkt door de opgedane ervaringen terug naar huis te keren. Home sweet home.

Wist u overigens dat diezelfde oude Grieken met ‘xenos’ zowel gast als vreemdeling aanduidden ? Dat gastvrijheid kortom in essentie betekent het aanvaarden van vreemde als gast. Is dit geen mooie metafoer voor

kust, haar bewoners en haar toeristen. *Zijn beide in essentie allen geen vreemdeling ? Zijn we allen niet te gast aan 'onze' kust ? Is de kust niet voor ons allen, bewoners, ondernemer & toerist, telkenmale thuiskomen ? Is dit niet de essentie van de polis & de genius locus die we definieerden ?*

Van één aarde naar één wereld

Van één kuststad naar één kustsamenleving

Laat me dan ook de hoop uitdrukken dat deze publicatie een stap in de richting was om aan te tonen (om het Brundtland-rapport te parafaseren die stelde dat de aarde één is doch de wereld (nog) niet) dat we maar één kust hebben en dat het dringend tijd is om ook aan één kustbeleid te werken, om aan éénzelfde zeel te trekken.

Het was niet het opzet om in voorliggend werkstuk een pleidooi te houden over de gelukkige kust. Al ben ik overtuigd dat de aandachtige lezer een beeld kan hebben van wat ik zou kunnen verstaan. Al ben ik overtuigd dat dit dé uitdaging wordt om op een succesvolle manier van koers te veranderen.

Ik hoop wel dat deze publicatie bewees

- dat het schip van koers moet veranderen (en snelheid minderen) – het zogenaamde ecologische kantelpunt
- dat er een groeiend maatschappelijk draagvlak is om van koers te veranderen – het zogenaamde maatschappelijk kantelpunt
- alsook dat er routes voorhanden zijn (soms door een prachtig vlakke zee, soms laverend langsheen zandbanken, dan weer door een woelige storm) om de tocht succesvol tot een einde te brengen.

Wat we nu nodig hebben zijn vele stuurmannen ... terugkijkend op de bevraging in 2015 zie ik alvast veel stuurmannen op wal / met één been aan boord staan (die almaar vaker naar eenzelfde richting kijken) ... tijd om in te schepen en van wal te steken ...

De kust van kanarie naar feniks ...

*We shall not cease from exploration
And the end of all our exploring
Will be to arrive where we started
And know the place for the first time.*

TS Eliot, Four Quartets, 1943

BIJLAGEN

1 Bibliografie

Si hortum in bibliotheca habes, deerit nihil
Wie een tuin en een bibliotheek heeft, die heeft alles wat hij nodig heeft

Cicero

In **vetjes** staan publicaties die een grote stempel hebben gedrukt op het tot stand komen van voorliggende publicatie.

Afdeling Kust, 2011, Masterplan Kustveiligheid, Rapport aan de Vlaamse Regering

Airoidi L & Beck M, 2007, Loss, status and trends for coastal marine habitats of Europe, *Oceanography and Marine Biology: An Annual Review*

Akkerlof G & Kranton R, 2000, Economics and Identity, *Quarterly Journal of Economics*

Albers M, Deppish S, 2012, Resilience in the Light of Climate Change, *European Planning Studies*

Alterra & BuUr, 2013, Metropolaan Kustlandschap 2100 – Verkennende en methodologische analyse van de Belgische Kust, rapport fase 1 i.o.v. Team Vlaams Bouwmeester

Allaert G, 2009, Ruimte en Planning – Van planningstheorie tot Vlaamse planningspraktijk, Academia Press

Allaert G, 2010, Naar een geïntegreerd pro-actief verdedigingsplan voor de kust, in : Kustwerkgroep Natuurpunt, Het Kappa-plan : Hoog tij(d) voor een veilige, natuurlijke en aantrekkelijke kust, Syllabus

Allaert G, 2015, Bouwstenen voor een noodzakelijke systeemtransitie, *Stuur* jaargang 4, nr 1

Allaert G, Aerts J, et al, 2012, CcaSPAR – Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging, Academia Press

Allaert & De Klerck, 1993, Integrale city-marketing en -management in Blankenberge : een socio-economische, toeristische en ruimtelijk planologische evaluatie, rapport Universiteit Gent

AMINAL, 2003, Waterbeheer in beweging

AMINAL, 2004, Methodologie voor het opmaken van bekkenbeheerplannen, AMINAL - Afdeling Water

André J-P, 1902, Enquête sur les Eaux Alimentaires, rapport Ministerie van Landbouw

Auguin E, 1898, Plages Belges, Librairie Le Sou

Baan P, Hulsbergen C, Marchand M, 1997, Veerkracht van de kust, Waterloopkundig Laboratorium Delft

Bakker T, Klijn J, Van Zadelhoff F, 1979, Duinen en duinvalleien, een landschapsecologische studie van het Nederlandse duingebied, PUDOC – Wageningen

BA-P (Bureau voor Architectuur & Planning), 2010, Regionaal Kustnetwerk, eindrapport

Baeteman, 1995, De conflictsituatie tussen natuur en toerisme in het kustgebied, *De Aardrijkskunde*

Bade T, Slabbinck B, 2006, Op weg naar natuur – Op weg naar Kyoto, dossiertekst

Bade T, van Ark A, Houben S, Smid G, 2012, Hoge Kempen Hoge Baten, Triple E Productions

Bade T, van der Schroeff, 2008, Een zee van kansen, Triple E Productions

Barnes P, 2006, Capitalisme 3.0, Berret – Koehler Publishers Inc.

Barret J, Locker A, Roberts C, 2004, The origins of intensive marine fishing in medieval Europe: the English evidence, Proceeding of the Royal Society

Beck U, 2007, World at Risk, Polity Press

Beeby A, Brannan A-M, 2004, First Ecology, Chapman&Hall

Belpaeme K, 2001, Aanbevelingen voor een geïntegreerd beheer van het kustgebied, Eindrapportage TERRA-project

Belpaeme K, Cliquet A, Coppens J, Douvere F, Maes F, Maelfait H, Mees J, Rabaut M, Voets J, Volckaert A, Lescauwae A-K, Vanhulle A, 2011, De Noordzee in België : Tijd om de opportuniteiten waar te maken, Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer

Bengston D, Xu G, Fan D, 2001, Attitudes Toward Ecosystem Management in the United States, Society and Natural Resources (Volume 14)

Benedict & McMahon, 2001, Green Infrastructure – Smart Conservation for the 21st Century, Sprawl Watch Clearing House Monograph Series

Berggruen N & Gardels N, 2013, Intelligent Governance for the 21st Century, Cambridge Polity

Bernaert S, 1974, De waterverontreiniging van de binnenwaters van Midden- en Oostkust, WES – Facetten van West-Vlaanderen

Berends H, Stegink M, Slabbinck B, Verheye L, 2007, Onderzoek naar de sociale en economische appreciatie van de Uitkerkse Polder, rapport (Natuurpunt)

Block T, Van Assche J, Paredis E (red), 2004, Stadsmonitor voor leefbare en duurzame Vlaamse steden – Oostende

Boerjan P, 1981, Het kusttoerisme doorheen de gewijzigde socio-economische omstandigheden, West-Vlaanderen Werkt

Bogaert D, 2004, Natuurbeleid in Vlaanderen – Natuurontwikkeling en draagvlak als vernieuwingen ?, Doctoraatsproefschrift

Bogaert D, 2008, De afbakening van de mariene beschermde gebieden in België – Een beleidsanalyse, in : Bogaert D, Cliquet A, Maes F, Kustzonebeleid : samen in zee ? Maklu Uitgevers

Bogaert D & Maes F, 2008, Conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 6), in : Bogaert D, Cliquet A, Maes F, Kustzonebeleid : samen in zee ?, Maklu Uitgevers

Bogaert J, 2013, Vlaams Adaptatieplan, rapport LNE

- Boone R, 1958, Overheidszorg voor Drinkwater in Vlaanderen, Drukkerij Snoek-Ducaju & Zoon
- Braem R, 1968, Het lelijkste land ter wereld, Davidsfonds
- Breyne P, Belpaeme K, Lescrauwaet A-K, Mees J, Seys J, West-Vlaanderen, door de zee gedreven, 2007, Rede van de Gouverneur
- Brubaker E, 1999, Cod don't vote, Next City
- Cabus P, De Rynck F, Voets J, Verhetsel A, Ackaert J, Miermans W, 2009, Een sterke stad en een sterke stadsregio, Eindrapport
- Calewaert J-B, Heip, C, McDonough N, Philippart C, 2011, Climate Change and Marine Ecosystem Research, Marine Board Special Report
- Callaway R, Engelhard G, Dann J, Cotter J, Rumohr H, 2007, A century of North Sea epibenthos and trawling, Marine Ecology Progress Series
- Calvino, 1981, Le città invisibili (Invisible Cities), Mondadori
- Canfyn F, 2009, Minder appartement, meer rijwoningen, Essay
- Canfyn, F, 2014, Het syndroom van verkavelingsvlaanderen, VUBPress
- Cash D, Adger W, Berkes F, Garden P, Lebel L, Olsson P, Pritchard L, Young O, 2006, Scale and Cross-Scale Dynamics: Governance and Information in a Multilevel World
- Casteleyn R, 2008, Tussen stuifzand en vakantieland: natuurbesef aan de Belgische kust, 1880-1940, KULeuven
- Ching F, 1943, Architecture – form, space & order
- Christensen V, Guénette S, Heymans J, Walters C, Watson R, Zeller D, Pauly D, 2003, Hundred-year decline of North Atlantic predatory fishes, Fish and Fisheries
- CIB, 2014, Gemeentelijke belastingen op tweede verblijven, CIB Studiedienst Nota
- Claeys J, 1993, Krachten achter het duinendecreet gevormd door hypocriete neo-communisten, Het Volk 17 11 1993
- CLIWAT, 2011, Groundwater in a future climate, Handbook
- Cluster, 2014, Beeldkwaliteitsplan Hinterland, Eindrapport i.o.v. provinciebestuur West-Vlaanderen
- Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer, 2011, Voortgangsrapportage ICZM aan de Europese Commissie, rapport
- Consience H, 1861, Bella Stock: Tafereelen uit het leven der Vlaemsche visschers, Antwerpen, J.P. Van Dieren
- Constandt M, 1986, Een eeuw vakantie in West-Vlaanderen, Lannoo
- Constandt M, 2000, Toerisme: de impact op mens en ruimte, in : Meulemeester J-L (ed.), Met zicht op zee, Vlaanderen : tweemaandelijks tijdschrift voor kunst en cultuur

Constandt M, Masson F, Velle K, Dalle G, Pertz D et al, 1987, Te kust en te kuur : badplaatsen in België, ALSK

Coppens T, Allaert G, Boudry L, Celen G, Gulinck H, Lauwers D, 2014, Strategische allianties en territoriale pacts voor een duurzame Vlaamse ruimte : visie van het expertenforum Ruimte Vlaanderen, Academia Press

Costanza R, 1999, The ecological, economic and social importance of the oceans, Ecol. Econ.

Costanza R, 2008, Stewardship for a 'Full' World, Current History

Costanza R, 2015, An introduction to Ecological Economics, CRC Press

Costanza R, Andrade F, Antunes P, van den Belt M, Boesch D, Boersma D, Catarino F, Hanna S, Limburg K, Low B, Molitor M, Pereira J, Rayner S, Santos R, Wilson J, Young M, 1999, Ecological Economics and sustainable governance of the oceans, Ecological Economics

Costanza R, d'Arge R, de Groot R, Farber S, Grasso M, Hannon B, Limburg K, Naeem S, O'Neill R, Paruelo J, Raskin R, Sutton P, van den Belt M, 1997, The value of the world's ecosystem services and natural capital, Nature

Costanza R, Folke C, 1997, Valuing ecosystem services with efficiency, fairness, and sustainability as goals, in: Daily G (ed), Nature's services societal dependence on natural ecosystems, Island Press

Crabbé, 2011, Klaar voor wat komt ? – Over de invoering van klimaatadaptatiebeleid in Vlaanderen, rapport Universiteit Antwerpen & VMM i.o.v. Milieurapport Vlaanderen

Crutzen P & Stoermer E, 2000, The 'Anthropocene', Global Change NewsLetter (IGBP)

CSAS – Canadian Science Advisory Secretariat, 2014, Short-term stock prospects for cod, crab and shrimp in the Newfoundland and Labrador Region

Daily G, 1997, Nature's Services – Societal dependence on natural ecosystems, Island Press

Daly H, 1991, Institutions for a steady-state economy, Island Press

Daly H, 1992, Allocation, distribution and scale : towards an economics that is efficient, just and sustainable, Ecological Economics

Daly H, 1996, Beyond Growth, Beacon Press

Daly H, 2005, Economics in a full world, Scientific American

Daly H & Farley J, 2010, Ecological Economics : Principles and Applications, Island Press

De Backer A, Van Hoey G, Coates D, Vanaverbeke J, Hostens K, 2014, Similar diversity-disturbance responses to different physical impacts : Three cases of small-scale biodiversity increase in the Belgian part of the North Sea, Marine Pollution Bulletin

De Caigny S, Van Impe E, Van Regenmortel E (eds), 2013, Bewegende Landschappen, CVa/VAi

De Klerck P, 2011, Vergrijzing en ouderenzorg aan de Kust : moet er nog (nieuw) zand zijn ?, Studiedienst van de Vlaamse Regering – Webartikel

De Moor G & De Breuck W, 1969, De freatische waters in het Oostelijk Kustgebied en in de Vlaamse Vallei, Natuurwetenschappelijk Tijdschrift

De Moor G & Declercq E, 1995, Een ecosysteem voor de Vlaamse kust – Partim Geomorfologie

De Moor, 1981, Erosie aan de Belgische kust, De Aardrijkskunde

De Pater B & Renes H, 1999, De landschappelijke transformatie van Nederland, in : Kolen J & Lemaire T (red), Landschap in meervoud, Uitgeverij Jan van Arkel

De Raeve F, 1989, Natuurontwikkelingsplan voor de Belgische kust, eindverslag Instituut voor Natuurbehoud

De Raeve F, 1989b, Landschap en beheer van de kustduinen : mag 'natuur' ooit weer eens natuur worden ?, in : Hermy M, Natuurbeheer, Van de Wiele

De Raeve F, 1991, Een overzicht van een aantal ecologische basisdeterminanten en hun potenties voor natuurontwikkeling in de duinen en aangrenzende gebieden langs de Belgische kust, Instituut voor Natuurbehoud

De Ruyck A, Ampe C, Langhohr R, 2001, Management of the Belgian coast : Opinions and solutions, Journal of Coastal Conservation

De Rynck F & Voets J, 2007, De zee besturen : The tragedy of a common ?, in : Achtergrond 03, Vlaams ArchitectuurInstituut

De Rynck F & Voets J, 2008, Bouwstenen voor het stadsregionale debat in Vlaanderen, Kenniscentrum Vlaamse Steden (nota)

De Smet J, 1994, Moeder Natuur Naakt, Uitgeverij Kritak

De Vries B, 2005, Scenarios – Guidance for an Uncertain and Complex World, in : Constanza R, Graumlich L, Steffen W (ed.), Sustainability or Collapse ?, Dahlem Workshop Reports

Dearing J, Graumlich L, Grove R, Grübler A, Haberl H, Hole F, Pfister C, van der Leeuw S, 2005, Integrating Socioenvironmental Interactions over Centennial Timescales, in: Constanza R, Graumlich L, Steffen W (ed.), Sustainability or Collapse ?, Dahlem Workshop Reports

Defoort P-J, 1995, Het Duinendecreet : Een duidelijke beleidskeuze, Rechtskundig Vakblad

Deltacommissie, 2008, Samen werken met water – Een land dat leeft, dat bouwt aan zijn toekomst, Rapport

Demeulemeester K, 2011, Van tornos tot toerisme, Davidsfonds

Denys L & Baeteman C, 1995, Holocene evolution of relative sea level and local mean high water spring tides in Belgium – a first assessment, Marine Geology

Degraer S, Vincx M, Bonte D, Stienen E, Provoost S, Adriaens P, Van Ginderdeuren K, Pirllet H, 2014, Natuur & Milieu, in : Lescauwae A-K, Pirllet H, Verley T, Mees J, Herman R (Eds), 2013, Compendium voor Kust en Zee 2013 : Een geïntegreerd kennisdocument over de socio-economische, ecologische en institutionele aspecten van de kust en zee in Vlaanderen en België, VLIZ

De Rynck F, 2010, Sterk Besturen in een Sterke Regio, Leiedal

De Rynck F, Ackaert J, Wayenberg E, 2007, Local Political Leadership and New Public Management in Belgium – The Impact of Regionalization on Local Leadership, paper

De Rynck F, Boudry L, Cabus P, Corijn E, Kesteloot C, Loeckx A, 2003, Witboek – De eeuw van de stad, Die Keure

De Sola Morales M, 1992, Openbare en collectieve ruimte – de verstedelijking van het privé-domein als nieuwe uitdaging, Oase

Desmet J, 1994, Moeder Natuur Naakt, Uitgeverij Kritak

Despiegelaere M, Dillen L, Vanderstichele G (red), 2006, Drinkwatervoorziening in Vlaanderen – vanaf 1800 tot heden

Diamond J, 2005, Collapse: how societies choose to fail or succeed, Penguin Group

Dirzo R, Youngg H, Galetti M, Ceballos G, Isaac N, Collen B, 2014, Defaunation in the Anthropocene, Science

Donoso A, 2002, An Alliance to Stop the Destruction of Southern Peoples Livelihoods and Sustainability, Speech delivered at the Indonesian Peoples' Forum

Doody J, 2004, Coastal squeeze – an historical perspective, Journal of Coastal Conservation

Douvere F, 2008, The importance of marine spatial planning in advancing ecosystem-based sea use management, Marine Policy

Douvere F & Ehler C, 2009, New perspectives on sea use management : initial findings from European experience with marine spatial planning, Journal of Environmental Management.

Drijfhout M, Prins F, 2005, Connectivity in process, Natuurmonumenten

EC – Europese Commissie, 2000, Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement inzake Geïntegreerd Beheer van de Kustgebieden : Een strategie voor Europa, COM(547)

EC – Europese Commissie, 2007, Aanpassing aan klimaatverandering in Europa – mogelijkheden voor EU-actie, COM(2007) 354 – Groenboek

Einstein, 1946, Atomic Education Urged, New York Times

Elkington J, Cannibals With Forks, 1997, Capstone Publishing Limited

English P & Mayfield R, 1972, Man, space and environment – Concepts in contemporary human geography, Oxford University Press

Eraydin A, Tasan-Kok T (eds.), 2013, Resilience Thinking in Urban Planning, Springer E-Books

Ervynck A, Baeteman C, Demiddele H, Hollevoet Y, Pieters M, Schelvis J, Tys D, Van Strydonck M & Verhaeghe F, 1999, Human occupation because of a regression or the cause of a transgression ?, in : Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet (Band 26)

Ervynck A, Deckers P, Lentacker A, Tys D, Van Neer W, 2012, 'Leffinge - Oude Werf': the first archaeozoological collection from a terp settlement in coastal Flanders, in : Essays in honour of Wietske Prummel, Ramaekers et al (reds.)

EuroSION, 2004, Living with coastal erosion in Europe : Sediment and Space for Sustainability, report

Fettweis M, Du Four I, Zeelmaekers E, Baeteman C, Francken F, Houziaux J-S, Mathys M, Nechad B, Pison V, Vandenberghe N, Van den Eynde D, Van Lancker V, Wartel S, 2007, Mud Origin, Characterisation and Human Activities, Final Scientific Report - Belgian Science Policy Office

Firet M, van Haperen A, Souwerbren P, Posthoorn R, 2008, Dansen met de zee, Visienota Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten

Foley J, DeFries R, Asner G, Barford C, et al, 2005, Global Consequences of Land Use, Science

Folke C, Jansson A, Rockström J, Olsson P, Carpenter S et al, 2011, Reconnecting to the Biosphere, Ambio – Royal Swedish Academy of Sciences

Frank K, Petrie B, Choi J, Leggett W, 2005, Trophic Cascades in a Formerly Cod-Dominated Ecosystem, Science

Friedman, 2004, Strong Possibility of Euro Zone Collapse, EUObserver

Gehl J, 2010, Cities for People, Islandpress

GFP – Global Footprint Network, <http://www.footprintnetwork.org/>

Giddens A, 2009, The politics of climate change, Polity Press

Jimeno P, Onzekerheid en risicobeleid : pleidooi voor een procedurele rationaliteit – in : Duurzame ontwikkeling meervoudig bekeken, Mazijn B (ed.), Academia Press, 2000

Glaeser E, 2011, Triumph of the City, The Penguin Press

Goeteyn L & Jacobson C, 2012, In het oog van de storm, ASP

Goosen H, de Groot-Reichwein M, Masselink L, Koekoek A, Swart R, Bessembinder J, Witte J, Stuyt L, Blom-Zandstra G, Immerzeel W, 2013, Climate Adaptation Services for the Netherlands: an operational approach to support spatial adaptation planning, Regional Environmental Change

Gorbatsjov M, 2002, Mijn Manifest voor de aarde, Byblos

Gore A, 2006, An Inconvenient Truth, Rodale Press

Gormley K, Hull A, Porter J, Bell M, Anderson W, 2015, Adaptive management, international co-operation and planning for marine conservation hotspots in a changing climate, Marine Policy

Grietens E, 1995, Overtreden loont ! Stedenbouwwacht klaagt gebrekkige handhaving van bouw misdrijven aan, Planologisch Nieuws

Grosskurth J & Rotmans J, 2004, New knowledge for sustainable governance : the SCENE model, in : Biermann F, Campe S, Jacob K (red), Knowledge for the Sustainability Transition, Proceedings

Grove R, 2005, Revolutionary Weather, in : Constanza R, Graumlich L, Steffen W (ed.), Sustainability or Collapse ?, Dahlem Workshop Reports

Gysels H, 1993, De Landschappen van Vlaanderen en Zuidelijk Nederland, Garant

Habraken J, 1969, De integriteit van de stad, in : Nijk A, De mens in de stad van de mens

Hajer M, 1995, The politics of environmental discourse, ecological modernisation and the policy process, Clarendon Press

Hallegate S, Shah A, Lempert R, Brown C, Gill S, 2012, Investment Decision Making Under Deep Uncertainty, Policy Research Working Paper Worldbank

Hamdi N, 2004, Small Change, Earthscan

Hardin G, 1968, The tragedy of the commons, Science

Hardin G, 1976, Exploring New Ethics for Survival – The Voyage of the Spaceship Beagle, Pelican

Hassan F, 2005, The Lie of History, in : Constanza R, Graumlich L, Steffen W (ed.), Sustainability or Collapse ?, Dahlem Workshop Reports

Hawken P, 1993, The Ecology of Commerce, Harper Collins Publisher

Hein L, van Koppen K, de Groot R, van Ierland E, 2006, Spatial scales, stakeholders and the valuation of ecosystem services, Ecological Economics 57

Helmer W, Vellinga P, Litjens G, Ruijgrok E, Goossen H, Overmars W, 1996, Meegroeien met de zee – Visie op de Nederlandse kustzone, studie voor het Wereld Natuur Fonds (Stroming bv / IVM / VU Amsterdam)

Herrier J-L, Killemaes I, Noels C, 2005, Purchases of dunes : the first step towards nature restoration along the Flemish coast, in : Herrier J-L, Mees J, Salman J, Seys J, Van Nieuwenhuysse H, Dobbelaere I (eds.), Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005' – International Conference on Nature Restoration Practices in European Coastal Habitats, VLIZ Special Publication

Herrier J-L, Killemaes I, Noels C, 2005b, Sledgehammers, cranes and bulldozers : restoring dunes and marshes by removing buildings and soil, in : Herrier J-L, Mees J, Salman J, Seys J, Van Nieuwenhuysse H, Dobbelaere I (eds.), Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005' – International Conference on Nature Restoration Practices in European Coastal Habitats, VLIZ Special Publication

Higgins J, 2011, Post-Moratorium Fisheries, Newfoundland and Labrador Heritage

Hillewaert B, Hollevoet Y, Ryckaert M, 2001, Op het raakvlak van twee landschappen, Van de Wiele Uitgeverij

Hoeberigs T & Seys J, 2005, Wat weten we over de zee ? Een onderzoek naar de kennis en informatienoden bij jongeren en senioren, in : De Grote Rede (VLIZ)

Holden R & Liversedge J, 2014, Landscape Architecture, Laurence King Publishing

Holling C, 1973, Resilience and Stability of Ecological Systems, Research Report IRR – University of Colombia

Holling C & Gunderson L (eds), 2002, Panarchy : Understanding Transformations in Human and Natural Systems, Island Press

Holling C & Meffe G, 1996, Command and Control and the Pathology of Natural Resource Management, Conservation Biology

- Homer-Dixon, 2006, The upside of down, Souvenir Press
- Houziaux J-S, Fettweis M, Francken F, Van Lancker V, 2011, Historic (1900) seafloor composition in the Belgian-Dutch part of the North-Sea, Continental Shelf Research
- Huts F, 2014, Het Narrenschip, Lannoo
- IEA, 2014, Key World Energy Statistics, rapport
- Inger R, Gregory R, Duffy J, Stott I, Vorisek P, Gaston K, 2015, Common European birds are declining rapidly while less abundant species' numbers are rising, Ecology Letters
- IPCC, 2014, Climate Change 2014 – Synthesis Report, Summary for Policymakers, Cambridge University Press
- IPCC, 2014b, Climate Change 2014 – Impacts, Adaptation and Vulnerability, Cambridge University Press
- IUCN, UNEP, WWF, 1991, World Conservation Strategy – Living Resource Conservation for Sustainable Development, Report
- Jackson J, Kirby M, Berger W, Bjorndal K, Botsford L, et al, 2001, Historical Overfishing and the Recent Collapse of Coastal Ecosystems, Science
- Jackson S & Sax D, 2009, Balancing biodiversity in a changing environment, Trends in Ecology and Evolution
- Jackson T, 2009, Prosperity without growth – Economics for a finite planet, Earthscan**
- Jacobs J, 1961, The Death and Life of Great American Cities, Random House**
- Jacobs J, 2000, The Nature of Economies, Vintage Books
- Jaspers E, 1987, De Noordzee, West-Vlaanderen Werkt – themadossier Milieuzorg
- Jassogne J, 1993, Open brief aan alle leden van de Vlaamse Raad – Het Duinendecreet : een cocktail van milieubescherming, leugen, bedrog, ideologische strijd en onzorgvuldige wetgeving
- Jennings S & Blanchard J, 2004, Fish abundance with no fishing: predictions based on macroecological theory, British Ecological Society
- Kamphuis, 2006, Beyond the Limits of Coastal Engineering, Proceedings 30th ICCE – San Diego
- Kidd S, Plater A, Frid C (Eds), 2011, The Ecosystem Approach to Marine Planning and Management, Routledge
- King M, 1967, A Time to Break Silence, speech
- Kinzig A, Ryan P, Etienne M, Allison H, Elmqvist T, Walker B, 2006, Resilience and Regime Shift: Assessing Cascading Effects, Ecology and Society
- Klein R, 2002, Coastal Vulnerability, Resilience and Adaptation to Climate Change : An Introductory Overview, 2002, Thesis
- Klein R, Smit M, Goosen H, Hulsbergen C, 1998, Resilience and Vulnerability: Coastal Dynamics or Dutch Dikes, The Geographical Journal

Kolbert E, 2011, Enter the Anthropocene: Age of Man, National Geographic 219

Koks E, de Moel H, Bouwer L, 2012, Effect of spatial adaptation measures on flood risk in the coastal area of Flanders, Report 10 IVM – VU Amsterdam

Koolhaas R & Mau B, 1995, The Generic City, Small, Medium, Large, Extra-Large, 010

Kuijken E, Naar een ecologisch gefundeerd beleid voor de Westkust, in : Billau R, Dalle G, Dalle R, De Ceunynck R, Delepiere A-M, Kuijken E, Leten M, Termote J, Van Aerschot-Van Haeverbeeck S, Tussen Land en Zee, 1992, Lannoo

Kuussaari M, Bommarca R, Heikkinen R et al, 2009, Extinction debt : a challenge for biodiversity conservation, Trends in Ecology and Evolution

Lamont A, 2006, Policy Characterization of Ecosystem Management, Environmental Monitoring and Assessment (Volume 113)

Leemans R, 2000, Modelling of global land use : connections, causal chains and integration, Inaugural Lecture, Wageningen University

Lebbe L, 2011, Invloed van menselijke ingrepen en klimaatverandering op de evolutie van zoet-zoutwaterverdeling in het Vlaamse kustgebied, in : Slabbinck B, Bauwens F, Dewolf A, Seys J (Eds), 2011, Moet er nog zand zijn – een wetenschappelijke kijk op de kustlijn van morgen, VLIZ Special Publication 51

Lebbe L, Van Meir N, Viaene P, 2008, Potential Implications of Sea-Level Rise for Belgium, Journal of Coastal Research

Leewis M & Zanting H, 2011, Klimaat voor Waterlanders, Eburon

Leiedal, 2010, Leren van Nederland : bestuurlijke organisatie op regionaal niveau, Vergaderingsverslag

Leinfelder H, 2007, Open Ruimte als Publieke Ruimte, Academia Press

Leinfelder H, 2013, Roependen in de Vlaamse open ruimte, 2013, in : Boelens L, Leinfelder H, Pisman A (red), Liber Amicorum Georges Allaert, Academia Press

Leroy P, 2006, Beleidswetenschappelijk onderzoek naar het Vlaamse milieubeleid, in : Leroy P (ed), Vlaams milieubeleid in staat van/tot vernieuwing, Vandenbroele

Leroy P, Wiering P, 2007, Inhoudelijke ontwikkelingen, doelstellingen, uitgangspunten van het milieubeleid, in : Driessen P, Leroy P (red), Milieubeleid – Analyse en Perspectief, Uitgeverij Coutinho

Lescrauwaet A-K, 2013, Belgian Fisheries : Ten Decades, Seven Seas, Forty Species, Historical time-series to reconstruct landings, catches, fleet and fishing areas from 1900, Phd thesis (UGent)

Lescrauwaet A-K, Torreele E, Vincx M, Polet H, Mees J, 2013, Invisible Catch : A Century of bycatch and unreported removals in Sea Fisheries, Belgium 1929 – 2010, Fisheries Research

Lescrauwaet A-K, Pirlet H, Verley T, Mees J, Herman R (Eds), 2013, Compendium voor Kust en Zee 2013 : Een geïntegreerd kennisdocument over de socio-economische, ecologische en institutionele aspecten van de kust en zee in Vlaanderen en België, VLIZ

Lierman S, De Waegemaeker J, 2012, Inleiding – Ontwerpend onderzoek kustgebied, in : Allaert G, Aerts J, et al, CcaSPAR – Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging, Academia Press

Lindeboom H, Witbaard R, Bos O, Meesters H, 2008, Gebiedsbescherming Noordzee, Rapport Wageningen UR

Loeckx A, 1999, De architectuur van de eenentwintig-eeuwse stad – Plaatsen voor plaatsloosheid, in : De mens en zijn wereld morgen, Raymaekers B (red), Davidsfonds – Universitaire Pers Leuven

Loeckx A, De Meulder B, 2003, Wonen op zoek naar stedelijkheid, dichtheid en duurzaamheid, in : Schets L (red), De eeuw van de stad – voorstudies, Die Keure

Lorenz E, 1963, Deterministic Nonperiodic Flow, Journal of the Atmospheric Sciences

Lotze H, Lenihan H, Bourque B, Bradbury R, Cooke R, Kay M, Kidwell S, Kirby M, Peterson C, Jackson J, 2006, Depletion, Degradation, and Recovery Potential of Estuaries and Coastal Seas, Science

Lynch K, 1965, The openness of open space,

Madinapour A, 2001, Multiple meanings of space and the need for a dynamic perspective, in : Madanipour A, Healey P, Hull A (eds), The governance of place - Space and planning processes, Ashgate Ltd

Maelfait H, Debergh H, Lescauwaet A-K, Belpaeme K (Ed.), 2012, Het Kustkompas: indicatoren als wegwijzers voor een duurzaam kustbeheer, rapport (Coördinatiepunt Duurzaam Kustbeheer)

Maes F, Schrijver J, Vanhulle A (red), 2005, Een zee van ruimte, Federaal Wetenschapsbeleid

Maly D, 2014, Superdiversiteit in Oostende, KifKif vzw, E-Book

Mawson T, 1911, Parks, boulevards and open spaces

McCauley D, Pinsky M, Palumbi S, Estes J, Joyce F, Warner R, 2015, Marine defaunation: Animal loss in the global ocean

MEA (Millennium Ecosystem Assessment), 2005, Millennium Ecosystem Assessment Synthesis Report, Island

Meadows D, 2008, Thinking in Systems – A Primer, Chelsea Green Publishing

Meadows D, Meadows D, Randers J, Behrens W, The Limits to Growth, 1972, Universe Books

Meadows D, Randers J, Meadows D, 2004, Limits to Growth – The 30-Year Update, Chelsea Green Publishing Company

Meire M, Bracke P, 2005, Het leven zoals het is : de kust – Samenvatting van het leefbaarheidsonderzoek voor de Kust, Rapport Provinciebestuur West-Vlaanderen

Meire P, 2011, Is er nog ruimte voor “zilte natuur”?, in : Slabbinck B, Bauwens F, Dewolf A, Seys J (Eds), Moet er nog zand zijn: een wetenschappelijke kijk op de kustlijn van morgen, VLIZ Special Publication 51

Meire P, 2015, De kustpolders : Hoe behoud een essentiële stap is richting duurzame ontwikkeling, presentatie Kustforum

Mesarovic M & Pestel M, 1974, De Mensheid op een Kruispunt – Tweede Rapport aan de Club van Rome, Agon Elsevier

Micklethwait J & Wooldridge A, 2014, *De vierde revolutie*, De Bezige Bij

MNP – Milieu en Natuur Planbureau, *Natuurbalans 2002*, MNP-rapport

Montgomery C, 2013, *Happy City*, Penguin Books

Müldner G, Britton K, Eryvnc A, 2014, Inferring animal husbandry in coastal zones through stable isotope analysis: new evidence from the Flemish coastal plain (Belgium, 1st – 15th century AD), *Journal of Archeological Science*

Mulder J, 2011, *Zeespiegelstijging ? Zand erover !*, in : Slabbinck B, Bauwens F, Dewolf A, Seys J (Eds), *Moet er nog zand zijn – een wetenschappelijke kijk op de kustlijn van morgen*, VLIZ Special Publication 51

Nassim T, 2007, *The Black Swan – The Impact of the Highly Improbable*, Random House

Nassim T, 2012, *Antifragile – Things That Gain from Disorder*, Random House

NIBH – Nationaal Instituut tot Bevordering van de Huisvesting, 1952, *Oostende Herbouwt*

Nicholls R, Wong P, Burkett V, Codignotto J, Hay J, McLean R, Ragoonaden S, Woodroffe C, 2007, Coastal systems and low-lying areas, in : *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*

Niesing H, 2005, *Eurosion : Coastal erosion measures, knowledge and results acquired through 60 studies*, in : Herrier J-L, Mees J, Salman J, Seys J, Van Nieuwenhuysse H, Dobbelaere I (eds.), *Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005' – International Conference on Nature Restoration Practices in European Coastal Habitats*, VLIZ Special Publication

Norberg-Schulz, 1980, *Genius Loci – Towards a phenomenology of architecture*, Academy Editions (opgenomen in : Heynen H, Loeckx A, De Cauter L, Van Herck K (red), 2009, *Dat is architectuur*, Uitgeverij 010

Nordstrom K, 2000, *Beaches and dunes of developed coasts*, Cambridge University Press

OECD, 2003, *Abrupt Non-Linear Climate Change, Irreversibility and Surprise*

Olsen R, 2012, *Soft Geoengineering : A Gentler Approach to Addressing Climate Change*, Environment

Ostrom E, 1990, *Governing the commons*, Cambridge University Press

Ostrom E, 1999, *Coping with tragedies of the commons*, Annual Review of Political Science

Ostrom E, 2009, A general framework for analyzing sustainability of social-ecological systems, *Science*

Ostrom E, Burger J, Field C, Norgaard R, Policansky D, 1999, Revisiting the Commons: Local lessons, *Science*

Palanques A, Guillen J, Puig P, 2001, Impact of bottom trawling on water turbidity and muddy sediment of an unfished continental shelf, *Limnol. Oceanography*

Paredis E, Goeminne E, Vanhove W, Maes F, Lambrecht J, 2008, *The Concept of Ecological Debt: its Meaning and Applicability in International Policy*, Academia Press

Pauly D, 1995, Anecdotes and the shifting baseline syndrome of fisheries, *Trends in Ecology and Evolution*

Pauly D, 2000, Importance of the historical dimension in policy and management of natural resource systems, in : Proceedings of the INCO-DEV International Workshop on Information Systems for Policy and Technical Support in Fisheries and Aquaculture

Pauly D, Christensen V, Dalsgaard J, Froese R, Torres F, 1998, Fishing Down Marine Food Webs, Science

Peters G, 2013, Landgebruik en ontbossing verbonden met de finale consumptie van goederen en diensten in België in 2004, Rapport DG Leefmilieu Europese Commissie

Peterson G, Allen C, Holling C, 1998, Ecological Resilience, Biodiversity and Scale, Staff Publications University of Nebraska

Petrella R, 1997, Le Bien commun, Editions Labor

Petrella R, 2004, Désir d'humanité (Menselijk Verlangen), Editions Labor (VUBPress)

Petrella R, 2010, Een nieuw verhaal van de wereld, EPO

Pine & Gilmore, 1999, The Experience Economy, Harvard Business School Press

Pittock A & Jones R, Adaptation to what and why ?, 2000, Environmental Monitoring and Assessment

Pfister, 2005, Little Ice Age-type Impacts and the Mitigation of Social Vulnerability to Climate in the Swiss Canton of Bern prior to 1800, in : Constanza R, Graumlich L, Steffen W (ed.), Sustainability or Collapse ?, Dahlem Workshop Reports

Poelmans L, 2010, Modelling Urban Expansion and its Hydrological Impacts, Doctoraatsthesis KULeuven

Popper K, 1945, The Open Society and Its Enemies, Routledge

Popper K, 1959, The Logic of Scientific Discovery, Basic Books

Pretty J, 2003, Social Capital and the Collective Management of Resources, Science

Provinciebestuur West-Vlaanderen, HOWEST, 2010, Gemeenterapporten leefbaarheidsproject regio Brugge-Oostende 2009 – 2010, rapport

Provoost S, 1999, Het Duinendecreet : onze kustduinen beschermd ?, in : Kuijken E (Ed), Natuurrapport 1999, Instituut voor Natuurbehoud

Provoost S, Bonte D (red), 2004, Levende duinen : een overzicht van de biodiversiteit aan de Vlaamse kust, INBO & VLIZ

Provoost S, Hoffmann M (Ed.), 1996, Ecosysteemvisie voor de Vlaamse Kust: 1. Ecosysteembeschrijving, AMINAL – Afdeling Natuur

Provoost S, Feys S, Van Gompel W & Vercruyssen W, 2011, Evaluatie van het gevoerde beheer en opmaak van een beheerplan voor het VNR De Duinen en Bossen van De Panne, rapport INBO

Provoost S, Leten M, 2012, Het Westhoekreservaat: historisch en landschapsecologisch kader, in: Berquin H (Ed.), In het zand geschreven – De duinen van de Westhoek: een geschiedenis

- Provoost S, Dan S, Jacobs S, 2014, Ecosysteemdienst kustbescherming, INBO – Technisch rapport
- Putman R, 2000, Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community, Simon & Schuster
- Raworth K, 2012, A Safe and Just Space for Humanity, Oxfam Discussion Papers**
- Rayner S, Heyward C, Kruger T, Pidgeon N, Redgewell c, Savulescu J, 2013, The Oxford Principles, Climatic Change
- Redman C, Crumley C, Hassan F, Hole, F, Morais J, Riedel F, Scarborough V, Tainter J, Turchin P, Yasuda Y, 2005, Millennial Perspectives on the Dynamic Interaction of Climate, People and Resources, in : Constanza R, Graumlich L, Steffen W (ed.), Sustainability or Collapse ?, Dahlem Workshop Reports
- Renan E, 1887, Qu'est-ce qu'une nation ?, Discours et Conférences (Sorbonne – Paris)
- Reyns J, Verwaest T, Mostaert F, 2010, Deelrapport 4 – Effect van het ophogen van de zandbanken voor de Belgische kust op de kustveiligheid bij een superstorm (CLIMAR)
- Reyns J, Verwaest T, Mostaert F, 2011, Subreport 5 – Evaluation of adaptation strategies for coastal protection towards 2100 (CLIMAR)
- RIKZ, EUCC, IGN, UAB, BRGM, IFEN, EADS, 2004, Living with coastal erosion in Europe : Sediment and Space for Sustainability – Part I, Major findings and Policy Recommendations (rapport)
- RIVM, 1988, Zorgen voor Morgen – Nationale Milieuverkenning 1985-2010
- RJV – Rijksdienst voor Jaarlijkse Vakantie, 2014, De jaarlijkse vakantie in België
- Roberts C, 2007, The Unnatural History of the Sea, Gaia Printing**
- Roberts C, Milman A, Berry F, 2008, Political influence in fisheries quota setting within Europe, notes
- Rockström J, Steffen W, Noone K, Persson A, Chapin F, Lambin E, Menton T, Scheffer M, Folke C, Schellnhuber H, Nykvist B, de Wit C, Hughes T, van der Leeuw S, Rodhe H, Sörlin S, Snyder P, Costanza R, Svedin U, Falkenmark M, Karlberg L, Corell R, Fabry V, Hansen J, Walker B, Liverman D, Richardson K, Crutzen P, Foley J, 2009, A safe operating space for humanity, Nature**
- Roos R, Woudenberg S, Dorren G, Brunner E, den Hollander R, 2004, Opgewarmd Nederland, Stichting NatuurMedia & Uitgeverij Jan van Arkel
- Rose G, 2004, Reconciling overfishing and climate change with stock dynamics of Atlantic cod (*Gadus morhua*) over 500 years, Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences
- Rottier H, 1988, Onder Dak, Davidsfonds
- Saeijs, H, Smits A, Overmars W & Willems D, 2004, Changing Estuaries, Changing Views, Erasmus University Rotterdam - Radboud University Nijmegen, XXL Press, Nijmegen
- Saey P, 2013, En toen was er Akkermans, minister van de mensen, in : Boelens L, Leinfelder H, Pisman A (red), Liber Amicorum Georges Allaert, Academia Press
- Salomon M, 2009, Recent European Initiatives in marine protection policy : towards lasting protection for Europe's seas ?, Environmental Science and Policy

Sander J, Vandevenne F, Stragier F, Meire P, 2011, Ecosysteemdiensten in de Zwinstreek, rapport

Scharmer O, Kaufer K, 2013, Leading from the Emerging Future, Berret-Koehler Publishers

Scheffer M, Carpenter S, Foley J, Folke C, Walker B, 2001, Catastrophic shifts in ecosystems, Nature

Schneiders A, Spanhove T, 2014, De rol van biodiversiteit in de levering van ecosysteemdiensten, Natuurrapport 2014, Instituut voor Natuur- en BosOnderzoek

Schops I, 2008, Goldman Environmental Prize Ceremony, speech

Schumacher E, Small is Beautiful, 1973, Blond & Briggs

Schumpeter J, 1942, Capitalism, Socialism, and Democracy, Harper and Brothers

Skidelsky R & Skidelsky E, 2013, How much is enough, Penguin Books

Slabbinck B & Hubrechtsen F, 2012, Baggeren in een historisch perspectief, in : Slabbinck et al, De Kust van Nature, VLIZ Special Publication 62

Slabbinck B, 2005, Investments as a lever for sustainable equilibrium between ecology and recreation at the Belgian coast, in : Herrier J-L, Mees J, Salman J, Seys J, Van Nieuwenhuysse H, Dobbelaere I (eds.), Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005' – International Conference on Nature Restoration Practices in European Coastal Habitats, VLIZ Special Publication

Slabbinck B, Bauwens F, Desnijder N, Seys J (Eds), 2012, De Kust van Nature – 1500 tot 2100, VLIZ Special Publication 62

Slabbinck B, Bauwens F, Dewolf A, Seys J (Eds), 2011, Moet er nog zand zijn – een wetenschappelijke kijk op de kustlijn van morgen, VLIZ Special Publication 51

Slabbinck B, 2013, Hotelkamer te koop – Is it progress when cannibals eat with forks ?, reflectiepaper n.a.v. Kustawards 2014 (niet gepubliceerd)

Smets M, 2006, De tuinstad, in : Dings M, De Stad, Uitgeverij 010

Soens T, 2009, De spade in de dijk ? Waterbeheer en de rurale samenleving in de Vlaamse kustvlakte (1280 – 1580), Academia Press

Soens T, Tys D, Thoen E, 2014, Landscape transformation and social change in the North Sea Polders, the example of Flanders (1000 – 1800 AD), Siedlunsforschung, Archäologie, Geschichte, Geographie

Steffen W, Crutzen P, McNell J, 2007, The Anthropocene : Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature ?, Royal Swedish Academy of Sciences

Steffen W, Persson A, Deutsch L, Zalasiewicz J et al, 2011, The Anthropocene : From Global Change to Planetary Stewardship

Stienen E, Courtens W, Van De Walle M, Vanermen N, Verstraete H, 2014, 50 jaar vogelstrandingen aan de Belgische kust, INBO

Studiegroep Zeewerken, 1968, Het project Zeestad

- SVR – Studiedienst Vlaamse Regering, 2015, Het aantal tweede verblijven in Vlaanderen in 2014, rapport
- Swart R, Sedee A, De Pater F, Goosen H, Pijnappels M, Vellinga P, 2013, Climate-Proofing Spatial Planning and Water Management Projects: An Analysis of 100 Local and Regional Projects in the Netherlands, *Journal of Environmental Policy & Planning*
- TEEB, 2010, The Economics of Ecosystems and Biodiversity (diverse rapporten), www.teebweb.org
- Tellegen E, 2004, Hoofdoorzaken van milieuproblemen, in : Milieuproblemen en duurzame ontwikkeling, Open Universiteit Nederland, cursus
- Temmeman C, De Rynck F, 2012, De Vlaamse stadsregio vanuit international perspectief bekeken, paper
- Temmerman S, Govers G, Wartel S, Meire P, 2004, Modelling estuarine variations in tidal marsh sedimentation: response to changing sea level and suspended sediment concentrations. *Marine Geology*
- Tempels B, Schillebeeckx E, Lerouge F, 2013, Veerkracht, Steunpunt Ruimte
- Theys J, 1970, De Huisvesting & Gewestplan, West-Vlaanderen Werkt
- Till G, 2004, Seapower – A Guide for the Twenty-First Century, Routledge
- Trimmer M, Petersen J, Sivyer D, Mills C, Young E, Parker E, 2005, Impact of long-term benthic trawl disturbance on sediment sorting and biogeochemistry in the southern North Sea, *Inter-Research Marine Ecology Progress Series*
- Turner S, Trush S, Hewitt J, Cummings V, Funnell G, 1999, Fishing impacts and the degradation or loss of habitat structure, *Fisheries Management & Ecology*
- Turner T, 1995, City as Landscape, Taylor & Francis Ltd
- Tys D, 2002, De inrichting van een getijdenlandschap, *Archeologie in Vlaanderen*
- Uyttenhove P, 2006, De open stad, in : De Stad, Dings M (red.), Uitgeverij 010
- Uyttenhove P, 2011, Stadland België – Hoofdstukken uit de geschiedenis van de stedenbouw, A&S Books
- Valcke E, Vandervelden H, Sterling A, D'Heygers O, Roovers P, Theuns J, Claeys G, Codde R, Van Damme A,, 1966, Stormvloed op de Schelde : 3, Ministerie van Openbare Werken – Bestuur der Waterwegen
- Van Acker M, 2010, De traminfrastructuur en de urbanisatie van de kust, in : De Kusttram – Een veelzijdige kijk op de ontwikkeling van de Belgische kust, Renders (red.), De Lijn / Lannoo
- Van Asselt M, Klomp-Rijkens N, Molendijk K, 2000, Werken met het denkmodel, ICIS Working Paper 100-D002
- Van Bogaert P, 2014, Het Duinendecreet : Een historische wandeling doorheen de grote polemiek over het Vlaamse klein duintje, Masterproef (UGent)**
- Van Bogaert T, Platteau J & Van Gijsegem D (reds), 2014, Visserijrapport 2014, rapport Departement Landbouw en Visserij

Van Coillie J, 2011, Duurzaam Kustbeheer op gemeentelijk niveau – Voorbeschouwingen vanuit ruimtelijk perspectief, in : Belpaeme K (red.), 10 jaar Duurzaam Kustbeheer, Referatenbundel studiedag

Van de Velde M, Rabaut M, Herman C, Vandenborre S (Ed), 2014, Er beweegt wat op zee ... Een marien ruimtelijk plan voor onze Noordzee, FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu

Van Den Bosch J, 2014, Landschappen voor het leven, Regionaal Landschap Kempen en Maasland

Van Den Broeck J, 2005, In de ban van ruimte en beleid, Ruimte & Planning (VRP)

Van den Eynde D, De Sutter R, De Smet L, Francken F, Haelters J, Maes F, et al, 2011, Evaluation of Climate Change Impacts and Adaptation Responses for Marine Activities, BELSPO – CLIMAR : final report

Van den Eynde D, Lauwaert B, Martens C, Pirlet H, 2013, Baggeren & storten, in : Lescauwaet A-K, Pirlet H, Verley T, Mees J, Herman R (Eds), 2013, Compendium voor Kust en Zee 2013 : Een geïntegreerd kennisdocument over de socio-economische, ecologische en institutionele aspecten van de kust en zee in Vlaanderen en België, VLIZ

Van den Eynde W, Pauwels L, De keizer van Oostende, 2012, Uitgeverij Van Halewyck

Van der Leeuw S, 2005, Information Processing and Its Role in the Rise of the European World System, in : Constanza R, Graumlich L, Steffen W (ed.), Sustainability or Collapse ?, Dahlem Workshop Reports

Van der Leeuw S, Constanza R, Aulenbach S, Brewer S, Burek M, Cornell S, Crumley C, Dearing J, Downy C, Graumlich L, Heckbert S, Hegmon M, Hibbard K, Jackson S, Kubiszewski I, Sinclair P, Sörlin S, Steffen W, 2011, Toward an Integrated History to Guide the Future, Ecology and Society

Van der Valk A, Musterd S (red.), 1998, Leefbare Steden en een Duurzame Omgeving, Van Gorcum

Van Gompel J, 2009, Uitkerkse Polder, Natuurpunt

Van Gompel J, 2015, Landbouw als partner in het beheer van de Uitkerkse Polder, Natuur.focus

Van Houtte E, Verbauwhede J, Driessens R, 2005, Sustainable groundwater management of a dune aquifer by re-use of wastewater effluent in Flanders, in : Herrier J-L, Mees J, Salman J, Seys J, Van Nieuwenhuysse H, Dobbelaere I (eds.), Proceedings 'Dunes and Estuaries 2005' – International Conference on Nature Restoration Practices in European Coastal Habitats, VLIZ Special Publication

Van Lancker V, 2011, Sediment- en morfodynamiek van de Belgische kustzone, in : Slabbinck B, Bauwens F, Dewolf A, Seys J (Eds), Moet er nog zand zijn – een wetenschappelijke kijk op de kustlijn van morgen, VLIZ Special Publication 51

Van Lancker V, Baeye M, Du Four I, Janssens R, Degraer S, et al, 2009, Quantification of Erosion/Sedimentation to Trace Naturally From Anthropogenically-induced Sediment Dynamics (QUEST4D), Final Report (BELSPO)

Van Lancker V, Deronde B, De Vos K, Fettweis M, Houthuys R, Martens C & Mathys M, 2015, Kust en Zee, in : Geologie van Vlaanderen, Borremans M (ed.) Academia Press

Van Lancker V, Degraer S, Fettweis M, Francken F, Van den Eynde D, 2010, Werken met de natuur : noodzaak of utopie, in : Het Kappa-plan : hoog tij(d) voor een veilige, natuurlijke en aantrekkelijke kust, syllabus kustwerkgroep Natuurpunt

Van Reeth W, Stevens M, Demolder H, Jacobs S, Peymen J, Schneiders A, Simoens I, Spanhove T, Van Gossum P, 2014, Conceptueel Raamwerk, in : Natuurrapport

Van Reybrouck D, 2014, Tegen Verkiezingen, De Bezige Bij

Van Sompel B, 2010, De ruimtelijke invloed van klimaatsverandering op het watersysteem in het IJzerbekken, Masterproef

Vandenbohede A, Courtens C, Lebbe L, De Breuck W, 2010, Fresh-salt water distribution in the central Belgian coastal plain : an update, Geologica Belgica

Vandenbohede A, 2012, Zoet en zout grondwater in het kustgebied, een verhaal van zeespiegelstijging en menselijke tussenkomst, De Grote Rede (VLIZ) nr 34

Vanhove N, 1966; Toerisme en Typische Eigenheid van de Streek-Situatie en Toekomstmogelijkheden, WES

Vanhove N, 1973, De Belgische Kust – Vandaag en Morgen, WES

Vanhove N, 1975, Vakantiespreiding – Een nieuw voorstel voor België, Facetten van West-Vlaanderen (WES)

Vanhove N, Theys J, 1990, West-Vlaanderen 2000, WES

Vanneste O, 1987, Rede van de gouverneur – Grasduinen in het kusttoerisme, Provincie West-Vlaanderen

Vanneste O, Voorwoord in : Billau R, Dalle G, Dalle R, De Ceunynck R, Delepiere A-M, Kuijken E, Leten M, Termote J, Van Aerschot-Van Haeverbeek S, Tussen Land en Zee, 1992, Lannoo

VCB, 2013, Tijd, Geld & Ruimte, Visierapport

Verhaeghe P, 2012, Identiteit, De Bezige Bij

Verhofstede B, Staes J, Van Beeren T, Van Eertvelde, 2012, Wie of wat past zich aan ? Opbouw en gevoeligheid van een landschapsecologisch systeem, in : Allaert G, Aerts J, et al, CcaSPAR – Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging, Academia Press

Vermeersch C, 1986, De teloorgang van de Belgische kust, Ruimtelijke Planning 15

Vermeersch C, 1998, Structuurplanning vandaag – oneigenlijk gebruik en misbruik

Vermeersch E, 1988, De ogen van de panda, Uitgeverij Van de Wiele

Verté D, 2014, Vergrijzing aan de kust : lust of last ?, Presentatie Kustforum

Verwaest T, 2008, De impact van aggregaatextractie op de kustveiligheid bij storm, nota

Vlaams Parlement – Vraag & Antwoord, 1992, Vraag nr 271 door Wilfried Vandaele aan Vlaams Minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur Joke Schauvliege

Vloebergh G, 2013, De wereld van nu – ruimtelijke planning anno 2013, presentatie Werelddag van de Stedenbouw

Voets J & De Rynck F, 2008, Contextualising City-regional Issues, Strategies and their Use: the Flemish Story, in : Local Government Studies (Volum 34)

- VLIZ, 2011, Atlantische kabeljauw – Een eeuw zeevisserij in België
- VMM, 2009, Het bekkenbeheerplan van het bekken van de Brugse Polders
- VMM, 2009b, Het bekkenbeheerplan van het IJzerbekken
- VMM, 2014, Stroomgebiedbeheerplan Schelde 2016 – 2021 - Bekkenspecifiek deel Bekken van de Brugse Polders, Voorontwerp
- Vonck I & Notteboom T, 2013, Economic Analysis of Volatility and Uncertainty in Seaports, rapport ITMMA (Universiteit Antwerpen)
- Wackernagel M & Rees W, 1996, Our Ecological Footprint, New Society Publishers
- Walker B, Holling C, Carpenter S, Kinzig A, 2004, Resilience, Adaptability and Transformability in Social-ecological Systems, Ecology & Society
- Walker B & Salt D, 2006, Resilience Thinking, IslandPress**
- Walker B & Salt D, 2012, Resilience Practice, IslandPress**
- Wang C & Temmerman S, 2013, Does biogeomorphic feedback lead to abrupt shifts between alternative landscape states?, Journal of Geophysical Research
- Warren A, French J (Eds), 2001, Habitat Conservation – Managing the Physical Environment, Wiley
- Waterschoot M, 1939, De Vlaamsche kustvlakte, Uitgeverij Vonksteen
- WBCSD, 1997, Exploring Sustainable Development
- WES, 1976, Waterbeleid in West-Vlaanderen, syllabus Colloquium “Leefmilieu 2000” – Facetten van West-Vlaanderen
- Wong P, Losada, Gattuso J-P, et al, 2004, Coastal systems and low-lying areas, in: Field C et al (ed.), Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability - Part A: Global and Sectoral Aspects, Cambridge University Press
- Wigley T, Raper S, 1993, Future changes in global mean temperature and sea level, in : Warrick R, Barrow E, Wigley T (ed), Climate and sea level change: observation, projections and implications, Cambridge University Press.
- Wijnacker E, 1983, Zeeuwsch-Vlaanderen Belgisch ?, Doctoraal-scriptie RijksUniversiteit Utrecht
- Worldwatch Institute, 2009, State of the World – Into a Warming World
- Young O, Berkhout F, Gallopin G, Janssen M, Ostrom E, van der Leeuw S, 2006, The globalization of socio-ecological systems : An agenda for scientific research, Global Environmental Change
- Zency E, 2013, Energy as Master Resource, in : World Watch Institute, State of the World 2013

2 Bevraging

2.1 Vragenlijst

EVALUATIE KUSTONTWIKKELING

1. ALGEMEEN

Naam _____ Datum _____

Wat is uw persoonlijke achtergrond ? (omcirkel)

- wat is uw opleidingsniveau ? universitair hoger, niet-universitair secundair
 - waar bent u woonachtig ? kustgemeente niet-kustgemeente
 - wat is uw leeftijd 20 – 35 35 – 50 50 – 65 65 +
-

2. TER INGELEIDE

Hoe goed, op een schaal van 1 (zwak) tot 5 (zeer goed) bent u geïnformeerd over de problemen in verband met het kustzonebeheer en mogelijke oplossingen ?

1 2 3 4 5

Wat verstaat u geografisch onder **de kustzone** ?

Belgische Noordzee – buiten 3 mijlszone Belgische Noordzee – 3 mijlszone
strand (nat en droog) duinen polder
de IJzerbroeken de Moeren Zeeuws-Vlaanderen tot de Westerschelde
de Schelde het Meetjesland andere : _____

Wat vindt u van de **huidige toestand van de kustzone** ?

open vraag – gevolgd door detail : welke factor(en) nam u in overbeschouwing om tot dit oordeel te komen ?

3. BELEID

Wat denkt u tout court over **het beleid** in de kustzone ? Is er sprake van een kustbeleid ?

open vraag – gevolgd door detail : welke factor(en) nam u in overbeschouwing om tot dit oordeel te komen ? alsook : hoe schat u de tendens in ? (positief – status quo – negatief)

Wat denkt u over het **natuurbeleid** in de kustzone ?

open vraag – gevolgd door detail : welke factor(en) nam u in overbeschouwing om tot dit oordeel te komen ? alsook : hoe schat u de tendens in ? (positief – status quo – negatief)

Wat denkt u over het beleid inzake **ruimtelijke ordening** de kustzone ?

open vraag – gevolgd door detail : welke factor(en) nam u in overbeschouwing om tot dit oordeel te komen ? alsook : hoe schat u de tendens in ? (positief – status quo – negatief)

Wat vindt u **de meest positieve ontwikkeling** (project / beleidsthema / ...) het laatste decennium ?

4. PROBLEMEN – UITDAGINGEN

Wat beschouwt u als **de meest dringende en belangrijkste problemen** in de kustzone ?

Konden deze problemen vermeden worden ? Nee Ja

Indien ja, hoe ?

Wat moet ondernomen worden om deze problemen op te lossen ? Zijn er lessen voor het beleid ('beleidsreflexen') te trekken uit de problemen ?

Wie draagt verantwoordelijkheid om deze problemen op te lossen ?

Drie stellingen

- Vindt u dat de kustzone overbebouwd is ? Zo ja, wie of wat is naar uw mening dé hoofdverantwoordelijke
 - Hoe evalueert u het duinendecreet ?
 - Vindt u dat de kustzone teveel 2e verblijven kent ?
-

5. BELEIDSAMBITIES

Hoe gewenst, op een schaal van 1 (niet gewenst) tot 5 (zeer gewenst) vindt u de volgende doelstellingen voor de kustzone ? Kan u in de laatste kolom een score geven wat voor de hoogste prioriteit is (van 1 – hoogste – naar 6 – laagste)

• Economische uitbreiding
(haven – industrieterreinen – ambachtelijke zones – infrastructuur – e.d.m.)	1	2	3	4	5	_____
• Toeristische en recreatieve ontwikkeling	1	2	3	4	5	_____
• Bevolking – wonen
(vergrijzing – ontgroening – prijzen woningmarkt – e.d.m.)	1	2	3	4	5	_____
• Hoge levenskwaliteit
(algemene milieukwaliteit – beeldkwaliteit – stilte – zuivere lucht – ...)	1	2	3	4	5	_____
• Natuurbehoud- en -ontwikkeling	1	2	3	4	5	_____
• Klimaat
(aanpassen aan de toekomstige gevolgen van klimaatverandering en/of groene energie op zee)	1	2	3	4	5	_____

Wat is uw toekomstvisie voor de Belgische kustzone ?

6. KLIMAATADAPTATIE

Welke effecten zullen optreden aan de kust omwille van de klimaatverandering ?

Wat denkt u dat onder klimaatadaptatie(acties) voor de kust wordt verstaan ?

Wie moet het thema 'klimaatadaptie' te trekken ? Wie draagt verantwoordelijkheid voor dit thema ?

Hoe schat u het huidige klimaatadaptatiebeleid voor de kust in ?

Hoe staat u tegenover het concept 'duin voor dijk' ? (nieuw)

Wie dient de kostprijs van klimaatadaptatie te betalen ? Graag uw reflectie op volgende 3 denkpistes

- Piste 1 : de hogere overheid (federaal – Vlaanderen) – zoals vandaag, o.m. via budget kustveiligheid (want iedereen is verantwoordelijk voor het versterkt broeikas effect dus iedereen betaalt mee)
 - Piste 2 : de geniet betaal
 - projectontwikkelaars – bvb. bouwtafs (want nieuwe projecten verhogen de toekomstige potentiële schadeclaim)
 - bewoners & tweede verblijvers – bvb. verzekeringen (zoals ook bewoners in beekvalleien o.m. hogere verzekeringen zouden moeten betalen)
 - strandrecreanten – bvb. ticket strand (de gebruiker betaalt, zoals in de 19e eeuw betalen strandgasten een toegangsticket)
 - Piste 3 : de vervuiler betaalt
 - recreanten die met de auto komen – bvb. wegenbelasting geheven op de E40
-

Hebt u nog een slotbedenking ?

2.2 Participanten bevraging

Reflectie naar de samenstellingsgronden

Er werd gestreefd naar om een representatieve vertegenwoordiging (representatief d.w.z. een geografische spreiding, een representativiteit voor de resp. sector, ...). Bovendien werd getracht om personen met een langere carrière aan de kust te bevragen (personen met vermelding van “ * ” hebben meer dan 20 jaar ‘kustervaring’). Naar de academische scholing of gender werd niet gekeken wat weliswaar resulteerde in resp. een overgewicht aan academici en mannen.

Opgave van de participanten

- Politici
 - Gemeentelijke bestuur
 - Patrick De Klerck * burgemeester Blankenberge
– voorzitter kustburgemeesteroverleg
 - Janna Rommel-Opstaele burgemeester Middelkerke
 - Roland Crabbe * burgemeester Nieuwpoort
 - Steve Vandenberghe burgemeester Bredene
 - Kurt Claeys schepen ruimtelijke ordening Oostende
 - Tom Germonpré schepen leefmilieu Oostende
 - Bjorn Prasse schepen ruimtelijke ordening Blankenberge
 - Philip Konings schepen cultuur Blankenberge
(en kustmorfoloog – zaakvoerder Aquaterra)
 - Jan Loones * schepen cultuur Koksijde
 - Albert Serpieters schepen leefmilieu Koksijde
 - Kurt Beirens schepen ruimtelijke ordening De Haan
 - Provinciebestuur
 - Carl Decaluwé gouverneur
 - Bart Naeyaert gedeputeerde
 - Franky Deblock gedeputeerde
 - Jean de Bethune gedeputeerde
 - Bovenlokaal bestuur
 - Romina Vanhooren kabinet staatssecretaris van de Noordzee
 - Cathy Coudyzer federaal volksvertegenwoordiger
 - Daphné Dumery Vlaams volksvertegenwoordiger
en bestuurder MBZ
 - Wilfried Vandaele * Vlaams volksvertegenwoordiger, senator
- Ambtenaren
 - Gemeentebestuur
 - Jan Van Coillie GemSA – Knokke-Heist
 - Marc Verhaeghe * gemeentesecretaris (pensioen) – Knokke-Heist
 - Rud Neiryck directeur – AGSO Knokke-Heist
 - Karel Van Ackere AGSOostende
 - Filip Vanhaverbeke directeur Leiedal
Voormalig directeur AGSOostende
 - Sofie Haspeslagh GemSA – Brugge
 - Provinciebestuur
 - Joachim D’Eigens provinciaal planologisch ambtenaar

- Evert De Pauw mobiliteitsambtenaar
- Peter Norro diensthoofd MINAWA
(en voorzitter GECORO Blankenberge)
- Nathalie Erbaut klimaatambtenaar
- Kathy Belpaeme regiowerking kust
- Vlaamse overheid
 - Toon Colpaert * gewestelijke havencommissaris
 - Jean-Louis Herrier * Agentschap Natuur en Bos
 - Wim Pauwels Agentschap Natuur en Bos
 - Leni Demarest Agentschap Natuur en Bos
 - Wout De Raes GewSA – Ruimte Vlaanderen
 - Julie Dalle GewSA – Ruimte Vlaanderen
 - Lieven Van Eenoo departement Mobiliteit & Openbare Werken
 - Kathleen Bernaert diensthoofd Afdeling Kust
 - Ellen Maes projectleider Vlaamse Baaien - MOW
 - Johan Bogaert klimaatadaptatie-ambtenaar - LNE
 - Rejane Gheysens MRCC – Kustwacht
- Economie
 - Sociale partners
 - Bart Van Sevenant VOKA
 - Johan Verborgh VOKA Oostende Middenkust
 - Frederik Serruys UNIZO
 - Franky Roels ABVV
 - Haven
 - Jan Allaert AGHOostende
 - Luc Vandamme * AGHOostende (voorheen aMT)
 - Frederik Sanders MBZ
 - Patrick Degryse * Group De Cloedt
 - Ghanima Van de Venne Havencel – APZI
 - Willy Versluys * reder
 - Toerisme
 - Dirk Metsu * Recread
 - Geert Hoorens Westtoer – kust
 - Stefaan Gheysen Westtoer – algemeen directeur
 - Vincent Drouard Toerisme Oostende
 - Vastgoed
 - Marc Martens VRP
 - Dominique De Heyn Versluys – Marketing & PR Manager
 - Filip Dermul Agence Dermul
 - Intercommunale
 - Geert Sanders directeur WVI
 - Pers
 - Stefaan Kerger reporter FOCUS
 - Johan Claeys cameraman
 - Stefaan Struyve Radio 2
 - Andere
 - Ann Overmeire POM – Flanders Maritime Cluster
 - Ann Vanassche RESOC Oostende
 - Gunther Vanpraet Economisch Huis Oostende
 - Annie Vermeulen De Lijn
 - Rik De Keyser * directeur WES
 - Frank Vandenbergh advocaat - UNIQUUM

- Wetenschap
 - VLIZ
 - Colin Janssen * voorzitter wetenschappelijke raad
 - Jan Seys afdelingshoofd communicatie
 - Tina Mertens beleidsmedewerker
 - UGent
 - Frank Maes * faculteit rechten
 - An Cliquet * faculteit rechten
 - Jan Vanaverbeke faculteit biologie
 - Tom Moens faculteit biologie
 - INBO
 - Sam Provoost * bioloog
 - BMM
 - Steven Degraer BMM
 - Francis Kerckhof * BMM
- NGO - Middenveld
 - Natuurpunt
 - Krien Hanssen coördinator kustwerkgroep
 - John Van Gompel * Natuurpunt Blankenberge
- voormalig voorzitter Duinenwerkgroep
 - Luc Van Rillaert * Natuurpunt Knokke-Heist
 - Leo Declerck Natuurpunt Brugge
 - Koen Verschoore * Natuurpunt Westkust
 - Johan Broidioi * Natuurpunt Middenkust
 - Andere natuur- en milieu-organisatie
 - Bart Van Wildemeersch WMF
 - Franky Bauwens Strandwerkgroep
 - Claude Velter * VogelOpvangCentrum – Vogelbescherming
 - Andere
 - Erwin Mahieu * heemkundige – voorzitter GECORO Bredene
 - Guy Servaes Dement
 - Stefan Siffer Vlaams Architectuur Instituut
- Milieu- en Natuur-raad Bredene (8)

Reflectie naar moeilijkheden bij het aanschrijven van potentiële bevrageden

Ondanks diverse pogingen is het – om diverse redenen buiten de wil van de auteur – niet gelukt om met volgende personen te spreken :

- Gemeentebestuur De Panne (zowel College als administratie)
(alle andere gemeentebesturen kennen minimaal één en meestal meerdere deelnemers)
- medewerkers Metropolitaan Kustlandschap – Ruimte Vlaanderen / Team Vlaams Bouwmeester
- Kabinet van de Vlaams Minister van Omgeving en Landbouw
- MBZ - Raad van Bestuur / Directiecomité
- Boerenbond – Algemeen Boeren Syndicaat
- ACV
- Beweging.net
- Passar
- Pierre&Vacances
- HoReCa Vlaanderen
- Universiteit Antwerpen – prof dr Patrick Meire

3 Bijkomende onderzoeksresultaten

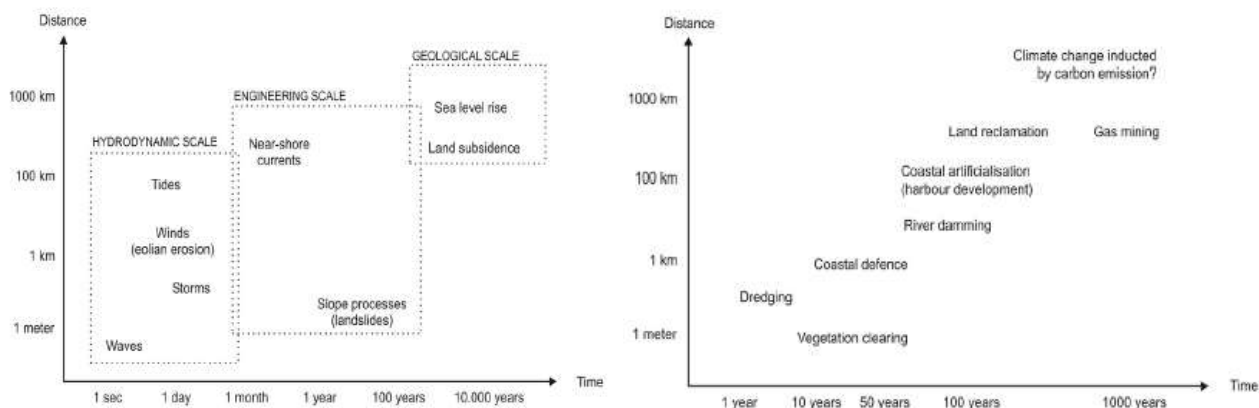
3.1 Reflectie naar tijdschalen

Deze bijlage dient ter ondersteuning van het betoog van enerzijds “de verschaalde kust” (hoofdstuk 7.5 – deel 1) als anderzijds “de (te) drukke kust” (hoofdstuk 8.2 – deel 1). Via deze tabellen wordt o.m. het dominantieprincipe tastbaarder gemaakt (en zodoende ook het bestaan van diverse tijdschalen) wat zodoende ook een illustratie biedt van het academisch betoog als zou na de industriële revolutie een “great acceleration” (Steffen et al, 2007) plaatsgevonden hebben wereldwijd én aan de kust.

Case study strand en duin

Absolute tijdschaal	Menselijke tijdschaal	Tijdschaal ecosysteem kust
Millennia		Zeespiegelstijging
Eeuwen	Nederzettingen	Zeespiegelstijging
Decennia	Kustverdediging (harde structuren)	Ontstaan en evolutie van habitats
		Geomorfologische cycli (sedimentatie / erosie)
		Geomorfologische reactie op verstoringen (als bvb kustverdediging)
Jaren	Kustverdediging (zachte ingrepen)	Stromingen
	Kustbeheer	Geomorfologische reactie op verstoringen
Maanden	Impact toerisme / bevolking / industrie	Seizoenscycli
		Wijziging in strandprofiel
		Erosie / sedimentatie
Weken	Impact toerisme / bevolking / industrie	Getijcycli
	Noodingrepen	Wijziging in strandprofiel
		Erosie / sedimentatie
Dagen	Stormvloed	Getijcycli
	Dijkbreuk	Eolisch transport (i.e. door de wind)
Minuten		Golven – Stromingen
		Verplaatsing sediment

In een reflectie naar de erosieve processen aan de kust werd dit als volgt gevisualiseerd door Niesing (2005) :

Case study Noordzee

Absolute tijdschaal	Menselijke tijdschaal	Tijdschaal ecosysteem kust
Millennia	Klimaatverandering (bvb zeespiegelstijging)	Geomorfologische processen (bvb. optreden IJstijd)
	Landwinning (inpoldering – eiland) – secundaire effecten	
Eeuwen	Klimaatverandering (bvb opwarming & verzuring oceaan)	Geomorfologische processen (bvb. vorming van zandbanken)
	Landwinning (inpoldering – eiland – strekdam – e.d.m.) – secundaire effecten	
Decennia	Actieve visserij (bvb boomkor) – impact op soorten bio-engineering	Bio-engineering
	Landwinning (inpoldering – eiland – strekdam – e.d.m.)	
	Baggeren (nieuwe ingrepen – incl depositie)	Zeestromingen
	Klimaatverandering (bvb opwarming oceaan – regime shift)	
	Zandwinning – morfologisch	
Jaren	Visserij – effecten op visstocks (incl. bijvangst)	Bio-engineering
	Actieve dagrecreatie (bvb hengelen)	Zeestromingen
	Zandwinning (5 à 10 jaar) en baggeren van nieuwe vaarroutes – ecologisch	
Maanden	Baggeren (onderhoud) – incl depositie	Getijcycli
	Leggen van kabels	Zeestromingen – Stormen
Weken		
Dagen		Getijcycli (beperkt tot kustfundament)
Minuten	Passieve dagrecreatie (bvb duiken – yachting - ...) – effecten op soorten	
	Passieve visserij (bvb warrelnet) – effecten op habitats	
	Scheepvaart – effecten op soorten	

Opgemerkt dient te worden dat waar de effecten op land veelal een lokale impact genereren dat de impact op de “grenzeloze” zee zowel lokaal als regionaal te bestempelen is. De ruimteschaal is dus groter.

Case study polder

Absolute tijdschaal	Menselijke tijdschaal	Tijdschaal ecosysteem kust
Millennia		Zeespiegelstijging – verzilting grondwater
Eeuwen	Nederzettingen & toeristisch-recreatieve infrastructuur	Landschapsinversie
	Grootschalige infrastructuur (bvb. kanalen en haven)	Ontstaan & evolutie van habitats
	Winnen van turf / klei	Verzilting grondwater
		Gewijzigde weerpatronen (verdroging / vernatting / e.d.m.)
Decennia	Infrastructurele ingrepen op perceelsniveau (bvb. drainage)	Landschapsinversie
	Dijkbreuk	Verzilting grondwater
		Ontstaan & evolutie van habitats
		Gewijzigde weerpatronen (verdroging / vernatting / e.d.m.)
Jaren	Infrastructurele ingrepen op perceelsniveau (bvb. drainage)	Landschapsinversie
	Waterbeheer - verdroging	Cycli water
	Beheerkeuze – vegetatie	
Maanden	Waterbeheer	Cycli water (seizoenen)
	Beheerkeuze – vegetatie	
Weken	Verontreiniging (overbemesting – overstort – pesticide - ...)	
	Waterbeheer	
Dagen	Verontreiniging (overbemesting – overstort – pesticide - ...)	
	Waterbeheer (spuien overtollig oppervlaktewater)	
Minuten		

3.2 Motivatie wegingscoëfficiënten bij hoofdstuk 8 deel 2

In hoofdstuk 8 wordt een reflectie gemaakt naar de verruimde triple bottom line waarbij de thema's geclusterd werden om weer te geven hoe (relatief) zwaar de thema's doorwegen in de besprekingen (zwaar d.w.z. hoeveel maal een problematiek / een thema geopperd werd). Ter staving van de cijfers geven we in deze bijlage extra duiding bij de gehanteerde wegingscoëfficiënten.

Algemeen

Elk probleem werd toegewezen aan één of meerdere van de categorieën

- planet : problemen die gelinkt zijn aan de ecologische duurzaamheidsdimensie waarbij ook een onderscheid wordt gemaakt naar één van de bouwstenen als geïntroduceerd in deel 1 (sediment – water – biodiversiteit – ruimte), er is ook één categorie "andere" als het een ander thema is (bvb. afval op zee, luchtverontreiniging) dat niet toegewezen kan worden op het schaalniveau van de kust
- people / polis : problemen die gelinkt zijn aan de sociale duurzaamheidsdimensie, ook thema's die gemaakt hebben met de leefbaarheid van de stad (bvb. mobiliteit) worden aan deze categorie toegewezen
- profit : problemen die gelinkt zijn aan de economische duurzaamheidsdimensie
- politics : problemen die gelinkt worden aan het beleid – het institutionele kader

De toewijzing gebeurt op basis van de argumentatie * die genoteerd werd tijdens de bevragingen, d.w.z. op basis van de waarderings-elementen die tijdens de bevraging genoteerd werden. Illustratief kan gewezen worden op het thema "te weinig bescherming", weliswaar slaat dit op de bescherming van natuurgebieden doch voor het merendeel heeft dit eerder te maken met de landschappelijke kwaliteiten (en aldus het facet 'ruimte') dan met het thema biodiversiteit.

* het betreft een als 'expert judgement' te bestempelen weging door de auteur wat kortom weliswaar enige foutenmarge laat, echter door consequent te oordelen wordt deze tot een minimum herleid. De moeilijkste casus was zo klimaatverandering waar een veelvoud aan facetten interageren (cfr hoofdstuk 7 in deel 2). Aansluitend dient opgemerkt te worden dat de evaluatie van 1997 nog moeilijker was daar deze niet door de auteur werd afgenomen echter door de wetenschappelijke publicatie, een begeleidende nota bij het onderzoek, een analyse naar de toen heersende tijdsgeest werd een verdeelsleutel gefilterd.

Hieronder wordt eerst toelichting gegeven naar de gehanteerde coëfficiënten per bevraging. Vervolgens wordt per bevraging de bewerkte tabel weergegeven.

Specifiek voor de analyse 2015

Per thema werden volgende wegingscoëfficiënten gehanteerd

- te weinig bescherming : 75% ruimte (landschappelijke appreciatie) en 25% biodiversiteit
- overbebouwd : 100% ruimte
- fragmentatie : 100% politics
- gebrek aan één gem. visie : 100% politics
- betaalbaar wonen : 100% people/polis
- kritiek op werking lokaal bestuursniveau : 100% politics
- klimaatverandering : 30% sediment (kustverdediging) - 20% water (hinterland) - 5% biodiversiteit - 5% ruimte - 25% profit (schade aan gebouwen / eigendommen) - 15% people/polis (schade aan de stad)
- ruimtelijke kwaliteit : 50% ruimte - 50% people/polis
- vergrijzing : 100% people/polis
- ontgroening : 100% people/polis

- nood aan extra economisch beleid : 100% profit
- mobiliteit : 100% people/polis
- geen geïntegreerd denken : 100% politics
- nood aan extra toeristisch beleid : 100% profit
- spanningsveld tweede verblijven : 70% people/polis - 30% profit
- (kans)armoede : 100% profit
- verouderd vastgoed patrimonium : 100% people/polis
- overrecreatie : 100% biodiversiteit
- gebrek aan politieke moed: 100% politics
- geen strikte toepassing wetten/plannen : 100% politics
- overbevissing : 100% biodiversiteit
- gebrek aan erfgoedbeleid : 100% people/polis
- afval - plastic soup : 50% biodiversiteit - 50% andere planet
- teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven : 100% people/polis
- toeristische pieken (leefbaarheid) : 100% people/polis

Specifiek voor de analyse 1997

Per thema werden volgende wegingscoëfficiënten gehanteerd

- te weinig bescherming : 50% ruimte (landschappelijke appreciatie) en 50% biodiversiteit
- overbebouwd : 100% ruimte
- geen strikte toepassing wetten/plannen : 100% politics
- grondspeculatie - druk open ruimte : 100% politics
- gebrek aan structurele plannen : 100% politics
- fragmentering van duinen : 50% ruimte - 50% biodiversiteit
- druk gemotoriseerd verkeer : 100% people/polis
- overrecreatie : 100% biodiversiteit
- toeristische pieken (leefbaarheid) : 100% people/polis
- decreten/plannen niet juridisch sluitend : 100% politics
- kritiek op werking lokaal bestuursniveau : 100% politics
- degradatie polder-duin-overgang : 100% biodiversiteit
- teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven : 100% people/polis
- conflicten tussen sectoren & actoren : 100% people/polis
- fragmentatie : 100% politics
- vervuiling van lucht of water : 100% andere planet
- verouderd vastgoed patrimonium : 100% people/polis
- te weinig geld voor natuurbehoud : 100% biodiversiteit
- winning grondwater in de duinen : 50% water - 50% biodiversiteit (verdroging)
- te weinig communicatie naar de burger : 100% politics
- lage toeristische kwaliteit : 100% profit
- trage - onlogische - corrupte politieke beslissingen : 100% politics
- te weinig toeristische investeringen : 100% profit
- illegale campings in de duinen : 50% ruimte - 50% biodiversiteit
- te weinig sensibilisatie : 100% politics

Gewogen analyse 2015

	TOTAAL	sediment	water	ruimte	biodiversiteit	andere	Planet	Profit	People/Polis	Politics
Te weinig bescherming / beschermd	45%			34%	11%		45%			
Overbebouwd - druk op open ruimte	44%			44%			44%			
Fragmentatie - versnippering bevoegdheden	43%									43%
Gebrek aan één gemeenschappelijke visie	40%									40%
Betaalbaar wonen	35%								35%	
Kritiek op werking lokaal bestuursniveau	31%									31%
Kustveiligheid - Klimaatverandering	27%	8,18%	5%	1%	1%		16%	6,82%	4%	
Atlantikwall - ruimtelijke kwaliteit	27%			14%			14%		14%	
Vergrijzing (demografie)	26%								26%	
Ontgroening (demografie)	26%								26%	
Nood aan extra economisch beleid	25%							26%		
Mobiliteit	25%								25%	
Geen geïntegreerd denken	22%									22%
Nood aan extra toeristisch beleid	19%							19%		
Spanningsveld tweede verblijven	19%							5,76%	13,43%	
(Kans)armoede	16%								16%	
Verouderd vastgoed patrimonium	16%								16,16%	
Overrecreatie	15%				15%		15%			
Gebrek aan politieke moed	13%									13%
Geen strikte toepassing van wetten en plannen	10%									10%
Overbevissing / impact boomkorvisserij	9%				9%		9%			
Gebrek aan erfgoed-beleid	9%								9%	
Afval - plastic soup / zwerfvuil	8%				4%	4%	8%			
Teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven	7%								7%	
Toeristische pieken (leefbaarheid	6%								6%	

sediment	water	ruimte	biodiversiteit	andere	Planet	Profit	people/Polis	Politics
6%	4%	63%	28%	3%	26%	10%	35%	28%

Gewogen analyse 1997

Thema	TOTAAL	sediment	water	ruimte	bio-diversiteit	andere	Planet	Profit	People/Polis	Politics
Te weinig bescherming / beschermd	82%			41%	41%		82%			
Overbebouwd - Atlantikwall	80%			80%			80%			
Geen strikte toepassing van wetten & plannen	66%									66%
Grondspectulatie – Druk open ruimte	61%			61%			61%			
Gebrek aan structurele plannen	59%									59%
Fragmentering van duinen	56%			28%	28%		56%			
Druk van gemotoriseerd verkeer	56%								56%	
Overrecreatie	55%				55%		55%			
Toeristische pieken	48%								48%	
Decreten en plannen niet juridisch sluitend	40%									40%
Kritiek op werking lokaal beleidsniveau	28%									28%
Degradatie polder-duin-overgang	27%				27%		27%			
Teveel nadruk op toerisme en/of bedrijven	26%									26%
Conflicten tussen sectoren & actoren	23%									23%
Fragmentatie – versnippering bevoegdheden	22%									22%
Vervuiling van lucht of water	21%					21%	21%			
Verouderd vastgoed patrimonium	21%								21%	
Te weinig geld voor natuurbehoud	21%				21%		21%			
Winning grondwater in de duinen	19%		10%		10%		19%			
Te weinig communicatie naar de burger	17%									17%
Lage toeristische kwaliteit	16%							16%		
Trage – onlogische – corrupte politieke beslissingen	16%									16%
Te weinig toeristische investering	14%							14%		
Illegale campings in de duinen	11%			6%	6%		11%			
Te weinig sensibilisatie / informatie	11%									11%

sediment	water	ruimte	biodiversiteit	andere	Planet	Profit	People/Polis	Politics
0%	32%	172%	61%	2%	48%	3%	14%	34%

4 Een reflectie naar een vervolgtraject

In deze bijlage wordt teruggeblikt op het gevoerde traject alsook en in bijzonder het vervolgtraject. Deze publicatie werd immers geschreven tijdens een jaar loopbaanonderbreking waarbij we thans (medio mei) halverwege zijn.

Een reflectie op het gevoerde onderzoek

In globo blik ik bijzonder tevreden terug op het afgelegde traject. Weliswaar lag initieel de focus op klimaatadaptatie doch gelet op de vele raakvlakken met het reguliere kustbeleid werd – in bijzonder dankzij een hernemen van een bevraging uit 1997 – de scope verbreed tot de kust en het kustbeleid. De bijsturing bleek m.i. een terechte keuze te zijn.

De grootste verrassing van de bevraging was 1° de verbreding van het kustbeleid naar sociale thema's en 2° de prominente rol (als antagonist én als protagonist) die de stad – de factor stedelijkheid speelt in het kustbeleid. Dit wordt in bijzonder in de verf gezet in deel 2, in deel 1 zijn hieraan verwante thema's weliswaar schier ontbrekend wat als een manco bestempeld zou kunnen worden (daar de toets tussen de in deel 1 objectieve en de in deel 2 subjectieve – gewaardeerde kijk slechts op ecologische thema's slaat). Het zou dan ook opportuun zijn om ook een baseline mapping te maken naar de sociale fundering van de kust ... al dient eerlijkheidshalve erkend te worden dat de auteur zowel qua opleiding als qua professionele achtergrond hier weinig tot niet mee vertrouwd is (en liever het gezegde “schoenmaker blijf bij je leest” hanteert) ... al is de auteur overtuigd dat ook een lange termijn analyse van het sociaal weefsel unieke perspectieven kan opleveren.

Als een ander manco zou geponeerd kunnen worden dat de bevraging in 2015 t.o.v. 1997 niet een bevraging inhield van bewoners en toeristen *. Wellicht zal dit ook een impact gehad hebben op de evolutie – de beschreven tendensen. De vraag is bovenal of de tendensen die beschreven werden ook bij deze doelgroepen zouden genoteerd zijn. De vraag stellen ... is een pleidooi houden voor een vervolgonderzoek al lijkt het desgevallend opportuun om te vertrekken vanuit een aangepaste vragenlijst ('light') waarbij weliswaar gepolst wordt naar de grote lijnen (oplossingen & problemen alsook klimaat) doch niet naar specifieke casussen (zoals bvb. een evaluatie van beleidsdossiers).

* de motivatie is tweërlei : enerzijds tijd (elke bevraging betekende ruim 4 uur “ruw werk”), anderzijds efficiëntie (waarbij het bevragen van beleidsmakers relevanter werd ingeschat dan het bevragen van lukraak geselecteerde toeristen en bewoners)

Tot slot, dient nogmaals opgemerkt worden dat dit type bevraging een meerwaarde inhoudt t.o.v. klassieke indicatoren. Het strekt m.i. aanbeveling om dit type bevraging met een terugkeerperiode van (voorstel) 10 jaar te organiseren. De overbrugging van 18 jaar is m.i. te ruim daar tendensen door de mazen van het net glippen (zo woedde begin jaren 2000 een sterk debat over de oprichting van natuurgebieden in de polders, was het klimaatdebat ontkiemend, ...). Wellicht ligt hier een taak voor het VLIZ (of een stadsregionaal bestuur ?).

Een reflectie op een vervolgtraject

Zoals gesteld is het mijn spreekwoordelijk goed voornemen voor 2015 om van een jaar loopbaanonderbreking me te herbronnen vanuit een academisch traject met focus op de muze die me reeds m'n ganse loopbaan inspireerde : de kust.

An sich zijn er diverse denksporen gelanceerd die ongetwijfeld nog nadere uitgewerkt dienen te worden. In bijzonder kan gewezen worden op

- de (institutionele) denksporen naar een stedelijk netwerk kust – een stadsregio kust / een kustregio;
- de verkenning van een nieuwe ruimtelijke planning (noem het omgevingsplanning of systeemplanning) waarbij de idee van prof. Charles Vermeersch voor een startGRS (1998) wordt geconcretiseerd via een reflectie op enerzijds het concept “groene infrastructuur” (o.m. Benedict & McMahon, 2001) als operationaliseren van de ecosysteemdiensten als anderzijds het concept plural zoning⁶⁹ als operationaliseren van het systeemdenken in een verstedelijkte context.

Of hoe kortom een case study “smart growth” (vanuit een systeembenadering) zou kunnen uitgewerkt worden (met een pendelen tussen witte (institutionele), groene & grijze infrastructuur).

En plus lijkt er – door initiatieven als het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen (waar de oostkust een proeftuin voor vormt), het Metropolaan Kustlandschap 2100, Vlaamse Baaien – grote nood aan een procesmatig afstemmen daar tot op heden slechts inhoudelijk én dit binnen relatief besloten kringen (getuige het tumult rond MK2100) gewerkt werd ... terwijl de bevraging aantoont dat een procesmatig initiatief gewenst én opportuun is om te vermijden dat (zoals met het Structuurplan Kustzone) deze waardevolle initiatieven een stille dood sterven (en also bijdragen aan een democratisch deficit). Het klinkt misschien weinig bescheiden doch voorliggende publicatie biedt ongetwijfeld bouwstenen hiertoe, het water bleek immers minder diep te zijn dan in de pers naar voor kwam.

Het zou dan ook sowieso opportuun zijn om (? in samenspraak met de Vlaams Minister van Omgeving Schauvliege en/of de federaal staatssecretaris van de Noordzee Tommelein ?) een traject te initiëren waarbij gedacht kan worden aan (niet-limitatief)

- een vervolgetraject waarbij concepten uit deze publicatie (bvb. stadsregio kust – steady state kust –...) en/of concepten uit de vernoemde overheidsinitiatieven (bvb. compartimentering als klimaatadaptatiestrategie) voorgelegd worden in een tweede bevragingronde *
- een vervolgetraject waarbij echter a.h.v. workshops één of meerdere case studies worden voorgelegd aan participanten van de bevraging (of zelfs ruimer) *
 - * opgemerkt kan worden dat er bij de bevragingen een grote interesse in het onderzoek bleek en meermaals de vraag kwam om op de hoogte gehouden te worden van het onderzoek
- een uitdieping van de concepten uit deze publicatie
 - o a.h.v. een scenario-oefening
 - o a.h.v. specifieke case studies (bvb. een benchmark rond het concept stadsregio waarbij huidige stadsregio's en/of samenwerkingsverbanden geprojecteerd worden op de kust)
 - o a.h.v. literatuuronderzoek
- een vertaling van de concepten uit deze publicatie naar een nieuw (gewestelijk) kader “omgevingsplannen”
- ...

[graag merk ik op dat ik de komende weken de teksten ook laat nalezen door een beperkte naleesgroep, i.e. personen die expliciet tijdens de bevraging spontaan te kennen gaven betrokken te willen worden]

Tot slot lijkt zou ik ook u willen verzoeken hoe voorliggende resultaten verspreid kunnen worden. Ik ben immers overtuigd dat de resultaten een breed verrassingseffect kunnen genereren die bovenal het draagvlak voor een kustbeleid kunnen verhogen.

Graag verneem ik dan ook welke denkpijsten waarde(n)vol worden bestempeld en welke traject bewandeld wordt.

⁶⁹ Met plural zoning wordt afgestapt van een monofunctionele zoneringslogica en wordt ook en in bijzonder vertrokken vanuit een socio-culturele waardering (Turner, 1996). Het gekendste voorbeeld is het concept ‘waterfront’ (dat een klassieke zoneringsdefinitie wonen/werken/... zou overstijgen – waar een definitie zou moeten vertrekken vanuit de specifieke genius locus – ‘geest’ van de plek) ... plural zoning plaatst kortom zachte waarden boven harde waarden (bouwhoogtes e.d.m.) ... kortom het stedelijk & sociaal kapitaal wordt erkend (terwijl bij de groene infrastructuur het natuurlijk kapitaal naar waarde wordt erkend)

5 Dankwoord

Last but not least.

Op het risico dat namen noemen ook namen vergeten betekent, wens ik een bijzonder dankwoord te richten aan

- prof. dr. em. Georges Allaert, Universiteit Gent, voor het promotorschap – de geduldige en bovenal inspirerende begeleiding
- prof. dr. Frank Maes & prof. dr. An Cliquet, co-promotoren
- Seppe Slabbinck, voor de grafische ondersteuning
- Daniël Slabbinck, Herman Nachtergaele, Kristina Naeyaert & Leo Coulier, voor een kritisch taalkundig nalezen
- de 99 participanten aan de bevraging
- de vele gesprekspartners op wie ik kon terugvallen om thema's aan te snijden / uit te diepen
 - ik dank in bijzonder prof. dr. Filip De Rynck & Marc Verhaeghe (bestuurskunde), dr. Marijn Rabaut & dr. Colin Janssen (Noordzee), dr. Hans Polet (visserij), prof. dr. Vera Van Lancker, prof. dr. Frank Mostaert, Toon Verwaest en Bernard Malherbe (sediment), prof. dr. Maurice Hoffman, Arnout Zwaenepoel en John Van Gompel (biodiversiteit), Dirk Beirens, Erwin Mahieu en Mathias Vandenbulcke (water), Marc de Bel, Leilah Lierman en Martijn Decoster (metafoor kustbeleid), Jeroen De Waegemaeker (klimaatadaptatie), prof. dr. Frank Maes, Peter Ronsse, Peter Symens, Frank Becuwe, prof. Paul Lievevrouw
 - (en wellicht vergeet ik nog tal van gesprekspartners ... excuses)
- de directie van m'n werkgever Gromabel die het licht op groen zette voor het jaar loopbaanonderbreking
- de schrijvers van de boeken die vermeld werden in de bibliografie (en nog vele meer) die me inspireerden tot voorliggend resultaat en die bewezen dat schrijven & lezen geen éénrichtingsverkeer maar een dialoog tussen schrijver en lezer is ... hopelijk was ik net zo'n goede reisgezel

HOOP

*Diep in onszelf dragen we hoop:
als dat niet het geval is,
is er geen hoop.*

*Hoop is de kwaliteit van de ziel
en hangt niet af
van wat er in de wereld gebeurt.*

Hoop is niet voorspellen of vooruitzien.

*Het is een gerichtheid van de geest,
Een gerichtheid van het hart, voorbij de horizon verankerd.
Hoop in deze diepe en krachtige betekenis is niet hetzelfde als vreugde
omdat alles goed gaat of bereidheid je in te zetten voor wat succes heeft.*

*Hoop is ergens voor werken omdat het goed is,
Niet alleen omdat het kans van slagen heeft.
Hoop is niet hetzelfde als optimisme,
evenmin de overtuiging dat iets goed zal aflopen.*

Wel de zekerheid dat iets zinvol is afgezien van de afloop, het resultaat.

Vaclàv Havel